રસીક પ્રિયા *

મૂળ વ્રજ ભાષામાં કેશવ કવિએ રચેલો તેની
ગુજરાતી ટીકા સાથે.

गोसाई. नारणभारथी जसवंतभारथीए
छपावी प्रसीद्ध कर्यो.

અમદાવાદ:
ખાડીઆમાં અમરતલાલના માહાદેવમાં હિતેચ્છુ પ્રેસમાં
મેહેતા. પીતાંબરદાસ ત્રીભોવનદાસે છાપ્યો.

સન ૧૮૭૭. સંવત ૧૯૩૩.

કિંમત રૂ ૨-૦-૦

પ્રસ્તાવના*

——oOo——

આ રસીકપ્રિયા ગ્રંથ રસશાસ્ત્રથી ભરપુર છે, ને તે વળી વૃજ ભાષાની ઊંચી કવિતામાં રચાએલો છે તેથી કવિ લોકોએ એ ગ્રંથની પદ્ય રચના અતી ઊત્કૃષ્ટ માનેલી છે. તેનો કાંઈક આભાસ થવાને ગુજરાતીમાં આ ગ્રંથનો યથામતી અર્થ દર્શાવ્યો છે તેમાં શબ્દાલંકાર ને શબ્દવ્યુતપત્તી અપૂર્વ રીતે વર્ણવે છે કેમ કે વિશાળ બુધ્ધિના કવિશ્વરો એક શબ્દના અનેક અર્થ કરી શકેછે તેમાં શક નથી, એ ને તે નીચેના દાખલાથી જણાશે.

આ ગ્રંથનો પ્રથમનો છપય રચતાં કેશવદાસ કવિએ ગણપતિની સ્તુતી કરી છે, તે નિઃસંશય છે, પણ કેટલાક કવિઓ એવી આશંકા કરેછે, કે એક રદન કહેતાં એક દંતછે ને ગજવદન કેહેતાં હસ્તી સરીખુ મુખછે. હવે ગણપતિ દેવતાની પંક્તિમાં છે તે મનુષ્યાકૃતીમાં છતાં જાનવરની ઉપમા આપવી એ સંભવે નહી. કેમ કે મંગળાચર્ણમાંતો કાંઈ પણ દોષ આવવો જોઈએ નહીં, મદન જે કામ, ને કદન કહેતાં કંપેલો, સુત કહેતાં પુત્ર, એટલે કામને પરાજ્ય કરનાર તે શંકરછે તેના સુત ગણપતિએ અર્થ બેસે છે, પરંતુ કામનાજ રસશાસ્ત્રનું કવિ વર્ણન કરેછે તેમાં અવશ્ય કામનું પ્રતીપાદન જોઈએ તેમ છતાં પ્રથમમાંજ (કદન) એ શબ્દમાં રસાભાસ તથા શબ્દ વિરોધ દોશ છે. હવે "ગન નાયક નાયક" એટલે, ગણના નાયક ગણપતિ ખરા તો પણ વળી નાયક વિષેશે છે તો તે નાયકના નાયક કોણ? જવાબ "ભગવંત" એ શબ્દ સંભવતો નથી, બાકી બીજા શબ્દો તો ઠીકછે. હવે ઉપરના શબ્દોમાંથી બીજો અર્થ નીકળેછે તે નીચે દર્સાવું છું તે નીઃશંષય છે. એક રદન એટલે એક દંતછે, ગજવદન કહેતાં હસ્તીનું મૂખ એટલે હસ્તીના મુખનો દંત, એ દંત કોના હાથમાંછે? જવાબ કૃષ્ણના. આ ઠેકાણે કોઈને પણ શંકા ઉત્પન્ન થયા વગર નહી રહે કે કૃષ્ણને તો શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ ધારણ કરનાર સર્વ શાસ્ત્રમાં લખે છે, ત્યારે દંત ધારણ કેમ કહેવાય? તેના જવાબમાં એકે કૃષ્ણ પોતાના મામા કંશને મારવા જતા હતા ને રસ્તામાં હસ્તી મારવા આવેલો તેના બે દાંત ઉખેડી એક પોતે લિધો ને બીજો પોતાના જ્યેષ્ટ ભ્રાત બળદેવજીને આપ્યો તે વખતે ધારણ કરેલો. હવે કદન કરેલો જે મદનં તેને સુત રૂપે પ્રગટ કર્યો એટલે પ્રદ્યુમ્ન, કદન કરેલા મદનને સુત કરીને પ્રગટ કર્યો તે બોલવાનું કારણ એછે કે રસશાસ્ત્રનો વિસ્તાર કરતાં દોશ આવે નહીં, ગોપીનંદ કહેતા

દેવકીના પુત્ર. કોઇ કહેશે ગોરી દેવકીનું નામ નથી તો તેણે જાણવું જોઇએ કે ગોરી સર્વ સ્ત્રીનું નામછે. તેમજ નિજષ્ટી કોશમાં. દેવકીને ગોરી નામ આપ્યું છે. આનંદ કંદ કહેતાં આનંદનું મુળ છે. જુગવંદ એટલે જકત વંદેછે. ચંદ્રયુત કેહેતાં મોરનો મુગટ ધારણ કરેલા છે.

હવે ગણ નાયક ગણપતી, તેના નાયક ભગવંત કહેવા યોગ્યછે. દરિદ્રને બાળ નારછે ખળને ઘાયલ કરનારછે. ભગવત કમને કેહેવા યોગ્યછે. ભવ જે સંસાર, ભય જે ભીતી તેને હરનાર તેજછે. માટે કેસવદાસ વંદન કરી કેછે કે "જય લંબોદર અસર નસરન" લંબોદર કેતા લાંબા ઉદરવાળા કોઇ કહેશેકે શ્રીકૃષ્ણને લાંબુ ઉદર કેમ કેહેવાય? તેના જવાબમાં એકે તેને ભગવંત કહ્યા માટે, વળી જુવો.

प्रभू पुरन ब्रह्म अखंडा, जाके रोम कोट ब्रह्मंडा;

પ્રભૂ પુર્ણ બ્રહ્મ છે, અખંડ છે જેના રોમ કોટી બ્રહ્માંડો છે વળી શ્રીભગવદ ગીતાના એકાદશેમા અધ્યાયમાં વેરાટ રૂપ વર્ણનમાં અર્જુનનું વચન છે.

श्लोक

अनेक बाहू दरवक्क नेत्र पश्यामित्वां सर्वतोनंत रूपं

नांतं नमध्यं न पुन स्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपं ॥१।

अनादि मध्यांत मनंत विर्यं मनंतबाहू शशि सूर्य नेत्रं •

पश्यामित्वा दीप्त हूताशवक्क स्वतेजसा विश्वामिदंतपंतं ॥२॥

અર્જુન કેહેછે અનેક હસ્ત મુખને નેત્ર અનંત રૂપ આદ્ય અંત મધ્ય વિશ્વ રૂપ અનાદી મધ્ય અંત અનંત વિર્ય અનંત બાહૂ ચંદ્ર સૂર્ય નેત્ર અગ્ની વક્ત્ર વિષે જેથી વિશ્વ તપાયમાન છે ઇત્યાદી.

આવું રૂપ ભગવાનનુ વર્ણવેલુંછે તો ગણના નાયક ગણપતીને તેના નાયક ભગવત યુક્ત છે. તે માટે લંબોદર પણ કેહેવા યોગ્ય છે.

સદરહુ ઉપર મુજબ કવીશ્વરો એક શબ્દના અનેકાર્થ કરી શકેછે પરંતુ આ રસીક પ્રિયાના અર્થ ઘણા ગુઢાર્થ છે તેનું યથાસ્થીત વર્ણન કરવા મારી જડ મતી પોચતી નથી પણ ગુજરાતીમા અર્થ હતા તે ભાષા શુધ્ધ ગુજરાતી નહોતી, માળવી શબ્દ અને કોઇક હિંદુસ્થાની એમ મિશ્રિત રહેલી હતી તેને શુધ્ધ ગુજરાતી લખાતા

ને વિચારતાં દિવસ ગત થતા હતા, ને પ્રતનો માલીકે સખત તાકીદ કરેથી થોડી ઘણી ભાષા સુધારાઈ છે; પણ, સારી બુદ્ધી વાપરી નથી. આતો ફક્ત સજ્જનોને આનંદ વધવા છપાવી બાહાર પાડી છે. પણ મારા શોખીલા સજ્જનો વધારે કોપી રાખવા મરજી બતાવશે, તો સરસ ગુજરાતી શુધ્ધ ભાષાએ બીજી આવૃતી પ્રગટ કરવા પ્રસંગે ચુકનાર નથી.

આ પેહેલી આવૃતી છે તેમાં કોઇ રીતે અશુધ્ધ પ્રગટ થયું હોય તો બુધ્ધી વાન પુરૂષો મારો અપરાધ ક્ષમા કરશો એવી આશા છે એજ વીનંતી.

ગોસાંઇ. નારણભારથી યશવંતભારથી.

મુ. મોજે રણુંજ

પ્ર. પાટણ.

દુહો.

પિર પટન ગુજરાતમે, સમિપ રનુજ હૈ ગાંવ;
રસિક પ્રિયા પ્રગટે કરી તાકો કહતહૂં નાંવ. ૧

સવૈયો.

ગગના ચર રાજનકો બખકા સુર ચંદ અરિ ન કહાવત હે?
કસ હોવત દાન રૂ માન દિયે? રવિ ઈંદુ કહાં વિચરાવત હે?
અછરા લહિ આદ ગિરા ધરિયે અલિ કોન પ્રિય નિધિ આવતહે?
વન કોન દહે કર્મ કોન દહે? લહિ આદ ગિરા ધરિ પાવતહે. ૨

દુહો.

અમદાવાદ અનૂપમે, બીયા સાલકે માંહી ;
હે સામિલ ધન કાજમે, તાકો નામ બતાહી. ૩

સવૈયો.

બસહી કહ ભૂપત અંત તજી મહિ માનકુ દેત વહે અસહી?
કુકમી મધ લેહુ સમીર સુ દેહુ નિઃસંકહુ આદ તજી તસહી.

દિન બીસ સુ આદ લહો સમુઝી બહુ આતુર તાઈ કહે બસહી.
મન ભાયક દાયક આનંદ કે સમજે મનુ અંત નચે રસહી. ૪

સવૈયો.

હિતપેં મધુવા મધદે ફિર પ્રેમ શસી અરૂ નાડિસુ યાદ્ય કરી;
કર એક ડિગે પ્રથમાછર લે નટહી સર અંત સુલેત ભરી;
કટિ વાસ હરી ફિર દાસ ધરી તીન ભોન કરી પછ દાસ ધરી;
ઊનકી સુ સહાય સટીક છપી ગુનિ બાંચહુ ચિંત સુ પ્રેમ ધરી. ૫

સવૈયો.

સુ સવંત કહે શસી નાગ સચારી શુદી મગસીર ઉભે બનહી,
સુસને કીરતાર વસુ મુનિહે ફિર દરસન જાનત સો મનહી
તસ રોજ નવંબરકો સુભહી તિથ માસ બિચાર સુધા રસહી;
જનકે હિત કારન એ સબહી, છપવાય સબે તસ ભેદ કહી. ૬

રસીક પ્રિયા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ શ્રી રસીક પ્રિયા નામનો ગ્રંથ ટીકા અર્થ યુકતે શ્રી મહત ગ્રંથ લિખ્યતે. ગણપતિ સ્તુતિ. છપયઃ— એક રદન ગજબદન, સદન બુધિ મદન કદન સુત; ગવરીનંદ આનંદ, કંદ જગ બ્રંદ ચંદ જુત; સુખ દાયક દાયક, સુકૃતિ ગુન નાઈક નાઈકઃ ખલ ઘાઈક ઘાઈક; દલીદ્ર સબ લાઈક લાઈક; ગુરૂ ગુન અનંત ભગવંત ભવ, ભગતિવંત ભવ ભય હરન; જય કેશવદાસ નિવાસનિધિ, લંબોદર અસરનસરન; ૧ અર્થઃ એક દંત છે, હસ્તીના સરીખુ મુખ છે, બુધ્ધિનું ઘર છે. મદનકદન જે શ્રી મહાદેવ તેહનો પુત્ર છે. ગવરી જે પાર્વતી તેહ થકી ઉત્પન્ન છે, આનંદનુંજ મુળ છે, જગત વંદે છે, ભાલને વિશે ચંદ્રમા છે, સુખના દાતા છે, શુભ કિર્તિના દાતા છે, ગુણ નાયક તેના સ્વામી છે, દુષ્ટ પાપીષ્ટના ઘાતકી છે, દારીદ્રના ભંજણહાર છે, લાઇક જે જોગ્ય તે માંહી યોગ્ય છે, મોટા ગુણ અનંત છે, ભાગ્યવંત છે, ભવ જે મહાદેવ તેની ભકતીમાં છે, ભવ જે સંસાર તેના ભયના ટાળવા વાળા છે, નવ નિધિનો નિવાસ છે, લંબોદર છે, અસરણના સરણછે, એવા જે ગણેશ તે કેશવ કહેછે જે સર્વને જયના આપનારા તે જયકારી હોજ્યોઃ

अथ श्री कृष्ण वर्णन नाम : ॥

છપય—શ્રી વૃષભાન કુમાર, હિત શ્રંગાર સ્વરૂપ ભયઃ બાસ ભાસ રસ હેર, માતુ બંધન કરૂનામય; કેશી પ્રત અતિ રૂદ્ર, વીર મોર્યા વત્સાસુરઃ ભય દાવાનલ પાન, પિયો બિભત્સ બકી ઉરઃ અતિ અદભુત બંચ બિરંચ મતિ, સંતન સંચિત શાંત ચિત; કહે કેશવ બસે બહુ રસિક જન, નવરસમય શૃંગાર નિત. ૨ અર્થ—શ્રી કૃષ્ણ કેવા છે તો નવરસમયછે. શ્રી રાધાને અર્થે શૃંગાર રૂપ થયા, ગોપીઓનાં વસ્ત્ર હર્યાં ત્યાં હાસ્યરસમય થયા. માતુ બંધન વખતે કરૂણારસમય થયા. વત્સાસુર માર્યો ત્યાં વીરરસમય થયા. ભય રસે કરીને દાવાનળ પીધો. નીંદા રસે કરીને પુતનાના પ્રાણ લીધા. અદભુત રસે કરીને બ્રહ્માને વાહ્યા. વત્સાહરણ કીધું ત્યાં શાંત રસમય પોતે અવતર્યા. કેશવ કહેછે કે રસીક હોય તે વ્રજરાજને સેવો. કેમકે સદા તે નવરસમય છે. ૨

प्रथम देश वर्णन.

દુહો—નદી વેત્રવતિ તીર તહાં, તીરથ તુંગારન્ય; નગર ઓડછો બહુ વસે, ધરની તલમેં ધન્ય. ૩ અર્થ—જ્યાં વાત્રક નદી છે. તુંગારન્ય તિર્થ છે ત્યાં નગર ઓડસ્યું છે. તે કેવું છે તો ધરણી જે પ્રથિવ તેને વિશે ધન્ય છે. પૃથિવનું ધન તે એ નગર મધ્યે છે. ૩

દુહો—આશ્રમ ચારિ વસે તિતો, ચારિ વર્ણ શુભ કર્મ;જપ તપ વિદ્યા વેદ વિધિ, સબે બઢે ધન ધર્મ. ૪ અર્થ—તે ઓડસાને વિશે આશ્રમ ચારછે. તે કિયા તો એક બ્રહ્મચારી, બિજો ગ્રહસ્થ, ત્રીજો વાનપ્રસ્થ, ચોથો સંન્યાસી. હવે ચાર વર્ણ વસે છે તે બ્રાહ્મણ ૧, ક્ષત્રી ૨, વૈસ્ય ૩, ક્ષુદ્ર ૪ તે સહુ પોત પોતાનાં શુભ કર્મ કરે છે અને જપ તપ વિદ્યા વેદ ધર્મમાં સઘળા કરતાં વધતા છે. ૪

દુહો—અપને અપને ધર્મમેં, સદા વસેં સુખકાર; જાસુ દેશ વિદેશકે, સબે રહે નૃપ હાર. ૫ અર્થ—પોત પોતાના ધર્મ સહુને સુખકારી છે તે માટે સઘળા દેશના રાજા તે આગળ હારી રહ્યા છે. ૫

દુહો--રચ્યો વિરંચ વિચાર કિય, નૃપ મનિ મધુકર સાહિ; ગહરવાર કાસી સુરવિ, કુલ મંડન જશ જાહિ. ૬ અર્થ—ત્યાં રાજા મધુકર શાહી સઘળા રાજાનો મુગટ મણી છે. બ્રહ્માનો સરજયો વિચારીને તેની જાત ગહરવાર કાસીખંડની ધરણી છે. સુર્ય વંશનું ભુષણ છે અને જેનો ઉત્તમ જશ છે. ૬

દુહો—તાકો પુત્ર પ્રસિધ્ધ મહિ, મંડન દુલહરામ, ઈંદ્રજીત વાકો અનુજ, સકલ ધર્મકો ધામ. ૭ અર્થ—તેહનો પુત્ર પ્રસીધ છે. મહી મંડન તે પૃથ્વીનું મંડણ છે ને તેનું નામ દુલહરામ તેનો લધુ ભ્રાત ઈંદ્રજીત સકળ ધર્મનું સ્થાનક છે. ૭

દુહો—દીન્હી તાહી નૃસિંહ જ્યું, તન મન રન જય સિધ્ધ; હીત કીલચ્છું મન રામ જ્યુ, ભાઇ રાજસું વૃધ્ધ. ૮ અર્થ—તેહને નૃસીંહજીએ તનને વિશે, મનને વિશે, રણને વિશે જય સિધ્ધિ આપી છે તે માટે શ્રી રામ લક્ષ્મણના જેવુંજ રાજ્ય છે. ૮

દુહો—તિન કવિ કેશવદાસસું, કિયો ધર્મસું નેહ; સબ સુખ દેકર યું કહ્યો, રસિક પ્રિયા કર દેહુ. ૯ અર્થ—તે ઈંદ્રજીતે કેશવદાસ કવિશું ઘણી પ્રીતિ કીધી ને ધર્મ સ્નેહ કરી ઘણું ધન તથા ઘણું સુખ દીધા પછે કહ્યું જે રસિક ગ્રંથ કરી આપો. ૯

દુહો—સંવત સોરહસે અરૂ, ઉપર અડતાલીશ; કાર્તિક શુદકી સપ્તમી, વાર સરસ રજનીશ. ૧૦ અર્થ—સંવત સોલસે અડતાલીશના વરસે કારતક શુદી સપ્તમી તથા ચંદ્રવાર હતો. ૧૦

દુહો—અતિ રતિ ગતિ મતિ એક કરિ, વિવિધ વિવેક વિલાસ; રસીકનકી પહ રસિ-

ક પ્રિયા, કીન્હિ કેશવદાસ. ૧૧ અર્થ—આછી પ્રીતે કરીને, આછી ગતે કરીને, આછી મતે કરીને, ઘણો વિલાસ આણીને રસિક જનને વહાલી એવી જે રસિક પ્રિયા તે કેશવદાસે કીધી છે. ૧૧

દુહો—જ્યું વિન દીઠિ ન સોહિયે, લોચન લોલ વિશાલ; ત્યાંહી કેશવ સકલ કવિ, બાની બીન રસાલ. ૧૨ અર્થ—જેમ મોટાં નેત્ર હોય અને ચંચળ હોય પણ માંહી કીકી ન હોય તો શોભે નહીં, તેમ સારો કવિ હોય, ચતુર હોય પણ નિરસ કવિત કરે તો શોભે નહીં. ૧૨

દુહો—તાતે રૂચિસું સોચિ પચિ, કીજે સરસ કવીત; કેશવ સ્યામ સુજાનકો, સુનત હોઇ વસ ચિત્ત. ૧૩ અર્થ—તે માટે ઘણી પ્રીત કરી ઘણો વિચાર તેણે કરીને સરસ કવીત કીજીએ તો ચતુર પુરૂષ સાંભળે થકે વશ્ય થઈ રહે. ૧૩

अथ श्री नव रस वर्णन नाम कहे छे.

દુહો—પ્રથમ સિંગાર રૂ હાસ્યરસ, કરૂણા રૂદ્ર સુવીર; ભય વિભસ્સ વખાનહી, શાંત સુઅદ્ભુત વીર. ૧૪ અર્થ—પ્રથમ શૃંગાર રસ બીજો હાસ્ય રસ ત્રીજો કરૂણા રસ ચોથો રૂદ્ર રસ પાંચમો વીર રસ છઠો ભય રસ સાતમો નિંદા રસ આઠમો અદભુત રસ અને નવમો શાંત રસ. ૧૪

દુહો—નવહુ રસકે ભાવ બહુ, તિનકો ભિન્ન વિચાર; સબકો કેશવદાસ કવિ, નાયક કહે શ્રંગાર. ૧૫ અર્થ—એ નવ રસના ભાવ ઘણા છે. તેના જુજવા ભાવ છે એ સઉ નવ રસમાં કેશવદાસ કવિ એમ કહે છે જે નવ રસનો રાજા શ્રંગાર રસ છે. ૧૫

अथ प्रथम शृंगार रसस्य लछनं.

દુહો—રતિ મતિકી અતિ આતુરી, રતિપતિ મંત્ર વિચાર; તાહી સોં સબ કહતહે, કવિ કોવિદ શૃંગાર. ૧૬ અર્થ—રતિનો પતિ જે કામ તેની જેમાં આતુરી અતિ હોય તેનો વિચારને જેમાં કામનુ પરીયાણ તેને શૃંગાર રસ કહીયે. ૧૬

દુહો—શુભ સંજોગ વિજોગ રૂ, દ્વૈ શૃંગારકી જાતિ; પુનિ પ્રછન્ન પ્રકાશ યહ, હોઉ દ્વૈ દ્વૈ ભાતિ. ૧૭ અર્થ—તે શૃંગારની બે જાતી છે. એક સંજોગ બીજો વિજોગ. તેની બે જાતના વળી બે ભેદ. એક પ્રછન અને બીજો પ્રકાશ. ૧૭

अथ श्री प्रच्छन प्रकाश विजोग तथा संजोग लच्छनं.

દુહો—સો પ્રછન્ન સંજોગ કવિ, કહે વિયોગ પ્રમાન; જાને પિય પ્યાકી સખી, હોય જ્યું તીન્હી સમાન. ૧૮ અર્થ—તેમાં પ્રછન લક્ષણ તે નાયક નાયકા બે જાણે, ત્રીજી વળી સખી જે હોય તે જાણે કે પોતા સરખી સખી હોય તે જાણે પણ ચોથો કોઈ ન જાણે તેને પ્રછન કહીયે. ૧૮

अथ श्री प्रच्छन शृंगार संयोग लच्छनं.

સવૈયો—વનમેં વૃષભાનકુમારિ મુરારિ રમે રૂચિસોં રસ રૂપ પિયે; કલ કુંજીત પુંજીત કામકલા વિપરીત રચી રતિ કેલ કિયે; મુનિ શોભત રચાંમુજ રાય જરી અતિ ચાંકી ચલે અલ ચારૂ હિયે; મખતુલકી ઝુલ ઝુલાવત કેશવ ભાનુ મનોસનિ એક લિયે. ૧૯ અર્થ—એક સમે વનમાં વૃષભાન કુમારિ જે રાધાજી તે કૃષ્ણ સંઘાતે પ્રીત વિલાસ કરેછે, રૂચીથી રસ રૂપ પીયે છે. કલ કહેતાં મનીહર કુંજીત શબ્દાયમાન પુંજીત કહેતાં આરંભી એવી જે કામ ક્રીડા તે વીપરીત કહેતાં અવળી રચી છે. રાધાજીની કેટમાંહે ચોકી છે તે મખતુલે પરોઇ છે તે હીર શ્યામ તે મધ્યે શ્યામ મણી છે. તેને પાછળ અનેક હીરા જડયા છે તે કેવા દાસે છે. કેશવદાસ કહેછે કે જાણીએ મખતુલને હીંચકે સુરય બેઠાછે ને શનિશ્ચરને ખોળે બેસારીને હીંચકે છે. ૧૯

अथ प्रकाश संयोग वियोग लच्छनं.

દુહો—સો પ્રકાશ સંયોગ અરૂ, કહે પ્રકાશ બિયોગ; અપને અપને ચિતમે, જાનત હે સબ લોક. ૨૦ અર્થ-તેને પ્રકાશ સંયોગ ને પ્રકાશ વિયોગ કહીએ કે જે આપ આપણા ચિત્ત માંહે સહુકો જાણે તેને પ્રકાશ કહીએ. ૨૦

સવૈયો—કેશવ એક સમે હરિ રાધિકા આસન એક લસે રસ ભીને; આનંદ સું તિયે આનનકી દુતિ દેખત દર્પન ત્યોં દૃગ દીને; ભાલકે લાલમે બાલ બિલોક તહી ભર લોચન લાલન લીને; શાસન પીયુસું વાસન સીય હુતાસનમેં મનુ આસન કીને. ૨૧ અર્થ—એક સમે શ્રી રાધા ક્રશ્ન એકાસને દીપતાં રસે કરીને ભીનાં બેઠાં છે. આનંદમાં રાધાજી દરપણ લઇને આનંમય સુખ તેની દુતી જે કાંતી તે જુવેછે ત્યાં શ્રી ઠાકોરે દ્રષ્ટી દીધી તે વારે ભાલના ચાંદલામાં કોઇક લાલ હીરો જડયો છે તેમાં રાધાજીનું પ્રતિબીંબ દીઠું ત્યારે ગદગદ કંઠ થઇ નેત્રમાં જળ આવ્યું જાણ્યું. રઘુનાથના નેત્રે થકી સિતાજી વસ્ત્રે સહીત હુતાસન તે મધ્યે બેઠાં ન હોય એવું દીઠું. ૨૧

अथ विजोग प्रच्छन प्रिया. श्री राधाजी चींतवे छे.

સવૈયો—કીટજ્યુ કાટત કાનની કાન્હુ સોં માનહુમે કહિં આવત ઉન્હો; નેક અટી પટ કુટતી આંખિસુ દેખતિહું કબકો વ્રજ સુનો; તાહિ ચલે સુનિકે ચુપહે રહી નીકહિ કેશવ એક ન દુન્યો; કાહેકું કાહુકું કીજે પેરખો વજી જેરી જીયકે નાક દેચુન્હો. ૨૨ અર્થ—રાધાજી મનસું વિચાર કરેછે જે હું માન કરતી તે વારે એમ કહેતા જે અમે પરદેશ જઇશું તે સાંભળીને જાણીએ કાનમાં કીડીએ ચટકો દી-

ધા. એવું દુ:ખ લાગતું. તેને ચાલવું સાંભળીને એ કાનને કાંઇ થતું નથી. લોક લજ્યાએ ઘુંઘટો કાઢતાં તે વારે પણ હરિનું મુખ જોવા આંખો આકળી થતી કે જાણીએ હમણાં ફુટશે. તો કેઇ દાહાડાનો વ્રજ સુનો છતાં જોઇએછીએ પણ આંખ ફુટી નહી. ખીજીને અણબોલ્યા થઈ રહયા અને હું એમ જાણતી જે પ્રિયને વિરહે દેહ છાંડી જાશે, પણ એ જીવ નિરલજ થયો. જેમ નકટાને નાકે ચુનો ચોપડીને ગામમાં રાખીએ તોય રહે તેમ રહ્યો છે તેને માટે કોઈ કોનુ જોશોમાં. २२

अथ प्रियाजीको प्रकाश. पुनः वीरह शृंगार लच्छनं.

કવિત—સીતલ સમીરહાર ચંદ્ર ચંદ્રીકા નીવાર કેસોઘસ એસેહીતો હરખ હરાવુહે, ફુલાં ફેલાઇ ડાર ઝાર ઝાર ઘનસાર ચંદનકો ટારે ચીત ચોગુના ફેરીરાવુહે: નીર હીંન મીન મુરઝાય જીવે નીર હીન, છીરકે છીરકે કહા ધીરજ ધરાવુહે; પાઇ હેત પીરે ઝીધું યોહી ઉપચાર કરે, આગીહી એ દાંચ્યો આંગ આગીહી સીરાવુહે. २३ અર્થ—એક સમે રાધાજીને વ્રહ રૂપણી અગની પ્રબળ વધી છે. તેને સખી અનેક ઉપચાર કરે છે તોપણ કાંઇ ગમતું નથી ને કહે છે જે હે સખી એ શીતળ વાયુ મુજને શ્યાને કાજે નાંખોછો? વળી એમ ચંદ્રમાને કીરણે શ્યાને અર્થ સુવારો છો? એણે પ્રકારે તો તમને હરખ થતો હશે. પ્રેમ કને તો નહી. ફુલ ઉડાડી નાંખો ને કર્પૂર ઘસ્યુ તે ઢોળી નાંખો અને ચંદ્રને ઉગટણે ચીતમાં ચોગણી પીડા વધે છે તો તમે સખી કહો સ્યુંએ થકી સારી વસ્તુ તે કેઇ તે અમે લાવીએ. તે માટે દીસણ તેવું પાલવણ. માછલું પાણી માંહીથી બાહારે કહાડીએ તો તડફડે ને દુધમાં નાંખીએ તોપણ સુખ સંતોષ ન પામે પણ તે પાછું પાણીમાંહી નાખીએ તો તે મરછ તત્કાળ પ્રસન્ન થઇ જાતું થાય તો તે જે જે અગનીએ બળ્યું તો તેજ અગનીએ ટાઢુ થાય. २३

अथ श्री कृष्ण प्रभुनो प्रच्छन्न विजोग शृंगार लच्छनं.

સવૈયો—કેશવ રૂઠ રહ્યો તુમહીસુ કિધો ભય કાહુકે ભીત ભયોહે; બેચ્યોકે કાહુકે હાથકે નાથ ઝીધું વુમ કાહુકે સાથ દહયો હે: મરિસોં મોહિસોં માન હુવેગિ ઇહા મનમાંહિ કહા પકહયો હે; સાખિ કહો હરિ હાર્યોહે કાહુસુ કાહુ હરયો કે હરાઇ ગયો હે. २४ અર્થ—એક સમે શ્રી કૃષ્ણ પરમેશ્વરનુ મન મહા દુ:ખ રૂપીયા સમુદ્ર માંહી પડયું છે તે સખિએ જાણ્યું. તે કહેછે કે હે મહારાજ તમારૂં મન આત્મા થકી રીસાવ્યું છે કે કોઇ થકી બીહીન્યું છે કે કોઇને હાથે વેચ્યું છે કે કોઇની સાથે મોકલ્યું છે તે મારા સમ જો સાચું માનો. અહીં મન નથી તે ક્યાં મોકલ્યું છે? સત્ય કહો. ક્યાંઇ હોડને વિશે હારયા છો કે ના ના કોઈ હરી ગયું છે. २४

अथ श्रीजीको प्रकाश वियोग शृंगार लच्छनं.

સવૈયો—વાત કહે ન સુને ન કછુ કાહુસોં હેરે નહી કોઉ કેસેંહી હેરો; ખાય કછુ ન પિયે કછુ કેશવ ખેન કછુ કરેકરો કરેરો; હુલકદી બ્રજ બેઠિ કહા ઉઠિ આયે ન દેખો કહા કર મેરો, જાને કો માઇ કહા ભયોં કાનકોં યોગ સંયોગ વિયોગહિં તેરો. ૨૫ અર્થ—એક સમે શ્રી પ્રભુજી રાધાજીને વીરહે કરીને ઘણું દુખ પામ્યા છે તે સખી રાધાજીને કહે છે. હે સખી જે ઠાકોરજી કોઈ વાત પુછીએ તો પણ કહે નહી. જે વાત કહીએ તે સાંભળે નહી. આવું ખાસુ ખવરાવીએ તો પણ ખાય નહી. પીવાની વસ્તુ પણ પીયે નહી. કોઈ સામું જુવે નહી. કોઈ વસ્તુ કોમલ તથા કઠીણને હાથે અડે નહી. તે માટે વ્રજમાં હુલકો થયો છે. તું હજી બેઠી છે. તું ઉઠ મારૂં કહ્યું કર. આવીને જો. ઠાકોરની શી દશા છે. કાંઈ યોગે વેરાગમાં આવ્યા છે કે તમારે વીયોગે એમ થયા છે તે કોઈ એમ જાણતું નથી તો હું શું જાણું જે શ્રી કાનને શું થયું છે. ૨૫

દુહો—સો પ્રકાશ પ્રચ્છન સખે, બરને જોગ બિયોગ; અબ નાયક લચ્છન કહું, ગૂઢ અગૂઢ પ્રયોગ. અર્થ-પ્રચ્છન અથવા પ્રકાશ સંયોગ વિજોગ શ્રંગાર કહયો. ૨ હવે નાયક લક્ષણ કહું છું. ગુઢ કહેતાં પ્રચ્છન, અગુઢ કહેતાં પ્રકાશ. ૨૬

ઇતિ શ્રી રસીક પ્રિયાયાં પ્રછન્ન: પ્રકાશ સંયોગ વિયોગ
વર્ણને નામ પ્રથમ પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૧

अथ नायक लच्छनं.

દુહો—અભિમાની ત્યા તરન અરૂ કેલી કલા પ્રબીન, ભવ્ય છમી સુંદર દ્રની, રૂચિ રૂચિ સદા કુલીન. ૨૭ અર્થ—આટલાં લક્ષણ જેમાં હોય તે નાયક કહીયે. કાંઇક અભીમાની હોય. ત્યાગી ને દાતાર હોય, યોવનવંત હોય, કેલી કલાને વીશે પ્રવીણ હોય, ભવ્ય કહેતાં છેલ હોય, ક્ષમાવંત હોય, સુંદર હોય, કુલીન હોય. ૨૭

દુહો—એ ગુનકે સબ જાસુમે, સોઇ નાયક જાન; અનુકુલ દચ્છન સઠ ધ્રૃષ્ટ, ચો વિધતાહિ વખાન. અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે એવા ગુણ જેમાં છે તેને નાયક કહીયે. તે નાયકના ૪ પ્રકાર છે તે કહે છે. અનુકુલ૧ દક્ષ ૨ સઠ ૩ ધૃષ્ટ ૪. ૨૮

अथ अनुकुल लच्छनं.

દુહો—પ્રીતિ કરે નિજ નારિશું, પરનારી પ્રતિકુલ; કેશવ મન બચ કર્મ કર, સો કહીએ અનુકુલ. ૨૯ અર્થ—પોતાની સ્ત્રીની સાથે પ્રીતિ કરે, પરસ્ત્રીથી વે-

ગળો રહે, કેશવદાશ કહેછે કે મન વચન કાયાએ પરસ્ત્રીશું સંગ ન કરે તેને અનુકુલ કહીએ. ૨૯

अथ प्रच्छन अनुकुल लछनं

सवैयो—ઔરકે હાસ્ય વિલાસ ન ભાવત સાધનકે ઘડે સીધિસોં ભાવે; બાત કહે જ્યું સદા નીબહે હરિ કોઉ કહો કછુ સુધન પાવે; આ સન બાસ સુબાન રૂ ભુષન કેશવ કયોહુ વડે બનિ આવે; સો બીનું પાન ન ખાત જ્યું કાન સુપેરે કીધું યહ પ્રીતિ કહાવે. ૩૦ **અર્થ**—બીજી સ્ત્રીશું હાસ્ય વિલાસ તેને ગમે નહીં. સાધુ પુરૂષનો એવો સ્વભાવછે. જે વાત કહે તેનો નીરવાણ પાડે. કહ્યું તે વળી ન કહ્યું ન કરે. કોઈ તેનો પાર ન પામે. આસન તે સજ્યા, વાસ કેહેતાં વસ્ત્ર, સુવાસ કહેતાં સોંધો, ભુષણ કહેતાં ઘરેણાં, એટલાં વાનાં કયાં થકી બની આવે. નાયકા કહેછે કે મારા વિના પાનની બીડી પણ કોહાંય આરોગે નહીં. તેને સખી કહે કે એ તે પ્રીતિ કેહેવાય કે વેર કેહેવાય. ૩૦

हवे प्रकाशनुं कुल.

सवैयो—કેશવસું વેબિ લોચન બિલોકનીસો અવિલોક સદાઈ; સુધી એ બાત સુંનેસ મુકી કહી આવત સુધીએ બાત સુહાઈ; સુધાસી હાંસી સુધા નિધિસો મુખ સોધી લઈ સુધાકિ સુધાઈ; સુધી સુભાવ સબે સજની બસકે સંકીએ અતિ ટેડ કનાઈ. ૩૧ **અર્થ**—કેશવ કવિ કહેછે કે સુધે કહેતાં પાધરાં લોચન પાધરી દ્રષ્ટીએ જુવે. સદા પાધરી વાત હોય તે સાંભળીને સાચી વાત કહે, પાધરી વાત હોય તે ગમે, વળી હર્ષ તે પાધરૂં સુધાનિધિ જે ચંદ્રમા તેના સરીખું મુખ છે. પ્રથ્વીમાં જેટલી વસ્તુ પાધરી તેટલી સોધી લ. સ્વભાવે પાધરા કીધા એવા શ્રીક્રૃષ્ણ વાંકા હતા તે કેમ વસ્ય કીધા. ૩૧

तेनो हवे उत्तर आपेछे.

सवैयो—મેરાતો નાહિન ચંચલ લોચન નાહિન કેશવ બાનિ સુહાઈ; જાનું ન ભુષ્ન ન ભેદ કે ભાવન ભુલીહું મેં નહિ ચુહિ ચડાઇ, મોરે હું નાચત ચુંહરિ ઔરત્યોં હોરો કરે ઇહ ભાતિ લુગાઈ; રંચકતો ચતુરાઈયો ચીંતન કાન ભયો બસ કાહુ તે માઈ ૩૨ **અર્થ**—શ્રી રાધીકાજી કહેછે કે મહારે તો ચંચળ નેત્ર નથી, અને સોહામણી વાણી પણ નથી. ભુષણ પણ કાંઈ પહેરી જાણું નહીં. મેં ભુલે પણ રીશ ચડાવી નથી. મેં કટાક્ષ દ્રષ્ટીએ કરી હરિ સામું જોયું નહી. અને લોક મારી નીચ નીંદા કરે છે. મારા ચિત્તમાં એક રંચ ચતુરાઈ નથી તો કહો કેમ કાનને કેમ કરીને વશ્ય કીધા એમ રાધાજીએ કહ્યું છે. ૩૨

अथ दछ्छनस्य लछ्छन.

દુહો—પહિલાં સો હિય હેતુ ડર, સહજ બડાઈ કાન; ચિત્ત ચલેહુ ન ચલે, દછન લછન જાન. ૩૩ અર્થ—તેને દછ નાયક કોને કહીએ તે કહે છે. જેનું ચિત્ત મળ્યું હોય તોપણ એટલાં વાનાં ન ચળે. જે પહેલું હેત હોય તેમાંથી કાંઇ પણ ઓછું થાય નહી. જેટલી નાયકાની બીક હોય તેટલીજ રાખે. પોતાનાંને સહજ છાંડે નહી ને બડાઇ મુકે નહી. પોતાના કુળની મર્યાદા પણ મુંકે નહી. ૩૩

अथ हवे प्रछ्छन्न दछन लछ्छन.

કવિત—હરિસેં હિતુસું ભ્રમ ભુલીહુ ન કીજે માંનુ, હાતો કીયે હીયે હુતે હોત હીત આનીએ; લોકમેં અશોક આની નીકે હુકે લાગતું હે, સીતા જયુંકો દુત ગીત કેસે ઉર આનીએ; આંખન સો દેખીઅત સોઇ સાચી કેસોદાસ, કાનનકી સુની સાચી કબહુ ન માનીએ; ગોકુલકી કુલટા એ ચોકી ઉલટાવતી હે, આજુ લોતો એસે કીદે કાલકી ન જાનીએ. ૩૪ અર્થ—રાધાજી સખીની વાત સાંભળીને પોતે વિચાર કરે છે કે હે મન હરિ સરીખા હીતકારીનો ભ્રમ મનમાં ન આણીએ. ભ્રમ આણીએ તો હૈયામા હીતની હાની થાય અને લોક તો રૂડાને લંછન લગાડે. કેની પેરે જેમ સીતાજીને ધોબીએ કહ્યું જે રાવણના ઘરને વીશે ચઉદ મસવાડા રહી તે શ્રી રામે ઘરમાં રાખી તોએ કાંઈ ભલા માણસ પુરૂષ હૈયામાં આણે-તે માટે જે વાત આંખેથી દેખીએ તે સાચી. કાનની સાંભળી સાચી વાત કદીએ ન માનીએ. ગોકુળની સ્ત્રી તો સવળાનુ અવળુ કરે. આજની ઘડી સુધી તો હરિ જેવા હતા તેવાજ છે ને કાલની તો જાણતાં નથી. ૩૪

अथ प्रकाश लच्छनं.

યથા સવૈયો—ચિત્ત ચૌપ ચિતે બેકી તૈસી યહૈં અરૂ તેસેંહી ભાતિ ડરાવ ઘને; અરૂ તેસેહી કોમલ બોલ ગોપાલ કે મોહતહે તિહિ ભાતિ મને: ગુન તેસેંહિ હાસ્ય બિલાસ સમે હુતે જેઇ કેસવ કોન ગેનેં; સખિ તું કહિ આન વધુકે અધીનહે સાપરતીક કિધોં સપને. ૩૫ અર્થ—શ્રી રાધાજી સખીને કહે છે. હે સખી પ્રભુજીને જોયાની ચુંપ પાધરીછે ને જેટલી બીક સદાયે મહારી આણતા તેટલીજ આણેછે અને જેવાં વચન રૂડાં બોલતા તેવાંજ બોલે છે. તે મનને મોહ ઉપજાવે છે. હાસ્ય વિલાસના ગુણ તેવાના તેવાજ છે. કેશવ કવિ કહેછે કે કોઇ ગણી ન શકે. સખી તમે કહોછો જે હરિ પરસ્ત્રીને આધીન છે પણ તે પ્રતીત કાંઇ સ્વપ્નમા આવે? ૩૫

पुन:

સવૈયો—બહિ અંતર ગૂઢ અગૂઢ નિરંતર કામ કલા કુલ કોન ગને; કહે કેશવ હાસ્ય વિલાસ સમે પ્રતિ દોષ બઢે રસ રીશ જીને; કો જીયમે રહિ જીય જીયે સખિ કાય

મનો વચ પ્રેમઘને; સખિ તું કહે અન્ય વધૂકે અધીનહે સાપરતીક કિધું સપને. ૩૬ અર્થ—વળી શ્રી રાધાજી સખી પ્રત્યે કહેછે. બહી કહેતાં બાહ્ય ને અંત: કહેતાં અંતર્ગત; ગુઢ કહેતાં ગુપ્ત ને અગુઢ કહેતાં પ્રકાશ એવા જે કામ કલાના નિરંતર ગુણ છે તે કોઇ લખી ન શકે. કેશવના હાસ્ય વિલાસ દીવસે દીવસે વધે છે, તે રસ રીતમાં મળ્યો હોય એવા છે અને હરિનો જીવ મારે જીવાડે જીવે. મનસા વાચા કર્મણાએ સખી તેને કહોછો જે અન્યને આધીન છે તે સામુંપ્રતીક વાત અથવા સ્વપ્નમાં હોય તે કહે. ૩૬

अथ शठ नायक लच्छन.

દુહો—મુહ મીઠી બાતીં કરે, નિપટ કપટ જીય જાન; જાહી ન ડર અપરાધકો, શઠ કરિ તાહિ બખાન. ૩૭ અર્થ—મોઢે મીઠી વાત કરે અને હૈયામાં સબલ કપટ રાખે અને અપરાધ કરવાથી તો બીહે નહી તેને શઠ નાયક કહીયે. ૩૭

अथ प्रच्छन शठ यथा.

સવૈયા—રૂચિ પંકજ ચંદન બંદન કંચન રંચન રોચન હુકી બચી; કહિ કોઉ કારણકે ઇત લાયક કાપર ભામન ભુહી નચી; અનુમાનત હો અખિયાં લખિ લાલ એનાં દિન રાત કરો ખરચી; મનુ તેરે બિજોગ ગુન થયો તરની તિહિ માનહું મો હીય માહે તચી. ૩૮ અર્થ—રાધાજી બેઠાં છે. કાંઇ ઉજાગરો, કાંઇ રીશ, તેણે કરી આંખ રાતી થઇછે ત્યાં સઠ નાયક આવ્યા તે પોતાનો અપરાધ જણાવતા નથી ને રાધાજીનાં નેત્રનાં વખાણ કરેછે કે તમારાં નેત્ર રાતાં દીસે છે. કેવાં રાતાં દીસે છે તે રાતાં કમળથી અધીક છે, રકત ચંદન થકી અધીક છે, ચંદન થકી પણ અધીક છે, ગોરોચન થકી પણ અધીક છે તે ઘણાં ચારૂ દીસે છે પણ ભમર ચડાવી છે, તે કેશવ કહેછે કે એવો ઇહાં લાયક કુણ છે. વળી આંખ્યો રાતી જોઇને અનુમાન કરૂં છું કે એ કાંઇ રાત્રીની રીશે રાતી થઇ કે ના તમારૂં સ્વરૂપ મારા હૈયામાંથી નીસરતું નથી તે હું આજ તમથી અળગો રહયો તે મહારૂ હઇયું આજ તમારા વિજોગે તપ્યું તેને તાપે તમારી આંખ્યો રાતી થઇ છે. ૩૮

अथ प्रकाश शठ लछनं

કવિત—કાન નેક રંગે રંગ નન નીકે ડોલે સંગ નાસા અંગ રસનાકે રસમે સમાનેહો; ઉર ગુઢ કહા કહો મુઢસેં એ જાને જાહુ પ્રૌઢ રૂપ કેસોદાસનીકે કર જાનેહો; તન આન મન આન કટ નિધાન કાન સાચી કહો મેરી આન કાહેકું ડરાનેહો; વેતો હે વીકાંની હાથ મેરેહુ તીહારે સાથ તુમ વ્રજનાથ હાથ કોનકે બીકાનેહો. ૩૯ અર્થ—નાયકને સખી કહેછે કે કાનને રંગે એક સાંગાત રંગ્યા.

બીજીને નેત્ર રૂપણી દોરીએ બાંધ્યા જાઓ છો, ત્રીજીની નાસીકાની સુગંધીએ મોહ્યા છો, ચોથીશું વાતે લાગ્યા છો. તન જે શરીર તે અળગુ, મન અળગુ બીજો ગુઢ ગુપ્ત અર્થ તે શું કહી દેખાડું; પણ હુંજ મુરખ છું કે તોએ તમને ઓળખ્યા. પ્રૌઢ મોટાઈ કહી ગુઢ કેહેતાં કઠણ કેસવરાયે તમને રૂડી પેઠે ઓળખ્યા. તન અલગુ, મન અળગુ એવા કપટનું નિધાન હે કાન તમે સાચું કહો, મહારા સમ છે. તમે શા માટે બીહીના છો? એ બાપડી મહારે હાથ વેચાણી છે અને હું તમારે હાથ વેચાણી છું. અને હો વ્રજનાથ તમે કોને હાથ વેચાણા છો. ૩૯

દુહો—લાજ ન ગારી મારકી, દેઈ છાંડ સબ ત્રાસ; દેખો દોખનમાં નહી, ધૃષ્ટ કેશવદાસ ૪૦ અર્થ—કાંઈ મારીએ તો લાજ નહી. ગાળ દેઈએતો લાજ નહી. બીક સઘળી હાંકી મુકીછે. અદીઠો દોષ માને નહી તેને ધૃષ્ટ કેશવ કહેછે ૪૦.

સવૈયો—નેહ ભરે લૈ ભાજત ભાજન કોન ગને દધિ દુધ મિઠાઈ; ગારિ દિએ તો હસે બરજે ઘર આવત હે જાંનું બોલ પઠાઈ; લાજકિ ઉર કહા કહું કેશવ જે સુનિયે તે સબે ગુન ઠાઈ; મામિ પિયે માનકી મેરી માઈ મો હે હરિ આઠહુ ગાંઠ અઠાઈ ૪૧ દુહો—મનસા વાચા કર્મણા, ચિત વનિ બહિ સનિ લેખ, ચલન ચાતુરી આતુરી, આઠુ ગાંઠ વિશેક. અર્થ—જસોદાજીની આગળ ગોપાંગનાઓ ઓલંભો દેછે કે હે માતાજી ઘી તથા માંખણે ભરેલાં પાત્ર તમારો પુત્ર ભાગે છે, તો અન્ય દુધ, દહી તથા બીજી મીઠાઈનું શું ગણીયે? ગાળ દેઈએ તો હસે અને વારીએ જે અહીં આવશો માં તો દહાડી જાણે તેડુ મોકલ્યું હોય એમ આવે છે, બીજી લાજની વાત છે તે શું કહીયે. જેટલા ગુણ સાંભળીએ તેટલા એમાં છે. હે માતાજી એની કોણ સાખ ભરે એ હરિ આઠે ગાંઠે અઠાઉ છે. ૪૧ દુહાનો અર્થ—મન, વચન, કાયા, ચીત રૂડું, હસે, સાર વિલાસથી જોવું, રૂડી ચાલે ચાલવું, ચતુરાઈની આતુરતા ઘણી જે હાજર જવાબ દેવો એ ૮ ગાંઠે દૃષ્ટ નાયક વિશેષ હોય.

अथ श्री प्रकाश ध्टष्ट.

સવૈયો—સોહરો સાચુ સંકોચન પંચકો ડોલત શાહ ભયે કરિ ચોરી; બેનનિ વંચક તાહિ રચી રિત નેંન નિકે સંગ ડોલત ડોરી: લાજ કરે ન ડરે હોત હાનતે આનિ અરે જીય જાનકિ મોરી; નાંહિ ન કેસવ સાખ જીહે બકિ હસન શું દુખ વૈમુસકોરી. ૪૨ અર્થ—તે નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે કે જેને સમ ખાધાનો વિચારજ નહી, પાચ મનુષમાં સંકોચ નહી કરે, ચોરીને શાહ થકા હીંડે અને વચન બોલે તે વહેતાં બોલે. પ્રીત કરે તે વાલીને કરે, નેત્રને સંગે મન દોડયું જાય કેની પણ લાજ ધરે નહી, જીત ને હાણ થકા બીહે નહી, આવીને અડી બેસે, એમ

જાણે જે એ કાંઈ જાણતી નથી ભોળી છે. પણ હું ભોળું નહીં, કેસવ કહે છે કે જેના પાંચમાં લાજ નહી સાખ્ય નહી તે શું બોલીને કોને મોહોડું દેખાડે. ૪૨

દુહો—બરને કવિ નાયક સબૈ, નાયક યહ અનુસાર; સબ ગુણ લાયક નાયકા, સુન અબ બહુત પ્રકાર. ૪૩ અર્થ—કવિ નાયક જે કેસવદાસ તેણે અનુસારે સઘળા નાયક વરણવ્યા ને હવે નાયકાનાં લક્ષણ સરવે ગુણ લાયક નાયકા તેના અનેક પ્રકાર કહું તે સાંભળો. ૪૩

ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાંરસીક પ્રિયાયાં
ચતુર વિધિ નાયક વર્ણનો નામ દ્વીતીય પ્રભાવ.

अथ तृतिय प्रभाव.

अथ श्री नायका लक्षणं

દુહો—તા નાયક કો નાયકા, ગ્રંથ ગ્રંથ નીતી વખાણ; સ્વકિયા પરકિયા અરૂ, પુનઃ તીસરી સમાન. ૪૪ અર્થ—ગ્રંથમાં ત્રણ પ્રકારની નાયકા કહીછે. એક તો સ્વકીયા કહેતાં પતિવ્રતા, પરકીયા કહેતાં વ્યભીચારીણી ને સામાન્ય કહેતાં ત્રીજીવેશ્યા. ૪૪

अथ नायका जात लच्छनं.

દુહો—પ્રથમ પદમની ચીત્રણી, જુવતી જાત પ્રમાન; ઔર સંખિની હસ્તિની, કેસો રાય બખાન. અર્થ—કેશવ કવિ કહેછે કે, પ્રથમ પદમની, બીજી ચીત્રણી, ત્રીજી શંખીણી ને ચોથી હસ્તીણી. ૪૫

अथ पदमनी लच्छनं.

દુહો—સહજ સુગંધ સરૂપ શુભ, પ્રેમ પૂન્ય સુખ દાન; તનુ તનુ ભોજન સર સ રતિ, નિદ્રા માન બખાન. ૪૬ અર્થ—સહજે શરીરમાં સુગંધ હોય સુંદર સ્વરૂપ હોય પુંન્ય ઉપર પ્રેમ હોય સુખની દાતા હોય ને છ વાનાં થોડાં હોય તે કહે છે; જેવાં કે નિંદ્રા થોડી, ખાવું થોડું, રીસ પણ થોડી, સુક્ષ્મ કામ હોય, તૃસ્ના થોડી હોય ને માન સુક્ષ્મ હોય. ૪૬ દુહો—સલજ રૂપ ઉદાર મૃદુ, હાસ્ય વાસ સુચિ અંગ; અમલ અમોલ અનંગ બૂ, પદમનિ હાટક રંગ. ૪૭ અર્થ—શરીરે સલજ હોય રૂડી બુદ્ધિ હોય, ઉદારપણું હોય, હાસ્ય રૂડું હોય, વસ્ત્ર પવીત્ર હોય, શરીર પવીત્ર હોય શમર કામ મંદિર નિરમલું હોય, રોમ રહીત હોય, ને તેવી પદમનીનો રંગ સુવર્ણ સરીખો હોય. ૪૭

दुतीकाको वचन हरि जुसौं श्री राधे वर्णन.

કવિત—હસત કહત બાત ફુલસોં ઝરત જાત ગુઢ ભુરી હાવ ભાવ કોક

કેશી વારીકા, પન્નગી નગી સુનાર આસુરી સુરી નીહાર વાર ડાર કીનરી નરીગી વારનારીકા, તાપેહુ કહા દૈ જાઉ બલ જાઉ કેસોરાય રચી બીધી એક વ્રજ લોચનકી તારીકા; બોરસેં ભવત અભીલાખ લાખ ભાંતિ દીવ્ય ચંપે કેસી કલી વ્રષભાનકી કુમારીકા. ૪૮ અર્થ—હસતાં વાત કરતાં જાણે ફુલ ઉડે છે એવા પરીમલ આવે છે ગુક કહેતાં ગુપ્ત ભુર કહેતાં ઝાઝો એવો જે હાવભાવ તેણે કરી જાણે કોક શાસ્ત્રની કાલીકાજ ન હોય એવી જે દીસે છે અને પંનગી કહેતાં નાગની પુત્રી નગી કહેતાં પરવતની સ્ત્રી સુરી કહેતાં દેવતાની સ્ત્રી અસુરી કહેતાં દઇત્યની સ્ત્રી છે કીન્નર ગાંધ્રવની સ્ત્રી તે સરવે સ્ત્રીયો શ્રી રાધાજીના ઉપરે વારી નાખીએ તો ગમાર મનુષની સ્ત્રીયો તેના આગળ શું. તેની પાસે હું કેમ થઇ જાઉં, કેસોરાય બલિહારી જાઉ. વિધિ જે બ્રહ્મા તેણે વ્રજ રૂપીઉં જે લોચન તેની તારીકા કહેતાં કીકી સરજી છે. દેવતા નામનો રથ રૂપી જે ભમરા તે લાખ લાખ ભાતે કેડે ભમતા હીંડે છે. એ વ્રષભાનની કુમારીકા ચંપાની કળી સરખી છે. જેમ ચંપાની કળીને ભમરા છાબી નશકે તેમ એ લગે દેવતાના મનોરથ પહોચી શકે નહી. ૪૮

अथ बीजी चीत्रणी लछनं.

દુહો—નૃત્ય ગિત કવિતા રૂચે અચલ, ચિત્ત ચલ દ્રષ્ટ બહીર, રતી રતી અતિ સુરત જલ, મંત્રુ સુગંધ કીસ્ટ ૪૯. નાચવું ગીત ગાવું તે વાહાલાં હોય ચીત્ત જેનું અત્રણું હોય દ્રષ્ટી ચંચળ હોય. હવે બાહ રતિ ચાર પ્રકારની છે. એક આલીંગન મર્દન ચુંબન નખક્ષત એ ઉપરે પ્રીતિ હોય અને સુરતનો જે જળ તેનો મધ સરીખો સુગંધ હોય. ૪૯

દુહો—વિરલ રોમ તનુ મદન ગ્રહ, ભાવત સકળ સુવાસ; મિત્ર ચિત્ર પ્રિય ચિનિ; જાનહું કેસવદાસ. ૫૦ અર્થ—મદનનુ જે ઘર તે ઉપરે રોમ વીરલ હોય થોડા હોય. નસોધા ઉપરે પ્રેમ ઘણો હોય મિત્રનું ચિત્રામણ વાહાલું હોય. કેસવદાસ કહેછે તેને ચીત્રણી કહીએ. ૫૦

चीत्रणीको वदन—सखी सों चीत्रणी वर्णनं

સવૈયો—બોલવો બોલનીકો સુનવો અવલોકનકે અવલોકન જોતે; રાગપિરાગન કે પરિરંભન હાસ્ય વિલાસનકે રસ કોતે; નાચીબો ગાઇબો બીન બજાઇબો રીઝ રીઝાઇબો જાનત તોતે; તો મીલતો હરિ મિત્ર હિકો સુખ એસેં ચરીત્ર જો ચિત્રમેં હોતે. ૫૧ અર્થ—સખી એ જે નાયકાનું ચિત્રામણ માંડીને નાયકને દેખાડયું તે નાયકને દેખીને પ્રસન્ન થયાં. સખીને કહેછે કે હે સખી એ ચીત્ર બોલતું હોત તો સાંભળત, જે જે પ્રીતિ હું જોઉં છું તે પ્રીતિ સામું જોત. રાગ કહેતાં પ્રીતિ

ને વૈરાગ કહેતાં અપ્રીતિ તેના પરીરંભન જે આલીંગન, હાસ્ય જે હસવું; વિલાસ જે રમવું; તે રસ એમાં ક્યાંથી? વળી નાચવું, ગાવું, વેણુ બજાવવી અને સામાને રીઝવવું તે જો એ જાણત તો હરિ મળ્યાનું સુખ ઉપજત. જો એવાં ચરીત્ર ચિત્રમાં હોત તો. ૫૧

अथ शंखणीनुं लक्षणं.

દુહો—કોપ સીલ કોવિદ કપટ, સજલ સલોમ શરીર; અરુન વદન નખ દાંત રૂચિ, નિલજ નિશંક અધીક. ૫૨ પુનઃઅર્થ—શંખણીને ક્રોધ તેજ શીલ કપટ ચતુરાઇ. શરીર સ્વેદ યુકત હોય, શરીરે રૂવાડાં ઘણાં હોય, રાતાં વસ્ત્ર ઉપર પ્રીતિ હોય અને નખક્ષત ઉપર પ્રીતિ હોય અને નિર્લજ હોય ને નિશંક હોય. કોઇ થકી બીહે નહી તેમ ધીરજ ધરી શકે નહી. ૫૨

પુનઃ

દુહો—છાર ગંધ જુત ખાર જળ, તમ ભુરી ભગ હોય; સુરતિ રતિ અતિ સંખિની, વરનહુ જન કવિ લોય. ૫૩ અર્થ—વીરજની છારના સરખી ગંધ હોય, કામનું ખાર તૃમ હોય ભુરી કહેતાં મોટો નીસ્તગુ હોય અને સુરતી ઉપરે પ્રીતિ હોય. કેસવદાસ કહે છે કે એટલાં લક્ષણ હોય તેને શંખણી કહીયે. ૫૩

સવૈયો—જાત નહી કદલીકી ગલીન ભલી વિષલે બદરી મુહુ લાવે; આદરસેં અતિ આદેક પાત સેં કુખતકું ઉપજાવે; જો કોઉ કેસવના ગલ વંગલ તાલ વલી અવલી નવસાવે; ખારક દ્રાખ ખવાઇ મરે હરિ ઊંટહી ઊંટ કટારોઇ ભાવે. ૫૪ અર્થ—દુતીકા કે વચન હરજુસેં નાયકા કોવર્ણન રસાભાસ, તેને કેસવદાસ ઊંટનું દ્રષ્ટાંત આપીને વર્ણન કરે છે. ઊંટ કેળની વાટે જાય નહી, ભલી વસ્તુને ઓળખે નહી, બોરડીમાં મોં ઘાલે, આદાના પાન ઉપર ગ્રત્રો ભાવ રાખે દ્રોહ જે ધ્રો તે ઉપર માઠી બુધ્ધિ રાખી ખાય પણ પ્રસન્ન થાય નહી. કેશવદાસ કહેછે કે જો કોઇ નાગર વેલ તથા લવીંગની લતાની કુંટ ભરીને નીરે તો તેથી પ્રસન્ન થાય નહી ને જેમ ઊંટને ઉટકરો ભાવે તેમ શંખણીને સુધી રૂડી વસ્તુ ભાવે નહીં પણ ભુંડી વસ્તુ ઉપરે પ્રેમ ઘણો રાખે. ૫૪

अथ श्री अत्र हस्तीनी लछनं.

દુહો—સ્થુલ અંગુલી ચરન મુખ, અધર ભ્રકુટી બોલ, મદન સદન જહ કંધરા, મંદ ચાલ ચિત લોલ. ૫૫ પુનઃ અર્થ—જાડી આંગળી, પગ જાડા મુખ જાડું તોબરા જેવું હોય હોઠ જાડા, ભમર પણ જાડી હોય કંમર પણ જાડી હોય

સાદ પણ જાડો, કામ ઘર પણ જાડું ને ઉચું હોય, રદન પણ જાડું હોય, મંદ ચાલ એટલે હળવી ચાલ હોય ને ચિત્ત પણ ઘણું ચપળ હોય. ૫૫

દુહો સ્વેદ મદન જલધિરદ મદ, ગંધત ભુરે કેશ; અતિ તીક્ષન બહુ લોમ તન, ભનિ હસ્તીની બેશ. ૫૬ અર્થ—સ્વેદ કહેતાં પરસેવો ને કામનુ જલદ્વિરદ જે હાથી તેના મદ સરીખુ ગંધાય, કેશ જે માથે વાળ ભુખરા હોય, પણ ચીકણા ન હોય ભુરે શરીરે રોમ આડાં જાડાં ઘણાં ને કાંટા સરીખાં હોય તેને હસ્તની કહીએ. ૫૬

સવૈયો—સબ દેહ દઈ દુરગંધમઈ મત અંધમઈ સુખ પાવત કૈસે; કછુ સાલ ત લોમ ચિં સાલસં હૈ સુત તાડન કેસવ બોલ અનૈસેં; અલિ જ્યું નલિની મલની તજીકે કરીનીકે કપોલની મંડતી તૈસે; છિત છોડી કે રાજ સીરીવસ પાપ નરેપદ રાજવિ રાજત જૈસેં. ૫૭ અર્થ—હસ્તની દેહે સંધી દુરગંધમય હોય અને જે પુરૂષની મતી કામે અંધ થઈ હોય તે હસ્તનીને સંગે સુખ પામે. સુતે થકે દીલના ભોવાળા એવા ખુંચે કે જાણીએ બોરડીના કાંટા અને એના બોલ શ્રૃતી તાડન કહેતાં કાનને તમાચા લાગે એવું બોલવું તરેહદાર અને શૃતી જે કાન મોટા હોય તેના તાડન જે આભરણ તેહ નેસાં સરખાં દીસે છે. ભમરા સરખાં મલીન નલની જે કમલ તેને તજીને કરી જે હાથી તેના કપોલ ઉપરે જઈને બેસેછે અથવા ક્ષત્રી જેમ પૃથ્વીના રાજપદવી છાંડીને નર્કનું સાધન કરે છે તેમ નાયક પાગ જે પદમની તેને મુકીને હસ્તનીને સેવે છે. ૫૭

अथ स्वकीया लछनं.

દુહો—સંપત્તિ બીપત્તિ સુમરનલો, સદા એક અનુહાર; તાહી સ્વકીયા જાનહુ, મન બચ ક્રમનિ બિચાર. ૫૮ અર્થ—સંપત્તી હોય અથવા વીપત્તી હોય પણ મર્ણ પર્યંત એક રંગ રહે. ભરથારની સેવાને વીશે ઘણી ચતુર હોય મનસા વાચા કર્મણા તેને સ્વકીયા કહીએ. ૫૮

દુહો—મુગ્ધા મધ્યા પ્રૌઢગત, તિનકે તીન બિચાર; એક એકકી જાન યહુ, ચારિ ચારિ અનુંહાર. ૫૯ અર્થ—સ્વકીયાના ત્રણ ભેદ છે. એક મુગ્ધા બીજી મધ્યા ત્રીજી પ્રૌઢા એ એકેકીના ચાર ચાર ભેદ છે એટલે અનુહાર ચાર છે. ૫૯

દુહો—નવલ વધુ નવ યૌવના, નવલ અનંગા નામ; લજ્જા લિયે જો રિત કરે, લજ્જા પ્રાય સુવામ. ૬૦ અર્થ—એક નવલ વધુ બીજી નવ યૌવના ત્રીજી અનંગા ચોથી લજ્જા સહીત રીતિને કરે તે લજ્જા પ્રાય એવા ચાર ભેદ. ૬૦

अथ नव मुग्धा लछनं.

દુહો—તા સુ મુગ્ધાનવલ વધુ, કહત સયાંને લોઇ; દિન દિન દુનિ દુતી બઢે, બર ન શકે કવિ કોઇ. ૬૧ અર્થ—તેને નવલ વધુ મુગ્ધા ડાહ્યા લોક છે વળી તેને દીવસે દીવસે બમણી કાંતી વધતી જાય છે તો તેને કવિ કેમ વર્ણવી શકે.

अथ सखीको वचन नायका सौं.

સવૈયો—મોહમો મોહનકી ગતિ કો ગતિ આંહિ પઢયો બક હાંધું પઢેગી; ઉપ ઉરોજનકી ઉપજે દિન કાહિ મઢે અંગીયાં ન મઢેગી; નૈનનીકી ગતી ગુઢ ચલ્યા ચળ કેશવદાસ અકાસ ચઢેગી; માઇ કહા યહે માઇ અદીપતી જો દિન દ્વૈ ઇહીં ભાતિ બઢેગી. ૬૨ અર્થ— શ્રી રાધાજીની સખી તેને કહેછે જે સખી કોઇ મોહનને મોહ ઉપજાવવાની ગતછે તેતો તારી. તે તું જ કરી અને ભણી જાણુંછું અને હજી તે વચન ક્યાં લગી ભણીશ? અને તારાં ઉરોજ જે સ્તન તેની જે ઉપમા તે દહાડી દહાડી ઘણી બમણી બમણી વધેછે તે શેણે ઢાંકીશ, અંગીયા જે કંચુકી તેણે ઢંકાશે નહી. કેશવદાસકહેછે કે નેત્રની ગુપ્તગતી આકાશ લગી ચડશે એમાં તારૂં રૂપ અને તારી વિદ્યા એવી રીતે બને દહાડી વધશે તો માસે ક્યાં? ૬૨

अथ नव योवन भुषणता यथा.

દુહો—સો નવ યૌવન ભૂખતા, મુગ્ધા કા યહ બેશ, બાલ દિસા નિકસે જહાં, યૌવનકો પરવેશ. ૬૩ અર્થ—તેને નવ યૌવન ભૂષણતા કહીએ કે જે મુગ્ધાનો એવો વેશ છે કે જેને બાલ્યાવસ્થા ટાલીને યૌવન અવસ્થા આવે. ૬૩

अथ दुतीकाको वचनने कृश्नजी शुं कहेछे.

સવૈયો—કેશવ ફુલી નચી ભ્રકુટી લુટ નીતંબ લેઇ બહુ કાલી; બૈનન સોચ સંકોચ સુંનેનની છુટ ગઇ ગતકી ચલ ચાલી; દોસક ધીર ધરો ન ધરો અબલે મીલઉ તુંમકો બનમાલી; વાકો અયાંન નિકાર નકો ઉર આએહૈં યૌવન અબ તાલી. ૬૪ અર્થ—કેશવદાસ સખીનું વચન ઠાકોર પ્રત્યે. કહે છે કે ભ્રકુટી જે ભ્રુહ તેહ ભુલીને નાચી રહીછે કટીજે જાડી હતી તે નીતંબે લુટી લીધી. કટી પાતળી થઇ નીતંબ મોહોટાં થયાં. વેણુ જે બોલવું તેમાં વિચાર આવ્યો. નેત્રને વીશે સંકોચ તે લાજ આવી ગતીની જે ચંચળતાઇ હતી તે છુટી ગઇ હવે તે એક દહાડાની ધીરજતા ધરો અથવા ન ધરો. હે વનમાળી હમણાં તમને આણીને મેળવુંછું. એવું બાળકપણું કાઢવાને કાજે સ્તન રૂપીયાં યૌવનનાં ચીન્હ આપ્યાં છે. ૬૪

अत्रत्य मुग्गा नवल अनंग.

દુહો—નવલ અનંગ હોય સો; મુગ્ધા કેશવદાસ; બોલે બોલે બાલ વીધિ; હસેં ત્ર સે સુબિલાસ. ૬૫ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે તેને નવલ અનંગા મુગ્ધા કહી- યે જે બાળકની પડે બોલે બાળકની પડે બોલે બાળકની પડે હસે પણ વિલાસ થ- કી ત્રાસ પામે. ૬૫

કવિત—ચંચલ હુન જે નાથ અચરન એંચ્યા હાથ બેનેક સારો કાઉ મુક તો સુવાયો જુ; મંદ કરોધા પદુતી ચંદ્રમુખી દેખીયત દોરી કે દુરાઇ આવો દ્વાર તે દેખાયો જું; જું મરાલ બાલ બાહીર ખડા રહું ભાવે તુમે કેસવસું મોહું મન ભાયો જું; છલકે નિવાસ એસે બચન બિલાસ સુની સૌ ગુનો સુરતહુંતે સ્યામ સુખ પાયો જું. ૬૬ અર્થ. મુગ્ધા નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે. હે નાથ ચંચ લ થઇએ નહી અને એ અંચળ જે છેડો તે તાણોમાં. લગારેક ખમો. જ્યાં લગે મેનાં સુવે, ને પોપટ તો સુવારયો. લગારેક દીપક જોતીમંદ કરી આવું. ચંદ્રમા દીસેછે તે લગારેક ઢલવા દ્યો ને હંસના બાળક છે તે બહારે કહાડીને આવું. કેસવરાય જે તમને ગમ્યું તે મારા મનને પણ ગમ્યું. છલકે નિવાસ જેમાં એવાં જે વ- ચન વિલાસ તે સાંભળી શ્યામ સુરત થકી સૌ ગુણું સુખ પામ્યા.

अथ श्री लज्जा प्राय रति मुग्धा.

દુહો—મુગ્ધા લજ્જા પ્રાય રતિ, બરનનિ યહ કવિ રીત; કરે જ્યું રતિ અતિ લાજ તે, પતિહી બઢાવે પ્રીત. ૬૭ અર્થ—તેને રતિ પ્રાય રતિ મુગ્ધા કહીયે. લજ્જા પ્રાય તેની રીતી કવીશ્વર વરણવે છે, કરે જે રતિ ઝાઝી લાજ સુરતી રહે પતિ જે ભરતાર તે શું પ્રીતિ વધારે છે. ૬૭

સવૈયો—બોલી ન હુવે બુલાઇ રહે હરિ પાય પરે અરૂ ઉલયું ઓાડી; કેસવ ભેટ વેકો ભરિ એક કડાઈ રહે જક મે પેન છોડી; સુધોખીત બેકો કહે તો કિયો સિર ચાપિ ઉઠાય અંગુઠનિ ઠોડી; મેં ભરી ચીત્ત તર્ણી ચીજયો ન રહી ગહી નેંનની લાજની ગોડી. ૬૮ અર્થ—મુગ્ધા નાયકા સખી આગળ વાત કરેછે. હે સખી આજ પ્રભુજી સજ્યાને વીશે બોલાવી બોલાવી રહચા પણ બોલી નહી. મારે પગે પણ લાગ્યા ખોળા પણ પાથરચા વળી પ્રભુજી આલીંગન લેવાને માટે અનેક વાનાં કીધાં પણ હઠ મુકયો નહિ વળી પ્રભુજીએ સામું જોવાને કાજે માથુ ચાંપી ને હડ- બચી ઊંચી કીધી તોપણ મેં સારી પેઠે સામું જોયું નહિ ને ભુંડી લાજ મહારી આંખ્યોમાં આવી બેઠી. ૬૮

अथ मुग्धाकौ शयन.

दुहो—મુગ્ધા શયન કરે નહીં, પિય સંગ સુનહુ સુજાન; જો કયોહું સોવે સખી, સુખ નાહિ તાહિ સમાન. ૬૯ અર્થ—મુગ્ધા કાંઈ પિયુ પાસે સુઈ રહે નહિ અને જો કોઈ ચાહોને સખી સુવારે તો તે સમાન બીજુ સુખ નહિ. ૬૯

अथ पियको भेद उपाय.

સવૈયો—પાય પરે મનુહાર કરે પલીકાપર પાંઉ ધર્યો ભય ભીને; સોઈ ગઈ કહિ કેસવ કેસેહું કો રહિ કોરિ કસોહનિ કીને; સાહસક મુખ સો મુખ કે છિન મેં હરિ માન સબે ભુખ લીને; એક ઉસાસહીકે સઉસસાઈ સગરેઈ સુગંધ બિદા કર દીને. ૭૦ અર્થ—પગે લાગી મનુહાર કરી કરીને પલંગ ઉપર પગ મેલ્યા તો પણ ભય ભીત થકાં પગ ધર્યા. કેસવ કહેછે કે સખી કોડી કોડી સમ ખાધા ત્યારે એક કોરે સુતી. ત્યારે પ્રભુજી સાહસ કરીને મુખ ચુંબન કીધું. બળે કરીને કીધું. એટલામાં પ્રભુજીએ સઘળુ સુખ માની લીધું ત્યારે સ્યામાજીએ એક નિસાસો મેલ્યો ત્યારે સુખમાંથી પરીમલ આવ્યો તે સુગંધની પરીમલે સરવે ઢંકાઈ ગયાં. ૭૦

अथ मुग्धाको सुरत कथ्यते.

દુહો—મુગ્ધા સુરત કરે નહીં, સુપનેહી સુખમાન; છલ બલ કીયે હોત હૈ; સુખ સોભાકી હાન. ૭૧ અર્થ—મુગ્ધા કાંઈ સુરત કરે નહિ પણ સુવે થકે સુખ માની લેવું અને છલે બલે કરી કીજે તો સુખ સોભાની હાની થાય. ૭૧

प्रियाको धाइको उराहनौ पियुसौं.

કવિત—સુખદે સખીની સીખ કેસોહ ધાઈ કે બાવાઈ બસ કીની બર બસુહે; કોમળ મતાલ કાસી મદલીકાકી માલીકાસી બાલીકા જયું ડારી મીંડ માંની સકે પસુહે; જાને ન ભયો વિભાંત કેસવ સુની કો બાત દેખો આની ગાત જાત ભયો કીધું અસુહે; ચીત્રસી જયું ડારી રાખ ચીત્રની બિચિત્ર ગતિ કહાં ધૌં નચે રસીક યામેં કોન રસુહે ૭૨ અર્થ—પ્રભુજીએ બળાત્કારે સુરત કીની તે સખી ઉલંભે છે એ સખી રમની હતી ત્યાં મેં અનેક સુખ દીધું જેમ કહું તેમ કીધું અનેક સમ દીધા દેવરાવ્યા તો તમ પાસેં આવી પછી તમે કાંઈક માદવ સુખ વસાવીને અશુચી કીની પછે તમારે વશ થઈ તમે જાણ્યું તેમ. કીધુ. કમળની ડાંડલીપે કોમળ માલતીની માળા થકી કોમળ એ એવી જે બાલીકા તેને ભુંશી નાખી તો મનુષની રીતી કે પશુની રીતી. હજી લગે અચેત પડીછે. એમ નથી જાણતી જે વહાણું વાયું કે રાતછે. કાંઈ વાતે સાંભળતી નથી. આવીને જોયુ જે દેહમાં પ્રાણ છે કે નથી એવી ચીત્રણી ના-

યકાની વીપરીત ગતી થઇ ને ચીત્રામણની પેઠે પડીછે. કે હેરાજી નવા રસીયા એ વાતમાં શો રસ છે.

अथ मुग्धाको मान्य कथ्यते.

દુહો—મુગ્ધા માન કરે નહીં, કરેતો સુનહુ નિદાન; મેં ડર પાઇ છડાઇએ, જ્યોં ડરપે અજ્ઞાન. ૭૩ અર્થ—મુગ્ધા નાયકા માન કરે નહિ, જો કરે તો તેનું ઓષધ કહું તે સાંભળ. બાળકની પેઠે બીહાવીને મુકાવીયે તો અજ્ઞાનીની પેઠે બીહીને મુકે. ૭૩

अथ मान मुकावन भेद उपाय.

પ્રિય પ્રિયસોં.

સવૈયો—બોલે ન બોલ બોલાવતહુ નખ રેખ લિખે ભુવી પ્રેમપે રેખો;આપનો હાથ વિલોક વિલોક કહી તબ કેસવ બુધિ બિસેખયો;કોડિ બડી બીધી રેખ લખી જગ આઉકો રેખસુ કોન જયું લખ્યો; પ્રેમતે બોલ સહયો ન પર્યો અકુલાય કહ્યો પિયુ હેરી દેખ્યો. ૭૪ અર્થ—એક સમાને વિષે રાધાજી માન કરીને બેઠાંછે. પ્રભુજી બોલાવે છે પણ બોલતાં નથી તે વારે પ્રભુજીએ બુધિ કીધી ને પોતાનો હાથ જોઇ જોઇને ધરતીએ રેખા કાડવા માંડી અને કહેવા માંડયું જે વિધાતાયે રેખા કાઢીછે જેમાં કેટલીએક નહાની કાડીછે કેટલીએક મોટી કાડીછે તેમાં એ જે આયુર્દા ની રેખા કઇ હશે. શું નાની હશે કે મોટી હશે ત્યારે પ્રેમે કરી બોલ ખમી શકયાં નહીં ને આકળાં થઇ માન મુકીને કહ્યું કે હે પિયા હું હાથ જોઉ જે રેખા કેવીછે.૭૪

इति मुग्धा अथ मध्या.

દુહો—મધ્યા આરૂઢ યૌવના, પ્રગલ ભવચના જાનિ;
પ્રાદુર્ભૂત મનોભવા, સુરત વિચિત્રા આનિ. ૭૫ અર્થ—તે મધ્યા ચાર પ્રકારની છે એક આરૂઢ યૌવના બીજી પ્રગલ ભવચના ત્રીજી પ્રાદુર્ભુત મનોભવા ચોથી સુરત વિચિત્રા. ૭૫

अथ मध्या आरूढ योवन लच्छन.

દુહો—મધ્યા આરૂઢ યૌવના, પુરન યૌવનવંત; ભાગ્ય સુહાગ ભરી સદા, ભાવતિ હે મન કંથ ૭૬ અર્થ—કવિ કેસવદાસ કહેછે કે પુરણ યૌવનવંત હોય,સદા ભાગ્ય સોભાગ્ય હોય નેસદેવ કંથને ગમે તે મધ્યા આરૂઢ યોવના કહીએ ૭૬

કબિત—ચંદ્રકો સોભાગ્ય ભાલ ભૃકુટી કમાન જેસી મેન કેસે પધને શર નૈનનો વિલાસુહે; નાશીકા સરોજ ગંધ બાહસે સુગંધ બાહ દારયોસેં દસન કસો વી

જુરા સુહામુહે; ભાઈ એસી ગ્રીવા ભુજ પાન સો ઉદર અરુ પંકજસે પાય ગતિ હંસકો સો જાસુહે; દેખીહેં ગોપાલ એક ગોપીકાંમેં દેવતાસી સીનેસો સરીર સબ સોંધે કેસી વાસુ હે. ૭૭ અર્થ—સખી નાયક આગળ કહેછે. હે મહારાજ ગોપાળ આજ મેં. એક ગોપીકા દીઠી તે દેવના સરીખી છે તેનુ ભાલ અર્ધ ચંદ્રમા સરીખું અને ભમર જાણે કમાન સરખી છે અને કટાક્ષ જાણે એ કામનાં અણીયાલાં બાણ અને નાસીકા જાણે કમળની કળી, મુખની સુવાસ જાણે સુગંધ વાય. દાડમના બીજ સરીખા દાંત છે હાસ્ય જાણે વીજળી, કોટ જાણે સંઘાડે ઉતારી છે, ભુજ જાણે સંઘાડે ઉતાર્યાં છે, પેટ જાણે પાન સરીખુ ને કમળ સરીખા પગ દીસે છે. ચાલ જાણીએ હંસ સરીખી ને શરીર જાણીએ સુવર્ણ સરીખું. ૭૭

अथ प्रगल भववचना मध्या.

દુહો—પ્રગલ ભવચના જાનહી, બરનહિ કેસવદાસ; બચનન માંહિ ઉરાહનો, દેઈ દિખાવે ત્રાસ ૭૮ અર્થ—કેસવદાસ કેહેછે તેને પ્રગલ ભવચના મધ્યા કહીએ જે બોલે તેમાંજ ઓલંભો દેઈને બીક દેખાડે છે. ૭૮

સવૈયો—કાન ભલેજ ભલે ઢંગ લાગે ભલે દ્વૈ નેનનિકે રંગ રાગે; જાનતિહુ સબહી તુમ જાનતિ આપુસેં કેસવ લાલચ લાગે; જાહું નહીં એ જાહું ચલે હરિ જાત ઉતે દિનહી બન બાગે; દેખ કહા રેહે ધોખે પરે ઉન ઢોંગે જ્યું દેખિએ દેખીહું આગે ૭૯ અર્થ—નાયકા નાયક પ્રત્યે કેહેછે. હે કાન ભલા ભલી કમાઈ કરોછો જેતે નેત્રને રંગે રંગ્યાછો પણ હું જાણુંછું જે તમે એમ જાણોછો કે સર્વ કોઈ મારા સરીખું લાલચુ હસ્યે પણ આંહીં કોઈ લાલચુ નથી. જાઓ ચાલ્યા. ઉહાં દહાડા બાગા બનાવી જાવોછો મને દેખીને ધોખે શું ભલાછો તમે તમારી વાટ સામું જુવો જેયા આપડો નહિ. ૭૯

अथ प्रादुर्भुत मनोभवा मध्या.

દુહો—પ્રાદુર્જુત મનોભવા, મધ્યા કહું બખાનિ; તન મન ભુષન સોભિએ, કેસવ કામ કલાનિ. ૮૦ અર્થ—કેસવ કહે છે તેને પ્રાદુર્ભુતમનોભવા કહીએ જેનું શરીર જેનું મન જેનું ભુષણ કામની કલા સરીખાં શોભે. ૮૦

अथ सुरत वर्णन

બાહ્ય રતિ ચાર પ્રકારની છે તે કહે છે. આલીંગન, ચુંબન, સ્તન મર્દન, નખક્ષત. અંતરગતિ રતિ, પાંચ પ્રકારની છે તે આસન ભેદછે તેને વિશે વિપરિત આસનના અનેક વિધિ વિચાર છે તે કેસવદાસ કહે છે. અનેક વિલાસ યુકત મંદ હાસ્ય જુકત જોવું તથા આલાપ કહેતાં બોલવું, તેનો જે કો આનંદ તે અપાર

છે. ત્યાં લાજ સંખી છુટી જાય છે ને સુંદર જે આભૂષણ તે ચુથાઇ જાય છે. સરવે કેશપાસ સીથિલ થઈ જાય છે. હાર પણ ત્રુટી જાય છે. શૃંગાર સઘળો ફીટી જાય છે. રતિનો શબ્દ જે તે સાંભળીને બગ જે પક્ષી તેણે શબ્દ કરવા માંડ્યા તે હે સખી એવી જે ક્રિડા તે સુરત કહીએ. બીજું જે સુરત તે સંસારના વ્યવહાર છે. ૮૩

अथ सुरतां तस्य यथा कथ्यते.

સવૈયો—સુંદરતા પય પાવક જાવક પીક હિયે નખ ચંદન એહૈ; ચંદન ચિત્ર સુધા વિષ અંજન ટૂટિ સબૈ મણિ હાર ગએહૈ; કેશવ નેનનિ નીંદ ગઇ મદિરા મદ ધુમત મોહ ગએહૈ, કેલિકે નાગર નાગરિ પ્રાત ઉજાગર સાગર વેશ ભયેહૈ. ૮૪

અર્થ—સખી કહે છે. નાયક તથા નાયકાના સુરત સંગ્રામે કરીને ઉજાગરે કરીને સમુદ્ર સરીખાં નેત્ર દીસે છે. સમુદ્ર માંહી જેમ જળ ભર્યાં હોય તેમાં ચઉદ રત્ન હોય તે કહ્યાં રૂપ રૂપી તો જળ ભર્યાં છે. અલતાનો રંગ છે, તે તો પાક ને પિયુના નખ રૂપી તો ચંદ્રમા હૈયાને વિષે છે. ચંદનના જે ગુટ જે ઉગટ તે તો જાણીએ અમૃત ને આંખનાં અંજન તે તો જાણે વિખ. અનેક હાર મણીના તુટી પડ્યા છે તેના વિશે હાથી ઘોડાને ઓળખ્યા છે. કેશવદાસ કહેછે ઉજાગરે આંખ્યો મળી જાય છે, તે જાણે મોહ રૂપી મદીરા ઘુમે છે. ૮૪

अथ धीरादीक भेद.

દુહો—સિગરી મધ્યા તિન વિધિ, ધીરા ઔર અધીર;
ધીરા ધીરા તીસરી, વરનતહૈ કવિ ધીર.

અર્થ—સઘળી મધ્યા ત્રણ પ્રકારની છે. એક ધીરા તે કહેતાં સાંસતી બીજી અધીરા કહેતાં આકળી; ત્રીજી ધીરાધીરા કહેતાં કાંઇક સાંસતી ને કાંઇક આકળી તે ધૈર્યવંત કવીશ્વર વર્ણવે છે. ૮૫

अथ अत्रस्या धीरा प्रथम तस्य भेद.

દુહો—ધીરા બોલે વક્ર વિધિ, બાની બિષમ અધીર;
પિયુશ્યું દેઇ ઉરાહનો, સો ધીરા અન અધીર. ૮૬

અર્થ—ધીરા હોય તે વાંકુ બોલે અને અધીરા હોય તે વિષ સરીખી વાણી બોલે અને ઓલંભો દે તેને ધીરા અધીરા કહીએ. ૮૬

अथ मध्या धीरा यथा

સવૈયો—જ્યોં જ્યોં હુલાસસો કેશવદાસ વિલાસ નિવાસ હિયે અવરેખ્યો; ત્યોં ત્યોં બઢ્યો ઉર કંપ કછુ ભ્રમ ભીતિ કઇ કીધું ચિત વિશેખ્યો; મુદ્રિત

હોય સખી બલહી મેરે નૈન સરોજની સાચસુ લેખ્યો; તે જયુ કહ્યો મુખ મોહન કો અરવીંદ સો હૈ સુતો ચંદ સો દેખ્યો. ૮૭ અર્થ—તે નાયકા સખીની આગલે કહે છે. નાયક તે અન્ય નાયકાશું વિહાર કરી આવ્યાછે. તેનાં ચિન્હ અંગના વિષે દીસે છે, તે દેખી ને મહારૂં હૈયું ધ્રુજે છે અને ભર્મે કરીને ભયભીત થઇ રહ્યું જાણીએ શીત ન હોય એવું દીસેછે અનેહે સખી મારાં નેત્ર રૂપિયાં જે કમળ તે ખીડાતાં જાય છે તેણે હું સાચું જાણું છું જે હરિનુ મુખ ચંદ્રમા સરીખું છે પણ તું કમળ સરીખું કહેતીતી તે ખોટું. તેમાં એમ સુચવ્યું, જે કમળ છે તે નિર્મળ છે અને ચંદ્રમાને લંછન છે. ૮૮

अथ मध्या अधीरा यथा.

કવિત—તાતકો સો ગાત સબ બલ બલવીરસો હે, માતકો સો મુખ મહા મેરે મન ભાયોહે; થલ સો અચલ સીલ અનલ સો ચલ ચિત્ત, જલ સો અમલ તેજ તેજકો સો ગાયોહે; કેસોદાસ બસત આકાશકે પ્રકાશ ઘોપ, ઘટ ઘટ વિષે ઘર ઘેરા ઘના છાયો હે; રતિકી સી રતિનાથ રૂપ રતિનાથકે સો કહા કેસોરાઇ જુઠ કોનપેહી પાયો હે. ૮૯

नायका नायक प्रत्ये कहेछे.

અર્થ—હે નાથ તમારૂં શરીર તમારા બાપના જેવું છે અને બળ બળદેવ સરીખું છે. મુખ તમારી માતા સરીખું છે તે તો મહા સુંદર છે તે મુજને ગમે છે. તમારૂં ચિત્ત શિથિલ છે. થલ સરીખું અચલ છે. પણ તમારૂં ચિત્ત વાયુ સરીખું ચંચળ છે તે શું? અને મન જલ સરીખું નિર્મળ છે અને તમારૂં તેજ તે તેજોમય છે. હે કેશવરાય તમે આકાશમાં વસો છો કે પૃથ્વિના પ્રકાશ છો? ઘોષ જે વ્રજ તેમાં ઘર ઘર પ્રત્યે ઘટઘટ પ્રત્યે તમારી નીંદા કરે છે. તમારી પ્રીતિ તે સાક્ષાત રતિ કરે છે. રતિ સરખી છે. અને જે તમારૂં રૂપ તે સાક્ષાત કામના સરીખું છે અને કહોજી આવડું જુઠું કોના કનેથી શીખ્યા?. ૮૯

अथ मध्या धीरा भेद प्रारंभ.

સવૈયો—કાનુ ભલેજ ભલી સમુઝાયહું, મોહ સમુદ્ર સો જ્યો ઉમહ્યોહૈ; કેશવ આપનો માનિક સો મનિ હાથ પરાયે દે કોન લહ્યો હે; નૈનનિહી મિલવો કરિએ અબ બેનનકો મિલવો તો રહ્યો હે; બાઈ કહો તુમ જેસો સખીન સો એહ ગોપાલમે એસો કહ્યો હે. ૯૦ અર્થ—નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે કે કાન્હ ભલેજી ભલે, મને ભલી સમજાવી. મોહ રૂપિયા સમુદ્રની પઠે ઉલટા છો અને હે કેશવ આપણું માણક સરીખું મન પરાયા હાથમાં આપીને પાછું કોણે લીધું છે? તે માટે

નેત્રનો મેળાપ કરીશું. આજ થકી બોલવું તો થાક્યું. હે ગોપાલ તમે જે સખી આગળ જઈને કહ્યું તે મેં શું એવું કહ્યું હતું. ૯૦

इतिश्री मध्या भेद अथ प्रौढा भेद.

દુહો—સુનિ સમસ્ત રસ કોવિદા, વિચિત્ર બિભ્રમા જાતિ;
અતિ આક્રમિતિ નાઇકા, લબ્ધાયતિ શુભ ભાતિ. ૯૧

અર્થ—પ્રૌઢા ચાર પ્રકારની છે. એક સમસ્તરસકોવિદા, બીજી વિચિત્ર વિભ્રમા, ત્રીજી અતિ આક્રમિતિ ને ચોથી લબ્ધાયતી તેની શુભ કહેતાં જેની રૂડી ભાતછે.

अथ श्री समस्त रसको प्रोढा तस्य लक्षण.

દુહો—સો સમસ્ત રસ કોવિદા, કોવિદ કરત બખાન;
જો રસ ભાવહિ પ્રીતિમઇ, તાહી રસકો દાન. ૯૨

અર્થ—કોવિદ જે પંડીત તે સમસ્તરસકોવિદા કહે છે. નાયકને જે રસ ગમે તે રસ પ્રગટ કરે. ૯૨

કવિત—દેખીહે ગોપાલ એક ગોપીકા અનુપ રૂપ, સોનેતે સબુની વાસ સુધિ તે શોહાઇહે; સોભાહી સુભાઇ અવતાર લીઓ દાન સ્યામ, કીધો ધન દામની યો કામની કે આઇહે; દેવીકે ઉદાનવિ ન માનવી ન હોત શોધી મેરે જાન મંનહું સો મંનકાકી જાઇહે; કેસાદાસ સબ સુખ સાધનકી શોધી એસી માનવીકા હાવ ભાવ ભારથી પઢાઇહે. ૯૩

અર્થ—સખી કહે છે કે હે ગોપાલ, આજ મેં ગોપીકા અનુપ રૂપવંત દીઠી. સોના થકી તેનું તેજ અધીક છે અને સઘલી સુગંધ થકી એના શરીરની સુગંધ અધીક છે. અને હે ઘનસ્યામ! શોભા જે કોઈ કહેવાય છે તેણે દેહ ધરી છે? કે ના,દામની વીજલી તેથી આવે છે કે નાના કોઇ દેવતાનોજ અવતારછે કે ના કાંઇ દૈત્યની સ્ત્રી અવતરીછે, પણ માનવીની તો એવી ન હોય. જાણીએ માન પણે બીજા જે હાવ ભાવતે જાણે સરસ્વતીએજ શીખવ્યા હોય કે કેશવરાય તમારા જે સઘળાં સુખ સાધવાની એ સિદ્ધિ ન હોય એમ મારે જાણપણે હું જાણું છું.મણ જે કામ અને મેનકા જે રતિ તે થકી ઉપની છે. ૯૩

अथ विचित्र विभ्रमा प्रोढा.

દુહો—અતિ વિચિત્ર વિભ્રમ સદા, પ્રૌઢા પ્રગટ બખાન;
જાકી દિપતી દુતિકા, પિયહિ મિલાવે આન. ૯૪

અર્થ—અતિ વિચિત્ર વિભ્રમા પ્રૌઢા તેને કહીએ કે જેને દુતી રૂપણી જે કાંતી છે તે પિયુને આણીને મળવે એવી છે. ૯૪

रत्यग वर्णनं.

સવૈયો—હે ગતિ મંદ મનોહર કેશવ આનંદ કંદ હિયે ઉમહેહે;ઉોહ વિલાસનિ કોમલ હાસનિ અંગ સુવાસનિ ગાઢે ગહેહે; બંક બિલોકનિ અવલોક સુમારે દૂ નંદ ઉમાર રહેહે; એઇ તો કામકે બાણ કહાવત ફુલન કે વિધિ ભૂલ કહેહે. ૯૪ અર્થ—સખી નાયક આગળ કહે છે કે હે કેશવ ગતિ કહેતાં ચાલ મંદ કહેતાં હસ્તીના સરખી હલવી છે, તે દીઠે થકે મનને હરી લે. આનંદ કંદ હેયાને વિષે ઉદય પામે છે. સ્તન અને બાહુ જે તમે એ તેના વિલાસ અનેક છે નેહાસ્ય કોમળ સુંદર છે. અંગને વિષે સુવાસ જે સુગંધ તે ગાઢો કરી ગહ્યો છે. વાજે નેત્ર તે કટાક્ષ તેણે કરી અવિલોકવું જે જોવું તે જાણીએ કામનાં બાણ કહેવાય છે તેજ ફુલનાં બાણ જે લોક કહે છે તે ભૂલે કહે છે. ૯૪.

अथ आक्रमिता नायका.

દુહો—સો આક્રમિત નાયકા, પ્રોઢ કહે દે ચીત; મનસા વાચા કર્મણા, જે વશ કીનો મીત. ૯૫ અર્થ—તેને આક્રમીત નાયકા પ્રોઢા કહીએ કે જેણે મનસા વાછા કર્મણા એ ભરતારને વશ કીધો હોય. ૯૫

સવૈયો—તો હિત ગાઈ બજાવત નાચત વાર અનેક સિંગાર બનાયો, જીઉ મેં આનિકો આનિ બો છાંડયો રી તસે તઉ ન ભયો મન ભાયો; ભાવ સોતુ કરિવો કરિ ભામિનિ ભાગ બડે બસકે પિઉ પાયો; કાન્હ ચો સુધિ જ્યું ચાહત નાંહિ સુચાહતહે અબ પાર લગાયો. ૯૬ અર્થ—સખી નાયકાને કહે છે કે હે રાધે પ્રભુજી ગાય છે, બજાવેછે, નાચેછે, તે તારા હીતને કાજે અને અનેકવાર શંગાર બનાવેછે તે તને રાતે રીઝવવાને કાજે અને બીજાને કોઇને મનમાં ધરતા નથી તોય તારા મનનું ગમતું કાંઇ થતુ નથી. તારે કરવું હોય તે કરી લે. તારૂ ભાગ્ય મોટું છે તે તારે વસ્ય થયા, તોએ તું કાનને વાંછતી નથી તે શું, હવે પગે લગાડવા છે? ૯૬.

अथ लब्धायती प्रौढा.

દુહો—સો લબ્ધાયતિ જાનિ હો, કેશવ પ્રગટ પ્રમાન; કોન કરૂ પ્રતિકુલ સબે, પ્રભુતા પ્રભુહિ સમાન. ૯૭ અર્થ— તે લબ્ધાયતી પ્રોઢા કહીએ કે જે કોની જે ઓશીયાલ તે સઘળી સુખી અને પ્રભુ સમાન જણાવે ને તે નાયકની ખરાબરી કરે. ૯૭

अथ पियु प्रिया युग्म वर्णनं.

સવૈયો—આજ બિરાજતહે કહીં સેવક શ્રી વૃષભાન કુમાર કનાઇ;વાનિ વિરંચિ વડી

ક્રમ કામ રચી જયું વિચિત્ર વધુન બનાઈઃ અંગ વિલોક વિલોક ભઈ સબ નારિ નિહારી નારિ નિવાઈ; મુરતિવંત શ્રંગાર સમીપિ સિંગાર કિયે જાનુ સુંદરતાઈ. ૯૮

અર્થ—કેશવ કહે છે. શ્રી કૃષ્ણ અને રાધાજી બરાબર બિરાજે છે. વિરંચી, બ્રહ્માણી જે સરસ્વતિ તેના વ્યય ક્રમ રૂપ તથા ચતુરાઈ તેને કરતે જે વસ્તુ બાંધી તે માંહીથી શ્રી રાધાજીને ઘડયાં. તે શ્રી રાધાજીનું અંગ જોઇને ત્રિલોકમાં એવી કોઇ બીજી નારી નથી એવી દેખીને જેણે કોઇ નમાવી નથી. બ્રહ્માજીએ જાણીએ મુર્તિવંત પાસે સાક્ષાત સુંદર શ્રંગાર સજીને બેઠી છે. ૯૮

अथ प्रोढा सादर धीरा कथ्यते.

દુહો—આદર કી અનાદરહી, પ્રગટ કરે હિત હોય; આકૃતિ આપ દુરાવહી, પ્રોઢા ધીરા હોય. ૯૯ અર્થ—પ્રોઢાધીરા તેને કહીએ કે જે આદર કરે ને અનાદર પ્રગટ દીસે અને બીજી પોતાની પ્રકૃતી ગુપ્ત રાખે એ બે જાતે પ્રોઢા ધીરા કહીએ. ૯૯

अथ प्रोढा सादरधीरा.

સવૈયો—આવત દેખિ લયે ઉઠિ આગે દૈ કેશવ આપુહી આસન દીનો; આપુહી પાય પખારો ભલે જલ પાનિકો ભાજન લ્યાઇ નવીનો; બીરિ બનાઈકે આગુ ધરે જબહી કર કોમલ વીંજનો લીનો; બાંહ ગ્રહી હરિ એસિ કહયો હસિ મેં તાઈતો અપરાધ ન કીનો. ૧૦૦

અર્થ—નાયક અપરાધ ભરવા આવે છે-આવતા દેખીને પોતે ઉઠીને આસન દીધું.પછે પોતે ઉઠીને ઠાકોરના પગ પખાળ્યા. વલી જલ પાનનું પાત્ર નવું આણીને મુકયુ. પાનની બીડી બનાવીને આગળ ધરી. વળી વાયુ નાખવાને વીજણો હાથમાં લીધો. તે વારે હરિએ બાંહ્ય ગ્રહીને એમ કહ્યું જે મેં તો એટલો અપરાધ નથી કીધો. ૧૦૦

आक्रमिती गुप्ता धीरा.

સવૈયો—ચિત વા ચિંતવા એહ સેં એહ સેં હો બુલાયતે બોલોર હોન ત મોને;સોહે અનેકનિ આવહિ અંક કરો રતિકી પ્રતિ રેનકી રોને; બવાઈતે બાહું બસાઇ બરી જાનો આઇહે કેશવ આજહી ગોને;મોહનકે મન મોહનિ સેં કહો ચહ ધાંસિ બધ સિખ કોને. ૧૦૧

અસ્યાર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે કંઇયે સામું જોઉ તારે જુએ. હસાવું ત્યારે હસે, બોલાવીએ ત્યારે બોલે નહીતો માન ધરીને બેસે. અનેક સમ ખાઉ તો સમીપે આવે. રતિ જે ક્રીડા તે જાણે આજ નહીં કાલ કરીશું. દિનપ્રત્યે રોતાં કરે. કાંઇયે રૂડી વસ્તુજ જગીને આવ્યા છો કહેતાં પ્રથમ સમાગમ છે

એવી મોહનને મોહ ઉપજાવવાની ગતિ એ સખી તને કોણે શીખવી? ૧૦૧

अथ प्रौढा धीरा यथा.

સવૈયો—હિતુકે ઈતિ દેખિહુ દેખ્યૌ સબે હિત વાત સુન્યો જ્યુ સુની સબહીહે; યહતો કછુ ઉર વહી સબહી અર સૌંહ કરૌ બકરો જ્યું તહીહે;સમુઝાઈ કહો સમુઝો હમ કેસબ જુઠિ સબે હમ સૌં જ્યુ કહીહે; માનું કિયો અપમાન કરૈં સો હસો અબકે હસવેકિ રહીહે. ૧૦૨

અર્થ—એક સમે શ્રી રાધાજી બેઠાં છે ત્યાં પ્રભુજી આવ્યા એટલે પર જોયું તે વારે પ્રભુજી કહે છે કે હીત કરીને સામું જુવો, આમ અમ સામુ જુવો. ત્યારે કહે જે તમારૂ હેત સઘળું જોયું. એક અમારી વાત સાંભળો, તો કહે સઘળી એ વાત સાંભળો છે. આતો વળી કાંઇ નવું છે?તો કહે સમ તો ત્યાં ખાધા હશે. મુજને સમજાવી કહો તો કહે હુંતો સમજી. સંઘી જુઠી તો કહે તેતો અમશું ખીધી છે. તો કાંઈક તમે માન કરો તો કહે લગારક હસો તો કહે હવે હસવું રહ્યું. ૧૦૨

अथ प्रौढा अधीरा यथा.

દુહો—પતિકો અતિ અપરાધ ગનિ, હિત ન કરે હિત આનિ; કહત અધીરા પ્રૌઢ તિહિ,કેસોદાસ બખાનિ. ૧૦૩ અર્થ—પતિનો અતિ અપરાધ જાણીને હીત ન કરે અને માન ન દે,હે કેશવદાસ તેને પ્રૌઢા પણ અધીરા પ્રૌઢા કહીએ.૧૦૩

સવૈયો—હોં સુખ પાઈ સિખાઇ રહી સખિ સિખ નએ સિખતિહું સિખાઈ;મેં બહુતે સમુઝાયહિ દેખ્યો હે કેશવ કેસે કુટેવ ન જાઇ; દંડ દિયે વિનું સાધનહું સંગ છુટતી કયું ખલકી ખલતાઇ; દેખહુ દે મધુકી પુટ કોટિ મિટે ન ઘટે વિખકી વિખતાઇ. ૧૦૪ અર્થ—ઠકરાણીનાં વચન સખા પ્રત્યે. શિખામણ દેઈને રહી છું પણ એ કાંઈ શીખે નહી અને કાંઈ તારી શિખામણ પણ લાગે નહીં અને મેં ઘણું સમજાવી જોયું પણ એ જે કસ્તનને ટેવ પડી તે જાય નહી તો ખળને કાંઈક ઘટતો દંડ દેવો ને દંડ દીધા પછે સાધુની સંગત અવાઈ જાય નહી. જેમ સખી, વીખને મધુના ક્રોડ પટ દીજે તોય માંહીથી વીખનો ભાગ એક રતી પણ ઓછો થાય નહી. ૧૦૪

अथ प्रोढा धीरा, धीरा

દુહો—મુખ લુખી બાતેં કહૈં, જીમેં પિયુકી ભૂખ; ધીરા ધીરા જાનિએ, જેસી મીઠી ભુખ. ૧૦૫ અર્થ—તેને પ્રૌઢા ધીરાધીરા કહીએ કે જે મોઢે લુખી લુખી વાતો કરે પણ મનમાં કાંઈક પિયુની ભૂખ હોય. અંતઃકરણ કોમળ.

સવૈયો—હે મન મેલે બજો લો કછુ અબ છાંડત બોલબો બોલહું સોહે; કેશવ ઉર નીસે રસ રાસ રચ્યો રસ વાદ સખે સબ સોહે; દેખહું ધો ઇકિ વાર સંકોચન આરસિ લોચન આરસ સોહે; આણ જુએ સુઇ સાજ શું આજ સો ભુલી ગઈ પિય કાલ્હીકી સોહે ૧૦૬ અર્થ—નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે. જ્યાં લગે કાંઇ મનમાં મેલા છો ત્યાંલગે બોલવું છાંડ્યું. બોલું તો સમ છે. હે! કેશવ, બીજા સંગાથે રાસ રમો છો અને અમ સંગાથે રસ વાદ રચો છો. એકવાર સંચ મુકી આરસી લઇને આળસે ને ઉજાગરે ભરયા લોચનને તો જુવો કે વળી આજ એવા સાંજે શું આવ્યા. શું હે પિયુ કાલના સમ વિસરી ગયા. ૧૦૬

इति स्वाकिया भेद अथ पराकिया भेद.

દુહો—સબતેં પર પરસિદ્ધ જગ, તાકિ પિયા જ્યું હોય; પરકીયા તાકો કહે, પર મ પુરાને સોય. ૧૦૭ અર્થ— સર્વ થકો પર કહેતાં અલગો જે જગતમાં પ્રસિધ તેને જે વહાલી તેને પરકીયા કહિયે, પરકિયા તે પર પુરૂષને ભજે તેને પરકિયા કહીએ. ૧૦૭

अथ पराकिया भेद.

દુહો—પરકીયા દ્વૈ ભાતિ પુનિ, ઉઢા ઔર અનૂઢ; જીહિ દેખેં સુનિ હોત વસિ, સંતત મૂઢ અમૂઢ. ૧૦૮ અર્થ—પરકિયા બે ભાતની છે. એક ઉઢા અને બીજી અનુઢા. જે દીઠે સાંભળે, સર્વ વશ્ય થાય. કેશવ કહે છે જે અમૂઢ જે ડાહી તે પણ મૂઢ થઇ જાય. ૧૦૮

अथ उढा अनुढा भेद.

દુહો—ઊઢ હોય વિવાહતા, અબિવાહતા અનૂઢ; તિનકો કહો વિલાસ સબ, કેશવ ગૂઢ અગૂઢ. ૧૦૯ અર્થ—પરણી હોય તે ઉઢા અને કુંવારી હોય તે અનુઢા તેનો વિલાસ કેશવ કહે છે. ગુઢ અને અગુઢ કહેતાં પ્રછન્ન ને પ્રકાશ. ૧૦૯

अथ उढा लक्षणं.

સવૈયો—બૈઠિ સખીનકિ સોભેં સભા સબહી કઇ સેનનિ માંઝી વસે; યહ બૂઝત બાત બડાઇ કહે મનહી મન કેશવદાસ હસે; ખેલતિ હૈ ઇન દો ઉત પિયકે ચિત્ત ખેલાવતિ યોં વિલસે; જાને નહીં દગ દોરી કબે ફીત દ્વૈ હરિ આંજનિ વૈનિકસે. ૧૧૦ અર્થ—એક સમે સખીની સભા બેઠી છે. તે સર્વના નેત્ર માંહી ઠકરાણી વસે છે. સઘળાને રૂડી વાતો પુછેછે અને ફરી કહે છે તે સાંભળીને કેશવરાય મનના મનમાં હસે છે. અહિયાં સખી સંઘાતે કોઇ ખેલ છે રમે છે, કોઈનાં નેત્ર જાણે હરિના મુખને ધાઇ ધાઇને જુએ. ૧૧૦

अथ अनुढा यथा.

સવૈયો—બૈઠિ સખી વૃજનારિન મેં બનિ શ્રી વૃષભાન કુમારિ સુભાગી; ખેલતહે સખિ ચોપર આઇ ભઇ તિહિ ખેલ ખરી અનુરાગી; તે પિછુ કેશવ બોલ ઉઠે સુનકે ચિત્ત ચાતુરિ આતુરિ જાગી; જાનિ ન કાહુ કપે હરિકે સુર આરહી કે શર દો દ્રગ લાગી. ૧૧૧ અર્થ—એક સમે વૃષભાનકુમારી જેમોટા ભાગ્ય વાળી શ્રી રાધાજી વૃજનારીની મંડળીમાં તે બનીને બેઠી હતી. ને સખી સંગાથે મનોહર જે ચોપાટ તેણે રમતી હતી ને ખેલમાં ખરી આશકત થઇ ગઇ છે એ સમે પછવાડેથી શ્રી ઠાકોરજી બોલી ઉઠ્યા તે સાંભળીને ચિત્તમાંની ચતુરાઇની આતુરતા કહેતાં ઉઠવાને ઉતાવળી થઇ. દ્રષ્ટી વ્રતી ચાલી નહી.

દુહો—જગ નાયકકી નાયકા બરની કેસોદાસ; તિન કે દરસ નિરસ કહે, સુની પ્રછન્ન પ્રકાશ. ૧૧૨ અર્થ—જગ નાયક જે શ્રી કૃષ્ણ તેની જે નાયકા તે શ્રી કેશવદાસે વર્ણવી,તેનાં જે દર્શન તે એક પ્રછન્ન બીજો પ્રકાશ તે કહયો. ૧૧૨

ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમારશ્રી શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં શ્રી રસિક પ્રિયાયાં સ્વ-કીયા પરકીયા વર્ણન નામની તૃતિય પ્રભાવ.

चतुर्थ प्रभाव.

દુહો—એ દ્વૈ દરસન દરસ હે, હોઇ સકામ શરીર; દરશન ચ્યાર પ્રકારકો, બરનતહે કવિ બીર. ૧ અર્થ એ બે દર્શન દીઠે થકે સકામ શરીર થાય. તે ચાર પ્રકારનાં છે. તેને બીર કવીશ્વર નીચે મુજબ કહે છે.

દુહો—એક જયું પ્રગટ દેખિયે, દુજો દરશન ચિત્ર; ત્રિજો સુપનહિ દેખિયે, ચોથો શ્રવણહિ મિત્ત ૨ અર્થ—એક તો સાક્ષાત દેખીએ તે, બીજું ચિત્રામણ માં દેખીએ તે, ત્રીજું સ્વપ્નમાં દેખીએ તે ને ચોથું કાને સાંભળીએ તે દર્શન; એ ચાર ભેદ દર્શનના કહ્યા.

अथ इदं साक्षात दर्शन.

દુહો—નિંદ ભૂખ દુતિ દેહકી, ગઇ સુની તિહિ જાઇ; કો જાને દ્વૈ હે કહાં, કેશવ દેખે તાહિ. ૩ અર્થ—જેના ગુણ થકે નિંદ્રા ગઇ, ભૂખ ગઇ, રસ ગયો ને દેહની કાંતી ગઇ. કેશવદાસ કહે છે કે તે દેહને દીઠા પછી શું થાશે. ૩

अथ स्वामिजीको साक्षात दर्शन प्रच्छन्नं.

ચંદ્ર કળા છંદ—કેશવ શ્રી વૃષભાન કુમારિ સિંગાર રસહી સબે સરસે;સુવિલાસ

ચિતે હરિ નાયક ત્યોં રતિ નાયક સાયકસ્યેં વરસે; કામકુ મુખ દેખત દર્પન લૈં ઉ-પમા મુખમેં સુખમા પરસેં; આનંદ કંદ સંપુરન ચંદ દુર્યો રવિ મંડલમેં દરસેં. ૪

અર્થ—કેશવ કવીશ્વર કહે છે કે રાધાજીએ સઘળા સરસ જે શ્રૃંગાર તેણે શ્રૃં-ગારીત થયાં તે વારે રતિના નાયક જે કામ તેણે આતુર થયાં અને દર્પણ લેઇને. પોતા નું મુખ જોવા માંડયું. એ મુખની ઉપમા જોઇને મહા સુખ પામતા હવા. જાણે-એ આનંદનું કંદ એવાં જે ચંદ તે રવિ મંડલમાં છુપ્યો હોય એવો દીસતો હોય શું? ૪

श्रि स्वमिनीजी कौस्वा साक्षात प्रकाश दर्शनं.

સવૈયો—પહિલે તજિ આરસ આરશિ દેખિ ઘરીક ઘસેં ઘનસાર હિલેં; ફુનિ પોછ ગુલાલનિ લોચ ફુલેલ અંગોછમેં આછે અંગુછ નિકે; કેસવ મેદ જવાદિ સોંમાં જઈ તેપર આંખમેં અંજનું છે; બહુરાં દુરિ દેખિ જુ દેખિયું લાજતો લોચન લાગિ યહેં. ૫ અર્થ—શ્રી રાધાજી આલસ તજીને આરશી કહેતાં અ-રિસો જોયો, પછી ઘડી એક લગે ઘનસાર જે કપુર તે ઘસ્યો ને પછે ગુલાબનું પાણી હતું તે લોહ્યું, પછે ફુલેલનું મર્દન હતું તે આડે અંગુછે કરીને લુહી નાખ્યું. કેશવ કહે છે કે મેદ જે કસ્તુરી અને જબાદ તે પણ અંગે ચોપડયું અને વળી નેત્રમાં અંજન કર્યું. પછે સખી કહેછે એ હરિ ઉભા રહેજો. સખી, લાજ તો નેત્રમાંજ લાગી છે. ૫

अथ श्रीजीकी साक्षात प्रच्छन्न.

દર્શન કથ્યતે વિજય છંદની ચાલ છે.

સવૈયો—ભાલ ગુહી ગુન લાળ લટે લપટી લપટી લર મોતનકી સુખ દેની; વાહિ વિલો લોકનિ આરસિ લેકર આરસસે અતિ સારસનૈનિ; કેશવ કાન્હ દુરે દરશી પરશી ઉપમા મતિ અતિ પેની: સૂરજ મંડલમેં શશિ મંડલ મધ્ય ધરી મન નાહિ ત્રિવેની ૬ અર્થ—રાધાજી સૃંગાર કરીને ઉભાં છે. શીશ થકી લટ છુટી છે. તે રાતે દોરે ગુંથી છે. કોટમાં મોતીની માળા છે. તે સાથે સેર લપટાણી છે. તે મહા સુ ખને આપે એવી છે. તે જોવાને કાજે આળસ તજીને સારસનાયની જે રાધા તે અરીસો લેઇને જુવે છે. કેશવ કહે છે કે શ્રી પ્રભુ વેગલા ઉભા રહ્યા થકા જુ વે તે મહા તિક્ષણ મનમાં ઉપમા ઉપજે છે તે જાણે એ સુર્ય મંડળ મધે ચંદ્ર માનું બીંબ દીસે છે. તેમાં જાણે ત્રિવેણી તે ગંગાજી, જમુનાજી ને સરસ્વતિ આંહે ધરીછે.મોતીની માલા તેતો ગંગા અને માથાની લટતે જમુનાજી અને રાતે દો રડે જે ગુંથી છે તે સરસ્વતિજ છે. ૬

સવૈયો—એક તો ઉર દૂજોહિ ઊરોજ અનુપ મનોહર હાર મહારી; મખિ ચિત્ત ચલે તરૂની નિહુકો વરૂ નેંનકિ કેશવ વાત કહારી; હિતસો હિત શીકશી આવતહે પરિ કોં લગિ હોઉ રિ કૌતુક હારી; અચલુ હે નંદલાલ વિલોકિ તરીદહ ધિ નૌંખિ વિલોચનિ હારી. ૭ અર્થ—સખી શ્રી રાધાજીને કહેછે કે એ-સમાને વિશે શોલ શ્રંગાર કરીને દધિ મંથન કરે છે તેને ઉર ઉપરથી લુગડું ખશી ગયું છે ને મહા સુંદર સ્તન બાંધ્યા દીસે છે તે થકી તરૂણી જે સ્ત્રી તેની છાતી પર મુકતાફલની માળા પહેરી છે તેતો મનોહર દીસે છે. તે દીઠે થકે સ્ત્રીનું પણ ચિત્ત ચળે તો તરૂણ જે પુરૂષ તેનું મન કેમ ન ચળે? નિશ્ચે ચળેજ. તે હીત માટે તને હૈયાના હીતની વાત કહેવાય છે. ને હું કેઈ વારની કૌતુક જોઉ છું. શણકટ વાલી એ નંદલાલ કેધ વારના ઉભા જુવે છે. તુંતો અલોકીક વલોવણહારી છે એવી દીસે છે ૭

સવૈયો—લોચન એ ચખિ એં ાંતરો મનકી મતિ અદ્યપિ નેહ નહીહેં; આનનિ આય ગઈ શ્રમસી કર રૌમ ઊઠે ઉર પંક ગહીહે; તાકો કહા કહિએ કહિ કે-શવ લાજ સમુદ્રમે બુઝિ રહીહે; ચિત્તહિમે હરિ મિત્તહિ દેખતુ મુંસહુ ચીજનું બાંહિ ગહીહે. ૮ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને શ્રી પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું ચિત્રામણ દેખાડે છે તે જોઇને નેત્ર પરાં કીધાં ને ઘુંઘટો કાહાડ્યો. અદ્યાપિ મનની મતિ કહેતાં પ્રીતિ તેતો એની એને વિશે બાંધી છે. પણ તોય પ્રથમ મેલાપનું લક્ષણ છે. મુખ ઉપર પરશેવાના કણ આવી ગયા છે, અને શરીર સરવે રોમાંચીત થયું છે. હૈયું ધ્રુજવા માંડ્યુ છે. કેશવ કવિ કહે છે હે મહારાજ તને શું કહીએ! જે લાજ તો સમુદ્રમાં બુડી રહી છે. ચિત્ર માંહી હરિ મિત્રને દેખીને સંકોચ પામી જાણીતો સાક્ષાત શું બાંહી ઝાલી છે? ૮

કવિત—કેસોદાસ નેહ વાઠી દીપક સંજોય કૈસે જોતીહીં કોં ધ્યાન તેજ તમહી નસાઇહે; અખનિકે બાંધે અન્ન કાહુકી બુઝાની ભુખ, પાનીકી કહાની રાની પ્યાસ કયું બુઝાઇહે; એરી મેરી ઈંદુ મુખી ઈંદીવરનની લીએ, ઈંદરા મંદિરમે સંપતી સિધાઇહે; અસે દિન અસે હીંગ વાધતી ગવારી કહા ચિત્ર દેખે મિત્ર મિલે કો ન ભુખ પાઇહે. ૯ અર્થ—અહીયાં કેશવદાસ કહે છે જે એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી સખી પ્રત્યે કહે છે. નેહ જે તેલ અને દસા જે વાટી જે દીપકનું કોડીયું તે એ સઘળા સંજોગ સામટા કીધા. પણ જોતી પ્રગટ કીધી નથી અને જ્યોતીનું ધ્યાન બેઠાં બેઠાં ધરીયે તો પણ કાંઈ અંધકાર ટલે! અને રૂડું સુંદર અન તે લઈને આંખે બાંધીયે તોય પણ તેની ભૂખ શું જાય! અને પાણીની કહાણી કરીએ

તેણે શું કાંઇ તરસ છીપે? અને મારી ઇંદુ મુખી જે ચંદ્ર મુખીને કમલ નયણી ઈંદીરા જે લક્ષ્મી તેનુ સ્વરૂપ ઘરમાં ચીત્રી ચોડીએ તેથી શું લક્ષ્મી પામીએ? અરેરે ગમાર એવા દહાડા એમ નિર્ગમેછે. ચિત્રામણમાં દીઠે મિત્રને મળ્યાનું સુખ પામીએ! ૯

કવિત—રૂઠી વાકું તુઠી વાકાં મંદ ક્યાવે મુખ વાકાં વિલોકવેકો ભેદ કછુ કહ્યો નાપરતુહે; કેસોદાસ બોલે બીની બોલ નીકે સુંને બીનુ હીલનુ મીલનું વીનું બોહી કસું સરતુહે; કયોં લગી આંખોનો રૂપ પાય પાય રાખ્યો નૈન, નિર દેખે મીન કેસે ધીરજ ધરતુહે; ચિત્રની બિચિત્રની ચિત્રની કેહી ચિત્તજુ મન ચિત્ત કેહી દેખે ચિત્ત ચોગુનો જરતુહે ૧૦ અર્થ—એક સમે પ્રભુજીએ શ્રી રાધાનું ચિત્રામણ દીઠું તે વારે ઠાકોર કહે છે કે હે સખી એમાં એટલા ભેદ દીસતા નથી. તે ક્રિયા એક રીસાવું, બીજુ પ્રસંન થાવું ત્રીજુ મંદહાસ્ય, ચોથુ કટાક્ષે જોવું. એનોજ કાંઇ ભેદ છે તે કાંઇ કહ્યા જાય નહી. કેશવદાસ કહે છે કે બોલ્યા વિના બોલીએ ને સાંભળ્યા વિના મળ્યા વિના અમારે કેમ ચાલે? ક્યાં લગે અબોલું રૂપ પીપીને નેત્રે રાખ્યું. પાણી દિઠે મીન જે માંછલું તે અળગું રહી કેમ શકે? ધીરજ પણ પાણી દીઠે માછલાને કેમ રહે? ચિત્રણી જે રાધાજી તે સાક્ષાત સારી પેઠે જુવે તે વારે સુખ પામીએ પણ ચિત્રામણ દીઠે ચિત્ત ચોગણું દુખ પામે છે. ૧૦

સવૈયો—અંતરીછ ગછનીજ છીની સુલછનીની આછી આછી આછનીની છખી છમનીયહે; પનગી નગી કુમારી કીનરી નહી સુનારી આસુરી સુરેનિહારી હારી નમનીયહે; ભોગનકી ભાંમિનીયાં દેહ ધરી દામની જ્યોં કામ કીસી કામિની જ્યો મહા કામનીયહે; ચિત્રહુમે ચોરતહી ચુરાઇ લેત કેસોરાઇ રામકીસી રમની રમા તે રમનીયહે. ૧૧ અર્થ—એક સમાને વિષે પ્રભુજીને રાધાજીનું સ્વરૂપ લખી દેખાડ્યું તેનું પ્રભુ વખાણ કરે છે કે અંતરિક્ષ ચાલે એવી જાણે જક્ષણીતો ન હોય? સુંદર આંખ છે જેને એવી છખી મહાછમની કહેતાં ક્ષમાવંત છે. કીનરી કહેતાં ગંધર્વની સ્ત્રી, નગી કહેતાં પર્વતની પુત્રી, આસુરી કહેતાં અસુરની કન્યા, સુરી કહેતાં દેવતાની કન્યા, એટલી જે સ્ત્રીઓ તે તેને જોઇને હાર પામીછે. ભોગ નર્ક ભામની કહેતાં સાક્ષાત જે ભોગની જે સ્ત્રી તેજ ન હોય જાણે? અથવા શું વીજળી દેહ ધારી થઇને આવી છે! કે કામની જે સ્ત્રી રતિ છે તેથીજ સુંદર છે શું! ચિત્રામણ જોએ થકે ચિત્તને ચોરી લેછે માટે રામની રમની કહેતાં શું શીતાજી છે? કારણ રમા જે લક્ષ્મી તે થકી સુંદર છે. ૧૧

દુહો—કેશવ દર્સન સુપનકો, સદાઇ દુરલોઘ હોય; કબહુ પ્રગટ ન જાનિયે,

થઇ જાને સબ કોય. ૧૨ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે સ્વપ્નનું જે દર્સન તે સદાય શુભ હોય કહીયે પ્રતક્ષ હોય નહી તેતો સર્વ જાણે છે. ૧૨

સવૈયો—આતુર જ્યોં ઉઠિ દોરિ ચલી જન આતુર જ્યોં ગહિયેસો ગહીજ્યોં; કહો મેરી રાનિ કહા ભય તોં કહ બુઝત કેશવ બુઝિય જ્યોં; ડીઠિ લગી કીધું પ્રેત લાગ્યો ઉર પ્રીતમ સાહિ ડરીજ્યોં; આનનિ સિકર શી કહિએ અધ સોવત તે અકુલાઈ ઉઠીકયો. ૧૩ અર્થ—આતુર થઈને ઉઠીને દોડી તે વારે સખીએ ઉઠીને તેને ઝાલીને કહે છે કે કહે મારી રાણી તને એમ શું થયું જે તું ઉઠીને અણબોલી સનેપાતની પેઠે દોડી તે શું? કેશવ કહેછે કે સખી એ પુછ્યું કે કોઈની દ્રસ્ટી લાગી, કે કોઇ પ્રેત વળગ્યો, કે પ્રીતમે ત્રાસી તે થકી બી નહી? આનન જે મુખ છે તેપર પરસેવાના કણ આવી રહા છે અને હૈયું થડક થડક થઈ રહ્યું છે. હે સખી એમ સજ્જાએ સુતા થકી આકળી થઈને તુ દોડી તે શું થયું? ૧૩

કવિત—પદ નખ પદવીકો પાવે પદ કંપદીન એકો વીસો ઉરવશી ઉરમેં ન આનવી; લોમ સો પુ લોમ જાની તિલ સોની લોત માની મલહુ સમાન મન મેનકા ન માનવી; જાનીયે ન કોન જાતી અબહી જગાયે જાત જીવન તો જાનીહો જો ન હિ પેહિચાનવી; વાત કરી વાની મહા ભાઉ સો ભવાની મહી કેસોરાય રતિ મા રજીક જોની જાનવી. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વીશે પ્રભુજી સુતા હતા તે વારે સ્વપ્નને વિશે કાંઇ એક નાયકાએ આવીને જગાડયા. તે નાયકાના વખાણ કરે છે. તે કહે જે એવી સ્ત્રી તો અમે કોઈ દીઠી નહી. દ્રુપતી તો એનાં પગના નખની બરાબરી ન કરે અને ઉર્વશી તો એક વસો ઉરમાં આણીએ નહી. પુલોમ ઇંદ્રાણી તેતો એના લોમ સરીખી નહી. તીલોતમા તિલમાત્ર એની બરોબરી ન કરે અને મેનકા જે અપ્સરા તે એના મેલ સમાન ન આવે. અને હું જાણતો નથી જે એ કોણ જાતી છે. મને હવડાં જગાડીને જાય છે અને જો એને ઓળખું. તો જીવ જતો બચે અને વાત કરે તો જાણે એ સરસ્વતિ બોલે અને હાવ ભાવતો જાણે એનો ભવાની સરીખોછે. કેશવદાસ કહે છે કે કામની સ્ત્રી રતિ જે છે તે એની આગળ એક રતિ જેવી દીસે છે ૧૪

સવૈયો—સોંહ દિવાઇ દિવાઈ સખી ઇક વારકિ કાનનિ આનિ વશાયે;જાને કે કેશવ કાનનિ તે કિત હૈ કબ નેનની માઝો સિધાયે; લાજકે સાજ ધરાઈ રહે સબ નેન નિલે મનહીસુ મિલાયે;કેસિ કરૂં અબ કયાં નિકસે જ્યું હરેહિ હરે હિયમેં હરિ આયે. ૧૫ અર્થ—રાધાજી સખીની આગળ કહે છે કે તે સમ દઇ દેઈને હરિને

એક વાર કાન રૂપી બારણે આણીને બેસાડો. કેશવ કહે છે કે કૃષ્ણ જાણે કાન-માંથી કેઇ વાટે કેઇ વેળાએ આંખમાં આવીને બેઠા, લાજને લીધે જયાં ત્યાં રહયાં. આંખે લઇને મનને મેળવ્યા, હવે કેમ કરૂં અને કેમ નીકળે! હળવે હળવે હરિ હૈયામાં આવ્યા ૧૫

अथश्री स्वामीनीजिको प्रकाश दर्सन.

કવિત—કયોં લો પીહો કાન રસ રૂપકી બુઝૈહે પ્યાસ કેસોદાસ કેસે નેના હોથ ભરી પીજીએ; પીરકી સો મેરી બીર બાવરીહે વારો આન નેકુ કહી હસી હાં બલાઇ તેરો લીજીએ; વરસ કમાઝી યહ વેસ અલબેલી વીતે દેહો સુખ સખીન કો અબહી નદી જીએ; એરી લડ બાવરી અહીર એસો બુઝો તોય નાંહી સો સનેહુ કીજે નાહ સો ન કીજીએ. ૧૬ અર્થ— સખી શ્રી રાધાજીને કહે છે કે હવે કયાં લગણ તમે કાનનો રસ પીશો! કાંઈ કાનથી રૂપની તરસ ભાગે! કેશવ કહેછે કે કાંઇક તો આંખ્યો ઉઘાડીને જુઓ મારા ભાઇના સમ તું તો મારી બેનછે. લગારેક હસીને હા પાડે તો તારી બલા લઉં અને એક વરસેક માંહી બાલ્યા અવસ્થા જાશે. તેવાર પછી સખીને સુખ દેશો તો હવડાંજ કાં દેતાં નથી! અરે રાંડ પેલી આહીરી તું સમજે છે, જેની સાથે નેહ કરીએ તેની સાથે રાડ ન કરીએ. ૧૬

अथ श्रीजिको प्रछन्न श्रृवण दर्शन.-

સવૈયો—લંઘતુહે લોક લોક લીક ન ઉલંધી જાતી, સબહી તુ સમજાવે તોહિ સમજાવેકો, છો જન કહત તનકો ન છુટે લાજ ધન મીત રાખે હોઉ કોવીદ કહાવેકો; સોચ્યકા સંકોચ પૂર્વ પછીમ પંથ, કેસોવદાસ એક કાલ એકૈ જન ધાવેકો; દુઃખ દુરીદુરા દૂરી હુતે મેરે મન જશી સુંની તેસી તોહી આંખિનિ દિખાવેકો. ૧૭

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી તે સખીને પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી મનુષ્ય જે છે તે પર્વત પણ ઊલંગે છે પણ મર્યાદાની બીક તો ઊલંધાતી નથી. તું તો સમજે છે. તને કોણ સમજાવે! અને મનુષ્ય લાજ મુકવા કરે તો પણ થોડી મુકાતી નથી અને સખી ધન ને મિત્રાઇ એ બે વાંના રાખીએ તેમાં કાંઇ લોભ કરીએ તો મિત્રાઈ ન રહે. મિત્રાઈ રાખીએ તો લોભ મુકીએ. જો પ્રીતી કરીએ તો સંકોચ મુકીએ કારણ એ બે વાંના સાથે હોય નહી તે કેની પેઠે કે જેમ વિદેસે પુર્વ પશ્ચીમ કામછે તો એક વેળાએ કાંઇ બે દિસાએ બની શકે નહી. ૧૭

अथ कृष्णको प्रकाश श्रवन दर्शन.

કવિત—નિપટ હરિ પ્રેમકો પ્રગટ હરવા બાથિ વિશ્વ વિશે વશીકર કેસે ઉર આનિયે;
કામકો પ્રહરખન કામનાકો બરખન કાહનકો સંદરશન સબ જગ જાનીયે;
કિંધો કેસોદાસ સમ મોહની કો ભુશન હો, કિંધો બ્રજ બાલનકો દુષન બખાનિયે;
સુનતહું ચ્છુટયો ધામ વનવન ડોલે શામ રાધે તેરો નામ કિ ઉચાટ મંત્ર માનિયે.૧૮
અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહે છે, તારૂ નામ કેવું છે તો કે નિપટ નામ કપટને હરવા વાળુ', પ્રેમને પ્રગટ કરનાર અને વિશ્વમાં જે સાંભળે તેને વશ કરનાર છે. એવુ નામ તે હઈયામાં શી રીતે આણીએ. વળી કામને પ્રહર્ષન કરનાર અને ઇચ્છાનો વરસાદ વરસાવનાર જે કાન્હ તેને આકર્ષણ કરે એવું છે તે બધું જગત જાણે છે. કે કેશવદાસ કહે છે કે પૃથવી ની મોહનીનું ભૂષણ હોય અથવા જાણે વ્રજવાળાનું દૂષણ હોય એવી રીતે એને વખાણીએ. તારૂ નામ સાંભળીનેજ ઘર મૂકીને શામ જે શ્રી કૃષ્ણ તે વનવન પ્રત્યે ડોલતા ફરેછે. હે રાધા, તારૂ નામ તો કોઇ ઉચાટણજ મંત્ર છે એમ અમે માનીએ છીએ.

દુહો—દરસન રસ રમનીયકે, કહે પરમ રમનીય; પ્રગટિત પ્રેમ પ્રભાવ અબ, કહો કછુંક મનીય. ૧૯ અર્થ—રમણ જે નાયકને રમણી જે નાયકા તેનાં જે દર્શન તે મનોહર તે કહ્યાં. હવે પ્રગટ પ્રેમ પ્રભાવ કહું તે સાંભળજો. ૧૯

ઇતિશ્રી મન્મ મહારાજ કુમારશ્રી ઇંદ્રજીત વિરચીતાયાં શ્રી રસિક પ્રિયાયાં દર્શન વર્ણનકો તસ્ય નામસ્ય ચતુર્થ પ્રભાવ સંપુર્ણ.

प्रभाव ५ मो.

अथश्री नायक नायका तस्य चेष्टा वर्णनं.

દુહો—તિનકે ચિતકી જાનિ સખિ, પિયું શું કહે ન જાઈ; કહે પ્રિયા સો પ્રીતિમ, આપુન તે અકુલાઈ. ૧ અર્થ—તેના ચિત્તની સખી હોય પણ તે પિયુનાકને જઇને સંભળાવે અને પિયુ વળતું સખીને જઇને કહે ને તે પોતાના મનમાં અકળાય. ૧

સવૈયો—કાલીકી ગ્વાલી તો આજહુ લૌંન સંભારત કેશવ કૈસેંહું દેહે; સીરી દૈ જાનિ ઉડે કબહું જરી જીઉ રહ્યો કી રહી રુચિ રેંહે; કોરિ વિચાર વિચાર તિહી

ઉપચાર નિકે વરસે સખિ મેહે; કાન ખુરે જન માંનો તિહારિ વિલોકનિમે વસિ વિશ વસેહે. ૨ અર્થ—ઠાકોર પ્રત્યે સખી કહે છે કે તમે હે મહારાજ કાલે જે જોઇ ગયા તે પછી ગ્વાલની પડી છે, આજ સુધી હજી શરીરને સંભાળતી નથી, કહેતાં શરીરની સુધ્ધિ નથી. ધડાકને વિષે ટાઢી ઊીમ થાય છે, ધડાકમાં જીવ આવ્યો આવ્યો કરે ને ઉડે. રચો રહી છે. કોઠી કોઠી હું વિચાર કરૂં છું. અને સખી સઘળા ઉપરના મોહ વરસાવેછે એટલે કરેછે તો હે મહારાજ કહ્યા માટે દુખ માનશો માં. તમારી નજરમાં વીખ વસા વિષ વસે છે. ૨

अथ श्रीजीको वचन प्रियाकी सखीशुं.

કવિત—પ્યાસ દૂર રહી ઉદાશ ભાગી ભુખ ગઇ ત્રાસ, કેશોદાસ નીંદહુકી નીંદા નીત ઠાનાહે; મતિકો મતો ન લેઇ વિદ્યાકી વિદાઇ દેઇ સોભા સુકી સેઇ સેઇ સબ સુખ દાની હે; વિષસેં લગત ગિત કે લીકીન પરતીત પ્રીતિ ઉર પાહુનીની પચી પહિચાહે; તો વીનું કહે કો ગાથ ધીરતાં ન વાંકે સાથ ઓઢીકું મિલાવે હાથ લાજ કે વિકાનીહે. ૩ અર્થ.—હે સખી મારી અવસ્થા કહું તે સાંભળ. પ્યાસ જે તરસ તે તો ઉદાશ થઈ રહી છે, અને ભુખતો ભાગી રહી છે અને બીકતો નાશી ગઇ છે અને કેશવ કહે છે જે નિદ્રાનીતો દહાડી નિંદા કીધી છે અને મતિ તો કોઈ રહી નથી. અને વિદ્યાને તો વિદાય કીધી છે, તે વીસરી ગઇ. શોભા તે સુકાઇ ગઇ અને સીંસુખતો સેવતાં સેવતાં રીસાવે છે અને ગાન તો વિષ સરીખું લાગે છે ને ક્રીડાની તો પ્રતીત આવતી નથી અને પ્રીતિ તો પુરાણી થઈ છે, અને પીછાન જે ઓળખાણ તે તો હારી રહ્યુંછે. તું વિના ગાથા કહીને કોણ સમજાવે અને કાંઇ તેની ધીરજ હાથ નથી, તે તો લાજને હાથે વેચાણી છે તો તે અમને કોણ મળવે. ૩

દુહો—પિયુ શ્યું પ્રગટ ન પ્રીંતિ કહિ, જીનકી કરહિ ઉપાય; તે સબ કેસોદાસ અબ, વરનું સખહિ સુનાય. ૪ અર્થ—જે વારે પિયુની દ્રષ્ટી અળગી હોય તે વારે નિશંક થકી ઠાકોર સામું જુવે અને જે વારે ઠાકોર સામું જુવે તે વારે એ સખીને આલીંગન કરે. ૫

દુહો—જબ ચિંતવે પિયુઅન તિહિ, તબ ચિંતવે નિશંક; જાનિ વિલોકત આપ ત્યું; અલિહી લગાવે અંક.' ૨ પિયુને દેખીને જેટલા ઉપાય કરે તેટલા સર્વ કેશવ કહેછે કહી દેખાડું. ૨

દુહો—કબહુ શ્રુતી કંડ કરે, આરસ સો અંડાઈ; કેશવદાસ વિલાસ સો,

વાર વાર જંભાઈ. ૬ અર્થ—કેઈ વારે કાન ખંજુવાલે, આળસ મરડે, કેશવ કહે છે વિલાસ જે રતિ તેં કર્યું હોય તે વારે વારે બગાસાં ખાય. ૬

દુહો—જુઠેહી હસ હસ ઉઠે, કહે સખીશ્યું બાત; એસે મિસહી મિસ ત્રિયા, પિયહિ દિખાવે ગાત. ૭ અર્થ—અને જુઠે જુઠે હાસ્યે હશીને ઉઠે, વળી સખીશ્યું વાત કરીને ઉઠે, હશીને ઉઠે એવે એવે મિષે કરીને પ્રિયા પિયુને પોતાનું શરીર દેખાડે. ૭

દુહો—વોહી પ્રિયા નકી પ્રતી, પ્રગટ ઉ અપની પ્રીતિ; સો પ્રછન્ન પ્રકાશ કરિ, બુદ્ધિબલ કરત સુમિત્ત. ૮ અર્થ—એણી પેરે નાયક નાયકા પોતાની બુદ્ધિ પ્રતિ પ્રગટ કરે તે પ્રછને તે પ્રકાશ કરીને પોતાની બુદ્ધિએ કરીને મિત્રને દેખાડે છે. ૮

अथ स्वामीजीनी प्रछन्न चेष्टा तस्य.

કવિત—ચોરી ચોરી ચિત્ત ચીતવતી મુહ મોરી કાહે કાયકુ હસત હીયે હરસ બઢાયોહે; કેસોરાય કીસો તું જંભાતી કહા બાર બાર બીરી ખાહ મેરી વીર આરસં જ્યું આયો હે: એંડ સો એંડાહ અતિ અંચર ઉડાતી ઉર ધર ઉઘરી જાત ગાત છબી છાયો હે; ફુલી ફુલી ભેટતી રહીતી ઉર ઝુલી ઝુલી ભુલી ભુલી કહેત કહ્યુ તેં આજ આયોહે. ૯ અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે, વારે વારે દ્રષ્ટ ચોરી ચોરીને, મુખ મોડી મોડીને શું જુવેછે? અને વારે વારે હસે છે તે શું કે કાંઇ હૈયામાં હરખ વાધ્યો છે? કેસવરાયના સમ તું વારેવારે શું બગાસાં ખાયછે? વારે વારે વાંકી થઇને ડીલ શું મોડે છે? છેડો ઉડી જાય છે. ઉર કહેતાં હૈયું ઉઘાડું થાયછે. એવી છબીએ દીલ સર્વ છાઈ મુકયુંછે. અને ફુલી ફુલીને મને હૈયામાં ભાલે છે. અફીણ ખાધાની પેઠે ઝૂલી રહી છે, ને કાંઇ કાંઈ બોલે છે તે શું કાંઇ આજ અમલ ખાધું છે? ૯

अथ स्वामिनिजिको प्रकाश चेष्टा तत्.

કવિત—મેરો મુંહ ચુંબે તેરી પુરી સાષ ચુંબે વેકી આઠ એસ અંસુ કયોંસી રાત બાસ ઘટેહે; છોટે છોટે કર કહા છાવતી છબીલી છાતી છાવો જાકે છાપ્ર વેકો અભિલાષ ચાટેહે; બેલની જો આપ હો તો બેલ જેહે બેલી યતું, કેસોરાયકી સો તે એ કોન બેલ કાટે હે; ફુલી ફુલી ભેટતીહે મોહે કહા મેરીભટુ, ભેટતી ન જાહી જેપે ભેટી વેકો ઢાટેહે. ૧૦ અર્થ—એક સમેને વિષે રાધાજી પ્રભુજીને દેખીને સખી પ્રત્યે ચેષ્ટા કરે છે તે સખી કહી દેખાડે છે કે હે રાધા મારૂં મોડું

ચુંબે કાંઈ તારી સાદર પુરી થાય નહી. તે કેની પેઠે કે ઘણા તરસ્યાં હાયે અને ઝાકળ વળગેલાં તૃણ આદીએ તેણે કરીને હઈયું બળતું હોય તે કાંઈ ટાઢું થાય નહી. અને તારે નાન્હે હાથે તારી છબીલી છાતી છુવરાવેછે તો તે પાસે ઝલાવો કે, જેને ઝાલ્યાનો અભિલાખ છે. અને જો રમવા આવી હોય તો માણસની પેઠે રમો. કેશવરાય કહેછે, ફુલી ફુલી મને હઈમાં ઘાલેછે આતે કેવો ખેલ કાઢયોછે. જો મળવું હોયતો તેને જઇને મળો કેમકે તે મળવાને સામા ઉભાછે. ૧૦

કવિત—છોરી છોરી બાંધ્યો પાગ આરસ સો આરસી લૈ આનત હઇયાની ભાંતી દેખત અનેસેહો; તોરી તોરી મારત તમુકા તુમ કોન પરી કોનકે પરત પાય બાવેર જ્યું એસે હે; કબહુ ચુટકી દેત ચુટકી ખુજાવો કાન મટકે એડાતી જ્યું રી જ્યો જંભાતી એસે હે; વારવાર દેન મની માલા મોહી કોન પર ગાવતી કછુંકે કછુ આજ કાન્હ કેસે હો. ૧૧ અર્થ—સખી પ્રભુજી પ્રત્યે કહે છે. હે મહારાજ તમે વારે વારે પાઘડી છોડી છોડીને બાંધો છો, વારે વારે આળસ યુકત દર્પણ લેઇ લઈને જુવોછો અને આતે આજ કાંઈ અને કેવા દીસો છો અને વારે વારે તૃણ તોડી તોડીને કેના ઉપર ઊતારી ઉતારીને નાંખો છો. અને પગે પણ કેને લાગોછો, કાંઈ ઘેલા સરીખા દીસો છો, હે કાહાન તમે મટકીને આળસ મરડો છો અને તાવની પેઠે બગાસાં ખાઓછો અને વારેવારે કેને કાજે મણીની તથા મોતીની માળા મને આપોછો ને કાંઇનું કાંઇ ગાઓ છો અને શું બકોછો. આજ હે કાન કેવા છો? ૧૧

अथ श्रीजीनी प्रकाश चेष्टा कथ्यते.

સવૈયો—જ્યાં લગિ લાંચ લુગાઈ ન દેન ન નાંચ નચાવત સાંઝ પાહાવું, કેશવ મંત્ર કરે વશ કારક હારક જંત્ર કહાં લોં ગનાઉ; હારિ રહુ હરી કયો ન મિલે ન મિલાઊં તો તાહિ જો માગું સો પાઉ; વાહિ જેવાઈ મિલો મિલવે કહિ ઉર કહાં કનિ સાકરિ લ્યાઊં. ૧૨ પુન: અર્થ—સખી શ્રી ઠાકોર પ્રત્યે કહે છે કે હે મહારાજ તમે અનેક અનેક ઉપાય કીધા, લોકને લાંચ દેઈ દેઇ થાકયા, સવાર થકી સાંઝ લગે જેમ જેમ નચાવ્યા તેમ તેમ નાચ્યા અને હે કેશવરાય વશ કરવાના અનેક મંત્ર સાધ્યા અને હરવાના તો મંત્ર કયાં લગે ગણું. હવે તો હાર્યાં. કેમે મળી તો નહીં ને જે માગું તે આપો તો મેળવું. એ ઉભી છે. જાઓ મળો, મળવાને એ ઉભી થઇ રહી છે. આમ શું કેડે કરી લાવું. ત વારે શ્રી ઠાકોર બોલ્યા જે હે સખી! એ શું? મળ્યા પછી જે તું મોઢે માગીશ તે આ-

પીશ. ૧૨

इति देष्टा अथ स्वयं दुतत्वस्या लछनं.

દુહો—જ્યાં ક્યાં હું ન મીલે નહીં, કેશવ દાઊ ઇઠ; તો તબ અપને આપહું, બુધ્ધિ બલ હો હિ વસીઠ. ૧૩ પુનઃ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે બંધ જો કેમ મળી ન શકે તો પોતાની બુધ્ધિએ કરીને પોતે દુત કરે. ૧૩

अथश्री स्वामीजीको स्वयंदुतत्व प्रछनं.

સવૈયો—દુરિતં દેખિ વેકો દ્વૈ હૈં દિન મનાઇ હુંતી લિખાઇ લિખિ ચોઠી; દેખિ મિલ્યૌ મન હૌ હું મિલી મિલ બૈલિવે હુંકી મિલી મતિ મીઠી; એસેમેં ઉર મિલાઇહું કેશવ કેસેહુ કાનકું માર દે ઢીઠી; તો દ્વૈ ન વારે મુરાર કે તાર જ્યોં તુટેગી લાલહમેં તુમ મીઠી. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે ક્રમ સંગાથે રાધાજીએ ચોઠો લખી લખીને સંકેત કીધો હતો, તે પોતે સંકેત ઉપર જાયછે. અને મારગ માં પણ સખા ગોપ સંગાથે રમે છે. શ્રીકૃસ્ન એટલે વેગલા થકા બેઉ દ્રષ્ટીએ દ્રષ્ટી મળ્યાં તે વારે ઠાકોરજી ગોવાળીઆને કહેછે જે અમે તો અહીં રમીશું નહીં, આમારે વનમાં કામ છે. તે નાયકાને સંભળાવ્યું. તે વારે કોઇક ગોપ કુમારે દીઠું તેથી રાધિકાએ કહ્યું કે જો અમારી પાછળ આવશો તો અમારે નેતમારે તુટશે, જેમ કે કોમળ કમળની ડાંડીમાંના તાર તુટે એટલીવાર તુટતાં લાગશે. ૧૪

अथश्री प्रियाजीको प्रकाश स्वदुतत्वयं कथ्यते.

સવૈયો—ધાઇ નહીં ઘર દાઈ પરી જુર આઇહે, આઇકિ આંખિ વહાંઉ; પૌરિએ આવેર ત્યૌ ધુઇ તે પર ઉંચો સુનો સમુહા દુખ પાઊં; કાન્હનિ વેરહું ન્યાય નયો યહ આલિનિ હૌં કબલોં બહરાઊં; મૌ સમ એ સબ સૌવન આવૈ કિં હું ઇનિકે સંગ સૌવન જાઉં. ૧૫ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી સખી સંગાથે જાય છે, ત્યાં પ્રભુજી સામા મળ્યા ત્યારે રાધાજીએ ઠાકોરને સંભળાવવાને કાજે વાત માંડી કે હે સખી મહારી ધાઇ આજ ઘેર નથી અને દાઈ જે સુઇઆણી તેને તાવ ચડે છે? અને એલવારનીતો આંખો દુખવા આવી છે? અને પોલાયો તો રાતંધો છે? વળી તેણે કરીને હું એકલી ઘરમાં રહી મહાદુખ પામુંછું એમ કહે છે એટલામાં ઠાકોર પાસે આવ્યા તે વારે રાધાજીએ કહ્યું કે અમારો એ ન્યાય કરતા જાઓ જે મારે ઘેર એવી અવસ્તા છે તેથી એ સખીયોને કઇવારની પુછું છું જે સઘળીઓ મહારે ઘેર સુવા આવે કે હું એમને ઘેર સુવા જાઉં? ૧૫

अथ श्री श्रीजीनो स्वयं दुत प्रछन्नस्य कथ्यते.

પુનઃ કવિત—આપ નેહી ભાય કીયો સોહત શરીર સબ કેસોદાસ દાસ જ્યો ચલનુ ચિત્ત લીનેહૈ; આપુહો અઠાઉ કે તો લેતના ઉમેરો વેતો બાપુરે મિલાપ કે સલાપ કરી હીનેહૈ; રાધિકા સુનાયકે કહત એસો ઘનસ્યામ શ્યું બલકો લેલે નામ કામ ભય ભીનેહૈ; સાથ લે સખાની અબ જેયો વન છાંડયો હમ, એલપેકો સંગ સખા સાખા મ્રગ કીનેહૈ. ૧૬

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી મન ગમતા સંગાર કરીને સખા સાથે વાત કરે છે કે તમે અન્યાય કરો ને પડે અમારે માથે જેની સોબત કરે તે તેવો ગણાય. એ પ્રમાણે સખા સાથે વાત કરતાં શ્રીરાધાને સંભળાવેછે. બલિયા બલિયા ગોપના નામ લેછે. જે બામે એથી બીહીતા રહીયે. આ ઘડામાં ખુવાર કરે છે એમ કહે છે પણ કામ ના ભય થકી બીન્હા ને વળી કહેછે જે આજ પછી અમે કોઇને સાથે તેડાને વનમાં જવું મેલ્યું છે. અને જો જાશું તો વાનરને સંગાથે લેઇને જઇશું. વનને વિશે જે થકી પણ કાંઇ વિનાશ ન થાય. ૧૬

अथ श्रीजीकी प्रकाशस्य स्वयं दुतत्व अत्र.

સવૈયો—વન જે જવલો કોઉ ઠાલિહે કેશવ હે તુંમ હેતુ અરી અરિહો; કછુ એલિએ ખેલનિ આવત આજુહિ ભૂલ્યો ન ભુલ્યો ગરે પરિહો, હિતુહે હિતુહે હિયમેં કિધું નાહિત ઉહિત નાંહિ હીય તો લલા લરિહો; હમસો યહ બુઝિ બ એંસિ કહીંજ્યો કહી તો કહી બ કહા હરિહો. ૧૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી બીજાને કહીને રાધાજીને કહી સંભળાવે છેકે ભાઇઓ વનમાં જઇએ, ત્યારે રાધાજી બોલ્યાં કે કોઇ નવરી હશે તે આવશે. તો પ્રભુજી કહે તમેજ નહીં? તો કહે તમેજ આવોને, વળી બોલ્યા કે રમવા કાંઇ આવો તો રમીયે, તો કહે રમતાં નથી આવડતું. તેવારે કહ્યું કે શું આજજ ભુલ્યાં? તો કહે ભુલ્યા તે ભુલ્યા, તો શું ગળે પડશો? તો કહે હૈયામાં હેતું છે કે નહીં? તો કહે હૈયાનો હેતુ નથી, તે માપે શું ચઢશો? વળી પ્રભુજી કહે અમને પુછવા માટે એવું કહો છો. વળી રાધાજી કહે છે કે કહો તો કહું તમે તે શું કરશો? ૧૭

દુહો—ઉદ્ધા પુનિ ઇહ ભાતિ કહિ, બહુ વિધિ હિત તે ઠાંઇ; આપુન હીતે લાજ તજિ, પતિહિ મિલે અકુલાઇ. ૧૮ અર્થ—ઉદ્ધા ઘણી રીત કરીને કહી. તે લાજ મુકી આકળો થઇને પતિને જઇને મળે. ૧૮

કવિત—પંચન કીત બલ મનોરથ રથની કે, કેસોદાસ જગમગ જેસેં ગાથે

ગીતમે'; પવન વિચાર ચક્ર ચક્રમની ચિત ચઢી, ભૂતલ આકાશ ભમે ઘામુ જલ સી- તમે'; કોલા ગઓ ધીર વપ વાપી કૂપ સર સમ હરિ વીનું કીને બહુ વાસર વીતી- તમે; ગ્યાન ગિરિ ફોરી તોર લાજત રૂ જાઈ મીલું આપહી તેં આપ ગાજ્યો અ- પનિધિ પ્રીતિતે. ૧૯ અર્થ— નાયકા સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી મ- નોરથ રૂપીયો રથ તે પંથને વિશે થાકતો નથી, જગ મગ ચાલ્યો જાય છે. કે- શવદાસ કહે છે કે જેવો વાયુ રૂપી જે વિચાર કહેવાય છે તે રૂપી પઇડાં ઉપર ચિત્ત ચડયું તે આકાશ અને ભૂતળ કહેતાં પૃથિવતલ એ સઘળે ભમે છે. સખી શ રીરને સ્થિર કયાં લગે રાખું? વાવ્ય તથા કૂવા તથા તળાવના પાણીની પેઠે હરિ વિ ના મેં અનેક દહાડા એમ નિર્ગમ્યા. અને જેમ વાવી તથા કૂપ તથા તળાવનું પા- ણી જેમ થંભ્યુ રહે તેમ હું પણ અનેક દહાડા લગે થંભી રહી. હવે તો નદિના પાણીના પૂરની પેઠે જ્ઞાન રૂપીઆ ગિરિ જે પર્વત તે ફોડીને વળી લજ્જા રૂપિયું તર વર ભાગીને નદિ જેમ સમુદ્રને મળે તેમ હું પિયુ તમનેજ મળી. ૧૯

अथ श्री राधाजी ते प्रभुजी प्रत्ये कहे छे.

सवैयो—જાત ભઈ સંગ જાત લૈ કીરતિ કેશબ હે કુલ સોહત ફુલ્યો; ગર્વ ગયો ગુન યોવન રૂપકો પુન્યહિસું તો પલકી પલ ખુટયો, કાન તિહારિ અયાનિ કિયે કહું લાજ કોં નીક દૈના તોય ટુટયો; છાંડયો સબૈ હમ હેરી તુમ્હે તુમ્હપે તન કો કપોટ નહી છુટયો. ૨૦ અર્થ—શ્રી રાધાજી કહેછે કે હે હરિ તમે અમારી વાત સાંભળો. હે હરિ અમે અમારી જાત જતી મેલી. તે સાથેથા કીરતિ પણ જ તી રહી. અને કુળ સંગાથે હેત હતું તે પણ ટળ્યું. અને ગુણ તથા રૂપ તથા યોવન તેનો જે ગર્વ હતો તે સઘળું ગયું. અને પુન્ય પણ સઘલું ખુટયું. કાના તમારા સમ આપને કહુંછું કે જે લાજને સાથે નાતો હતો કહેતાં લાજને સંગાથે સગાઇ હતી તે પણ તુટી. એટલાં સઘળાં વાનાં તમારા મોં સામુ જોઇને જતાં મેલ્યાં. પણ તમારા મ- નમાંથી લગાર માત્ર પણ છળ કપટ ગયું નહીં. ૨૦

दुहा—અધિક અનુઢા લાજતે, પિયુપેં જાઈ ન આપ; કયું હું કરિ સખિ યે કહે, તાકે ઉરકે તાપ. ૨૧ અર્થ—અનુઢા નાયકા લાજ પોતાની મુકીને પિયુ પાસે જાય નહીં અને જો કોઇ સખી કહે કે તું ગઇ હતી તો તેની ખાકે હૈયું તપે. ૨૧

अथ श्री दुतिकाको वचन हे.

सवैयो—જાને કો કેશવ કોને કહ્યો કબ કાંન હમારે હીંડોરહિ ઝુલે; પાનન ખાઇ ન પાનિ પિયે તબ તેંહ ભરિ લોચન લેત સમુલે; જાણી નહી ચલિ વેગ બુ

આમ હચોં લેહું શકે ખી કહા યહ ભૂલે; જાન તુંહો યહ કામ કલી કુમલાઇ ઇગ બહુરચો ફીરિ ફુલે. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિષે સખીયે નાયકાને હસતાં હસતાં કહ્યું જે વાર, આજ કામ સંગાથે હીંડોલા ખાટે હીંચતાં ઝુલતાં હતાં. ત્યારે કહ્યું જે કાનુ કહેછે, અમારે હીંડોલે કોઇ ઝુલ્યા નથી. એમ કહીને રોવા માંડયું, પાન તાંબુલ કાંઇ પણ ખાય નહીં, પાણી પીયે નહીં; ત્યારે સખીએ નાયકને કહ્યું જે મહારાજ ઉતાવળા હો. ઓવારણા લઇ એની આસના વાસના કરો. એને સમજાવો, અમે તો સેહેજ કહ્યું. તે તમે જાણોછો. એ સ્ત્રી ફુલની કળી સરખી કોમળ તે કરમાઇ જાય એટલે એ કાંઇ ફરીને ફુલે? ૨૨

अथ श्री प्रथम मिलनस्थानानी तस्य वर्णन.

દુહો—જની સહેલી ધાઇ ઘર, સુને ઘર નીસીચાર; અતિ ભય ઉત્સવ વ્યાધિ મસ, ત્યો તે વિપ્રન વિહાર. ૨૩ અર્થ—નીચેનાં સ્થાનકે પ્રથમ મેલાપ થાય! જની કહેતાં દાસીને ઘેર, સહેલી તે સઇયરને ઘેરે, ધાઇ તે દાઇને ઘેરે, સુના ઘરમાં, રાત્રે રમતાંહોય ત્યાં, અતિ ભયમાં, ઉત્સવ હોય ત્યાં, દુઃખ વ્યાધીને વિષે, જમણવારમાં, વનમાં જાવું હોય ત્યાં, અને સરોવર કાંઠે એટલાં ઠેકાણામાં પ્રથમ મેળાપ કર્યો હોય તો તે થાય. ૨૩.

पुनः

દુહો—ઇનહી ઠૌરે હિત યહે, પ્રથમ મિલિન સંસાર; કેશવરાજનરંક કાં, કરી રખ્યો કિરતાર. ૨૪ અર્થ—કેશવદાસ કેહેછે પ્રથમ મળવાનાં અગીઆર સ્થાનક છે તે રાજાને તથા રંકને અર્થે કીરતારે કરી રાખ્યાંછે.

अथ श्री जनीके घरको मेलाप कथ्यते.

કવિત—વિપકે કુમારીકાકો વ્રજકી કુમારી કાની, માંઝી સાંઝી કેસોદાસ ત્રાસ પગ પેલકે; કામ કલી નાસી ચલ પ્રેમપાસ સી અમલ, રાધિકા કો બુધ્ધિબલ કંઠ ભુજ મેલકે; દોરી દોરી દુરી દુરી પુરી અભિલાષ લાખ, લાખલાખભાંતિકે અનુપ રૂપ કેલકે; જાનીકે અજાુહી આજુ રજની મેં સજની રીસાચી કીની સ્યામ ચોરમી હચની ખેલીકે. ૨૫ અર્થ—એક સમાને વિષે રાધીકાજી સખી સંગાથે જનીને આંગણે આંખ મીચામણી રમે છે ત્યાં કેસવરાય કુમારીકાનું રૂપ ધરીને બીહકને માથે પગ દેઇને કુમારીકામાં રમવા લાગ્યા છે. તેવારે કામની કળી સરીખી એવી જે નિરમળ જે હરિની બાંહી તે બુધ્ધિબળે કરીને રાધાજીના કંઠમાંહી મેલી ને કહ્યું જે હું એણે ઠામે છુપું છું. ત્યાં મને સોધતાં સોધતાં આવજો એમ કહીને

પોતે દોડી દોડીને વેગળા ગયા. પછે રાધાજી પણ સોધતા સોધતાં ત્યાં ગયાં. ત્યાં હરિએ સઘળો મનોરથ સંપુર્ણ કીધો અને અનેક અનેક ભાતિની ક્રીડા કીધી. પછી પોતાની ખાસ સખી હતી તેણે રાધાજીને કહ્યું કે હે સખી આજ જાણીને આંગણે શ્યામચોર સાથે તમે ખરી આંખ મીચામણી રમ્યા. ૨૫

अथ श्री सहेलीके घरको मिलन.

કવિત—નેનનાકે તારનીમે રાખ્યો પારે પુતરીકે, મુરલી જ્યોં લાઈ રાખ્યો દસન વસનમેં; રાખ્યો ભુજ બીચ બનમાલી વનમાલા કરી ચંદન જો ચતુર ચડાઈ રખ્યો તનમેં; કેસોરાય કળ કંઠી રખ્યો કરી કંઠ લાકે, કરમ કરમ ક્યો હું આનીહે ભવનમેં; ચંપક કલીસી કાન સુંધી સુંધી દેવતા જ્યોં લેહું મેરે લાલ ઈને મેલ રાખ્યોં મનમેં ૨૬ અર્થ—સખી શ્રી પ્રભુજી પ્રત્યે કહે છે જે હે મહારાજ આ નાયકાને આંખના તારા માંહે કીકી રહે છે એમ રાખજો અથવા મોરલીને જેમ અધરને વીશે રાખો છો તેમ રાખજો. હે ચતુર ચંદન જેમ શરીરે ચડાવી રાખો છો તેમ રાખજો. હે કેશવરાય જેમ કંઠને વીશે કંઠી રાખો છો તેમ રાખજો. તમારા કર્મને યોગે હું અનેક કર્મ કરીને અહીં સુધી લેઇને આવું છું. હે ક્રસન ચંપકની કલીને દેવતા શુંઘવાને રાખે છે તેમ મનમાં મેલીને રાખો. ૨૬

अथ धाइके घरको मीलाप है,

કવિત—હસત ખેલત ખેલું મંદ ભઈ ચંદ દુતી કહત કહાની અરુ બુઝત પહેલી આલ; કેસોદાસ નીંદ બસી અપને અપને ઘર, હરે હરે ઉઠી ગયે બાલીકા સકળ બાલ; ઘોર ઉઠે ગગન સઘન ઘન ચીહું દીસા, ઉઠી ચલે કાન ધાઈ બોલી ઉઠી નાહી કાલ; આંધી રાતી અધીક અંધેરી માંહી કેસેં જેહો, સધીકાકી આછી સેજ સોઇ રહો પ્યારે લાલ. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે અનેક ગોવાળીયાના બાળક બાળકી સઉ રાધાની ધાઈને ઘેર રમતાં હતાં. રમતાં રમતાં ચંદ્રમાની કાંતી મંદ થઇ તે વારે કહાણી કહેવા માંડી. પછે પહેલી શમસ્યા કહેવા માંડી. કેશવદાસ કહેછે કે સો તથી પોત પોતે નિદ્રાને વશ થયાં. તથી પોત પોતાને ઘેરે હળવે હળવે ઉઠી ગયાં. તવે સમ મેઘ અંધારી આવ્યો. તે વારે કાન્હ ઉઠીને ચાલ્યા, ત્યાં ધાઇ બોલી કે હે મહારાજ અરધી રાત્રી ગઈ છે અને અઘોર અંધકાર થઇ ગયો છે ને એવામા એકલા તમે ક્યાં જશો? રાધીકાની અરધી સઇયાએ એક કોરે સુઈ રહો. ૨૭

अथ सुंने घरको मीलाप है.

કવિત—દેખાતહું ચિત્ર સુની ચિત્રસાલા બાલા આજ રૂપ કીસી માલા રાધા રૂપકી સુહાએરી; નેપુરેકે સુરની અનુપ રૂપ તાને ગીત, પદ તલ તાલ દેત અતિ મન ભાયેરી; એસેમેં દિખાય દીની ઓચીંકા કુંવરકાન, જેસે ભયે ગાન તેસેં જાત ન

બતાયેરી; કેસોદાસ કહે રીરી અબજ સબજ સે દ્વૈ, જબજસે લોચન જલદસે દ્વૈ આયે-રી. ૨૮ અર્થ—એક સમાને વિષે ચિત્રશાળા સુની હતી તેવારે ત્યાં ચિત્ર જોવાને અર્થે રાધાજી ગયાં, તે રાધાજી કેવાં છે તો જાણે જે રૂપનીજ માલા છે અને અનેક શૃંગાર કીધા છે. વળી પોતાનું આપ ગમ છે. ને સંગીત વિદ્યા જાણે છે. ને પોતે નૃત્ય આરંભ્યું છે. ઝાંઝરના ઝમકાર થઈ રહ્યા અને પગતળાંરૂપ તાલ વાગે છે.એમ મનને સુહાવતાં તેવામાં ઓચીંતાં આવીને કાન્હે દેખા દીધી. કેશવદાસ કહે છે કે કાન્હ દીઠા પછી ગાત્ર નરમ થઈ ગયાં કે કાંઈ કહેવાય નહીં. અને અબજ જે આંખ તે પણ સબજ થઈ ગઈ, તે જબજ જે કમળ તેના સરખી અને જલદ જે મેઘ તે સરખી આંખ્યો થઈ. ૨૮

अथ निसिचरको मीलनो.

સવૈયો—એક સમે સબ દેખતુ ગોકુલ ગોપિ ગોપાલ સમૂહ સિધાયો; રાતિ આઈ અને ઘર કો દશહુ દિશ મેઘ મહા ચઢિ આયો; દુસરો બોલ તઉ સમુજે જગ કેશવ કો છિતિ મેં તમ છાયો; એસેમેં શામ વિયોગ વિલકે લાઈ ઉર લાઇ કિયો મનભાયો. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિષે ગોપી ગોવાળ સમસ્ત ગોકુળ જોવાને અર્થેજ આવ્યાં છે તે જોતા જોતા રાત્રી પડી એટલે સરવે આપ આપણા ઘર તરફ વળ્યું. તેવામાં મહા મોહોટો મેઘ ચડીને આવ્યો. તેથી મહા અંધાર થયો. પાસે ઉભાજ કોઈ દેખે નહીં. બોલે ત્યારે જાણે. એવું અંધારૂં થયુંછે. કેશવદાસ કહે છે કે ક્ષીતિ જે પૃથવી તેને વિષે અંધકાર વ્યાપી રહ્યો છે. તેવે સમેપ્રભુજી આવીને રાધાજીને અતિ હરખે મળ્યા. ત્યાં કંઠે લગાવીને પોતાના સરવે મનોરથ પરી પૂર્ણ કીધા ને બીજાને વિદાયગીરી દીધી. ને આનંદ થયો છે. ૨૯

अथ भयको मीलन कथ्यते.

કવિત—જાને આગી લાગી વૃષભાનકે નિકટ જૌન દૌરી વૃજવાસી ચઢે ચિહું દિસિ ધાઈકે; જહાં તીહાં સોર ભારી ભીર નર નારીનકી, સખીકી છુટી ગઇ લાજ હાઈ બાઈકે; એસેમેં કુંવર કાન સારો સુઆ બાહીરકે, રાધે જ્યું જગાઈ ઓર જુવતી જગાઇકે; લોચન વિશાલ ચારૂ ચિબુક કપોલ ચુંબી, ચંપે કેસી માલ બાલ લૈઇ ઉર લ્યાઈકે. ૩૦ અર્થ—એક સમાને વિષે વૃષભાનના મહેલના ઢુકડી પાસેજ આગ લાગીછે તે જાણીને વૃજવાસી સરવે દોડીને આવ્યાં ને ચારે દીશાએ ચડયા. જ્યાં ત્યાં બકોર થઇ રહ્યો. નર તથા નારીની ભીડ ઘણી થઇ. ઘર માંહીથી સરવે વસ્તુ વાના તે બહાર કાઢવા માડયા, એવામાં કાન કુંવર આવીને સાર જે મેના ને શુક જે પોપટ તેને બાહાર કાઢયાં અને રાધીકાને પણ જગાડી. વળી બીજી પણ સુતી હતી તેને પણ જગાડીને કહ્યું જે આગ લાગી છે. તે વખતે તેઓ

જ્યાં ત્યાં નાસી ગયાં તે વારે વિશાળ છે લોચન ને મુખ તેને વિષે ચુંબન કરીને ચંપાની માળા સરીખી જે રાધા તે કંઠને વિષે રાખી એમ પ્રથમનું મળવું થયું. ૩૦

अथ उत्सवको मीलनहै.

કવિત—બળકી બરસ ગાંઠી તાકી રાતી જાગી વેકુ, આઇ વૃજ સુંદરી સમારી તન સોનોસો; કેસોદાસ ભીર ભઇ નંદકે મંદીરની મધ્ય અબ ઉરધ વેરયો ન કહુ કોનોસો, આવતી બજાવતી નાચતી નાના ભાતિ કરી જહાં તીહાં ઉમંગતી આનંદકા ઓનસો; શામકી અટેલી સેજ સોવતીછી રાધીકાજુ સોય આની સાંવરે હિમાન મલી ગૌનોસો. ૩૧ અર્થ—એક સમેને વિષે બળદેવજીની વરસ ગાંઠ હતી તેથી રાતરે નંદજીએ ઉત્સવ કીધો. ત્યારે વૃજવાસી નારી સઘળી શૃંગાર સજીને રાતરે જાગવાને આવ્યાં છે. કેશવદાસ કહે છે કે નંદજીના ઘરમાં ભીડ થઇ, હેઠળ પણ તેટલી ભીડ કોઇ ખુણો ખાલી રહયો નહીં. તે ઠામે ઠામે ગાય છે, નાચે છે, વગાડે છે. અનેક રૂપે કરીને નૃત્ય કરે છે. જ્યાં ત્યાં આનંદ વરસે છે. નોઓનો કહેતાં કોઠીના દાણાની પેઠે. જેમ તે કોઠીનું સાણું ઉઘડે અનનો ઢગ થાય તેમ અહીં આનંદનો ઢગ થયો છે. તે સમાને વિષે શામજીની સજ્યા સુની હતી ત્યાં રાધાજી સુતાંછે. ને પાછળથી પ્રભુજી આવ્યાછે તે મનમાં ગૌનો કહેતાં પ્રથમ મળવું માની લીધું. ૩૧

अथ व्याधी मीषको मलिाप.

સવૈયો—સોધિન દાન નિદાન દિયે ઉપચાર વિચાર કિયે નંદ રાની; વેદકે સાસન વ્યાધિ વિનાશન હો ન હુતાસનહુ નહિ રાની; કેસવ કયું હો ચલ્યો બલ બોલત દીનિ જાઇ વૃખ ભાનકિ રાની; આઇ હો મેટિ મરો કરિ કે હુતા ઉનકે પહ પીર પરાની. ૩૨

અર્થ—એક સમાને વિષે રાધાજીના પેટમાં પિડ થઇછે. ત્યારે ઘણા ઘણા ઉપચાર કીધા પણ મટયું નહીં. ત્યારે વૃષભાનની સ્ત્રી નંદજીને ઘેર ગયાં ને જઇને જસોદાજીની પાસે ઠાકોર બેઠાછે ત્યાં આવીને કહેછે જે રાધિકાને સરીરમાં સબલ વેદના છે તેનું નિદાન જોઇને બ્રાહ્મણે કહ્યાં તે દાન દીધાં. બીજા પણ અનેક ઉપચાર વિચાર કર્યા. વળી વેદની આજ્ઞાએ રોગ નાસવાને અરથે જે જે હોમ છે તે કરતાં પણ હું હારી નહીં. હે કેસવ તમે કોઇ પ્રકારે ત્યાં આવો તો હું તમારો ઘણો ઉપકાર માનીશ. એ પ્રમાણે દીન થઇને વૃષભાનની સ્ત્રી બોલેછે. તમે બગારેક આવ્યા હતા ને કાંઇક ઉપચાર કીધો હતો તેથી પીડા

સાંસંતી થઇ હતી, પણ તમે ગયા પછી હે કહાન જેમનું તેમ થાયછે. ૩૨

अथश्री नोतराको मीलाप है.

કવિત—ન્યોતીકે બુલાય હોતી બેટી વૃષભાન જુકી, વેકું જસોદા રાની આની હે સિગારકે; ભોજનકે ભવન વિલોકવેકું પાન ખાત ઉપર એકેલી ગઇ આનંદ વિચારીકે; દેખતી દેખતી હરિ ભાવ તેંકુ ભાગી દેખી દોરી ગઇ ખ્યાલ એસી કીની પ્યારી ડારીકેં; બેઠી બેરી અંક મન ભાયો કરી છાંડયો મુખ કેશરી સોં બાંડયો લેઇ બેસર ઉતારી કેં. ૩૩ અર્થ એક સમાને વિશે વૃષભાનની બેટી તે શ્રી નંદજીને ઘેર જમણવાર હતી તે શૃંગારીને જસોદાજી જમવાને તેડી આવ્યાં. તે સમાવિશે ઠાકોરજીએ જમવાના ઘરમાં જઇને બેઠા બેઠા પાન ખાતા રાધાજીને જોવાને બેઠાછે. ત્યાં રાધાજી ઉપર જોવાને એકલાં ગયાં. આનંદથી માંહે ગયાં ત્યારે મન ગમતાને દેખીને પાછી ભાગી. ત્યારે પ્રભુએ પણ દોડીને ચોટલો ઝાલ્યો તે જાણે એ સર્પજ છે એમ પકડીને ઘણા હેતથી આલીંગન દેઇ મન ગમતું કરીને તૃપ્ત થઇને મુકી પછી કેસરની આડ કરીને નાકમાંથી વેસર કાહાડી લીધી. ૩૩

સવૈયો—દેહરી કાલ્હી ગઇ કહીં દેન પસારી હુઉ લીભરો ફુનિ ફેટી; છાંડયો નહી મગ છોડુ નયાયે છુડાય વિલોકિનિ લાજ લપેટી; વાત સંભારિ કહોં સુનિહો કોઉ જાનતિહો યહ કોનકી બેટી; જાનતિ હોં વૃષભાનકિહે પર તોહી ન જાનત કોનકી ચેટી. ૩૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી સખી સંગાથે વનમાં ગયાં હતાં ત્યાં ઠાકોર સામા મળ્યા તેમણે કહ્યું કે કાલે આવવું કહી ગયાં હતાં તે આવ્યાં નહીં તો ગળામાં પટકો બાંધીને ખોળા પાથરો તો જાવા દેઉ. ત્યારે રાધાજી તો ઘુંઘટો કહાઢી ઉભાં રહયાં. તે વારે સખીએ કહ્યું જે અમારો મારગ મુકો. ત્યારે ઠાકોરે કહ્યું જે જો ઘુંઘટો છોડીને લાજ મુકીને મનુહાર કરે તો મારગ મુકું. ત્યાંહાં સખીએ કહયું કે મોહોડે સંભાળીને બોલો, કોઇ જતો આવતો સાંભળશે. તમે જાણો છો? એ કોણ છે? એ કેની બેટી છે? એ જેવી તેવી છે? એ તો મહોટા માણસની છોડી છે. ઠાકોર કહે એ તો હું જાણુંછું કે તે વૃષભાનની બેટીછે. પણ હું નથી જાણતો કે તું કોની ચેટી છે. તે તું કોની છોકરી છે. ૩૪

अथ सरोवरको मीलन ते कहेछे.

સવૈયો—હરિ રાધિકા માનસરોવર કે, તટ ઠાડેહે હાથશું હાથ દિયે, પિયકે સિર પાગ પ્રિયા મુગતા છટ છાજતિ માલ દુહુકે હિયે; કઠિ કેશવ કાછ નિસેત કસી

સવહીતનુ ગંદન ચીત કિયે; નિકસે છિત છીર સમુદ્ર હુતે સંગ શ્રીપતિ માનહુ શ્રી લહિયે. ૩૫ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રીં ક્રસ્ન અને રાધાજી બે માન સરોવર ને કાંઠે હાથી હાથ વળગાડીને ઉભાછે, ને પ્રભુજીને માથે પાઘ બીરાજ્યમાન છે ને રાધાજીને માથે વાળેવાળે મોતી પરોવ્યાં છે. બેહુને કંઠે બહુ મુલ્ય બમે માળા બિરાજે છે. પ્રભુજીએ શ્વેત વસ્ત્રનો કાછ ભીડયો છે. અંગના વિશે ચંદનના ઉગટણાં કીધાં છે. તે કહેવાં દીસે છે તો જાણીએ ક્ષીર સમુદ્ર માંહીથી નીકળ્યા એવા જે શ્રી વિશ્નું તે લક્ષ્મી સહીત ઉભા છે. ૩૫

अथ जलवीहारको मीलन.

સવૈયો—રૂત ગ્રીશ્મકી પ્રતિ વાસર કેશવ ખેલતિહે જમુના જલમેં; ઇત ગોપ સુતા ઇહ પાર ગોપાલ વિરાજતિ ગ્વાલનિકે દલમેં; અતિ બુડવુંહે ગતિ મીન નિકી મિલી જાય ઉઠે અપને થલમેં; ઇહ ભાતિ મનોરથ પુર દોઉ જન દુરિ રહે છબિ સોં છલમેં. ૩૬ અર્થ—એક સમાને વિશે ગ્રીષ્મ રૂતુંમાં ઉનાળાના દીવસમાં સહુગોપી ગોવાળ મળીને જમુનાંના જળમાં ખેલવાને ગયાં છે. ત્યાં એક તરફતી ગોપીઓનું સઘળું ટોળું જળમાં ઝીલે છે. એક પાસે સઘળા ગોવાળો-યા ઝીલે છે. વળી ગોપીઓની સાથે રાધાજી ને પેલી તરફથી પ્રભુજી પણ માછલાની પેઠે જળમાં ડબકી મારીને બેઉ જણ એકઠાં થયાં ત્યાં પોતાના મનોર-થ સંપુરણ કરીને પાછાં બે જણાએ ડબકી મારી ને પ્રભુજીએ ગોવાલીયામાં આવીને માથુ કાઢયું, ને શ્રી રાધાજીએ ગોપીઓ વચ્ચે આવીને માથું કાઢયું, પણ તે કોઇએ એમ ન જાણ્યું કે એ કયાંહાં હતાં. ૩૬

દુહો—ઇહિ વિધિ રાધા કૃષ્ણકો, વરન્યો મિલન વિશેપ; કેશવદાસ વિલાસ બહુ, બુધબલ લીનહુ લેખ. ૩૭ અર્થ—કેશવદાસ કવી કહે છે કે મેં એ પ્રકારે ક્રસ્ન રાધાજીના મીલન સ્થાનક વર્ણવ્યાં. બીજા બુદ્ધિ બળવંત કવીશ્વર હોય તેઓએ આ મહારા કાલા વાલા માની લેવા. ઇતિ પર ક્રીયા છંદસ્ય. ૩૭

पुन:

દુહો—ઔર જ્યું તરૂની તીસરી, કયૌ વરન્યો ઇહ ઠોર; રસમેં વિરસન વર-નિયે, કહત રસિક સિર મોર. ૩૮ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે જે ત્રીજી નાયકા જે સામાન્યા તે ઇહાં શું વર્ણવું, મોટા મોટા કવિશ્વર એમ કહી ગયા કે છે તે ર સમાં પોહોચી શકાય નહીં. ૩૮.

દુહો—એ સબ જીતની નાયકા, બરની મતિ અનુસાર; કેશવદાસ બખાનિહુ, બુધ્ધિબલ આઠ પ્રકાર. ૩૯ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે. એ જેટલી જે નાયકા તે-

રસી મેં મહારી મતિ ને અનુસારે વર્ણવી છે. તે એકેકીના આઠ આઠ પ્રકાર જાણવા. ૩૯

ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વિરચિતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં શ્રી રાધા કૃશ્ન ચેશ્ટા તરમ વર્ણનસ્ય નામ્ના પંચમ પ્રભાવ સંપુર્ણ. ૫

प्रभाव छठो.

अथ भाव लछ्नं.

દુહો—આનન લોચન વચન મગ, પ્રગટતિ મનકી વાત; તાહીસોં સબ કહતહે, ભાવ કવિનકી વાત. ૧ અર્થ—આનન કહેતાં મોં, લોચન કહેતાં નેત્ર, વચન કહેતાં બોલવું એટલા ઉપરથી મનની વાત જે હોય તે પ્રગટ દેખાય, તેનું જે નામ તે ભાવ એમ, કવિશ્વર કહે છે. ૧

अथ भाव नाम कथ्यते.

દુહો—ભાવ સુપંચ પ્રકારકે, સુનિ વિભાવ અનુભાવ; સ્થાઈ સાત્વિક હેતુહે, વિભચારી કવિરાય. ૨ પુનઃ અર્થ—તે ભાવ પાંચ પ્રકારનાછે. એક વિભાવ, બીજો અનુભાવ,ત્રીજો સ્થાઇ ભાવ, ચોથો સાત્વિક ભાવ, પાંચમો વિભચારી ભાવ. ૨

अथ श्री. विभावस्य लछनं कथ्यते.

દુહો—જીનતેં જગતર અનેક રસ, પ્રગટ હોત અનયાસ; તિનસોં સુમતિ વિભાવ કહિ, વરનત કેશવદાસ. ૩ અર્થ—જે ભાવ થકી અનેક રસ ઉપજે, અનાયાસેં પ્રગટ થાય, કેશવદાશ કહે છે કે મોટા કવિ તેને વિભાવ કહે છે. ૩

पुनः

દુહો—સો વિભાવ દ્વૈ ભાતિકોં, કેસૌરાય બખાનિ; આલીપખન ઇકે દૂસરો, ઉદીપન મનુ માનિ. ૪ અર્થ—તે વિભાવ બે જાતનો છે. એક આલીપખનને બીજો ઉદ્દીપન. ૪

દુહો—જીન્હે આતનું અવલંબિયત, સો આલિપખન જાનિ; જીનતેં દીપન હોત હે, સો ઉદીપન બખાનિ. ૫ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે અવિલંબન તેને કહીએ કે જેને રસ અવિલંબી રહે અને જેથી રસ ઉપજેછે, તેને ઉદ્દીપન. ૫

अथ आलींबन स्थानस्य वर्णन.

છપય—દંપતિ જોવન રૂપ, જાતિ લછન જુતિ સખિ જન; કો કિલ કલિત

વસંત, ફુલ ફલ દલ અતિ ઉપબન; જલચર જલ જુલ અમલ, કમલ મધુકર કમ-લાકર; ચાતુક મોર સુશબ્દ, તડિત ધુંનિ અંબુદ અંબર; સુભ સેજ દીપ સુગંધ ગ્રહ પાન ગાન પરિધાન. મનો નવ નૃત્ય ભેદવી નાદી સબ ૬ અર્થ—દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર યોવન રૂપ જાતી જુત લક્ષણ જુત. સખીજન, કોકીલાના શબ્દ, ફુલ ફલ વસંત ફુલ્યાછે. અલી જે ભ્રમર, ઉપવન કહેતાં વાડી, જલચર જે મીન કહેતાં માછલાં તેણે યુકત છે. નિર્મલ જલ, કમલ, મધુકર જે ભ્રમર તેણે યુકતછે. તે કમલના સમુહ ચાતુક કહેતાં બપૈયા મોરના શબ્દ તડીત કહેતાં વીજળી ઘન પણ ઘણો. અંબુ જે મેઘા. ડંબર જે આકાસ, સુભ સારી સેજ, દીવો, સુગંધ, ઘર સુંદર, ખાવા પીવાની વસ્તુ તથા પહેરવાની વસ્તુ સુંદર, મણી, નવા નવા પ્રકારની જાતીના નૃત્યભેદ, વીણા આદી વાજીત્ર, કેશવ કહેછે એટલાં સર્વ આલીંપબન કહેવાયછે. ૬

अथ अत्र उपदीपन.

દુહો—અવલોકનિ આલાપ પરિ, રંભન, નખ રદ દાન; ચુંબનાદી ઉદ્દિપ હે, મર્દન સ્પર્શ પ્રમાન. ૭ ચાર પ્રકારથી કામનું ઉદીપન થાય તે ચાર નીચે પ્રમાણે બોલથી, આલીંગનથી, નખક્ષત થકી, ચુંબન થકી, સ્તન મર્દન થકી, સ્પર્સ કર્યા થકી એટલે ઠેકાણે કામનું ઉદીપન થાય. ૭

अथ श्री अत्र अनुभाव वर्णन कथ्य ते.

દુહો—આલિંપંબન ઊદીપકે, જે અનુકરનું બખાનિ; તે કહિ જે અનુભાવ સબ, દંપતિ પ્રીતિ નિધાન. ૮ અર્થ—આલીપબન તથા ઉદ્દિપન તેનું જે અનુકર્ણ કહેતા સામગ્રી તેને અનુભાવ કહીએ. ને દંપતી જે સ્ત્રી ભરથાર તે પ્રીતિનું નિધાન છે. ૮

अथ स्थाइ भाव.

દુહો—રતિ હાંસી અરૂ સોક પુનિ, ક્રોધ ઊત્સાહ સુજાન; ભય નિંદ્યા વિસ્મય સદા, સ્થાઇ ભાવ પ્રમાન. ૯ અર્થ—રતિ કહેતાં પ્રીતિ, હાસ્ય કહેતાં હાંસી, શોક, ક્રોધ, ઉત્સાહ, બીહીક, નિંદ્યા, વિસ્મય, શાંતી એ સ્થાઇ ભાવ કહીએ. ૯

अथ अत्र सात्वि दुभाव कथ्य ते.

દુહો—સ્થંભ સ્વેદ રોમાંચ સ્વિર, ભંગ કંપ વૈવર્ણ્ય; અસુ પ્રલાપ બખાનિજે, આઠો નામ ન અન્ય. ૧૦ અર્થ—સ્તંભ, જડતા, સ્વેદ કહેતાં પરશેવો, રોમાંચ કહેતાં ઉકલાટ, સ્વરભંગ, કંપવૈવર્ણ કહેતાં શરીર ફરી જાય, આંસુ કહેતાં આંસુ પડે ને પ્રલાપ થાય એમ એ આઠ નામ સાત્વિક ભાવ કહીએ. ૧૦

अथ व्यभिचारी भाव.

દુહો—ભાવ જયું સબહી રસનિમેં, ઉપજત કેશવ આઇ; વિના નિયમ તાસૈ કહત, વિભચારી કવિ રાઇ. ૧૧ અર્થ—સઘળા એ રસમાં ભાવ ઉપજે તેને વ્યભિચારી ભાવ કહીએ. જેને કશે નિયમ નથી તેને વ્યભિચારી કહીએ. ૧૧

अथ नाम कथनं.

દુહો—નિર્વેદ ગ્લાની સંકતા, આલસ દૈન્ય અસુ મોહ; સ્મૃતી ધૃતિ વ્રડા ચપલતા, શ્રમ મદ ચિંતા મોહ. ૧૨ અર્થ—નિર્વેદ કહેતાં ઉકલે નહિ, ગ્લાન કહેતાં આશંકા, શંકા તે વહેમ, આળસ કહેતાં મોહો દીનપણું, મોહ તે અજ્ઞાન, સ્મૃતિ તે સંભારવું, ધ્રુતિ તે ધિર્ય, વ્રડા તે લજ્યા, ચપલતા તે ચંચળપણું, શ્રમ તે આશ્રમ કરીએ. મદ તે મદોન્મતપણું, ચિંતા તે ઉચ્ચાટ, કેહેતાં અશુધ્ધપણું.

पुन:

દુહો—ગર્વ હર્ષ અર વેગ ધુનિ, નિદ્રા નિંદ્ર વિખાદ; ઉત્કંઠા જડતા સહિત, સ્વપ્ન પ્રબોધ વિવાદ. ૧૨ અર્થ—ગર્વ કહેતાં અહંકાર, હર્ષ તે રલિયાતપણું, વેગ તે માથાની વેદના, નીંદ્રા, નીંદ્ર તે ઊંઘવું, વિખાદ તે દુઃખ પામવું, જડ તે જડતા, મુરખપણું, ઉતકંઠા તે પ્રરછા કરવી, સ્વપ્ન કહેતા શમણું, બોધ કહેતાં જાંણવું, વિવાદ તે વાદ કરવો. ૧૩

દુહો—અપસ્માર, અતિ ઉગ્રતા, ત્રાસ, તર્ક અતિ વ્યાધિ; ઊંન્માદ મર્ણ ભય, આદિદૈ, વિભચારી યુત આધિ. ૧૪ અર્થ—અપસ્માર કહેતાં કસી, અતિ ઊગ્રતા કહેતાં મોટાઇપણું, ત્રાસ તે બીહીક, તર્ક કહેતાં વિચાર, વ્યાધિ કહેતાં દર્દ, રોગ ઉન્માદ તે સન્નીપાત, મર્ણ, આધી કહેતાં માનસી પીડા એ સર્વ એ આદ દેઇને વ્યભિચારી ભાવ જે છે તે કહ્યા. ૧૪

अथ हावस्य लछनं.

દુહો—પ્રમ જ્યું રાધે ક્રશ્નકો, હૈ તાતૈ શૃંગાર; તાકે ભાવ પ્રભાવતે, ઉપજત હાવ વિચાર. ૧૫ અર્થ—શ્રી રાધા ક્રશ્ન તેના પ્રેમ થકે શૃંગાર રસ ઉપજેછે તેને હાવ કહેછે. ૧૫

अथ वाहव नामानी.

દુહો—હેલા, લીલા, લલિત, મદ, વિભ્રમ, વિહ્નત, વિલાસ; કિલ કિંચિત, વિછીત અરૂ, કહી વિદ્રાકો પ્રકાસ. ૧૬ અર્થ—હેલા, લીલા, લલીત, મદ, વિભ્રમ, વિહ્નત, વિલાસ, કિલ, કિંચીત, વિંછીત અને વિદ્રા એ વાહવનાં નામ ૧૬

દુહો—મોટાયિત ધુનિ કુટ મિત, બોધકાદિ બહુ ભાવ; અપને અપને બુ-

દ્ધિબલ, વરનત હે કવિરાય. ૧૭ અર્થ—ભાઈ, કુત, મિત, બોધક આદિ લેઈને જે હાવ તે પોતાની બુદ્ધિએ કરીને કવી વર્ણવે છે. ૧૭

अथ श्री अन्य हेला हाव लछनं.

દુહો—પૂરન પ્રેમ પ્રતાપતેં, ભૂલત લાજ સમાજ; સો હેલા તિહિ હરત હિય, રાધા શ્રી વ્રજરાજ. ૧૮ અર્થ—પુર્ણ પ્રેમ પ્રતાપે કરીને લાજનો સમાજ તે ભુલી જાય તેને હેલા હાવ કહીએ. તે હેલા હાવે કરીને રાધાજી શ્રીજીનું મન હરતાં હવાં, તેમ શ્રી ક્રષ્ણ તે શ્રી રાધાજીનું મન હરતા હવા. ૧૮

अथ श्री प्रियाके हेला हावस्य लछनं.

સવૈયો—અવલોકનિ અંકુશ એંચિ અનુપમ, મૂ ભુજ પાસ ભલે ગલે મેલી; મૃદુ હાશ સુવાસ ઉછાહ મિલી વહ જીન્હકિ જામનિ માંજ એકલી; અધરા રસ પ્યાય કિયે વસ કેશવરાય કરી રસ રીતિ નવેલી; વનમેં વૃષભાન સુતા સુખ હી હરિ કોં હરિ લે ગઇ હેલાઇ હેલી. ૧૯ અર્થ—અવિલોકની તે જે જોવું તે રૂપ અંકુશ તણે એંચી કહેતાં તાણીને અનુપમ જે મુંહ તે રૂપ બે પાશને ગળામાં ઘાલીને મૃદુ કહેતાં કોમળ જે હાસ્ય, સુવાસ, સુગંધ, યુકત તણે કરીને અજવાળી રાત્રીએ એકલી હરિને મળીને અધર અમ્રત કરીને વશ્ય કીધા એવી નવી રીતિ કરીને વનમાં વ્રષભાનની પુત્રીએ હરિને હેલા હાવે કરીને લેઇ ગઇ. ૧૯

अथ श्रीजीको हेला हाव लछनं.

સવૈયો—બેન સુનાઇ બુલાઈ લઇ તબ ભૌન ભુલાઇ કે ભાંતિ ભલી કોં; ફૂલિ ગયો મન ફુલે વિલોકનિ કેશવ કાનનિ રાસ થલી કોં; રૂપ મહા મધુ પાન કરાઇ કિયો પરિરંભન કામ કલી કોં; હેલા શ્રી હરિ નાગર આજ હર્યો મન શ્રી વૃષભાન લલી કોં. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિષે શ્રી હરિએ મોરલીના સ્વરના વિષે શ્રી રાધાજીને સાદ કીધો. તે મોરલીનો શબ્દ સાભળી ત્યાંજ મોહ પામવાથી તે ઘર મુકીને વિહવળ થઇને વનને વિષે ગઇ તેને ભલી રીત ભાતે કરીને તેડી લીધી. ને કેશવ કવિ કહેછે જે રાસ સ્થળનું વન તે ફુલ્યું દેખીને શ્રી રાધાજીનું મન ઘણું પ્રફુલીત થયું. ઠાકોરનું રૂપ તે રૂપી જે મધુ તે દ્રષ્ટે પીધું કહેતાં સારી પેઠે જોયું, તેથી પ્રેમ મગન થયાં. પ્રભુજીએ પરિરંભણ કહેતાં આલીંગન દીધું. અને કામ કળા જે રાધા તેના મનોરથ પુર્ણ કીધા. એમ હેલા હાવે શ્રી રાધાજીનું મન હર્યું. ૨૦

अथ श्री लीला हाव तस्य लछनं.

દુહો—કરત જહાં લીલાનકો, પ્રીતમ પ્રિયા બનાય; ઉપજત લીલા હાવ તહ

બરનત કેશવરાય. ૨૧ અર્થ—કવિ કેશવદાસ કેહેછે કે નાયક નાયિકા જ્યાં લીલા કરે ત્યાં લીલા હાવ ઉપજે. ૨૧

अथ श्री प्रियाको लीला हाव.

સવૈયો—પાઈ નિકો પરિવો અપમાન અનેક સો કેશવ માન મનેવો; જુઠ તંબોલ ખવાઈ બો એવો વિશેસ ચહુ દિસે ચુંકિ ચિતેવો; ચીરિ કુચિલની ઉપર પોઢીવો પાત નિકે બરકે બંગિ એવો. આંખનિ મુદકે સીખતિ રાધિકા કુંજ તિને પ્રતિકુંજન જેવો. ૨૨ અર્થ—પરસ્પર ઠાકોર ઠકરાણીને પગે લાગવું પડે, કોઈક ટાણે અપમાન કરવું પડે, કોઈક ટાણે મનાવવું પડે કોઈક ટાણે એઠા તંબોળ ખાવો પડે અને કોઈક ટાણે ખવરાવવો પડે અને વિશેષે ઘડીએ ઘડીએ ચારે તરફ જોવું પડે. કોઈ વખત કરડી જગ્યા ઉપર સુવું પડે એટલા માટે શ્રી રાધાજી આંખ મીચીને એક કુંજ થકી બીજા કુંજ ઉપર જવું શીખેછે. ૨૨

अथश्री श्रीजीको लीला हावः

સવૈયો—ઝાંખિ ઝરખનસુ ચડિ ઉંચે અવાસનિ ઉપર દેખતિ ધાવે, નિંદત ગોપ ચરીત્રનકો કહી કેશવ ધ્યાનકે કે ગુન ગાવે; ચિત્રત ચિત્રમે આપુનિ પૌં અવલોકતિ આનંદ રયુ ઉર લ્યાવે; આગનિ તે ઘરમે ધરતે ફિર આંગુન વાસુરકો વિરમાયે ૨૩

અર્થ—એક સમાને વીશે પ્રભુજી મેડા ઉપર ચડીને ઝરખે ઝાંખી ઝાંખીને જુવે છે ગોવાળીયાના ચરિત્રને નિંદે છે. કેશવદાસ કેહે છે કે ધ્યાન ધરીને રાધાજીના ગુણ ગાય છે ચિત્રામણમાં પોતે સ્વરૂપ આલેખીને પોતે દ્રસ્ટે જોઈ જોઈને આનંદ પામીને પછે પોતે હવેલી સાથે ચાલીને આંગણા થકી ઘરને વિશે જાય છે ઘરમાંહેથી આગણે આવે છે. એમ એ પ્રકારે દહાડા નિરગમે છે. ૨૩

अथ श्री ललित हाव लच्छनं.

દુહો—બોલન હસન વિલોકવો, ચલનિ મનોહર રૂપ; જેસે તેસે બરનિ જે, લલિત હાવ મતિ ભૂપ. ૨૪ અર્થ—બોલવું હસવું જોવું મનોહરગતિ જેમ જોઈએ તેમ વર્ણવી તેહેને લલિત હાવ કહેછે. ૨૪

अथ श्री स्वामीनीजीको ललीत हाव लच्छनं.

કવિત—કોમલ વિમલ મન કમલાસી સખિ સાથ કમલ જ્યો લીને હાથ કમલ સનાલકે; નેપુરકી ધુની સુની ભોરે કુલી હંસનકે, ચોકી ચોકી પરે ચારુ ચેટવા મરાલકે; કંચનકે ભાર કુચ ભાર નિશ કુચ ભાર લચકે લચકી જાત કટી તટ

બાલકે; હરે હરે બોલતી વિલોકતી હસતી હરે હરે ચલતી હરતી મન લાલકે. ૨૫ અર્થ—એક સમયને વીશે શ્રી રાધાજી લલીત હાવ કરતાં હુવાં. કોમલ કેહેતાં કુણું વીમલ હેતાં નિરમલ એવું મનછે જેનું ને જેના મનમાં લગાર માત્ર મેલ નથી એવી સખી સાથે લીધી છે અને કમલ જે લક્ષ્મી તેની પેઠે કમલ નાળો સહીત લીધી છે. એવી રીતે ચાલ્યાં જાય છે. તે વખતે ઝાંઝરની ધુંની સાંભળીને હંસનાં સરીખી ચાલે છે તેથી મરાલ જે હંસ તેના ચટુવા જે બાળક, તેણે જાણ્યું જે હંસણી હશે એમ વિચાર્યું. અને તે કેશના ભારે કરીને બાલા જે રાધા તે લટક લટક ચાલ્યાં જાય છે. હળવે હળવે બોલે છે. હળવે હળવે હસેછે એ રીતે લાલ જે શ્રી શ્યામ તેનું મન હરે છે. ૨૫

अथश्री पीउजीको ललित हाव लछनं.

સવૈયો—ચપલ પટ મોર કિરીટ લસે મઘવા ધનુસો ભવ હાવતુહે; મૃદ ગાવત આવત બેનુ બજાવત મિત્ર મયુર ન ચાવતુહે; ઉઠિ દેખિ ભટૂ ભરિ લોચન ચાતક ચિત્તકો તાપ બુઝાવતુહે; ઘનશ્યામ ઘનાધન વે સુખને જુવને વનતે વ્રજ આવતુહે. ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી વનમાં થકા વ્રજ તરફ આવેછે. તે મેઘ સરીખા દીસેછે, ને પિતાંબર ઓઢયું છે તે જાણે એ વીજલી ચમકારા કરેછે. મોર પીછનો મુગટ મસ્તક ઉપર છે તે ઇંદ્ર ધનુષ્યની સોભા સરખો છે. મેઘ થોડો થોડો ગાજે તેમ મૃદંગ વાગેછે. વીણા વગાડે છે, મેઘ દેખીને મોર જેમ નાચેછે તેમ અહીં મિત્ર જે ગોવાલિયા તેને નચાવતા આવે છે. હે સખી લોચન ભરીને જો ચિત્ર રૂપિઓ જે ચાતુક તેના તાપને ઓલવે છે. ઘનસ્યામ જે પ્રભુજી તે ઘના ઘના જે મેઘ તે સરીખા થઇને વનમાંહીથી વ્રજમાં આવેછે. ૨૬

अथ श्री मंद हावस्य लछनं.

દુહો—પૂરન પ્રેમ પ્રતાપતે, ગર્વ ચઢ બહુ ભાવ; તિનકે તરન વિકારતે, ઉપજત હે મંદ હાવ. ૨૭ અર્થ— સંપૂરણ ઘણી પ્રીતિ પરસ્પરે, માંહો માંહે ગર્વ ઉપજે તેનાથી યોવનના પ્રતાપથી મંદ હાવ ઉપજે. ૨૭

अथ श्री प्रियाको मंद हाव लछनं.

કવિત—છબિ સો છબિલી વ્રજભાનકિ કુંવરીઆજુ રહી હુતી રૂપ મંદ માન મદ છકીકે; હસી હસી સોહ કરી કરી પાઇ પરી પરી કેસોરાય રાયકી સો તબ રહી જીય જકીકે; તાહી સમે ઉડે ઘન ઘોર ઘેર દામની સીધાઇ ઉઠી લગી ઘનસ્યામ તન તકીકે. ૨૮ અર્થ—સખી, સખીની આગળ કહેછે કે હે સખી વ્રષભાન સુતા શ્રી રા

ધાજી તે આજ ૨૫ ને મદને મેદે છાકી રહ્યાં હતાં. તે વખતે માર જે કામ તે થકા સુકુમાર કહેતાં શ્રી કશ્ન તે મનાવે છે. ને અનેક રીતે ચતુરાઇથી બોલાવી બોલાવીને થાકયા. હસી હસીને, અનેક સમ પગે પડી પડી ને, કેશવ સમ ખાઇને કહે છે કે પોતે હારયા તે સમે ઘનશ્યામ પ્રભુજીની કોઠને વિશે વળગી જાણે તે મેઘની ઘટા માંહે વીજલી જેમ શોભેછે તેમ સોભતી હતી. ૨૮

अथ श्री जिकौ हाव भाव कथ्य ते

સવૈયો—મહિ મોહનિ મોહિ સકે ન સખી ચપલા ચલ ચિત વખાનતિહે; રતિ ક્રીરતિ કયો હું ન કાનકેરે દુતિ ચંદ્ર કલા ઘટ જાનતિહે; કહિ કેસવ ઔરકિ બાત કહા રમનીય રમાહુન માનતિહે; વ્રષભાન સુતા હિત મત મનોહર ઔરહિ દીઠનિ આનતિહે. ૨૯ અર્થ—સખી સખીની આગળ કહે છે, જે હે સખી પ્રભુજી આજ શ્રી રાધાજીના સ્વરૂપને જોઇને બીજી કઇને પણ નજર મધ્યે આણતા નથી તે એવી રીતે કે મહી જે પૃથ્વી તેને વિશે જે કોઇ મોહનીછે તે પણ મોહ ઉપજાવી ન શકે અને ચપલા જે વીજલી છે તેને ચંચળ કહે છે અને રતિ જે કામની સ્ત્રી તેની તો એક રતિ જે કાને ધરતા નથી. ચંદ્રની કળા તે પણ ઓછી કરી માને. તો કેસવરાય કહે છે કે બીજાની શિ વાત? રમા જે લક્ષ્મી તે થકી પણ એને સુંદર કરી માનેછે. વૃષભાન પુત્રી જે શ્રી રાધાજી તેની મનોહરતા જે સુંદરતા તેથી બીજી સ્ત્રી કોઇપણ દ્રષ્ટીમાં આવતી નથી. ૨૯

अथ श्री विभ्रम हाव लछन प्राह.

દુહો—વાક વિભુશણ પ્રેમ તે, વહાં હોત વિપરીત; દરસ નરસ તન મન રસિત, ગનિ બિભ્રમ કે ગિત. ૩૦ અર્થ—વાક કહેતાં વાણી તેથી અત્યંત પ્રેમે કરીને થાય એટલે શું અવલી થાય. તે દીઠે થકે કે કાંઇ સાંભળેથી તે વિપરિત રહે તેનું નામ વિભ્રમ હાવ જાણવો.

अथ स्वामीनीजिको विभ्रम हाव.

સવૈયો—કટિ તે કટિહાર લપેટ લિયો કલ કીંકન લૈ ઉર સો ઉરમાઇ; કર નેપુર સો પગ પોંચ બની અંગિયા સુધિ અંચલકી વિસરાઇ; કર અંજન રંજીત આર કપોલ કરી જીત જાવક નૈનનિ કાંઇ; સુનિ આવત, શ્રી વ્રજભુખન ભુખિ તણી ઉઠિ દેખન ધાઇ. ૩૧ અર્થ—એક સમાને વિશે સ્વામીનીજી બેઠાં શૃંગાર-

કરતાં હતાં તેવામાં કોઇએ કહ્યું જે વ્રજનું ભુષણ આવે છે તેથી ઉતાવળમાં ભુ-ષણ પણ અવળાં પહેરાઇ ગયાં તે એવી રીતે કે કોઠનો જે હાર હતો તે લઇ કેડે બાં-ધ્યો. કટી મેખલા જે હતી તે લઇને ગળામાં ઘાલીછે. પગનાં ઝાંઝર લેઇને હાથ માં પેહેરયાં. હાથની પુંચી લેઇને પગને વિષે ઘાલી. અંગુઠીઓ હતી તે આગળીએ ઘાલી તથા શૃંગારની તો સુધી નથી. અને અંજન હતું તે મુખને વિષે લેપન કીધું. અલતો હતા તે લઇને આંખે આંજ્યોછે. એમ શ્રી ઠાકોરને આવ્યા સાંભળીને પોતે શૃંગાર કરતાં ઉઠીને સુરત દોડી છે.

अथश्रीजिको विभ्रम हाव लछन.

સવૈયો—નંદ નંદનું ખેલતુ હૈ બનિ જાત બનિ છબિ ચંદન કે જલકી; વૃષભાન કુમારિ વિલોકતિહિ ચિત્રમેં રચિ વિભ્રમકી ઝલકી; ગિરિજા ગુન જાનતુ પાનન ખાત બિરી કર પંકજ કે દળકી; વિહસી સબ ગોપ સુતા ચકિ લોચન મુંદિસ રોચિ દ-ગં ચલકી. ૩૨ અર્થ—એક સમાને વિષે પ્રભુજી રમે છે ત્યાં વનને વિષે તેમને રાધીકાજી નજરે પડયાં. તેવારે ચિત્તને વિષે વિભ્રમ ઉ-પનો તેથી પાનની બીડી હતી તે હળવે હળવે હાથમાંથી પડી પણ જાણી નહી. અને પંકજ જે કમલ તેના દળની એરવેલી પાંખડી હતી તે પાંખડીની બી-ડી બનાવીને મુખ માંહી ઘાલીને ખાધી. તેવારે સર્વ ગોપીઓ હતી તે હળવે હળવે હસેછે. ઘુંઘટો કાઢીને ગોપાંગના સર્વ માંહોમાંહી આંખ મીચકારે કરીને હસે છે. ૩૨

अथ वीही-हीत हाव लछनं कथ्यते.

દુહો—બોલનહુકે સમયમેં, બોલન દેત ન લાજ; વિરહત ભાવતા સોં કહત, કેસવ કહે કવિ રાય. ૩૩ અર્થ—બોલવાને સમે લાજે બોલાય નહી તેને કેસવદા-સ કહેછે કે મોટા મોટા કવિશ્વર એને વિ-હત હાવ કહેછે. ૩૩

अथ स्वामीनी वि-हत हाव.

સવૈયો—મેરે કહી દહિ યોં જુ નઉ ફિરિ ગ્રીષ્મ જ્યોં હઠ કાઠ દહેગી; પે-રિયો પ્રેમ સમુદ્રમેં રાધિકે લાજ કરે કતિ કયોંનિ વહેગી; હો સમરે સજની સગરી કબહું હરિ સોં હસિ બાત કહેગી; યાચિત્તકી ચિત્ર સારિ ચઢી ચિત્તકી પુતરી ભઇ કયોંલો રહેગી. ૩૪ અર્થ—એક સમાને વિષે શ્રી રાધાજીને પ્રભુજી ઘણી ઘણી રીતે બોલાવી બોલાવીને થાકયા પણ લાજથી બોલાયું નહી ત્યારે સખીએ શ્રીરાધાજીને કહ્યું. કે મહારૂ કહ્યું આજ હૈયામાં દાઝે છે પણ પછે ગ્રીષ્મ કાળના કાષ્ટની પેઠે

ઘણાં દાઝશો. કારણ પ્રેમ રૂપીયો સમુદ્ર તરવો છે. અને એવડી હઠ કરશો અને લાજ કરશો તો નેહનો કેમ નિરવાહ કરશો? પ્રીતિનું પુર કેમ પડશે? અને સઘળી સખીયો હુંશ રમે છે તેમ તમે હરિ સંગાથે ક્રિયે દહાડે હશીને વાત કરશો અને વળીં ચિત્ર કાઢનારા તે ચિત્ર પૂતળી થઇને કયાંહાં સુધી અણબોલ્યાં રેહેશો. ૩૪

अथ श्रीजीको वि-हृत हाव.

સવૈયો—કેશવરાય સોં આજુ સખી વૃષભાન કુમાર ઉરાહનો દીનો; ગારિ દેઇ અરૂ મારે દેઇ અરવિંદન સોં મનકે હિત હીનો; સીખ દેઇ સુખ પાઇ લઇ ઉરલ્યાઇ સુગંધ ચઢાવન વીનો; ઉત્તર દેવેકુ નંદ કુમાર કછુ સિર નીચેત ઊંચો ન કીનો. ૩૫ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી શ્રી કેશવરાયને રાધાજીએ ઓલંભો દીધો, ગાળ દીધી, કાંઇક માર પણ મર્યો, ને કમળની ડાંડી હતી તે ભાગી નાખી, સિખામણ દીધી. સુખ પણ દીધું. વળી ઉરને વિશે સુગંધમય ચંદન ચોળ્યું પણ તોય પ્રભુજીએ નીચેથી ઊંચું જોયું નહી. મનમાં લાજે કરીને શ્રી પ્રભુજીએ રાધાને કાંઇ પણ પ્રતી ઉત્તર ન દીધો. ૩૬

अथ श्री विलास हाव लछनं.

દુહો—ખેલન બોલન હસન અરૂ, ચિતવન ચલનિ પ્રકાશ;જલ થલ કેશવદાસ કહિ, ઉપજત વિવિધ વિલાસ. ૩૬ અર્થ—રમતાં બોલતાં હસતાં, ચિતવન કહેતાં જોતાં, અને જળમાં થળને વિશે કેશવદાસ કહે કે જે એમ વિલાસ હાવ ઉપજે.

अथ प्रियाको विलास हाव.

કવિત—ફીલક તો અલક જુ તીલક ચીલક મીચ ભોંહનીમેં વિભ્રમની ભૌન ભેદ દીનહે; લોચનની લોચીતી સંકેત નચાવતહે, વસન ચમકહી ચકીત ચિત ફીનેહે, મંદ હાસ્ય સુખવાસ અનયાસ દાસ કરી, લીને કેસોરાય જીય યદ્યપી પ્રવિનેહે; મોહન કે તન મન મોહી વેકુ મેગી ભટ, તેરી મુખ સુખહી અનંત વ્રત કીનેહે. ૩૭ અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે હે સખી તહારા મુખ ઉપર કેશ પાશની લટ છુટી છે ને મોહો ઉપર પડી છે તે ચંચળ થકી અત્યંત સુંદર સોભાયમાન દીશેછે. અને ભોરિંગનું જેમ ચડવું ઉતરવું તે પ્રમાણે કાંઇક વિભ્રમના ભેદ બતાવેછે. નેત્રથી લાજ મુકીને કટાક્ષ કરીને તારૂં જોવું અને દસન જે દાંત તેની જે જ્યોત તે જાણે વીજળીજ હોય એમ દેખાયછે. તે પ્રભુજીનું ચિત્ત ચકીત કરી લીધુછે. અને તહારૂ જે મંદહાસ્ય જે મરકલડા તેણે કરીને મુખમાંહીથી સુગંધ ચાલેછે તે સુગંધે કરીને અના

પાસ કહેતાં સહેજ સુખે કરીને પ્રભુ દાસ કરી લીધાછે. જો કે અનુરક્ત છે તોપણ કૈસેવ કરી કહેછે કે તેં વશ કીધાછે માટે અમે જાણીએ છીએ કે તહારે મુખે મોહનના તન મનને વિશે મોહ ઉપજાવવાને માટે અનેક વ્રત કીધેલાં છે. ૩૭

अथ श्री हरि ज्युंको विलास हाव लछन

કવિત—જીન તન હારે તીની હોરત નિહારવેકોં કહુંન નિહારે જીન કેસેહું નિ હારેહેં; સુર નાર નાગ નવ કલ્પ નીકે પ્રાન પતિ દેવતા નીહું કે હિયે સંતીન વિહારેંહેં; રૂપ મદ મોચન મદન મદ મોચનકી ત્રિય મદ મોચનકી લોચન તિહારેહેં; ૩૮ અર્થ--પ્રભુજીને સખી કહે છે કે હે મહારાજ તમારા અંગની ઉપમા તથા સોભા અમારાથીકહી શકાય નહી. અને તમારૂ સ્વરૂપ જેણે જોયું નથી તે જોવાને ઘણા ઘણા ઉપાય કરે છે, અનેક અનેક નોરાં કરે છે, પણ જોઇ શકતા નથી અને કહું છું કે જે કોઇએ સારી પેઠે જોયા નથી તે શું જાણે? સુર કહેતાં દેવતા, મનુષ, નાગ કહેતાં સર્પ, તેની જે નૌતમ કન્યા છે તેના તમે પ્રાણવલ્લભ છો, પ્રાણ પતિ છો, તે પણ તમને હૈયામાંથી વિસારતી નથી. હે મહારાજ તમારૂં જે અશેષ અંગ તેને ઉપમા દેઇએ તેવું કોઇ છે નહી. વીરંચી જે બ્રહ્મા તે પણ જોઇ રહયા છે જે પ્રભુજીના સરીખુ કોઇનું રૂપ નથી. અને સ્વરૂપના મદને મુકાવે અને તે કામના મદને મુકાવે એવાં તમારાં યોવન નેત્ર છે. ૩૮

अथ श्री जीकोकील कींचीत्हाव लछन.

દુહો—શ્રમ અભિલાખ સગર્વ સ્મૃત; ક્રોધ હર્ષ ભય ભાવ; ઉપજત એકે વાર જીત, સો કીલ કીંચીતહાવ. ૪૦ અર્થ—એક શ્રમ, અભિલાખ, સુગર્વ, સ્મૃતિ, ક્રોધ, હાસ્ય ભય ભાવ એટલાં એકઠા થયાં હોય તેને કિલ કીંચીંત હાવ કહીએ. ૪૦

अथश्री स्वामीनीजिको कील कींचित हाव लछनं.

સવૈયો—કોન ત્રસે વીસે લખિ કોનહી કાપર કોપકે ભોંહ ચઢાવે; તૂલ-તુ લાજ ભરૂ, બહુ કબહુ મુખ અચલ મેલ દુરાવે, કોનકિ લેત બલાઇ દયો તરિ દિસા યહ મોહિ ન ભાવે; એસિ તો તુ કબહુ ન ભઇ અબ તાહિ દઇ જીન બાઇ લગાવે. ૪૧ અર્થ—એક સમયને વિશે શ્રી રાધીકાજીને કીલ કીંચિત હાવ ઉ-પનો છે તથી બેઠી બેઠી ચેષ્ટા કરેછે તે સખીએ દીઠી તેવારે સખી કહેછે કે કોણે બીહરાવીને કોના સામું જોઇને હસોછો અને કોની ઉપર રીસ કરીને મોહું ચડાવોછો, અને ઘડીકમાં લાજ મુકીને ઓઢણું કાહાડી નાખોછો અને ઘડીકમાં ઘું-ઘટો કાઢીને બેસોછો અને વારેવારે કેની બલાઇ લ્યોછો, પગે લાગુ છું, તમો સાચું

કહો; આ તારી દશા મને ગમતી નથી. એવી તું કેક ક્યારની ગાંડી થઈ અને તેં તો જાણે એ દશા કીધી પણ તું વળી બીજાની દશા કરીશમાં. તું એ તારી કને રાખજે. ૪૧

अथश्री जीको किलकिंचित हाव.

સવૈયો—ઐસિહે ગોકુલકે કુલકો જીહિં છંદન નૈન કિયે અનુકૂલે; ખંજનસેં મન રંજન કેશવ હારિ વિહાર લતા લગિ ઝુલે; બોલ જો કોઊ ઝુકે અનબોલે ફીરે બી ઝુકે સોહિ એમહિ ફુલે; રૂપ ભયે સબકે વસિ ઐસેહૂ કાન કાહો રસ કોનકે ભૂલે. ૪૨ અર્થ—એક સમે શ્રી પ્રભુજીને કિલકીંચિત હાવ ઉપનો છે. તે અવસ્થા જોઈને સખી કહે છે કે હે મહારાજ ગોકુળની સ્ત્રીઓએ દક્ષણ નેત્ર હતાં તે અનુકુળ કીધાં કહેતાં ચંચળ હતાં તે પાધરાં કીધાં. હે કેશવ તે નેત્ર કેવાં છે. ખંજન જે પક્ષી તે સરીખાં મનરંજન છે કહેતાં જોવા થકી મન સર્વનું પ્રસન્ન થાય. બોલીને વલી પાછાં ઝુકે છે. અને અણબોલે થકે ફરીને વળી તે મનમાં લાગે છે અને ઘડીએક માંહી પ્રસન્ન થાઓ છો. રૂપે કરીને સર્વેને વશ થઈ રહ્યા તે કાન્હજી તમે તે કેને રસે ભુલ્યાછો કહેતાં કોણે તમને ચાહ્યા છે. ૪૨

अथ श्री विछोक हाव लछन.

દુહો—રૂપ પ્રેમકે ગર્વતેં, કપટ અનાદર હોય; તહાં ઉપજે વીછોક રસ, યહ જાને સબ કોય. ૪૩ અર્થ—પ્રેમ રૂપ તેનો જે ગર્વ તે થકે કપટ કરીને અનાદર કરે વિછોક હાવ ઉપજે છે તે તો સહુ કોઈ જાણેછે. ૪૩

अथ श्री स्वामीनीजीको विछोक हाव.

સવૈયો—આવત જાનિકે સોઈ રહી હરયે હેર બેઠે ન જાતિ જગાઈ; સાહસકે ઉર મધ્ય ધરો કર જાગતિ રોમકિ રોચી જનાઈ; નિવિની મોચન ચોંકિ ઉઠો પહિચાન ઝુકી બતિયાં કહિ વાઈ; વાસુર ગાઈ ગવાર સ્વરાવત આવતહે નિસિ સેજ બરાઈ. ૪૪ અર્થ—એક સમાને વિષે ઠાકોરજીને આવતા જાણીને કપટ કરીને સુઇ રહ્યાં તે વારે પ્રભુજી હળવે હળવે જઇને પાસે બેઠા ને જગાડવા માંડ્યાં પણ જાગે નહી તે વારે પ્રભુજીએ સાહસ કરીને સ્તન ઉપર હાથ મેલ્યો તોપણ બોલ્યાં નહી પણ તે જાગતી હોય તેમ રોમાંચીત થઇ તેવારે પ્રભુજી એ નીવી છોડવા માંડી ત્યાં ચકીત થઈને ઉઠી. ઠાકોરને ઓળખીને પાછી બેઠી છે તે મુખ માંહીથી એવી

વાત નીસરી ગઈ. જુવોને ગોવાળીયા દિવસે ગાયોને ચારતા ફરેછે અને રાત પડે એટલે પરાધ સેજે આવી બેસે છે. ૪૪

अथ श्रीजीको विंछीक हाव लछनं.

સવૈયો—એક સમે ધક ગોપિકું કેશવ કેસેંહિ હાંસિકિ બાત કહી; જા કહું તાત દઇ તજ તાહિ કહા હમસ્યું રસ રીતિ નહીં; શકે પ્રતિ ઉત્તર દેન સખી દ્રગ આસુનકી અવલી ઉમહી; ઉર લાઇ લઇ અકુલાત ઇતઉ અધ રાત કછી હાબકી ન રહી. ૪૫ અર્થ—એક સમાને વિષે શ્રી કૃષ્ણજી મહારાજે એક ગોપીને હાસ્ય કરતાં કરતાં એવી એક વાત કહી કે, હે સખી તારે બાપે જેને તને સોંપી હતી તેને તજીને શું એવડી અમ સાથે પ્રીતિ બાંધી છે. તેનાથી એવું સાભળીને જવાબ દેવાયો નહીં ને નેત્રમાં આંસુ આવ્યા ને રોઇ દીધું ત્યારે પ્રભુ પણ આકળા થઇને છાતી સાથે દાબી સ્વસ્થ કીધી તોપણ અર્ધ રાત્રી લગી ઊંઘી નહીં પણ ડસડસતી રોતી રહી. ૪૫

अथ श्री विछित हाव लछनं.

દુહો—ભુષન ભુસવેકું જીહાં, હોઇ અનાદર આનિ; તહા વિછીત વિચારિજ્યો, કેસવરાય બખાનિ. ૪૬ અર્થ—ભુષણ પેહેરવાને સમે અનાદર થાય તેને શ્રી કેશવરાય કહેછે કે તેને વિછિત કહીએ. ૪૬

अथ श्री स्वामिनीजीको विछित हाव.

સવૈયો—તન આપને ભયે સિંગાર સિંગારિ નેહેએ સિંગાર સિંગારિ વ્રથાહી; વ્રજ ભુષન નૈનની ભુખે હેયાંકે સુનોયે સિંગાર ઉતારે ન જાહી; સબ હોત સુગંધ નહીં ત સુગંધ સુગંધ સુગંધ મે જાત સુભાહી; સખિ ભુષનહે સબ તોહિ વિભુસિત ભુષનિમે વુમ ભુષિત જાહી.

૪૭ અર્થ—એક સમાને વિષે સખી નાયકાને તેડવાને અરથે આવી છે તેવારે શ્રી રાધાજી કહે છે કે હે સખી આજ તો સણગગઇને સુવા ઉપર તઇયાર થયાં પણ વળી ફરીને શ્રંગાર કુણ કરશે. ત વારે સખી બોલી કે હે રાધાજી શરીરને વીષે વિધાતાએ રૂપ રૂપીઓ શ્રંગાર આપ્યો છે તે શોભે છે. પણ કૃત્રિમ શ્રંગાર પેહેર્યો તે તો સરવે વ્રથા છે. અને વ્રજનું ભુષણ એવા જે શ્રી કૃશ્નજી તેના નેત્ર તે રૂપ જોવાને ભુષણ છે. શ્રંગાર છે તે કાંઇ ઉતારયો જાય છે? અને સખી તારા શરીરની જે સુગંધ તેથી બીજા પદાર્થ સુગંધમયજ થાય છે. અને હે સખી આ-

ભુષણ પેહેરવાથી રૂડાં દીસો છો એમ નથી. હે રાધિકાજી તહારૂ જે રૂપ છે તેજ શ્રંગાર છે. ને તે શોભે છે. ૪૭

अथ श्री हरिजीको विछित हाव लछनं.

સવૈયો—પાનન ખાત ન પાગ રચી પલટે પટ ચિત કહા ધરીકે; કંઠ સિરી વનમાલ મનોહર હાર ઉતાર ધરે અરિકે; ચંદન ચિત્ર નિલેપ સુલોચન લોક વિલોક નિ સોલરિકે; અંગ સુભાય સુવાસ પ્રકાશિત લોપહો કેશવ કયો કરિકે. ૪૮ અર્થ એક સમાને વિષે શ્રી હરિએ સઘળા શણગાર ઉતારી મુકયા છે તે વખતે સખી કહે છે કે હે પ્રભુ તમે પાન નથી ખાતા પાઘડી પણ નથી બાંધતાં ને તમે ચિતને વિષે શું ધરો છો? કંઠી કહાડી મેલી છે. વનમાળા તથા મનોહર હાર ઉતારી મુકયા છે તે શા કારણ માટે? ચંદન ચોખ્યાં હતાં તે લુછી નાખ્યાં કેમ? કોઇ સાથે લઢાઇ થઇ છે! અને હે પ્રભુજી શરીર સુગંધી વાળો શ્રંગાર હતો તે કેમ ઉતારયો પણ અંગની જે સુંદરતા છે તે કેમ જશે માટે પેહેરો.ઉતારે સરયું? ૪૮

अथ श्री मोटाइत हावस्य लछनं.

દુહો—હેલા લાલી કરિ જીહા, પ્રગટિત સાત્વિક ભાવ; બુધિ બલરો કિત સો ભિન્ને, કહે મોટા ઇત હાવ. ૪૯ અર્થ—હેલાલીલા કહેતાં સાત્વિક ભાવ ઉપજે છે અને બુદ્ધિબળે કરી ગુપ્ત રાખે પ્રછન્ન તેને મોટાઇત હાવ કહીએ. ૪૯

अथ प्रियाको मोटाइतहाव लछन.

સવૈયો—ખેલતિહે હરિ બાગે બને જહાં બેઠિ પ્રિયા રતિ તે અતિ લોને; કેશવ કેસેહું પીઠમેં દીઠ પરી કુચકુ કુંભકી સુચિરોની; માત સમીપ દુરીય ભલેલિન સાત્વિક ભાવ નિકી ગતિ હોની; ધૂર કપૂરકિ પૂર વિલોચન સુખિ સિરોરૂહ ઉહિ ધલેની. ૫૦ અર્થ—એક સમાને વિષે શ્રી રાધાજી સખીઓ માંડી બેઠાં છે ત્યાં પ્રભુજી રમતા રમતા આવ્યા. તે અનેક શ્રંગાર અને સુગંધે બની આવ્યા. શ્રી રાધાજી કેવાં છે તો રતિ જે કામની સ્ત્રી તે થકી પણ સુંદર છે. તેમણે પાછું વાળી જોયું તો ત્યાંજ શ્રી કૃષ્ન દૃષ્ટે પડયા એટલે વિહવળ થયાં. માતા પાસે બેઠાં હતાં ને ત્યાં સાત્વિક ભાવ ઉપજ્યો. તે ઢાંકતાં હવાં. કપૂરનો જે ભુકો તે નેત્રમાં ઘાલીને સિરોરૂહ જે કેશપાશને ઢાંકીને પડયાં, માતાજીએ કહ્યું શું થાવ છે? કાંઇ આંખમાં રજ પડી છે? ૫૦

अथ श्रीजीको मोटाइत हाव लच्छन.

સવૈયો—ભોજનિકે વ્રષભાનું સભા મહિ બેઠહે નંદબાબા સુખકારી; ગોપ ઘને બલવીર બિરાજતિ ખાતિ બનાઇ બિરિ ગિરધારી; રાધિકા ઝાંખિ ઝરૂખ નિહૈ તવ ઝચો કસિ લાગિ ગીરીકે બિહારી; ઔર ભયે સમુઝે સકુચે હરબાઇ કહ્યો હરિ લાગિ સુ-પારી. ૫૧ અર્થ—એક સમે ભોજન કરીને વ્રષભાનજીની સભાને વિશે નંદજી બેઠા છે. તે નંદજી કેવા છે તો સદાઈ સુખકારી છે. બીજા અનેક મોટા મોટા ગોપ માંહે બેઠા છે. બળભદ્રજી પણ બેઠા છે. પાનની બીડી આરોગે છે. ત્યાં પ્રભુજીએ પાનની બીડી બનાવીને આરોગી. તે સમયને વિશે શ્રી રાધીકાજીએ ઝરૂખે આવીને જોયું. તથી પ્રભુજીએ સારી રીતે ખોંખારયું તે સહુએ જાણ્યું ત્યારે તેથી કોઇ ન સમજે માટે પ્રભૂએ કહ્યું કે બીડીના નહીં મહારા ગળામાં સોપારી રહી ગઇ છે. ૫૧

अथ श्री कुटामित हावस्य लच्छन.

દુહો—કેલિ કલહમેં સોભિજે, કેલિ કપટ પટુ રૂપ; ઉપજતહે તત કૂટમિત, હાવ કહત કવિ ભૂપ. ૫૨ અર્થ—કેલી કલહ ને પ્રેમ કલહ તેમ જે કપટ રૂપ દીસે તે કૂટમિત હાવ કહીએ. એમ મોટા મોટા કવિ કહે છે. ૫૨

श्री स्वामीनीजीको कुटामित हाव लच्छन.

સંવૈયોં—પહેલે હઠ રૂઠિ ચલી ઉઠિ પીઠિ મેંહિ લખી સખિ તેં ન લખીરી; કુનિ ધાઇ ધરો હરિજ્યું શુભ જાનિ તે છુટિ વૈકો બહુ ભાતિ ઝખીરી; કર પીડ ન દંત નખક્ષત દઇ જીને વૈરનિકી મરજાદ નખીરી; ફિરિ તાહિકો પાન ખવાવતિહે ઉલટી કછુ પ્રીતિકિ રીતિ સખીરી ૫૩ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને કહેછે કે હે સખી પહેલાં તું હઠ કરીને રીસાઇ ચાલી, પછી તેં મુને દીઠી નહીં. હું છાની માની જોઉ છું તો હરિ એ દોડી ને હાથે ઝાલી ને તેથી તેં છુટા થવાને કાજે અનેક ઉપાય કીધા પણ હરિએ હાથમાંથી મુકી નહીં. તેમણે સારી રીતે બાઝીને મુખ ચુંબન કીધું, ને નખ દીધા, જેમ વેરી કરે તેમ મહારાથી જોઇ ન ખમાય તેમ કીધું પણ પાનની બીડી વાલી વાલીને ખવરાવી; તેથી મે જાણ્યું કે ખરી પ્રીતિથી એ-મ કરયું છે. ૫૩

श्रीजी कुटामित हाव लच्छनं

સવૈયો—દેખ તિહિ જિહિ મોંનગ્રહયો અસ મોંન તજ્યો કટુ બોલ ઉચર્યો; સોહે

કિયે ઉનસો કો કિયો મનુહાર કિયો કૂન સુધિ નિહારે;હા હા કહિ હારિ રહે નંદનંદ ન પાય પરે જીન લાત ન મારે; પંડિતહે મુખ તાહિકો અંક લેહે કછુ પ્રેમકે પાઠ નિ ન્યારે. ૫૪ અર્થ સખી સખી પ્રત્યે કેહેછે કે આજે મેં તમાશો દીઠો કારણ કે પ્રભુજીને આવતા દીઠા એટલે રાધાજી મૌન ગ્રહીને બેઠાં. તેને પ્રભુએ અનેક વાનાં કરીને મૌન મુકાવ્યું તેથી બોલવા માંડયું તો કડવું ઝેર બોલવા મંડયું. પછે અનેક સમ દીધા તોએ પણ સામું ન જોયું. વલી ઘણી ઘણી મનોહાર કરી પણ તે રાધાજીએ સારી પેઠે સામું ન જોયું. હે સખી એ રીતે નંદનંદન અનેક મનોહાર કરી કરીને થાકયા, પોતે પગે લાગ્યા ત્યારે શ્રી રાધાજીએ પાટુએ મારયા તેને વળી ઉત્સંગ ઉપર બેસારીને મુખે શ્રંગાર પુર્યા એટલે કેસર કસ્તુરીએ કપાળને વિષે આડી કરેછે જોતા ખરી. આએ એક પ્રીતિનો મારગ ન્યારોછે.

अथबोधक हाव लछनं

દુહો—ગૂઢ ભાવકો બોધ જહાં, કેસવ ઉપજી હોય; તાસું બોધ કહાવ સખ, કહત સયાને લોય. ૫૫. જ્યાં ગુપ્ત ભાવ હોય કેહેતાં સમસ્યાએ સમજવું તેને કેશવદાસ કેહેછે જે કોઈ ડાહાછે તે તેને બોધક હાવ કેહેછે ૫૫

अथश्रीप्रियाजीको बोधक हाव लछनं

સવૈયો—બેઠિ હતી વ્રખભાન કુમારી સખીનકી મંડલી મંડી પ્રવીની; લે કુમિલ્હાનો શોકજ કંપાઇકે પાઇ લગા ઇક ગ્વાલિ નવીની; ચંદન સૌ છિરકયોં બહુ વાર કે પાન દિયે કરૂના રસ ભીની; ચંદન ચિત્ર કપોલનિ લોપિકે અંજન આંજી વિદા કરી દીની ૫૬ અર્થ—એક સમાને વિષે સરવે વિદ્યાને વિષે પ્રવિણ એવાં શ્રીરાધાજી વ્રજનારીની મંડળી વચે બેઠાં હતાં ત્યાં એક નવી ગોવાળણી આવી તેણે કરમાએલું કમળ આણીને તે શ્રી રાધીકાજીના પગ ઉપર મેલ્યું ત્યારે શ્રી રાધાજીએ તે કમળ લેઇને તે ઉપર ચંદન છાંટયું ને તેના ઉપર ઘણી દયા બતાવીને તે કમળ પાછું સખીના હાથમાં આપ્યું. તે સખીનું મોં ધોવરાવીને ચાંલ્લો કરયો, અને તેની આંખ આંજીને વિદાય કીધી. આ કમળ ઉપરથી શું સમજવાનું છે તે નીચે મુજબ—કરમાએલું કમળ લાવીને મુકયું તેથી એમ સુચવ્યું કે પ્રભુજીનું મુખ તમારે વિરહે કરીને કરમાએલું છે અને એ કમળ તમારા ચરણ ઉપર મેલ્યું તે જાણે તમને પગે લાગે છે. અને નાયકાએ ચંદન છાંટયું તે આસના વાસના કીધી છે, સખીને કપોળે ચંદન કર્યું તેમાં એમ બતાવ્યું કે તે શુકલ પક્ષ આવવા દે એવી રીતે સમશ્યા કીધી. ૫૬

अथ श्रीजीको बोधक हाव लछन.

સવૈયો—સખિ મોહન ગોપ સભા મધી ગોવિંદ બેઠહુતે દુતિકો ધરિકો; જનુ કેશવ પૂરન ચંદ લસ્યો ચિત્ત મિત્ર ચકોરનિકો હરિકે; તિનકો ઉલટો કરિ આ નિદિઉ કહું નીરજ નીર નએ ભરિકે; કહિ કાહુતે નેક નિહાર મનોહર ફૂટિ દિયો કહિકા કરિકે. ૫૭

અર્થ—સખી કહેછે હે સખી મહા મનોહર ગોપની સભામાં ગોવીંદજી શણગાર ધરીને બેઠાછે. તે જાણે શોળે કળાએ ચંદ્ર ઉગ્યો હોય એમ શોભતા હતા. ત્યાં કોઇક સખીએ એક કમળ પાણી ભરીને પ્રભુજીની પુંઠે આંણીને મુકયું તેમાંહીથી જલધારી છુટી ત્યારે પ્રભુજીયે કહ્યું કે એમ કેમ કર્યું. એમ કહીને કમળ લુહીને કમલ બીડીને કલી કરીને તે સખીને આપ્યું. આ સમશ્યાનો એવો અર્થ છે કે પ્રભુજીએ કમળ માંહીથી પાંણીના દરેડા પડે છે તે બાને કરીને બીડી કરીને પાછું આપ્યું તેનુ કારણ એમ સુચવ્યું કે જ્યારે કમલ બીડાય એટલે જે રાત્રી પડશે ત્યારે આવીશું. ૫૭

દુહો—રાધા રાધારવનિકે, કહ્યો યથામતિ હાવ; દોઠો કેસવદાશકી, છમિયો જ્યું કવિરાય. ૫૮ અર્થ—એ પ્રકારે કેશવદાસ કહેછે કે શ્રી રાધાજી ને શ્રી કૃષ્ણજીના જે હાવ તે મહારી મતિ જે બુધિ તેને અનુસારે કરીને મેં તો કહ્યા. એ હાવનું જે વર્ણન કર્યું તેમાં કાંઇ પણ વધું ઓછું હોય તે મોટા કવેશ્વર ક્ષમા કરશો. ૫૮

ઇતિશ્રી મ-મહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વિરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં અત્ર યુગલ હાવ વર્ણનં નામ ષષ્ટ પ્રભાવ ૬

अथ श्री विधि नायका वर्णन

દુહો—સ્વામિન પતી ઉત્કા, વાસક સજ્જા નામ; અભીસંધીતા વખાનીએ ઔર ખંડીતા વામ ૧

પુનઃદુહો—કેસવ પ્રોસીત પ્રેયસી, લબ્ધા વિપ્ર સુઆનિ; અષ્ટ નાયકા એ સબૈ, અભિસારિકા સુજાની. ૧ અર્થ—એક સ્વામિનપતિકા, બીજી ઉત્કા, ત્રીજી વાસક સજ્જા, ચોથી ખંડીતાં, પાંચમી અભિસંધિતા, છઠી પ્રોસીત ભર્તૃકા, સાતમી વિપ્રલબ્ધા, અભિસારીકા આઠમી. ૨

अथ श्री स्वामीन पतिका वर्णन

દુહો—કેવલ જાકો ગુન બંધ્યો, સદા રહે પતિ સંગ; સ્વાધિન પતિકા તાસ

કહિ, વર્નંત પ્રેમ પ્રસંગ ૩ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જેનો સદૈવ ગુણ વધ્યો તે વધતો છે. ભર્ત્તારી પોતાની પાસે રેહે તેહને સ્વામિન પતિકા કહીએ. ૩

अथ प्रछन्न स्वामिनपतिका वर्णन

સવૈયો—કેસવ જીવન જો વ્રજકો અરુ જીવકી તેય અતિ વાતહિ ભાવૈ; જા પર દેવ અદેવ કુમાર નિવારત માધન વાર લગાવૈ; તા હરિપે તું અહિરકિ બેટિ મહાવર પાઈ ઝવાઈ દીવાવૈ; મહતો વચીં હસિ લાલ એસે ઓર જયો દેખે તો ઉત્તર આવૈ ૪ અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહે છે. હે રાધે શ્રી પ્રભુજી વ્રષભાન જીવન કેહેવાયછે અને એના બાપને તો જીવથી પણ અધીક છે. અને જે દેવ કુમાર અને મનુષ્યના રાજ્ય કુમાર તે સર્વને શ્રી કૃષ્ણજીના ઉપર હું વારી નાખુંછું.

એમ સઘળું માતા જસોદાજી કેહેછે ત્યાં થોડી વારમાં ગોપી અળતાના રંગને પગે ચોપડાવે છે તે તુંને ઘટતું નથી મેં તો સેહેજ મશકરીમાં કહ્યું પણ જો કોઈ બીજો દેખશે તો ઉત્તર દેવાશે. ૪

अथ स्वाधिन पतिको प्रकाश

કવિત—ચોલી કોસો પાન તોલી કરત સવારી બોધ મુકુર જયોં તોકી બાની મુરતી સમાનિ હૈ; કેસોદાસ સુવિલાસ તેરી રૂપ સંપદા સદાઈ ઉદાર જીવનકી વ્રતિસી વખાણિ હૈ; તેરે મનોરથ રથ ભાગી રથ પીછે ડોલે મેરો નંદલાલ ગંગાકોસો પાની હૈ; એસી બાની કોન જકત માની સુની મેરી રાની ઊનકે તો તેરી વાની વેદકીસી વાનીહૈ. ૫ અર્થ—સખી રાધાજીને કેહે છે. ચોલી કેહતાં જે તંબોળીના પાનના પરે સમાખ્યા કરેછે તુંને અને મુકુરજે અરીસો તેમાં જેમ સર્વ પ્રતિબિંબ દીસેછે. તેમ તારે વિશે પ્રભુજીની મુરતી વશી રહીછે. કેશવદાસ કેહેછે કે તારા જે વિલાસ તાહારૂ, જે રૂપ તે જાણે એ પ્રભુજીની જીવવાની વ્રત્તીજ નહોય અને તાહારા જે મનનો મનોર્થ રૂપીઓ જે રથ તે જાણે શું ભાગીરથીનોજ રથ નહોય? ને તેની પાછળ જેમ ગંગાજીનું પાણી ચાલેછે તેમ અહીં પ્રભુજી તારા મનોરથ રથ કેડે ચાલે છે. એવી વાત તે કોઇએ પણ સાંભળી નથી, ને કોઇએ માનીએ નથી. તારી જે વાણી તે તો પ્રભુજીને મન તો વેદાંતની વાણી કેહતાં જે તું બોલે છે તેતો જાણીયેં છીએ કે વેદ બોલ્યા.

उत्का लच्छन कथ्यते

દુહો—કોનહુ હેતુ ન આઇયો, પ્રીતમ જાકે ધામું; તાકોં સોં ચિત મ્મો ચિંહિય, કેસવ ઉત્કા વામું. ૬ અર્થ—કેશવદાસ કેહેછે કે કોઇક કારણથી સ્વામી જેને ઘેર ન આવી શક્યો ને વિમાશણ કરતાં કરતાં રાત્રિતો વહી જાય તેનું નામ ઉત્કા કહીયે. ૬

प्रछन्न उत्का यथा

કવિત—કીધું અહ કાજ કીધું છુટયો નહી સખા સમાજ કીધું કછુ આજ વ્રત વાસ રવી ભાતતે; દીનો તે ન સોધ કીધું કાહુસો વિરોધ ભયો ઉપજ્યો પ્રબોધ કીધો ઉર અવદાતતે; સુખમે ન દેહ કીધું મોહીસે કપટનહું કીધો દેખ્યો મેહુ મ તી ડરે અરધ રાતતે; કીધું મેરી પ્રીતિકી પ્રતીત લેત કેસોરાય અજહુ ન આકે મન સુધો કોન વાતતે. ૭ અર્થ—એક સમાને વિષે ઉત્કા નાઇકાએ નાયકને આ વવા કહયુંહતું ને આવી ન શકયા તેથી બેઠી બેઠી વિમાસણ કરેછે જે સુભાઇ કાંઇ ઘરના કાર્ય માટે ભરાઇ રહ્યા કે મિત્રની મંડળીમાંહીથી ઉઠી ન શકયા. આજ કોઇ મોહોટા વ્રતનો દહાડો છે, કે હે સખી તે કાંઇ સમાચાર કહયા નહીં, કે શું વી રોધ થયો, કે કોઇએ હ્રદયને વિશે જ્ઞાનનો પ્રબોધ દીધો, કે શરીરને સુખ નહીં હોય, કે મારા સંગાથે કપટની પ્રીતિ છે. કે અર્ધ રાત્રીમધની સઘટા ચડીછે તેને દે ખીને બીહીના. કે કેશવરાય મારી પ્રીતિની પ્રતીત જુવેછે.. જે હજી લગે ના આવ્યા તે શું થયું હશે એમ ઉત્કા નાયકા કેહેછે. ૭

अथ प्रकाश युक्ता यथा,

સવૈયા—સુધિ ભુલિ ગઇ ભુલ યે કીધું કાન્હકે ભુલે હિ ડોલત વાટ ન પાઇ; ભીતિ ભઇ કિધું કેશવ કાહુતે ભેટ ભઇ કછુ ભામિનિ ભાઇ; મગ આવતુહે કિધું આઇ ગયે કિધું આવેહંગે સજની સુખદાઇ; આયે ન નંદ કુમાર સખી સુધો કોન વિચાર અવાર લગાઇ. ૮ અર્થ—નાયકા સખી પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી શ્રી પ્રભુજી અહી આવવાનું ભુલી ગયા અથવા કોણે ભોળવ્યા. કે તે શું બીજી વાટે ગયા હશે કે એ વાટ જડી નહીં કે તે આવતા આવતા બીહીના હશે કે વાટે કોઇ સ્ત્રી મળેલી તેજ મનને ગમી. શું તે ઝટ અહીં આવ્યા નહીં કે શું વાટે આવે છે, કે ના ના મોડા આવશે? કે હે સખી સુખદાયક જે નાયક તે આવી ને અહીંથી પાછા વળી ગયા હશે.માટે હે સખી નંદ કુમાર જે ક્રસ્ન તેણે શા વિચારે આટલી વાર લગાડી અને ના આવ્યા. ૮

अथ वासक सज्जा.

દુહો—વાસક સજ્જા હોઈસો, કેશવદાસ વિલાસ; ચિત મે રતિ ગૃહ દ્વાર લયોં, પિય આવનકી આશ. ૯ અર્થ—જે રતિ સ્થાનકને વિષે બેઠી છે. વિલાસની સામગ્રી સઘળી તૈયાર કરીને પિયુને આવવાની વાટ જુવે તેને વાસક સજ્યા કહીએ ૯

अथ श्री प्रच्छन वासक सजा.

કવિત—ચંદન વીટપ વપુ કોમલ વિમલ દલ વિમલ લલીત લતા લપટી લવીંગકી કેસોદાસ તામે દુરી દીપકીસી સીખા હોરી દુરાવતી નીલ વાસ દુતી અંગ અંગકી; પોન પાન પંછી પશુ વાસ જીત તીત હોત નીત નીત ચોકી ચોકી ચાહે ચોપ સંગકી; નંદલાલ આગમ વિલોકે કુંજ જાલ બાલ લીને ગતિ તિહિ કાલ પંજર પતંગકી. ૧૦ અર્થ—ચંદનના જે વૃક્ષ તેનાં થડ તેને વિષે નિર્મળ લલીત કહેતા સુંદર એવી જે લવીંગની લતા તે ચારે પાસે લપટાણી છે. તે કેસવદાસ કહે છે કે તે વિષે શ્રી રાધાજી છુપ્યા છે. તેની કાંતી દીવાની શીખા સરીખી છે. તે નિલાં અંબર જે વસ્ત્ર તે પહેરેલાં છે. તે માંહી છુપાવે છે, પણ તેજ ઢાંક્યું રહેતું નથી અને પવન કહેતા વાયું અને પત્ર તે પાનડાં ને પંછી તે પંખીને પશુ કહેતાં ઢોર તેનો જ્યાં જ્યા સંચય છે, ત્યાં ખડખડાટ થાય છે. તે વારે ચકીત થઈ ચારે દીશાએ જુવેછે. જાણે કૃષ્ણજ ન આવ્યા એમ વાટ જુવે છે. એમ નંદલાલનું જે આવવું તે કુંજની જાળમાં જોઈ જોઈને બાલા જે સ્ત્રી તેણે પાંજરા માહિલો જે પોપટ તેની પેઠે ચારે દિશાએ ધારી ધારીને ચારે વિદિશે જુવે છે. તે જાણે કુંજ વન રૂપીયુ જે પાંજરૂં તેમાં પોપટ રૂપી જે રાધીકા તે બેઠી વાટ જુવે છે. તે તેની માફક એમ શોભે છે. ૧૦

श्री प्रकाश वासक सजा.

સવૈયા—ભાખિત હે સુખ વેન સખીની સો લાખ હિયે અભિલાષનિસોહે, કોમલ હાસનિ નેન વિલાસનિ અંગ સુપાસનિકે મન મોહે; મુરતિવંત કીધું તુલસીતુલસી વનમે રતિ મૂરતિ કોહે; કુંજ બિરાજતિ ગોપ વધુ કમલાંજનુ કુંજ કુટી માંહે સોહે. ૧૧ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી આજ શ્રી રાધાજી કુંજ કુટીમાં બેઠાં બેઠાં શ્રી પ્રભુજીની વાટ જુવે છે અને મોઢે મધુર વચન બોલે છે તે સરવે સખીના મનને ગમે છે અને સખીની જે ઘણી શિખામણ તે રૂદ્દયને વિષે ગ્રહે છે અને સુકોમળ એવું જે મદુહાસ કરી નેત્રને વિલાસ કરીને અંગને

પરિમલ કરી સર્વના મન મોહે છે. અને સખી તે કહેવા દીસે છે. જાણે તુળસીના વન માંહે પુરતિવંત તુળશી ન હોયકે રતિ જે કામની સ્ત્રી તેજ ન હોય; એવી ત્યા કુંજને વિષે રાધા સોભેછે. જાણે કમળા જે લક્ષમી તે જાણે કુંજકુટી માંહે જેમ બે ઠાં ન હોય એમજ બેઠાં દીસે છે. ૧૧

अथ श्री अभिसंधिता लच्छनं.

દુહો—માન મનાવત્હુ કરે, માનવકો અપમાન; દુનો દુખતિન વિનું લહે, અભિ સંધિતા બખાન. ૧૨ અર્થ—મનાવતાં મનાવતાં ઘણું માન કરે અને માનવીનું પણ અપમાન્ય કરેઅનેમળ્યા પછે તે અત્યંત દુખ પામે. તે અભિસંધિતા કહિયે. ૧૨

प्रछन अभि संधिता लच्छन.

કવિત—બાર બાર બોલીયે જબ બોલ્યો ન બોલાઇ તબ બાળીક જ્યોં બોલી વેકો કીતખી લજાતુહે; જ્યોં જ્યોં પેર પાઇ ત્યોં ત્યોં પાહાનતે પીન ભયો હોતો કહા અબ કાચે માખન સૌગાતુહે; કેશવદાસ સબ છોડ કિયો હઠકી સૌ હે તું તાહુ છાંડી છીઅ છીયે ચીંતા કહા જાતુહે; એસે પ્યારે પિયુહુતે માન્યો ન મનાયે તબ એસી તોહી બુઝીહે જુ પીછે પછીતાતુહે. ૧૩ અર્થ—એક સમાને વિષે સ્વામીનીજી રીસાઇને બેઠાંછે ત્યાં પ્રભુજી મનાવવાને આવ્યા. અનેક અનેક મનુહાર કીધી. પછે પગે લાગ્યા પણ કાંઇ માન્યું નહી ત્યારે શ્રી સ્વામીજી ઉઠી ગયા. પછે પાછળ ઉચ્ચાટ કરવા માંડ્યા, નિસાસો મુકવા માંડ્યો. તે વારે સખીયે કહ્યું કે હે સખી તારો શ્યો સ્વભાવ છે, જે પ્રભુજીએ અનેક નોરા કીધા તે વારે તો બોલી નહીં અને હવે પ્રભુ ઉઠી ગયા પછી બાળકની પેઠે હોઠ ફરફરે છે. જેમ જેમ પગે લાગ્યા તેમ તેમ પાષાણના સરખાં કઠીણ થઇ રહ્યાં. હવે માંખણના સરખું મન નરમ કીધે શું થાય? કેશવદાસ કહેછે કે તે વારે સર્વ મુકીને એક હઠ સાથેજ પ્રીતિ કીધી. હવે તે હઠ મુકીને તું કેનાથી પ્રીતિ કરીશ. અને એવો હાલો પિયુ પગે લાગીને મનાવતો હતો તે વારે તું મનાણી નહીં ને હવે શું તારી બુદ્ધિ છે જે રાખે પછે પસતાય છે. ૧૩

अथश्री प्रकाश अभिसंधिता लच्छनं.

સવૈયો—પાય પરેહુન પ્રીતમ ત્યો કહિ કેશવ કેસેં નમે દ્રગ દીની; તરિ સખી સિખન સીખના એક સુરોહકી સીખ શીખી જ્યુ લીની; ચંદન ચંદ સમીર સુરો જ્યુ જરે દુખ દેહ સુખકીની; મેં ઉલટી જ્યું કરી વિષ મો કહું જ્યાઇ નિહિ ઉલટી વિધિ કીની. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિષે પ્રભુજી સ્વામીનીજીને મનાવતા હવા પ-

ણુ માન્યા નહી. પગે લાગ્યાં, મનુહાર કીધી તોપણ માન્યા નહી. તે વારે પ્રભુ પાછા વળ્યા એટલે અત્યંત નિસાસા મેળવા માંડ્યા અને દુખ કરવા લાગ્યા. તે વારે સખીયે કહ્યું જે તમે એમ કરોછો તે શા માટે? તે વારે સખી પ્રત્યે કહે છે કે, હે સખી આજ મને પ્રભુજી મનાવવાને આવ્યા હતા પણ હું મનાણી નહી. મને ઘણી મનુહાર કીધી, પગે લાગ્યા, તોપણ સખી મેં તો સામું જોયું નહી. મેં પ્રભુની અવગણના કીધી તે વારે પ્રભુજી પાછા વળી ગયા તોપણ હે સખી તારી શિખામણ મને લાગી નહી અને ક્રોધની શિખામણ લાગી. અને હવે સખી ચંદન ચંદ્રમા, સમીર કહેતાં ટાઢો વાયરો ને સરોજ જે કમળ તે મુને અગ્નિ પ્રાય લાગેછે, અને અગ્નિ ભાસેછે અને સુખ ટળીને દુખ થયું અને એ સખી મેં અવળી ગતિ કીધી તો વિધિ જે બ્રહ્મા જે વિધાતા તે મારી સાથે અવલી વિધિ ન્યાય કરે. જે સુખદાયક વસ્તુ હતી તે દુખદાયક કીધીછે. ૧૪

अथ खंडित लछनं,

દુહો—આવન કહિ આવે નહીં, આવે પ્રીતમ પ્રાત; તાસોં કહિયે ખંડિતા, કહે રોષ શું વાત. ૧૫ અર્થ—જેને ઘેર નાયક આવવું કહી જાય અને વળતા આવે નહી. અને બીજા સ્થાનકે વિહાર કરીને જેને ઘેર પ્રાતઃકાલે આવે તેનું નામ ખંડિતા કહીએ. ૧૫

वळी प्रछन खंडिता.

કવિત—આંખીન જો સુઝત ન કાનની તો સુનત ન કેસોરાય જેસે તુમ લોક મધ્ય ગાયેહો; વંસકી વિસારી સુધિ કાક જ્યોં ચુંનત ધીરો, ઝુઠે માઠે સીથ સઠ પીઠ તુમ ઠાયેહો; દુરી દુરી કરતહો દોરી દોરી ગહો પાઇ, જાનો ન કુઠોર ઠોર જાની જીયે પાયેહો; કાકો ઘરી ઘાલી વેકોં કહા વસે ધનશ્યામ ધુધુ જ્યોં અસત પ્રાત મેરે ઘરે આયેહો. ૧૬ અર્થ—એક સમે પ્રભુજી નાયકા કને કહી ગયા હતા જે આજ રાતરે આવીશું ને આવ્યા નહી ને બીજી નાયકાને ઘેર ગયા ત્યાં વિલાસ કરીને પ્રભાત સમે ઘેર આવ્યા તે વારે નાયકા નાયક પ્રત્યે બોલીને કહે છે કે હે પ્રભુજી તમે ભલો વાયદો પાળ્યો, અને હે પ્રભુજી તમે જે કરોછો તે અમે આંખે પણ દેખતાં નથી અને પણ કાને તો સાંભળીયે છીએ. હે કેશવરાય તમારી જે કીરતિ જેવી લોકને વિષે લોક ગાય છે તેવીજ અમે કાને સાંભળીછે અને તમારા વંશના સુધિ તો વિસારી મુકી છે. કાકની પેરે જુઠા એઠા અદ્વે શીથ અનનાં તરણાંની છારા માંહેલા ચુણતા હીંડોછો અને કાઉકા તો શઠ પીઠ તે સરીખા

દીસોછો અને વેગલા વેગલા કરછું તેમ તેમ દોડીને પગે લાગોછો. હું જાણુંછુ જે તમે એમ જાણોછો જે ઠામે ઠામે તે નાયકા સરીખી સઘલી હશે અને હે ઘનશામ કેને ઘરમાં લાવીને રાત્રે કયાં વશા હતા. ઘુઘુની પેઠે સવારને પહોર મારે ઘર માંહે પ્રભુજી તમે ઘુસવાને કાજે આવ્યાછો.

अथ प्रकाश खंडिता लछन.

સવૈયો—આજ કહ્યું અખિયાં હરિ સોરસી માનું મહાવર માંહી રંગિહો; મોહન મોહિનિ લાગતિ મોમહિય તે પર મોહન મોહ લગીહે;મેરિ સો મોહિ માન હુવે ગિહિયે રસ કિરીતિ જગીહે:મેરેવિચોગકે તેજ તરી કિ કેશવ કાહુ કે પ્રેમ પગીહે.૧૭ અર્થ—એક સમેને વિશે પ્રભુજી બીજી નાયકાને સંગાથે વિલાસ કરીને રાધાજીને ઘેર આવ્યા તે વારે રાધાજી સખી સાંભળતાં શ્રી હરિને કહે છે કે, હે હરિ આજ તમારી આંખો નવી છબી સરીખી દીસે છે અને હું જાણું છું જે મહાવર તે પોથી તેમાં જાણીએ રંગી છે. હે મોહન મોહની સરીખી મોહ ઉપજાવે છે એવી મોહની મને પણ લાગે છે ને મહારા સમ જો મહારા આગળ વહેલા વહેલા માનો. હે મહારાજ રાત્રીને રસે કરીને આંખ્યો રાતી થઇ છે કે મહારા વિયોગને તેજે તપે છે. કેશવરાય કોઈ અન્ય નાયકાની પ્રીતિએ રંગાણી છે કે પ્રીતિને રંગે રંગી છે.

अथ प्रोसित प्रेयसी लछन यथा.

દુહો—જાકો પ્રીતમ તે અવધિ, ગયો કોનહુ કાજ; તાકો પ્રોસિત પ્રેયસી, કહિ વરનત કવિરાજ. ૧૮ અર્થ—જેને પ્રીતમ અવધી કરીને ગયો, કોઇ કામ ગયો હોય તેને માટે જે કવિતા જે કવિ પ્રોસીત ભતૃકા કહે છે.

अथ प्रछन्न प्रोसित प्रेयसी यथा.

સવૈયો—કેશવ કેસેહુ પુરવ પુન્ય મિલ્યો મન ભાવતો ભાગ ભયોરી; જાને કો માઈ કહા ભયો કાંન્હકો આંખીકો આધોકું ચોસઠ ખોરી; તા કોહું તુન અજુ હસી બોલે જઉ મેરો મોહન પાય પર્યોરી; કાઠહુ તે હઠ તેરો કઠોર ઈતે વિરહાનલ હુ નજ ખોરી. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી મનને વિશે વિમાસણ કરે છે. હે પ્રભુજી ઘેલા ભવને પુન્યે કરીને કોઇ વળી ભાગ્યવંત મન ગમતો સ્વામી પામી હતી તે પણ કાંઇ જતો રહયો અને હે સખી કોણ જાણે એને શું થયું હશે. અવધીનો આંધળો દહાડો તો વહી ગયો તેવારે સખી કહે છે કે તું હવે શું ઉચાટ એમ કરે છે પણ તે વારે તો તું સારી પેઠે બોલતી નહોતી અને તે દહાડે તું ત્યાં

લગે બોલીયે નહી. જ્યાં લગે મહારા મોહનજી તમને પગે લાગ્યા અને તારો તો કે સખી હઠ છે તે તો કાષ્ટ થકી પણ કઠણ છે એટલે વિરહ રૂપીએ અગ્ની પણ હઠ લગે આવ્યો નથી. ૧૯

अथ प्रोसित प्रकाश भतृका.

સવૈયો—ઓચી દે આયે ઉહાં ઉન સો યહ ભોજનકે અબહી હમ એહે; તાકુ હું તો અબ લુબ હરાઇકે રાખિ બરયા છમરૂકરિહે, બેઠે કહા ઇનકે ઢિગ કેશવ જાહુ નહી કોઉ જાઇ કહે: જાનતિહે ઉન આંખનતે અંસુ આઉ મગે બહુર્યો ફૈંરિ શૈહે. ૨૦ **અર્થ**—એક સમાને વિશે પ્રભુજી નાયકાને કહી ગયા જે જમવાને રાંધી આવીએ છીએ એમ કહીને ગયા તે તો વાટ જુવે છે ત્યાં સખી કહેકે અને તેને તો હું માંડ માંડ નહોસ કરીને હું હમણાં આવીશું. તમે આની પાસે શું બેશી રહ્યા છો એવું એક સખીએ કહ્યું. હે કેશવ હવે જાઓ નહી. જો કોઇ બોલીને કહેશે તો તમે જાણોછો. તેની આંખમાંથી આંસુ પડશે તે રહેવાનાં નથી. ૨૦

अथ विप्रस्य लब्धा लछन.

દુહો—દુતી સોંસંકેત કહિ લેન પઠાઇ આપ; લબ્ધા વિપ્રસુ જાનહિ, અન આયે સંતાપ. ૨૧ દુતીને સંગાથે સંકેત કરીને નાયકને તેડવા મોકલી. નાયક ન આવે ત્યાં લગે જીવને સંતાપ થઇ રહે તે વિપ્ર લબ્ધા કહીએ. ૨૧

अथ श्री प्रछन विप्र लब्धा लछनं.

સવૈયો—સૂલસેં ફૂલ સુવાસ કુવાસ સિભાકસિસે ભયે ભૌન સુભાગે; કેશવ ભાગ મહા બન સોં જુ રસી ચઢી જોન્હ સબેં અંગ દાગે; નેહ લગ્યો ઉર નાહ રસો નિસિ નાહ ઘરીક કહુ અનુરાગે, ગારિસેં ગીત બિરી બીખસી સગરે ઇ શ્રંગાર અંગારસિ લાગે. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી આવ્યા નથી તેને વીરહે કરીને ફુલ જે છે તે સુલિ સરીખું લાગે છે. રૂડી રૂડી જે સુગંધછે તેનો ભુંડો પરિમલ લાગેછે અને સુંદર જે ઘર છે તે ભાકશી પ્રાય લાગેછે. ને ઘર મુકીને મેડી ઉપર જાય તો વન્હી લાગે છે. જેમ ચંદ્રમાનું અજવાળુ ચડતુ આવે છે તેમ તેમ ચડતો ચડતોજ તાવ આવે છે તેણે કરીને અંગ સઘળું દાઝે છે તે અંગ અંગ ને વિશે દાઝે છે ને તે તો ઉરના વિશે "દાહ નાહ રસી લગે તિમ વળગ્યો" અને નિશાને વિશે નહાંનો એક ઘડી જે વીરહ તેણે કરીને આટલાં વાનાં થાય. વળીકહું તે સાંભળ. કોઇ ગાયછે તે જાણીએ ગાળ દેછે ને બીડી ખાઇએ તે તો વિખ શરીખી લાગે ને સઘળા શ્રંગાર તે તો જાણીએ અંગાર સરીખા દીસે છે. ૨૨

अथ प्रकास विप्र लब्धा यथा.

કવિત—દેખ તઉ દધિ જાત દેખી દેખી નિજ ગાત ચંપક કે પાત કછુ લીખ્યો હે બનાઇકે; સકલ સુગંધ ડારે દુતિકાકો મારે ફુંની. ફુલમાળા તોડી ડારી બીરી બીગરાઈકે; લૈલે દીહ સાસહજ વિવિધ વિલાસ આસ; કેસોદાસે દૈ ઉદાસ બોલી અકુલાઇકે; સેઇકે સંકેત સુંનો કાન જ્યાં સો બોલી ઉનો બોસું કર જોરી દુનો દુનો દુખ પાઇકે. ૨૩ અર્થ—એક સમાને વિશે સ્વામીનીજી સંકેતસ્થાનકને વિશે ગયાં ત્યાં પણ પ્રભુજી મળ્યા નહી તેવારે ઘણું દુખ પામ્યાં. તેવારે ચંદ્રમા સામું જોયું. તેવારે તે ઘણોજ દોહેલો લાગ્યો. તેવારે ચંપાનું વ્રક્ષ તેનું પાદડું હતું તે માંહી કાંઇક લખ્યું છે તે શું લખ્યું, એક તો રાહુનું વાહન જે કાગબો લખ્યો, ને બીજો હય તે સુર્યનું વાહન જે ઘોડો તે લખ્યો તે સુર્યનું વાહન છે. માટે ઘોડો લખ્યો તે નાયકને જાણવાને કાજે જે અમે સંકેત સ્થાનકે આવી ગયાં. સુગંધ આણી હતી તે ઢોલી નાંખી. દુતીના માથામાં ટુંબો મારચો. ફુલની માળા તોડી નાંખી વળી બીડી ભુંસી નાંખી. મોટા મોટા નિસાસા મેલ્યા. વિવિધ પ્રકારના વિલાસની આશા હતી તેતો જે સર્વે તજીછે. કેશવદાસ કહેછે કે ઉદાસ થઈને અકળાઇને ચાલી. ને સુનું સંકેત સ્થાનક સેવીને ગયા. દુતી કહેછે કે મેં સંગાથે બમણું જોર કીધું. પોતે પણ બમણું દુખ પામીને ગઈ. ૨૩

अथ अभि सारिका लछनं.

દુહો—હિત તેકે મદ મદન તે. પિય સૌં મિલે જો જાઇ; સો કહીએ અભિસારિકા, વરન્યો ત્રિવિધ બનાઇ. ૨૪ અર્થ—પ્રેમને જોરે અથવા કામને જોરે આકળી થઇને પિયુ કને ચાલી જાય તેને અભિ સારિકા કહીયે પણ તે જે અભિસારિકા તે લક્ષનવંત ત્રણ પ્રકારની કહે છે. ૨૪

अथ स्विाकियाकी अभिसारिका यथा.

દુહો—અતી સલજ પગ ડગ ભરે, વૃંદ વધુકે સંગ; સ્વકિયાકો અભિસાર યહ, ભૂષણ ભુસિત અંગ. ૨૫ અર્થ—અતિ લાજે ડગમગતી હળવે હળવે પગલે ડગલાં ભરતી સખી સંગાથે શંગાર કરીને જાય તેને સ્વકિયા અભિસારિકા લક્ષણવંત સ્ત્રી કહીએ. ૨૫

अथ प्रछन प्रेमाभिसारिका.

કવિત—લીન્હે હમ મોલ અનમોલે આઇ જાન્યો મોહુ, મોહી ઘનસ્યામ ઘન માલા બોલી લ્યાઇહેં; દેખ્યો દૈ હેં દુખ જહાં દેહ ઊન દેખી પેરે, દેખી કે-

સેં વાટ કૈસો દામ ની દિખાઈહે; ઊંચે નીચે બીચ બીચ કંટકની બેડ પગ સાહસ ગયંદ ગતિ અતિ સુખદઈહે; ભારી ભવકારી નિસિ નપટ અકેલી તુમ નાહીં પ્રાણનાથ સાથ પ્રેમ જ્યું સહાઈહે ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી બેઠાં હતાં તેવે મેઘ અંધારી આવ્યા તેવારે મનમાં ઇચ્છા થઈછે જે એણે સમે પ્રભુજી પણ પાસે આવે, તે આવ્યા, પ્રભુજી બોલ્યા જે તમે અમને આજતો વેચાતા લીધા જે તમે અણતેડ્યા આવ્યા. નેહ જાણીને તેવારે રાધિકાજી બોલ્યાં હે ઘનશ્યામ હું અણતેડી નથી આવી. મને ઘનમાલા જે મેઘમાલા તે તેડી લાવીછે. તો તમે વાટ કુણ દીઠું હશે. જ્યાં હાથો હાથ દીસતો નથી તો તમે વાટ કેમ દીઠી. હે કેશવરાય વાટ દામનીયે દેખાડી પણ વળી ઊંચી નિચી ભૂમિ વિચે કચરો પડ્યો હોય તેણે તમારા પગ પીડાણા હશે. ને પગ ખગડ્યા હશે કે પગ દુખાણા હશે ના, ના, હે સ્વામી સાદ રૂપીયો જે ગયંદ તેની જે ગતિ તે અત્યંત સુખકારી છે. ભારી કહેતાં સબળ, ભય કહેતાં બીહામણી એવી જે અંધારી રાત્રી તેમાં નિપટ એકલી કેમ આવી. ના, ના, હે પ્રાણનાથ મારી સાથે પ્રેમ સહાય હતો. ૨૬

अथ प्रकाश प्रेमाभिसारिका.

સવૈયો—લાડ કિની લક લૌરિ લુગી કહે લાલ લુકે કહું અંગુ લગાઈ; આજતો કેસવ કેસેહુ લે રૂએ લાગન દેતિ ન દેખહું આઈ; વેગિ ચલો ઉઠિ આઈ બો લાવન દોરિ અકેલિ ઇહું અકુલાઈ; ભુલિહુ ગોકુલ ગામમે કેશવ કીજે ગુરૂ રન ગાઈ ચરાઈ. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રેમાભિસારિકા પ્રભુ પ્રત્યે ચાલી આવીને પ્રભુજી પ્રત્યે બોલી કે હે લાલ તમે મારી ગાયો હયવાર કીધી. લાડકીની લીક લૌરી એવી ગાયો હયવાર કરીને કયાં છુપી રહ્યા. અને હે કેશવ ગાઈને હાથ ઘાલવા નથી દેતી, વાછડાને પણ ધવરાવતી નથી, વહેલા વહેલા આવીને જુવો છો તમને હું તેડવાને આવીછું. અને હે ગોવીંદ જે એ ગોકુળ ગામને વિશે.ગાયો ચરાવીએ તેવારે ભુલે કરીને ચર્યા હશે. મગરરપણું કીજે નહી એટલે ઘણો ગુમાન ન કીજે. ૨૭

अथ पुनः प्रकाश गर्वाभिसारिका;

કવિત—નેનનકી અરનાઈ બેનનકી ચતુરાઈ ગાતકી ગુરાઈનેપુ રતિ દુતી ચાલકી; અપને ચરિત્રનીકે ચિત્રત વિચિત્ર ચિત્ર ચિત્રની જયોં સોહે સાથ પત્રીકા ગ વાલકી; ચંદકે સમાન ચારૂ ચાડ સોં ચઢે શીરત કરીકે નિહારે મૃગ નેનનીકી પાલકી; કીજે પય પાન અરૂ બેજે પાન પ્રાણનાથ આઈહે આજ અલબેલી ગ્વાલી કા-

ઢીઊ ૨૮ અર્થ—સખી શ્રી પ્રભુજી પ્રત્યે કહેછે કે હે પ્રાણનાથ આજ કાલ આ જમેલી ગ્વાલી આવીછે પણ તે કેવીછે તો નેત્રનું અરૂણતાપણું, વચનનું ચાતુર્યપણું શરીરનું ગૌરપણું ને ચાલની શોભા તે છીપતી નથી. તે પોતાનાં ચરિત્ર તેને વિચિત્ર ચિતરે ચિત્રતી ચિત્રણી સરીખી છે. સાથે ગોપાળ છે ખીજી તેની પણ સાથે છે. ચંદ્ર સમાન મુખ, ભલા મનોરથ ઉપરે ચડી ફરતી. તમારાં નેત્રરૂપ જે મૃગછે તેને બાંધણહાર એવી ગ્વાલીન આવીછે માટે પાન ખાવો ને પયનું પાન કરો. ૨૮

प्रकाश गर्वाभिसारिका यथा.

કવિત—ચંદન ચઢાઈ ચાસ અંબરકો ઉર હારસુમની સીંગારૂ સોહે આનંદ કે કંદ જ્યોં; ચારૂ કોરી રતિનાથ વેનુમે વજાવે ગાથ મૃગજ મરાલ સાથ વાની જગવંદ જ્યો; ચોંકી ચોંકી ચક હાસી સોકીનકી દુતી ચલી, સોતી ભઇ દીની અરવિંદ દુતિ મંદ જ્યોં; તિમિર વિયોગ ભુલે લોચન ચકોર ફુલે આઇ વ્રજ ચંદ્ર ચંદ્રાવલી ચલી ચંદજ્યો. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિષે ચંદ્રાવળી પ્રભુજી પ્રત્યે શૃંગાર કરીને ચાલી આવીછે તે સખી વખાણ કરેછે અને અંબરની માળા પહેરી છે અને સુમન જે પુષ્પ તેનો શ્રૃંગાર કીધોછે તેણે કરી આનંદના જે કંદ મુળ સોભે છે. અને હે નાથ એને ઉપરે કોડી કોડી રતિ ઉડાડી નાખીએ અને વીણા માંહી ગાથ બજાવતો આવેછે ને મૃગના હંસના બાલક સાથેછે તે જાણીએ બોલ છે તે સરસ્વતિજ છે. ચૌંકી ચૌંકીને ચકવીની પડે શ્યોકની દુતી ઉઠી ચાલી ને અરવિંદ જે કમળ તે જેમ ચંદ્રને ઉદયે ઝાંખુ થાયછે તેમ સોકયનું મુખ ઝાંખું થયુંછે ને વિયોગ રૂપ જે અંધકાર તે ટળી ગયો અને નેત્ર રૂપીયાં જે ચકોર તે ફુલ્યાંછે અને હે નાથ ચંદ્રાવળી વ્રજને વિષે ચાલીને આવી. ૨૯

अथ प्रछन कामाभिसारिका.

કવિત—ઉરઝતી ઊરગ ચંપત ફણી ચરનની દેખાતી વિવિધ નિસિચર દોસી-ચારીકે; ગનતી ન લગત મુસલ મુસલ ધાર સુનત ન ઝીંદત્રી ધન ઘોષ નર ઘોષ જલ ધારકે; જાનત ન ભુપન ગીરિત પટ ફાટતહુ કંટક અટક ઉર ઉરજ ઉજારી કે; પ્રેમની પુંજે નારી કૌનપે તે સીખ્યો યહ જોગકો સો સાર અભિસાર અભિસારિકે; ૩૦ અર્થ—એક સમાને વિષે પ્રેમાભિસારિકા નિશાને વિષે નાયક પ્રત્યે ચાલી જાય છે, પગે સર્પ લાગે છે, ને સર્પની ફણી પગે ચાંપતી જાય છે, ચારે દિશે અનેક પ્રકારના રાક્ષસને જોતી જાયછે ને મુશળ ધારાએ મેઘ વરસેછે તે લાગેછે પણ તે ગણતી નથી. અંધારાના શબ્દ પણ સાંભળતી નથી ને મેઘનો

શબ્દ પણ સાંભળતી નથી, અને ઘરેણાં પણ વાટે નીસરી પડેછે તે પણ જાણતી નથી, મારગને વિષે કાંટા પણ અટકે છે તેણે વસ્ત્ર ફાટે છે તે પણ જાણતી નથી સ્તન તથા શરીર કાંટાથી ચીરરડાય છે તે પણ દેખીને મારગને વિષે પ્રેતની સ્ત્રીયો મળે છે. અભિસારિકા જે ગનસાર હોય એવી અભિસાર તે તું કુણ કને શીખીતી. ૩૦

प्रकाश कामाभिसारिका.

સવૈયો—ગોપ બડે બડે બૈઠે અથા ઘન કેશવ કોરિ સભા અબગાહી; એક-વું બાલકે જાલ ગિલીનિમે બાલ વિલોકિ બકાહી; આવતુ જાત લુગાય હુ ચહું દિસિ ઘુંઘટમેં પહિચાનનિ છાંહી; ચંદ સો આનનિ કાઢિ કહા ચલિ સુંઝરુહે કહુ તોહિકે નાંહી. ૩૧ અર્થ—એક સમાને વિષે કામાભિસારિકા નાયકને પ્રત્યે ચાલી જાય છે તે સખીએ દીઠી તે સખી કહે છે. અરે ભુંડી મોટા મોટા માર્ગે બેઠા છે એવી તેં કોડી સભા ઉલંઘી ને વળી કેટલાએક બાળક શેરીને વિષે રમે છે તે જોઇ જોઇને બકે છે. ચારે દિશાથી લુગાઇ આવે છે તે ઘુંઘટામાં ઓછાંઇયો ઓળખાય છે. અરે ભુંડી, ચંદ્રમાના સરીખું મુખ બહને મુખ કાઢીને કયાં ચાલી, કાંઇતને સુજેછે કે નહી. ૩૧

દુહો.

કેસોદાસ સો તિન વિધી, વરની સ્વકિયા નારિ; પરકીયો દ્વૈ ભાંતિ પુનિ, આઠ આઠ અનુહાર. ૩૨ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે સ્વકિયા ત્રણ પ્રકારની વર્ણવી છે. હવે પરકિયા બે ભાતની વલી તેના પણ આઠ આઠ પ્રકાર જાણવા. ૩૨

દુહો.

ઉત્તમ મધ્યમ અધમ અરુ, તીન તીન વિધિજાનિ; પ્રગટ તીનસેં સાઠ તિય, કેશવદાસ બખાનિ. ૩૩ અર્થ—એક ઉત્તમ બીજી મધ્યમ ત્રીજી અધમ એમ સર્વના ત્રણ ત્રણ પ્રકાર છે એમ કરતાં સરવે પ્રગટ ત્રણસેં સાઠ નાયકા થાય છે. ૩૩

અથ શ્રી उत्तमा स्त्री लछनं.

દુહો—માનુ કરે અપમાનતે, તજે માનતે માન; પિયુ દેખે સુખિ પાવહી, તાહી ઉતમ જાન. ૩૪ અર્થ—જે વારે અપમાન થાય તે વારે માન કરે ને જે વારે મનાવે તે વારે માન તજે. તે પિયુને દેખે, એટલે સુખ પામે તેને ઉતમ કહિયે. ૩૪

સવૈયો—હોઇ કહા અબકે સમુઝે સમુઝે ન તબે જબહી સમુઝાઇ; એકહિ અંક વિલોકિનિ માંહિ અનેક અમોલિ વિવેક વિકાયે; જાનપનો ન જનાવહું જ્યું જનમાવધિ જો ઉહિ જાનિહો પાયે; વાત બનાઈ બનાઇ કહા કહો લેહુ મનાઇ મનાઈ જ્યું આવે. ૩૫ અર્થ—એક સમાને વિષે ઊત્તમા નાયકા માન કરીને બેઠાં હતાં તે વારે પ્રભુજી મનાવવાને આવ્યાછે તે વારે ઉઠીને આદરભાવ દીધો. ઠાકોરે પણ મનાવવા સાર અનેક વાત માંડી. તે વારે કહ્યું જે એ ઘણી વાતોનું શું કામ છે. તમે અહીં આવ્યા એટલે સઘળાં વાનાં થયાં. તમે એક વાર કૃપા દ્રષ્ટીએ જોયું એટલે સઘળા વિવેક થયા. અને ઝાઝુ જાણપણું મને જણાવો માં. એતો જન્મ થકી માંડીને તમે મને જાણોછો ને હું તમને જાણુંછુ. ઝાઝી વાત બનાવ્યાનું શું કામ છે, તમે આવ્યા એટલે તો અમે મનાણાં છીએ.

अथ मध्यमा लछ्छन यथा.

દુહો—માન કરે લઘુ તે અરૂ. છાંડે બહુત પ્રનામ; કેસોદાસ બખાનિહે, તાહિ મધ્યમા વામ. ૩૬ અર્થ—થોડો એક દોષ હોય તો હોય પણ માન કરીને બેસે અને અનેક ઉપાય કરે તોય માન ન મુકે. કેશવદાસ કહેછે તેને મધ્યમા કહીએ. ૩૬

સવૈયા.

ભુલેહુ સુધે નહિ ચિત ચેં પુનિ કાન્હ કિયો લખિ લાલચ કેતો; હાહાકે હાર રહે પુનિ કેસવ આઇ પરે તો પરેઈ રહેતો; હુતો યહી તબહીકિ વિચારત હોત ગુમાન કયું આઇતે એતો; લાખિ લટે અસુપાતરિ દેહ જ્યું નેક બડા વિધિયાં બિન દેતો. ૩૭

અર્થ—એક સમાને વિષે મધ્યમા નાયકા માન કરીને બેઠાં હતાં તે પ્રભુજી મનાવવાને આવ્યા પણ કાંઇજ માનેજ નહીં. પ્રભુજીએ પણ લાલચ ઘણી કીધી પણ વરાંસે સામુ જોયું નહીં ને હાહા કરીને હારી રહ્યા. કેસવરાય પગે લાગ્યા તો તેમ જ પડ્યા રહેવા દીધા. પણ બાંહે ઝાલીને બેઠા ન કીધા, બોલી નહી. સખી કહે છે કે હું કેઈ વારની વિચારૂ છું. એવડું ગુમાન શાનું છે. લગારેક ચોટલો છે અને દેહી પાતળી છે. લગારેક મોટી મોટી આંખો છે, તે માટે એ નાયકા એવડું ગુમાન કરે છે. ૩૭

अथ अधमा लछ्छन यथा.

દુહો—રૂઠે વારહિ વારયો, તુઠે વેહી કાજ; તાહી સો અધમા સવૈ, કહિ વરનત કવિરાજ. ૩૮ અર્થ—વારે વારે રીસાવે અને કોઇ મનાવે નહીં તોહે માને તેને સંઘાય કવિશ્વર જે છે તે પણ એને અધમા કહીને વર્ણવે છે. ૩૮

સવૈયા.

કાહૂ કપટ જુ કાન્હ રચો કીજે રિ વારો વે બોલ વક બોલ કસાઇ; કાર સો ધું ધટ ઓટ આટ સો ધડી તો કુટો અધકો જ્યું વસાઇ; કેસવ એસે સખીની કો મારો રિ સીખિ કરે હીતકી જ્યું હસાઇ; વારહિ વારકો રૂશનો વાર વહાંઉ સુબુધિ વિયોગ વસાઇ. ૩૯ અર્થ—એક સખાને વિશે અધમા નાયકાએ માન કીધું તેવારે પ્રભુ જી મનાવતા મનાવે ત્યાં પોતે ઉઠી આવીને વાતો કરવા માંડી. ને કપટ કાંઈ નાંખ્યું જે કાન્હ સાથે કીજીએ અને તે જીભ વાડીએ જે જીભે પ્રભુજીને કડવું બોલાય ને તે ધુંધટો કાડી નાખીએ જે દ્રષ્ટીએ પ્રભુજીને જોતાં આડો પડેછે અને તે દ્રષ્ટી કાડીએ જે દ્રષ્ટી હરિના ઉપર થઈને દોડે ને હે કેશવરાય એવી સખીનેતો ઠામ મારીએ જે માઠી બુધ્ધિ શીખાવીને હીતની હાણ કરે ને જે ધડીધડીનું રીસાવવું જે તે પરે બાલો અને તે બુદ્ધિ પાણીમાંહી વહેતી મુંકી જે વિયોગને વેચાતો લઇને આવે છે. ૩૯

દુહો.

એ વિધિ નાયક નાયકા, વરનહુ સહિત વિવેક; જાતિ કાલ ભય ભાવતેં, કેશવ જાનિ અનેક. ૪૦ અર્થ—એણે પ્રકારે કેસવદાસ કહે છે કે નાયક નાયકાને વિવેક સહીત વર્ણવ્યાં. વળી જાલ ભય ભેદ અનેક પ્રકારના છે, ઘણા ભેદ છે. ૪૦

अथ स्त्री त्याग नाम कहे छे.

દુહો—તજી તરની સંબંધકી, જાનિ મિત્ર દ્વિજરાજ; સખીલેત દુખ બૂખતે, તાકી ત્રિય તે તાજ્ય. ૪૧

पुन:

દુહો—આધક વર્ણ અરૂ અંગ ધટિ, અત્યંત જનકી નારિ; તજી વીધવા પુજ્યતા, રમિયો રસિક વિચારિ. ૪૨

અત્રે બેઉ દુહાનો ભેગો અર્થ.

એટલે પ્રકારે કેસવદાસ કહે છે. જે રસિક હોય તે એ સ્રીથી વેગળા રહેજો જે સ્રીથી સગાઈ હોય વળી બીજી જે કોઇ ઇષ્ટ મિત્રની સ્રી થકી વેગળા રહેજો. અને જે દુખ બુખથી રાખે તે જેના આકર રહીયે તેની સ્રી થકી પણ વેગળા રહીએ. ને બ્રાહ્મણની સ્રીથી પણ વેગળા રહેજો. ૪૨

वळी अन्य कहेछे.

અધીક વર્ણ જેને ડીલ ફોલ્લા હોય અથવા ખસ હોય તેથી વેગળા રહીએ જેને અંગે હીણુ ખોડ હોય તે થકી વેગળા રહીએ. ને અંત જાતી ૭ પ્રકારની તે થકી પણ વેગળા રહીએ. વળી પુજ્યાને સ્થાનક હોય તે થકી પણ વેગળા રહીએ. ૪૨

इत्या स्त्रीधमा लछन.

દુહો—યહ સંયોગ શ્રંગારકી, કેશવ વરની રીત; વિપ્ર લંભ શ્રંગારકી, રીતિ કહોં કરિ પ્રીત. ૪૩ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે સંયોગ શ્રંગારની રીતિ કહી. હવે વિયોગ શ્રંગારની રીતિ પ્રીતિ કરીને કહુ તે સાંભળો.

ઇતિ શ્રી મન્મમહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત

વિરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં

સંયોગ શ્રંગાર વર્ણનો નામ

સપ્તમો પ્રભાવ.

સંપૂર્ણ.

प्रभाव ८ मो.

अथ विप्र लंब श्रृंगार लछ्छन कथ्यते

દુહો—વિછુરત પ્રીતમ પ્રીતમી, હોત જ્યું રસ તિહિ ઠોર; વિપ્ર લંભ શ્રંગાર કહિ, વરનત કવિ સિર મોર. ૧ અર્થ—સ્ત્રી ભરતારને વિછોહ થાય, જ્યાંહાં જે રસ થાય વિયોગમાં તેને કવિયો ના મુગટ મણી છે તે એને વિયોગ શ્રંગાર કહેછે. ૧

अथ स्त्री विप्र लंबस्य भेद.

દુહો—વિપ્ર લંભ શ્રંગાર પુનિ, કરૂના માન પ્રકાશ; વિપ્ર લંભ કે ભેદ યહ,ચ્યારહિ કેશવદાસ. ૨ અર્થ—વિપ્ર લંભ ચ્યાર પ્રકાર કેશવદાસ કહેછે તેમાં પ્રથમ પુર્વાનુરાગ બીજો કરૂણા, ત્રીજો માન, ચોથો પ્રકાશ. ૨

अथ पुर्वानुरागस्य लछ्छन.

દુહો—દેખહિ દુતી દંપતી, ઉપજતહે અનુરાગ; બિનુ દેખે દુઃખ દેખિયે, સો પુર્વ અનુરાગ. ૩ અર્થ—દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર તેનું જે પ્રથમ દ્રષ્ટીએ મળવું તે વારે બેહુના મનમાં પ્રીતિ ઉપજેને કોઇ કોઇને દેખે નહીં તે વારે ઘણું દુખ પામે તેનું નામ પુર્વાનુરાગ કહીએ.

કવિત. ફુલ ની દીખાઊં સુલ ફુલ તોહે હરિ વીનું દુર કરી માલા બાલ વ્યાલ સી લગતુહે; ચંવર ચલાઊં જીન વીંજન હલાઊં લાગે કેસવ સુગંધ વાયુ વાઇ સી લગતીહે; ચંદન ચઢાઊં જીન તાપ સી પડત તનું કુંકુંમ ન લાઊં અંગુ આગી સી લગતીહે; બાર બાર વર્જતાહું બાવરી દે વારો આંની વીરા નખ વાઊ વીરી વીસુ સી લગતીહે. ૪ અર્થ—એક સમાને વિષે રાધાજી પ્રભુજીને વિરહે કરીને અત્યંત દુઃખ પામેછે તે વારે સખી ઉપચાર કરેછે પણ એ કાંઇ ગમતું નથી સખી મુને ફુલ દેખાડ માં, મને શુલ વધેછે. હરિ વિના મને માલા ફુલની સર્પ પ્રાય લાગેછે અને ચંમર હલાવો માં, વીંઝણે વાયુ પણ ન નાખો અને સખી સુગંધ વાયુ આવેછે તે મને વાઇ સરીખો લાગેછે. ચંદન ચડાવોછો જાણીયે તાવ સરીખું ચડેછે. કુંકુંમ જે કે કંકુ તે જાણીયે તે આગ સરીખુ લાગેછે. વારેવારે વારૂં છું, ઘેલીયો છો, આણીને બાલોછો, બીડા ખવરાવોછો તે વિખ પ્રાય લાગે છે. ૪

अथ श्रीस्वामीनिजीको प्रकासपूर्वानूराग

સવૈયો

કેસવ કેસેહું દીઠ નઇઠી તે દીઠી પેરં અતિ ઇઠી કનાઈ; તાદિનતે મન મેરો કો આનિ ભઈ સુ ભઇ કહિ કાહું ન જાઈ; હોયગિ હાંસિ જ્યું આવે કહી કહું જો નહિ તું તાઈ બુઝન આઈ; કેસે મિલાઇ મિલે વીનું કયું રહું નેનનિહે ત્રુટી કરમાઈ. ૫ અર્થ રાધાજી સખી આગલ વાત કરેછે કે હે સખી મેં કેસો રાય કહીએ દીઠા નોહોતા તે ઓચીંતાંજ માહારી દ્રસ્ટે પડયા તે દહાડા થકી મને એવી વેદના ઉપનીછે. તે કેમ કહી જાય નહીં ને જો કયાંયે કહેવાઇ જાશે તો હાંસુ થાશ્યે. હે સખી તુને હેતુ જાણીને પુછવા આવીછું, જે કુંણ પ્રકારે મલું અને મળ્યા વિના કેમ રહું. નેત્રમાં છે અને હૈયાને વિષે ખીલીક છે. ૫

સવૈયો.

યેક સમે વ્રખભાનું સુતા સજની ગનમે જનની સંગ બેસી; જાત ઉન્હે ચીતયો જીહિ રીતિસું પ્રીતિ હિયે કહિ જાઈ ન તેસી; તાદિનતેં જુગકી જુવતી નીકી લાગતિ કેશવ ભાંતી અનેસી; ચાહિ ફિરયો ચિતુ ચક્ક ચહુન કહું દુતિ દેખી વાસુખ કેસી. ૬ અર્થ—એક સમાને વિશે વૃષભાનસુતા સખીજન માંહી માતા પાસે બેઠા હતાં તે વારે પ્રભુજી આગળ થઈને નીસર્યા તે વારે રાધાજીએ પણ પ્રીતિ દ્રષ્ટીએ જોયું તે પ્રીતિની રીતિ કાંઇ કહી ન જાય તે દહાડા થકી જગતની જુવતી જે ઓચો છે તેની જે ભાતિ છે તે કેશવરાયને અનેસી લાગેછે અને ચિત્ત તે દહાડાનું ચાકડે ચડયુંછે ને કાંઇ ગમતું નથી પ્રભુજી કહે છે જે મુખ, મેં દીઠું તેવું કેનું કયાંઇ દીસ્તું નથી.

प्रकाश श्रीजीको पुर्वानुराग लछन.

સવૈયો—ભાતિ ભલી વ્રખભાન લલી જબતે અખિયાં અખિનિસુ જોરી; ભોંહ ચઢાઇ કછુ ડર પાઈ બુલાઇ લયે હસિ કેશવ ભોરી, કેશવ કાહું સુતા દિનતે રુચિકે ન વિલોકન કેતા નિહોરી; લીજતુહે સબહિકે સીંગાર અંગારન જ્યોં બિનુ ચંદ ચકોરી. ૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી ઊભા હતા ત્યારે રાધાજી એકાંત જાણીને કટાક્ષ કરીને પ્રભુજીના સામું જોયું, હશીને મરકલું કર્યું. ભોંહ ચડાવીને સમશાએ કરીને બોલાવ્યા, ઘણુંજ માન દીધું તે સખી સખીને કહેછે. હે સખી કેશવરાય મેં દહાડા પછે પ્રીતિ કરીને સામુ જોતા નથી. કોઇને પણ મેં ઘણા ઘણા નોહારા કીધા ને સરવે શ્રંગાર તે અંગારા જેવા લાગે. ૮

દુહો.

અંવલોકન આલાપતે, મિલવેકું અકુલાઈ; હોત દિશા દશ વિનું મિલે, કેશવ કયો કહિ જાઈ. ૮ અર્થ—જોવું, બોલવું, મળવું તેણે કરીને મળવાને આકલા થાય તેને વિણ મલ્યે કાંઇ કામની દશ અવસ્થા છે તે હોય. ૮

पुन:दुहा.

અભિલાખ સુચિંત ગુન કથન, સ્મૃતિ ઉદ્વેગ પ્રલાપ; ઉન્માદ વ્યાધી જડતા ભયે, હોત મરન પુનિ આપ. ૯ અર્થ—તે એ દિશા દશ છે તેનું નામ-એક અભિલાષ, બીજી ચિંતા, ત્રિગુન કથન, સ્મૃતિ ઉદ્વેગ, છઠો પ્રલાપ, ઉન્માદ, વ્યાધી, જડતા, દસમી મર્ણ અવસ્થા એ દશ કામની અવસ્થા જાણવી.

अथ अभिलाष लच्छनं.

દુહા—નેન વેન મલ મિલિ રહે, ચાહે મિલ્યો શરીર; કહે કેસવ અભિલાષ યહ, વરનતહે મતિ ધીર. ૧૦ અર્થ—નેન જે ચક્ષુ વેણ કહેતાં વચન ને મન એટલે વાને મલ્યા પણ અંગોઅંગ મલ્યા વિના છન આવે તે અભિલાષ તેનું નામ કહીએ. ૧૦

अथ स्वामीनीजीनो प्रच्छन अभिलाष.

સવૈયો—સુધિ બુધિ ઘટી દુતિ દેહ મિટી દિનહી દિન ચાહિ એ બઢી ફાંસી; કછુ કેસવ આપને પેટકિ પીર દુરાવતીપૈ મુખ કાઢિ તીસી; બીસ ઓમોં સુખ ભુખ સખી નીશી નીંદ પરી ચિત ચાહતી ચાઢીસી; ગયો કછુ ગાંઠિ તે છુટ છબીલી સૌ કાહિતે ડોલતિ ડાઢ તીસી. ૧૧ અર્થ—સખી શ્રી રાધાજી પ્રત્યે કહેછે. હે રાધે તારી સુધિ બુધિ ઘટી દીસેછે. અને દેહની દુતી જે કાંતી તે પણ ઘટી દીસેછે. અને દહાડે દહાડે ચીંતા વધતી દીસેછે અને કેસવરાય કહેછે અને પોતાના પેટની પીડા પોતાના પેટમાં છુપાવે છે. પણ મોઢે કાઢતા નથી તે શું કેને પણ તું કહેતી નથી ને સુખ વીસારી મેલ્યું, ભુખ વીસારી મેલી; નિદ્રા પણ મેલી, જેમ દહાડી દહાડીનો વ્યાપાર વધે તેમ ચિંતા વધેછે. ને હે છબીલી કાંઇ છુટી પડે છે તો અરધ બલી પ્રાય ચાલેછે તે શું છે તે કહે. ૧૧

अथ श्री स्वामीनीजीको प्रकाश.

સવૈયો—જો કહું દેખ જગે દિખ સાધહિ દિખાવતિહી દિનહો વ્રત જેહો; યાહિમેં કેસવ દેખિયે બોલનિ દેખહો દેખ સખી અબ કેહો; ઊનકો દુરિ દ-

ખહુ દેહુ જ્યું આપનો દેહને દેખનિ દેહો; દેખવેકું વહેરાવતિ મોહિસુ હુબ કહા કહ્ધુ દેખહિ લેહો. ૧૨ અર્થ—સખી રાધાજીને કહેછે જે તને દેખાડીયે તો ત્યાં દેખવાની સાદર લાગશે. દેખાડશું જે વારે ત વારે દિન પ્રત્યે દીઠા પણે દુખ પામશો તે માટે અહીં કેસવ ઉભાછે. બોલીશ માં, પણ જો દેહ છુપાડીને જોવું, પોતાનું દીલ દેખાડીશ માં એમ સખીએ કહ્યું તે વારે નાયક બોલ્યા કે મને જોવા દેશોમાં કોહોછો અને એને કોહોછો તે શું હું કાંઇ જોયે માંહીથી હરી લ-ઊંઉં. ૧૨

अथ श्रीजीकी प्रछन अभिलाख.

સવેયો—પાઇ પરોં બલ જાઊં મનોહર આપુંન શી ન કરો અબ તાહુ; દે-ખે અઘાત નહીં દિનકે ફિરિ વાર કહા અન દેખે હું જાઊં; મોસુ કહીસુ કહી અબ કેસેહું કેસવ કાન્હ પત્યા હુંન કાહું; ડાગ હુગે જગહે ચિનું ધીરજ તા તોહે ને હું સીરા ન ખાઉ. ૧૩ અર્થ—સખી શ્રી પ્રભુજીને કહેછે કે હે પ્રભુ તમને બલિહારી જાઉ. તમે આપ સરીખી નાયકા પ્રત્યે મ કરો, દિવસને દીઠે ધ્રા યા નહીં તો હવે એકવાર વળી દીઠા વિના ફરી ગયા તેજ થયું. મો પ્રત્યે જે ક હ્યું તે કહ્યું પણ ફરી બીજી કોઇની પ્રતીત આણી કેહેશોમાં. ધૈર્ય રાખો ધૈર્ય રા-ખ્યા વિના ઉન્હુ જમતાં બળશો ને ધૈર્યથી હળવે ઠરેથી જમીયે. ૧૩

• अथ श्रीजीकी प्रकाश अभिलाष कथ्य ते,

સવેયો—હે કોઊ માઇ હોતુ ધન્હકો યહ જાહુ કેહ કહિ વાઊ વહેહે; ન્યાઇ હી કેસવ ગોકુલકી કુળટા કુળ નારિની નાઊ લહેહે; દેખ રિ દેખિ લગાઇ ટગાઇ તનો સો ઘાલી જ્યું ડાર રહેહે; કો હેરિ કો જેસેં જાનતિ નાહિ બકાલહી હીકા કે સંદેસ કહેહે. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીની સખી પ્રભુજીને બારણે વારે વારે જોઇ જાય તે વારે પ્રભુજીની સખીએ દીઠી. ત વારે સખી બોલી, બાઇ કોઇ એને હીતકારી છે જેવું કહીએ તને એવુંજ અમને કહે અને ન્યાયે કેસવરા ય કહેછે. આ ગોકુલની સ્ત્રીઓ છે, તે કુળને તારે એવી છે; એક ટકે જોઇ રહી છે. સોના રાગીએ ગાતરે જડાઇને ઘ્રુપીને ઉભી છે. કોણુ છેરે એને હુંતો જાણુ-તી નથી. કેઇવારની કેના સંદેસા કહેછે. ૧૪

अथ चिंता लछन प्राह.

દુહો—કેસેંકે મિલિયે મિસેં, હરિ કેસેં બસ હોય; યહ ચિંતા ચિત ચેતકે,

વરનત હે સખ કોઇ. ૧૫ અર્થ—શ્રી ભરતાર તે પરસ્પરે મનમાં એમ જાણેને એમ કે દહાડે મળીશું. કેમ વશ થાશે એવો દહાડી મનમાં વિચાર કરે તે ચિં-તા. ૧૫

अथ श्री स्वामीनीजीकी प्रछन चिंता.

દુહો—અપનો ઉતનો આપનો, હોતનિ દેખે જાહિ; આપન હીતે આપને, કયોં મન કરહી ત્યાહિ. ૧૬ અર્થ—વળી રાધાજી મનમાં કહેછે કે જેને જોયા પછી આપણું આપણું વીસરી જાયછે કહેતાં સુધિ બુદ્ધિ જાય. જો આપણું મન આપણે હાથ રહેતુ નથી તો પરનું મન આપણે વશ કેમ થાય. ૧૫

अथ प्रियाजीको प्रकाश चिंता.

કવિત—પ્રેમ ભયે રૂપ રૂપ સગીવ સંકોચ સોચ વીરહ વિનોદ પીળીજ પીલી યત પચીકે; તરલ તુરંગ અવલોકીની અનંત ગતિ રથ મનોરથ રહે પેદ પ્યાદે ગું-ન ગચીકે; દુહુ ઓર પખો જોર ઘોર ધને કેસોદાસ હોઇ જીતી કોંનકી કો હારે હીયે લચીકે; દેખવુ તુમ્હે ગોપાલ તીહી કાલ ઉહી બાલ ઉર સતરંજકી સી બાજી રાખી રચીકે. ૧૭ અર્થ—રાધાજીની સખી પ્રભુ પ્રત્યે કહેછે કે હે મહારાજ જે દહાડાથી તમને રાધાએ દીઠાછે. તે દહાડાથી રાધાજી મનમાં સેત્રંજની બાજી માંડીછે તે કહીયે છીએ. એક પ્રેમ બીજો એ બેનો નજર સંકોચ સોચ એ બે વજીર એક વિરહને વિનોદ તેણે ઘણો માહુ થાને એસેછે. તરલ જે તુરંજ તે ચં ચલ તેનો જે તુરંગ એવું જે અવલોકવુ જે જોવું તેતો જાણીએ ઘોડાજ ન હોય. અને મનોરથ રૂપિયા જે રથ હાથીને ઠામે અનેક અનેક ગુણ તે તો પ્યાદલ તે વીચે માંડી રાખ્યા છે. બમે પાસે જોડ માંડાછે. ઘણા ઘોર માંહી થાયછે. કે કે સવરાય કુણ જાણે જીત કોની થાશે અને કુણ હારશે. ૧૭

अथ श्री प्रियाजीको प्रछन चिंता,

કવિત—કેસોદાસ સકલ સુવાસ નિવાસ નત, કહી કપ ભૃગુટી વિલાસ ત્રા-સ ખાલીહે; કેસો એસો દિન વડ ભાગી અનુરાગી જીહી, મેરી દ્રગ વાકે સંગ લા ગી લાગી સાલીહે; એસે દ્વૈ હેં ઇસ કુની આપને કટાક્ષ મૃગ મદ વનસાર સમે મ ર ઉર ઓલીહે; દીપક સમીપ નીસી પની દીપતી વિલોકે વદ, ચિત્રકી પુતરી જયું ક હું હસી બોલીહે. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી મનમાં ચિંતા કરે છે જે રાધાજીનું તન જે શરીર છે તે સુગંધનો નિવાસ છે અને એની ભ્રકુટી જે ભ્રૂહ

તેનો જે વિલાસ ત્રાસ તે બીહીવું તે મુકીને કયારે સનમુખ જોશે. બાઇ તે દીવસ કેવો હશે. મોટા ભાગ્યની ધણીઆણી એવી જે રાધાજી તે રાગી કહેતા પ્રીત કરીને મારી જે આંખ તેને સંગાત જોડાને આવશે. ને વળી પોતાની મેળે ક ટાક્ષ દ્રસ્ટે કરીને મારી છાતી ટાઢી કરશે. અને દીવાને પાસે દીપતી જે કાંત્તી તે જોઇને ચિત્રામણની પુતળીની પેરે મુખે એ મૌન ધરીને રહી છે તો તે કયારે હ-શીને બોલસે. ૧૮

श्रीजीनी प्रकाश चिंता.

સવૈયો—રાધિકાકી જનનીકો જની કોઊ કોહું સ્વયંવર વાત ચલાઇ; દેવ કુમારસી ગોપ કુમારની માંનું દે વ્રખભાનું બુલાઇ; કેસવ કેસેકુ બાલ ભલી યહ માલ સો મેરે હિયે પહિરાઇ;તોસિ સખી સમ કે સંગ વાકે સુ કયોં યહ બાત સ બ બનિ આઇ. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી સખીના આગળ કહેછે કે હે સખી એવી કોઇ ડાહી છે જે રાધાજીની માતાને કહે જે રાધાજીનો સ્વયંવર કરાવે. દેવ કુમાર સરીખા જે ગોપ કુમાર છે તેને માન દેઇને વ્રખભાન બોલાવે. કેસવરાય કહેછે ને એ જે બાલ જે રાધિકાજી તે ભલી થઇ ને માળા મારા ગળામાં ઘાલે અને તું સરીખી છે જે સખી તેને પાસે રાખી શિખામણ દે એ સઘલી વાત કેમ બની આવે. ૧૯

अथ गुन कथन चेष्टा.

દુહો—જેહાં ગુનગની દેહ ધ્રુતિ, વરને કવન વિશેષ; તાકુ કહિએ ગુન કથન, મનમથ મથન સુલેષ. ૨૦ અર્થ—જયાં દુતી જે કાંતી તેના ગુણ ગણી ગણી ને વખાણ કરે, જે સ્ત્રી પુરૂષના વખાણ કરે. જે પુરૂષ સ્ત્રીના વખાણ કરે તેનું ના મ ગુણ કથન કહીએ. ૨૦

अथ पियुको प्रछन गुण कथन.

કવિત—કીરતી સહીત નિત કેસવ કુવર કાન્હ, કેવલ અકીરતી નૃપતિ સોમ માનીયે; ધ્રુવની ચંપક પાત કુમલાઇ જાત તન અતિ હરખાત ગાત હરિ જ્યું કે જા-નીયે; કોમલ સુવાસ જ્યું ન પ્યારેકે પરમ પાન, કંટક કલીત નાલ નલીન બખાનિયે; લોચન વિશાલ ચારૂ મદન ગોપાલ જ્યુંકે મદન સરની દસન રસ હાનિયે. ૨૧ અ ર્થ—શ્રી રાધાજી પ્રભુજીના ગુણ કહેછે. કાન્હ કુમાર નિત્ય કીર્ત્તિવંત છે. અને સોમ જે ચંદ્રમા તેના અપકીર્ત્તિજ છે તે કલંકી છે. અને ચંપો તેની જે કળીની પાંખડી છે તે તો હાથે લગારેક ઝાલીએ તો કરમાઇ જાય છે. અને પ્રભુનું શરીર

નિત્ય હર્ષ યુક્તછે, ને પ્રભુજીના હાથ તે પરમ કોમળછે, સુગંધ યુક્ત છે. અને કમળ નાળ તો કાંટે યુક્ત છે તે હાથની બરાબરી ન આવે અને મદન ગોપાળનાં જે લોચન તે વિશાલ મનોહર છે. અને કામનું જે બાણ તેની ઉપમા દીજે તો રસની હાની થાય તે થકી અધીક છે. ૨૧

प्रियाकौ प्रकाश गुण कथनं.

સવૈયો—ખંજન કે મન રંજન કેશવ રંજન નેન કીધું મતિ જીકી; મીઠી સુધાકે સુધા ધરકી દ્યુતિ દંતનકી કિધું દાડમ હીકી, ચંદ ભલો મુખ ચંદ કિધું સખિ મુરતિ કામકે કાન્હકી નીકી; કોમલ પંકજ કે પદ પંકજ પ્રાન પિયારેકે મૂરતિ પીકી. ૨૨ અર્થ—રાધિકાજી સખી આગળ કહે છે કે હે સખી આ ખંજન પક્ષી મનને રંજન કરે છે કે, ના કેશવરાયનાં નેત્ર અધીક છે. મારી મતે તો હું એમ જાણું છું. અને સખી અમ્રત મીઠું કે, ના પ્રભુજીના અધર રસ મીઠો. ને દાડમનું તેજ અધીક કે ના, ના પ્રભુજીના દાંતનું તેજ અધીક છે ને સખી ઉગેછે તે ચંદ્રમા ભલો કે ના, ના પ્રભુજીનાં મુખ રૂપીઓ ચંદ્રમા ભલો, મુરતી કાન્હની સારી કે ના કામની રૂડી. પંકજ કમલ તે ફુલો પ્રાણ વહાલા કહીજે કે, ના પ્રભુજીની મુરતી વહાલી કહીએ. તે વારે સખી કહેછે પ્રભુને જે ઉપમા દીજે તે શોભછે. ૨૨

पियुको प्रछन गुनस्य कथनं.

સવૈયો—જો કહું કેસવ સોમ સરોજ સુધા સુર ભૃગિત દેહ દહેહે; દાડમ કે ફલ શ્રીફલ વા દ્રુમ હાટક કોટક કષ્ટ સહેહે; કોક કપોત કરી અહિ કેસર કોકિલ કીરકું ચોલ કહીહે; અંગ અનુપમ વાનિયકે ઇનકી ઉપમા કહિવેકિ રહીહે. ૨૩ અર્થ—પ્રભુજી રાધાજીનું વખાણ કરેછે. જો સોમ જે ચંદ્રમા સરીખુ મુખ રાધાજીનું કહું, તો તે તો દેવતાએ અમૃત પીને તેને એઠો કરી મુકયો છે. જો દાડમના ફળ તો જો રાધાજીના દાંત જોઇને આફણીએ ફાટી પડેછે અને શ્રીફલ અને બીલાં તેતો નિરસ છે ને સ્તન તો રસે યુક્ત છે અને વિદ્રુમ જે પરવાળા છે તે તો કઠીન છે અને અધર કોમળ છે અને હાટક જે સુવર્ણ તે તો કસોટી પામે છે પણ તોય કોમળ થતું નથી અને રાધિકાજીની દેહતો સદાય કોમળ છે, અને કોક જે ચક્રવાક છે તેહનો તો વિયોગ છે, કપોત જે હોલો, કરી જે હસ્તી, અહી જે સર્પ, કોકીલ જે કોયલ, કીર જે પોપટ,એતો સર્વ મલીન છે. અને રાધાજીનું અંગ તો અનોપમ સુંદરછે. એતો જીવ એની ઉપમા માત્ર કહેવાને રહીછે.૨૩

अथ पियुको प्रकाश गुन कथ्यते

સવૈયો—લોચન વીચ વુભી રચી રાધાકી કેશવ કેસેહું જાતિ ન કાઢી; માન હમેર ગહિ અનુરાગનિ કુંકુમ પંક કલંકિત ગાઢો, મેરિય લાગિ રહીતનું તાનનુ યો દુતિ નીલનિ ચોલકી વાઢી; મેરેહિ માનું હિયે કહું સુંધતિયો અરબિંદુ હિયે મુખ ઠાઢો. ૨૪ **અર્થ**—પ્રભુજી સખી આગળ કહેછે હે સખી મારી આંખ્યોમાં રાધાજીની કાંતી સુભી રહીછે, વશી રહીછે તે કેશવરાય કહેછે કે કેમે કાઢી જાય નહીં અને કુંકુમના જે તીલકે પીલ કીધીછે તે જાણીએ મારો અનુરાગ જે પ્રીતિ તે રૂપણી રાતી તેણેજ ગાઢી કરીને ગ્રહી ન હોવે શું અને નીલાંબર પહેરેલાં છે તેની જે કાંતી તે મહારા હયામાં વળગી રહી છે તે જાણીએ ચાળકો માર્યો ન હોય શું. તેની પેરે લોળ ઉઠે તેમ વળગી રહીછે અને મુખ આકુ કમલ દેઇને ઊભી રહી છે તે જાણીએ મહારા હૃદય કમલને ગ્રહતીજ ન હોય પરિમલને મિશે કરીને. ૨૪

अथ स्मृति लच्छनं.

દુહો—ઔર કછુ ન સુહાઇ ઉહાં, ભૂલ જાઇ જહાં કામ; મન મિલવેકી કામના, તાકો સમૃતિ હે નામ. ૨૫ **અર્થ**—જ્યાંહાં કાંઇ બીજુ ગમે નહી અને બીજું કામ સઘળુએ વીસરી જાય, મનમાં મળવાનીજ વાંછના કરે, તેનું નામ સ્મૃતિ કહીએ છીએ. ૨૫

स्वामीनीजीको प्रच्छन स्मृति.

સવૈયો—બોલ્યો સુહાઇ ન ખેલ્યો સુહાઇ ન દેખ્યો સુહાઇ ન દુખ બઢચો સો; નીકિય બાત સુને સમુઝે ન મનોમન કાહુકે મોહ મઢચોસો; કેશવ હુદતિ યો હિયમેં મત્ત મુઢ ભયો ગુન ગુઢ પઢચોસો; કો કરે સાજ બજાવેકો કોવિ નહી યાકો કછુ ચીતક ચાક ચઢચો સો. ૨૬ **અર્થ**—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે. આજ રાધાજીનું મન ચાકડે ચડી રહ્યું હોય એમ દીસે છે. કેનું પણ બોલ્યું ગમતું નથી. તે શું? કોઇનું સામું જોયું ગમતુ નથી. હઇયામાં દુખ વાધ્યું દીસેછે, સારી વાત પણ સાભળતી નથી, સમજતી નથી. જાણે મન માં ઢાંકયું ન હોય શું. સખી કહેછે કે સોરાય હું હાયામાં બોલુંછું જે એની મતિ મુઢ થઇછે કે કોઇ ગુણના સમુહ ભણીછે. જંત્રનો સાજ કુણ કરે અને બજાડે કોણ એનું ચિંતા જાણે ચાકડે ચડયુંછે. ૨૬

स्वामीनजिनी प्रकाश स्मृति.

સવૈયો—મેરે મિલાઇ હવે મિલિહો મન મોહન સો મન માહિ ન દીજે; મોન

હિ મૌન બને ન કહ્યું અગ કો મનું આનંદકે રસ ભીજે; એસેહિ કેશવ કેસેં જિયે અહો પાન ન ખાહુ પે પાનિ ન પીજે; જાતિહે કોઊ કહા કરિ હોત વસો વન જો નો સંકોચન કીજે. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને સ્મૃતિ ઉપનીછે તે વારે કાંઈ બોલ્યું ગમતું નથી તે વારે સખી કહેછે કે હે રાધાજી જે વારે હું મળવીશ તે વારે મળશો તો હમણાંજ મનમોહનને મોહ ઉપજાવીને પોતાનુ મન આપીને મળીએ નહીં અને હે સખી આઓ દિન મૌન ધરીને બેઠાં કેમ ચાલે કંઈએક તો માનનો દેનારો જે પિયુ તેના રસમાં ભીજીએ. કેશવરાય કહેછે એમ કેમ જીવીએ. પાન ન ખાઈએ અને પાણી ન પીજીએ અને હે સખી કોઇ જાણશે તો શું કરીશ. જો હઈયામાં સોચ છે તે વિચાર છે તો સંકોચ ન કીજે. ૨૭

अथश्री पियुको प्रच्छन स्मृति.

સવૈયો—ઘોર ઘનો ઘનસાર ઘસ્યો ઘનશ્યામ સુચંદન એ તનૂ રૂલ્યો; કેસવ કુંજકો કુલ ચિતે પ્રતીકુલ ભયે ભય ફૂલનિ ફુલ્યો; ભુલિસેં ડોલતિ બોલતિ હું ઉતજાતકિ તે મન સંભ્રમ ભૂલ્યો; જાનતિહું યહ કાહુકે આજ મનોહર હાર હિંડોલનિ જૂલ્યો. ૨૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને હૈયામાં સ્મૃતિ અવસ્થા ઉપની છે તે વારે કાંઇ બોલ્યું ચાલ્યું ગમતું નથી તે સખી સખી આગળ કહેછે. પહેલી ઉઠીને ઘનસાર જે કપુર તે ઘશી અને માંહી ચંદન મેલીને શરીરે વિલેપન કીધું અને કેસવરાય જે તે કુંજ જે લતા ગ્રહને પાસે જઇ જોઇને પાછા વળ્યા તે શા માટે ત્યાં અનેક જાતિનાં ફુલ ફુલી રહ્યાં છે. તે જોઇને મનમાં સામુ દુઃખ પામ્યા. વનને વિશે ભુલા પડ્યા હોય તેમ ફરતા દીસેછે અને જે મનમાં આવે તે બોલે છે. ચિતને વિશે ભ્રમ ભૂલ થયો હોય એમ ભુલા ભમે છે. જાણુંછું આજ હરિનું મન કોઇ સુંદરીના મનોહર હાર રૂપીયે હિચોલે હીચ્યું દીસે છે. ૨૮

श्रीजीकी प्रकाश स्मृति लछन्म.

સવૈયો—વાસર વાસ ભયે વિસ કેસવદાસની ડાસનીકી ગત લીને; ચંદન ચાંદનિ ત્યોં ચિત ચાહત ચંદ્ર કે ચંદ્ર ચિતે રસ ભીને; પાન ન ખાઇ નમાનું કરે કછુ હાસ્ય વિલાસ વિદા કરિ દીને; એહ ગોકુલકે કુલકો જીહિ ગોકુલનાથ કહે ઠીગ કીને. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને સ્મૃતિ અવસ્થા ઉપની છે ને કાંઇ ગમતું નથી. તે સખી સખી આગળ કહે છે કે હે સખી પ્રભુજીને વાસ કહેતાં રૂડો પરિમલ અને વસ્ત્ર તે વિષ સરીખાં લાગેછે અને બિછાનાં તે તો

ડાસ કહેતાં દરીઆના મોટા માંખા તેની પેઠે લાગેછે. ચંદ્રમાને ચાંદની જે આજ વાળી રાતરે તે જોયે થકે ચંદ્રવાક જે ચક્રવાક જેમ દુઃખ પામે તેમ પામેછે. વિર હ રસે એમ ભિજેછે. પાન ન ખાય પાણી ન પીયે કાંઇ ખાય નહીં અને હાસ્ય વિ લાસને વિદાયક કરી મુકયા છે સખી કહેછે કે ગોકુળની જે સ્ત્રીયો એવી છે જેણે ગોકુલનાથ એવા કરી મુકયા છે. ૨૯

अथ उद्वेग लच्छन प्राह ते.

દુહો—દુખદાયક દ્વે જાત તહાં, સુખદાયક અનવાસ; સો ઉદ્વેગ દિશા દુસહ, જાનહું કેશવદાસ. ૩૦ અર્થ—જેટલી સુખદાયક વસ્તુ હતી તેટલી સુંખી દુખના દાયક અનાવાસ થઇ જાય તેને દસ અવસ્થાના ઉદ્વેગ અવસ્થા કહીયે તે કેસવદા સ કેહેછે. ૩૦

पियाका प्रछन उद्वेग दिसा लछन लिख्यते.

સવૈયો—ચંદનહી વિશકું દેહ કેસવ રાહુ યહી ગુન લીન ન લીનો; કુંભ જ- પાવન જાનિ અપાવન ભીરે પિયો પવિ જાનુ ન દીનો; યાસું સુધાધર શેષ વિષ ધરના ઊર્ષર્યા વિધિ હે બુધ હીનો; સુરસોં માઇ કહા કહિયે યહ પાપિ જ્યું આપ બરાબર કીનો. ૩૧ અર્થ—શ્રી રાધાજીને એક સમાને વિશે ઉદ્વેગ અવસ્થા વ્યાપી છે. તે માટે જેટલી રૂડી રૂડી વસ્તુ છે તે ભુંડી લાગેછે. ચંદ્રમાનાં કીરણ છે તે તો અગ્નિની પેઠ લાગેછે તે માટે ચંદ્રમાની નીંદા કરેછે. હે સખી એ ચંદ્ર માને તું ચંદ્ર ન જાણીશ. એતો વિષનો કુંદ છે કહેતાં વિષનું મુળછે. તેનું દ્રષ્ટાંત જાણે રાહે ગલીને પાછો મૂકયો છે અને વળી કુંભજ જે અગસ્તજી તણે સમુદ્ર પી ધો તે વારે ભુલે એ પીવાણો પણ અગસ્ત તો મહા પવિત્ર છે તે વારે પેટને વિશે થી કાડી નાખ્યો. તણે જોયો જે એતો મહા અપવિત્રછે. બાધો સમુદ્ર કાઢ્યો તે એને માટે ચંદ્રમાને પેટને વિશે પચવા ન દીધો અને હે સખી બ્રહ્માજીની પણ કાંઇ બુધ્ધિ દીસતી નથી જે શેષ નાગ પૃથ્વિ બધાનો ભાર ઉપાડી રહ્યો છે જેને આ- ધારે ચોરાસી લાખ જીવ રહ્યાછે. તેનું નામ તો વિષધર પાડયો અને એને સુધાકર કીધો અને વળી પણ એ સુર્યનારાયણને શું કહીએ જે એ પાપીને બરાબર કીધો. એ ચંદ્રમાને પોતા પ્રાય કરીને થાપ્યો તે શું. ૩૧

अथ पियाको प्रकाश उद्वेग.

સવૈયો—કેશવ કાલહિ વિલોકે ભગિ વહ આજુ વિલોકિ વિના સમરે જ્યું; વાસર વિષ વિસે મિડિયા જીન્હકી જામિનિ જોતિ જરે જ્યું; પાલકતે ભુવિ ભુવિ તે પાલક

આલિ કરી રિ કલાલ કરેજ્યું; ભુખ દેઉ કહ્યું વ્રજભુષન દુખન દેહકો હરી હરેજ્યું. ૩૨ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને ઉદ્વેગ અવસ્થા ઉપની છે તજાણી છે તે સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે. હે પ્રભુજી કાલે જે વસ્તુ તમે આપી હતી તે સારી પેઠે જોઈને સુખ પામી હતી. તે આજ જોવાને કાજે વારેવારે સંભારે છે, મરે છે, વાસર જે દહાડો તે વીશે વિશ્વાજી મતે વિષ ખાધુ હોય ને પડી દીસે એમ મરડી નાખી છે. અને અજવાળી જે રાત્રી તે અગ્નિની પેઠે બળે છે અને પલંગ ઉપરથી ભૂમિયે આણે છે ને ભોંયથી પલંગ ઉપર આણે છે એમ ક્રોડેક સખી ઉપચાર કરે છે. હે વ્રજભુષણ કાંઈક ભુષણ આપો જે જોઈને દેહનું દુખ વીસરે તેને માટે કાંઈક આભર્ણ આપો. ૩૨

श्रीजीको प्रछन उद्वेग दिशा वर्णन.

સવૈયો—મેઘ જ્યું હસીકે હંસન હેરત હંસન જ્યું ધન રૂપ ન પીવે; કંજન ચિત ચંદન ચાહત ચંદન જ્યોં કંજન કયોહું ન છીવે; તાલતે વાગતિ વાગેત તાલનિ તાલત માલકિ જાન ન શ્લૈવે; કેસિકે કેશવ યે જુવતી સુનિ એસિ દયા પિઉકી પલ જીવૈ. ૩૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને ઉદ્વેગ અવસ્થા ઉપની છે તે સખી સખીને કહેછે કે હે સખી આજ પ્રભુજીને કાંઇ ગમતુ નથી તે કહે છે, મેઘની ઘટા દીઠે કાંઈ હંસ પ્રસંન થાય નહી તેમ પ્રભુજી કાંઇ હંસ દીઠે પ્રસન્ન થતા નથી અને હંસ જેમ મેઘ સામું જોતા નથી તેમ પ્રભુજી કાંઇ મેઘ સામુ જોતા નથી. અને જે કમળ જેમ ચંદ્રમાને વાંછતા નથી, ને ચંદ્રમાને કમળ જેમ સરાતા નથી તેમ ચંદ્રમાની પેર પ્રભુજી કમળનીને સારતા નથી. અને તળાવથી વાડીમાં ને વાડીમાંથી તળાવે આવેછે ને તાલતમાલનાં જે વ્રક્ષ તેની જાતીછે અને હે સખી કેસવ કહેછે કે તે યુવતી કેવી હશે જે પોતાના ભરથારની એવી દશા દેખીને જે જીવે તે સ્ત્રી કેવી હશે જે સખી પતિનું દુખ સહેછે.

पियुका प्रकाशउद्वेग प्रछेन.

સવૈયો—સોચિ સખી ભરિ રેનિ વીલોચન કાપત દેખત ફુલ તમાલહી; ભુલેસી ડોલતિ બોલત નાહિ ન વાગ ગએહી કછુ તેરહી તાલહી; દેખ્યો જો ચાહત દેખિ ન આવત તે સમે આન વિખાઉરિ લાલહી; આજ કહા દિખ સાધ લગી જબ દેખ્યો કછુ ન સુહાઇ ગુપાલહી. ૩૪ અર્થ—પ્રભુજીને પ્રકાશ ઉદ્વેગ ઉપનો છે તે સખી રાધાજીને કહેછે હે સખી પ્રભુજીને આજ દોહલું દીસે છે સોચીને આંખ્યો ભરી લેછે. તમાલના વ્રક્ષ ફુલાં જોઇ જોઈને થરથર ધ્રુજે છે; અને ભુ

ભુલ્યા સરીખા ભમેછે અને કાંઇજ મુખેથી બોલતા નથી અને હમણા વાડી મધે ગાયછે સકે કેહેતાં હરિ તલાવે ગયાછે, તને જોવા દીઠેછે પણ જોઇ શકતા નથી તે વારે રાધાજી બોલ્યાં કે હે સખી એવામાં કોઇ મને એ લાલને દેખાડો તે વારે સખીયે કહ્યું કે તને આજ ભલી જોવાની સાદર થઇ. જેવામાં ગોપાલજીને કાંઇપ ણ દીઠું ગમતુ નથી તેવામાં તને જોવાની સાદર થઇછે. ૩૪

अथ प्रलाप लछन वर्णन.

દુહો—ભમત રહે મન ભોર જ્યું, હિતપન મન પરિતાપ; બચન કહે પિય પછી સો, તાકો કલહ પ્રલાપ. અર્થ—મન જે ભમરાની પેઠે ભમતું રહે ને દીઠે મનને વિશે હેત અને તાપછે, તેને જે વાંતા હોય પિયુની સખી હોય તેની આગેરાવ કરે તેને પ્રલાપ કહીયે. ૩૫

राधाजीनो प्रछन प्रलाप.

સવૈયો—ખેલન હાંસિન પૈરિ અઢાઉનહે ત્રુનને રહિયે કપોસો; લેનો ન દેનો હલો ઉન ભલો ઉનના તિન ગોતિ કહા કહિ તો સો; આનિ દિયો સુખમેં દુખ કેસવ કેસે સહોંગિ કહા કહિ કોસોં; નેન ભરે ભરિ ગ્વાલ કહે અરિ દેખ્યો તે કાન્હ કહા કહ્યો મોસો. ૩૬ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને પ્રભુજી હસતા ને સખી સાંભળતાં કાંઇ કહ્યું તે રાધાજીને દુખ લાગ્યું તેનું દુખ ધરે છે અને સખી આગળ કહેછે કે હે સખી એને સંઘાતે કાંઇ રમીએ નહી હસીએ નહી એની સેરીએ જઇએ નહી એને આગળ કાંઇ વાંકુ ચાલીએ નહી, ઝાઝુ કો ઇ શું હેત કરીએ નહી, વેર કીજે નહી એવો મારો સ્વભાવછે. કાંઇ લેવું દેવું નહી હીલવું મીલવું નહી, નાતી નહી ગોત્રા નહી તો તે સખી શું કહું કેસવરાએ સુખ માં આવી ને મહા દુખ દીધું તે કેમ ખમું કોને કહું નેન ભરી ભરીને ગ્વાલી ક હેછે સખી તે દીઠુ કાહાને મુંને શું શુ કીધુ. ૩૬

स्वामीनीको प्रछन प्रलाप,

સવૈયો—આલિકે મઝિ મિલી હુતી ખેલન જાનેકો કાહું યો આયે કહાતે; ડીઠી દીદી ડી પરચો ન કહું ઉઠ દીઠ નહી હઠ પીઠકી ઘાતે; હોજ ગઇ ગમિ લ્યાજ નહી સેઉઠી જુરે કેશવ કાપની યાતે; એતી રીસમે નવચા કબહુ પેરહી વીચી હુ. આખીયાં નીકે તાતે ૩૭ અર્થ—એક સમાને વીશે રાધાજીને કહેછેકે હે સખી આજ હું સખીને સંગાતે રમવાને ગઇ હતી તે કુણ જાણે ઓચાંતા કાન્હ

ફયાથી આવ્યા. તે એોચ્ચાંતા દ્રશ્રે પડ્યા અને આવીને ધીડની પેડે કહ્યું જે બેઠા શું ચાલો, પાછજ આવીને બાત ફીધી. સખી હુંતો લાજમાં બુડી ગઇ વળી વળીને ઉડે, રીસે પ્રભુજી એવી રીસ કોઇવારે મેં ખમી નોહોતી પણ અગારેક નેત્રમાં મીલાપ માટે ખમી. ૩૭

अथ श्रीजीनो प्रछन प्रलाप. ॥

સવૈયા—નીલ નિચોલ દુરાઇ કપોલ વિલોક તિહિ કિયે બોલી કિ તોહી; જાનિ પરી હસિં બોલતિ ભીતર ભાજી ગઇ અવિલોકિનિ મોહી; પ્રુગ્રવેકી જક લગિહૈ કાનહિ કેસવકે રચિ રૂપકી લોહી; ગૌરસકી સૌં બબકિ સૌં તોહિકે બાર લગીહિ મોહી ૩૮

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને કહેછે જે મુને ઠાકોરજીએ પુછ્યું હે સખી લીલાંબરના ઘુંઘટા માંહી કપોલને ઢાંકીને જોતી મેં સામુ જોઇને ભીતર નાશી ગઇ ને કાનને બોલબ્યાની રટ લાગીછે અને કેસવ રાયને તારા રૂપની રૂચી કહેતા પ્રીતિ વાધીછે અને મુને કહે જે ગોરસના સમ તાહારા બાપના સમ મારા સમ જો ન કહેતો. બારણે લાગી ઉભી હતી તે કુણ હતી ને કેની કુંવરી હતી ૩૮

अथ श्रीजीको प्रकाश प्रलाप.

કવિત—મોહની મરીચીકા સૌ હાસ્યઘનસાર કો સો વાસ મુખ રૂપ કીસો રેખા અવદાન હૈ; કેસોદાસ બેનીતોત્રિબેની સી બનાઇ ગુહી યામે મેરે મનોરથ મુનીશ અનહાત હૈ નેહ ઉર જેસે નેન દેખી વેકુ વીસ જેસે વીજુરી જોંહ ઉરકેસે ઉચી ઝાતહૈ; દેવીકીસી બનાઇ વિધિ કોનકી હે બાઇ યહ તેરે ઘર આઇ આજ કહી કેસી બાતહે ૩૯ અર્થ-એક સમાને વીષે શ્રી રાધીકાજી સખીને ઘેર આવ્યાં છે તેવારે પ્રભુજીએ દીઠી તેણે પ્રભુજી સખીને આગળ વખાણ કરેછે કે હે સખી એનો જે હાસ્ય છે તે જાણીયે મોહનીના મરીચાંકા કહેતાં પડછાજ ન હોય અને મુખનો જે શ્વાસ તે જાણીયે ઘનસાર જે કપુર પ્રાયછે અને રૂપની રેખા હોય તે મારા ઉરને વિશે ચોટીને રહીછે અને કેસોરાય કહેછે કે વેણી ગુથી છે તે તે ત્રિવેણી સરીખી બનાવી છે ત્રિવેણી તે શું. ગંગા, યમુના, સરસ્વતી, કેસ કાલા છે તેતો જાણીયે જમુનાજી ધોળાં ફુલ મુકીને કેસ ગુંથ્યાછે તેતો જાણીએ ગંગાજી છે. રાતી દોરીએ ગુથ્યાછે તેતો જાણીએ સરસ્વતીનું જળ છે તે ત્રિવેણી જલ હોય તે શું તોયે તિર્થને વીશે મહારા મનોરથ રૂપીયા જે મુની તે મ

રંજન કરેછે તે નાહાય અને જોવાને માટે ઉઠકી રહ્યાંછે તે જોવાને ઉતાવળાં થયાં એવાં જે નેત્ર છે અને જુહ બે બીજુંકોશીછે કહેતાં ફરકી રહો છે અને ઉર જે સ્તન તે ઉઠકી રહ્યાં છે કહેતાં અર્ધ ઉઘાડાં દીસેછે અને વિધિ જે બ્રહ્મા તેણે દેવી સરખી બનાવી છે. એ કોની બેટી છે અને તારે ઘેર આવી છે તે આજ કેવી વાત છે એમ વખાણ કરેછે. ૩૯

अथ उन्माद लछन.

દુહો—તરકી ઉઠે છબિ ચલે, ચીતે રહે સખ દેખિ; સો ઉન્માદ જગાવણી, રોવે હસે વિસેખિ. ૪૦

અર્થ—ભડકીને ઉઠે, ઉઠીને ચાલે, વળી કહેના મુખ સાંમુ જોઇ રહે અને ઘડીએકમાં રોવે, ઘડીએકમાં હસે ગાવે તેને ઉન્માદ લછન એવી રીતે કહીયે ૪૦

प्रीयाको प्रकास उन्माद.

સવૈયા—કેસવ સુબુધિ બુધિ હરી તુમ બીનુ બીથા અગાધિ કહિ વાઢી લટૈ છુટા લટકતી કટી તટી લૌ ચીતવતી નીઠ દીઠ કરી વાઢી; કરકતી તકી તા રત તનુ તલફતી અતિ અપાર ઉપચારની ડાઢી; સક સકયતી લૈ લૈ સાસ અચેત સો ચેત માનૌ પ્રેમ પ્રેત ગતિ ગાઢી. ૪૧ અર્થ એક સમાને વીશે રાધાજીને ઉનમાદ ઉપન્યોછે તે સુબુધિ નથી તે પ્રભુજી આગળ સખી કહે છે. હે કેશવરાય આજ રાધાજીની ગતિ અનેરી દીસેછે. આજ તમ પાખે રાધાજીને ઘણી બ્યથા વેદના થઇ છે. કેસપાસ છુટા છે. એમ ફલીયામાં ફરતી દીસેછે અને ચારે દિશાએ જુવેછે અને નીચી દ્રસ્ટીયે કરીને વળી ઉભી થઇ રહીછે. વળી કાંઇ જોઇને બીહેછે અને વળી ત્રણાં તોડેછે. વારે વારે તલપે છે તે ત્રફડેછે. ઘણી ઘણી સખી ઉપચાર કરેછે અને કરગરે છે. ઘડીએકમાં અચેત થાય છે, ઘડીમાં સચેત થાયછે. જાણીયે પ્રેમ રૂપીયે પ્રેત સુધિ ચડીછે. ૪૧

अथश्री प्रछन पियाकी उन्माद.

સવૈયા—કેસવ ચૌકિ નીસીચ તબૈ છતિયાં ધરકે તરકે તકિ છાંડી; બુઝિયે ઔર કહે સુહિ ઔરહિ ઔરકિ ઔર ભઇ પલ માંહી: ડીઠી લગા કીધું વાય લગી મન ભુલી પર્યો કે કિયો કછું કાંહી; ઘુંઘટકી ઘટકી વટકી હરિ આજ કછુ સુધ રાધિકે નાહી. ૪૨ અર્થ--એક સમાને વિશે રાધાજીને ઉન્માદ ઉપન્યો છે તેને શુધિ બુધિ નથી તે સખી પ્રભુજીની આગળ કહેછે કે હે કેશવરાય આજ રાધાજીને ગતિ અનેરી દીસેછે તે જુવે તે વારે ચકીત થઇને જુવેછે. છાતી થરકી રહીછે તે

ધ્રુજી રહીછે. પોતાનો ઓછાંચો દેખીને પોતે ભડકે છે. અને પુછીયે શું ને બો લે શું. હે મહારાજ એક ઘડામાં કાંઇ થઇ થઇ રહીછે કે કોઇની દ્રશ્ટી લાગીછે કે કાંઇ વાઇ થઇછે કે કાંઇ મન ભુલું પડયું છે, કોણે કાંઇ કામણ કર્યુંછે. ઘુંઘટા ની, શરીરની, વસ્ત્રની હે હરિ આજ કાંઇ રાધાજીને શુધ્ધિ નથી. ૪૨

पियुकौ प्रछन उन्माद.

સવૈયો—ગુઢ અગુઢ પ્રકાશત વાત તિલોક અલોકકિ વાત સરીસી: રોવતિહે કબહુ હસિ ગાવત નાચત લાજકો છાંડિ છરીસી; કાહુકો સોચ્ય સંકોચન કાહુકુ દેખતિ આવતે દેહ મરીસી; વામકિ વાયકિ કામકે બાણકી હે હરિકી મતિ કાહુ હરિ સી. ૪૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને ઉન્માદ ઉપન્યોછે તે સખી સખી આગળ કહેછે. હે સખી આજ પ્રભુજીને અવસ્થા અનેસી દીસેછે, જે કાંઇ ગુપ્ત વાર્ત્તા હશે તે પ્રગટ કરેછે અને પ્રગટ છે તે પણ કહેછે અને લો કેહેતાં તે લોકાચાર અને અલોક તે બીંધા એ બે સરીખે ગણે છે. ઘડીએકમાં રોવે છે ઘડીએકમાં હસેછે. કોઇ વારે ગાન કરેછે, નાચેછે ને લાજરૂપ જે ચડી તેતો ઉડા વી નાખે, કેનો વિચાર ને કેનો સંકોચ કહેતાં બીક તો લગારે મનમાં આણે નહીં અને દેખતાં દેખતાં મટકા પડેછે. જાણીએ કાંઇ મરી કહેતાં કસજન હોય શું જા ણી એવા મરે મુર્છા કે શું. વાઇ કે કોઇ કામનાં બાણ વાજેછે કે ના હરિની મિ ત્ર કુણે હરિ લીધીછે. ૪૩

पियुको प्रकाश उन्माद.

કવિત– સજલ ચકીત ચિત વાત ચિહું ઓર ચાહી ચાહી રહે મુખ ચપલ તા ધાઇ ધાઇ; સો વન સો મન મન કંપતી તપત તન કેસોરાય રોવત હસત ઉઠી ગાઇ ગાઇ; ચલીએ દેખાઓ તોહી દેખતહી ભય મોહી ભયો સો કહન આઇ તા- સુ આલી અકુળાઇ: જેસે કછુ આંક વાંક બોલતિ બકતી આજ હરિ તેસેં જી ન મહ કાહુકો નિસિ જાત. ૪૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પરમેશ્વરને ઉન્માદ ઉ પન્યોછે તે સખી રાધાજી આગળ કહેછે. હે સખી આજ કેશવરાયનું મન ઠામ નથી અને સજલ કહેતાં જળ ભરાણી એવી જે આંખ્ય તેણીયે ચકીતની પેઠ ને ઘેલાની પેઠ ચારે દિસે જુવેછે. અને મનમાં ચાહ કહેતાં વાંછના કરતા થકા ચારે દિશા ચપળ હોઇ તેમ ઉતાવળા દોડેછે, મનમાં શોચ જે વિચાર શો કરેછે તે કોણ જાણે. મનના મનમાં ધ્રુજેછે. મનના મનમાં દાઝેછે, ઘડીએકમાં રોવે છે, ઘડી એકમાં હસેછે, કેને કેહેવાય નહીં. હે સખી ઘણા ઘણા આકળા થાય છે માટે

ચાલો ચાલો તમને દેખાડું મને તો જોતાં જોતાં શોચ કહેતાં વિચાર ઘણો થાયછે અને મુખમાંથી અકબક બોલેછે કે જે ને લવેછે તેમાં રખે કોઇનું નામ લેવાઇ જશે ૪૪

અથ વ્યાધી લછન યથા.

દુહો—અંગ વર્ણ વિવરન જહાં, અતિહી ઊંચે ઉસ્વાસ; નેન નીર પરતાપ બહુ, વ્યાધી કેસવદાસ ૪૫ અર્થ—અંગનો વાર્ણ કહેતાં મુખનો શરીરનો ને વર્ણ તથા બોલવું તે અતિ ઊંચા નિસાસા તથા રોવું તથા આંખમાં નીર ઘણું, પરિતાપ તે ઘણો પસ્તાવો એવી ચેષ્ટા હોય તેને કવિ કેશવદાસ વ્યાધી રોગ કહેછે. ૪૫

અથ પિયાકી વ્યાધી લછન.

સવૈયો—વૈન તજ્યોં ઉત બાત તે બોલે ન વૈં ન વિલોકત બુધ્ધ ભગીહે; વૈ ન સુને સમુઝે ન તો વાવુ હિ પ્રેત લગ્યોં કિધું પ્રીતિ જગીહે; કેશવ વે ઊત તો હિ રટે રટતાં હોય તે ઉનહીકિ લગીહે; વે ભએ પાન પાન્યો નતુ સુનિ કાન્હ ઠગે કીનું ઠગીહે. ૪૬ અર્થ—એક સમે સ્વામીનીજીને વ્યાધી ઉપની છે. હે રાધે તેં તો કાંઇ આંઇ બોલવું મુકયું. પણે પ્રભુજી પણ કાંઇ બોલતા નથી ને પણે કૃષ્ણ જોતા નથી. આંહી તું જોતી નથી જાણીએ બેહુની બુદ્ધિ ભાગી ગઇ છે તે શું જે નાશી ગઇ છે. કૃષ્ણને કાંઇ કહીએ તે સાંભળે નહીં અને તુને કાંઇ કહીએ વાત તે સમાતી નથી તે શું. બેઉને પ્રેત વળગ્યો છે કે શું. ભૂત પ્રેત વળગ્યો છે કે ના પ્રીતિ જાગી છે અને કેસોરાય તો તારૂં નામ લઇ લઇને જપેછે તે પણ ખાતા પીતા નથી અને તું પણ ખાતી પીતી નથી. હે સખી હું કહું તે સાંભળ તેં કાન્હને ઠગ્યા છે કે ના તને કાન્હે ઠગી છે. ૪૬

પિયુકી વ્યાધી લછન.

સવૈયો—વહાં ઉનકે તન તાપતેં તાપિયે હ્યહાં હનકે અસુવાનિ અન્હૈયે; વહાં ઉનકે ફિર જઇ એ ઉસાસનિ હહાં હનકે ઉપચાર ગુડૈયેં; કેશવ યે નંદલાલ ઉતે વ્રખભાન લલીકે નિદાન ન પિયે; એકહી વેર વુઝીનિ કહા ભયો માઇ ગલો ઉઠી દેખ ડરૈયે. ૪૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને વ્યાધી ઉપનીછે તે સખી કહેછે સખી આગલે. પણે તો રાધાજીને પાસે તાપે બેશી ન શકીએ, દાઝીએ નહીં તો બળીએ અને આંહી તો પ્રભુજીનાં આંસુમાં અંઘોલીએ, પણે તો રાધાજીના નિસાસે ઉડી જઇએ. અને કેશવરાયતો નંદજીના લાલ અને રાધાજી તો વ્રખભાનની કુંવરી છે એ બેહુને નિદાન જે રોગનું ઓષડ તે તો લાધનું નથી ને તે

દુઃખ જણાતું નથી તેણે શો ઉપચાર કીજે, એક વેળામાં એઉને શું થયુંછે. હે સખી ચાલો ઉઠો જઈએ, એને દેખીને બીજીએછીએ. ૪૭

जडता लछन.

દુહો—ભુલિ જાહી સુધ બુધિ જહાં, સુખ દુઃખ હોહિ સમાન; તાસુ જડતા કહતુહે. કેસોદાસ સુજાન. ૪૮ અર્થ—જહાં શુધિ બુદ્ધિ વીશરી જાય, સુખ દુઃખ સમાન લાગેછે. કેશવદાસ કહે છે તેને જડતા કહીએ. ૪૮

प्रियाजीकी जडता लछनं.

સવૈયો—ખરે ઊપચાર ખરી સિઅરી સિઅરે નૈ ખરાઇયે ખરીન ગુછીજે; એસેમ ઊર કિયે તે કછુ ઊપજે તો સકેલ કહા હમ લીજે; દેખતહી યહે કામ કલી કુમ્હીલાનિયે જાતિ કહા અબ કીજે; કોનપે જાઉ કહા કરું કેશવ કેસે જીયે યહ કોં હમ જીજે. ૪૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને જડતા ઊપનીછે તે સખી પ્રભુજીને આગળ કહેછે કે હે હરિ આજ રાધાજીને ખરેખરું છે, મેં ઘણાઘણા ઉપચાર કીધા હું તો ખરેખરી અડી રહીછું. મને કાંઇ કામ ઊકલતુ નથી જેમ જેમ હું કઠણ ઓષડ કરૂંછું તેમ તેમ ઘણું નાંખતાં જાયછે એવામાં ખરો ઊપચાર કરતે કાંઇ નવું થયું કહેતાં દુઃખ વધારે થયું તે દુઃખ અમારાથી કાંઇ લેવાય નહીં. સવળું કરતાં અવળું થયું તેમ અવળું થયું છે તો અમારે શું લેવું. અમને ખોટ બેસે. જોતાં જોતાં એ કામ કળાફુલ સરખી કોમળ કરમાતી જાયછે, હવે શું કીજે, કોણ પાસે જાઉ અને શું કરૂં. હે કેશવરાય કેમ જીવતી રહે અને અમે પણ કેમ જીવીએ. ૪૯

अथ प्रकाश जडता पियाजीकी.

સવૈયો—અખિયાં ન મિલી સખિયાં ન મિલીં પતિયાં વતિયાં ન મિલી તજિ મોને; ધ્યાન વિદ્વાન મિલી મન જયોં મિલે એક મનોમય સોને; કેસવ કસેહું વેગ મિલયો તન દ્વૈ યહે હરિ જો કછુ હોને; પૂરન પ્રેમ સમાધિ મિલે જેહિનુમે મિલિહો તબ કોને. ૫૦ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને જડતા ઊપનીછે તે સખી પ્રભુજી આગલ કહેછે હે મહારાજ આજ સ્વામીનીજીનું ડોળ કાંઇ હાથ નથી તે કહીએછીએ, અનેક સખી મળીને અનેક ઉપચાર કીધા પણ એને પાણી વલ માત્ર આંખ મળી નહીં, કોઇના વાત પણ સાંભળે નહીં. કશી વાત કરતા નથી, કોઇ પણ કહીએ કાગળ વાંચોતો મૌન મુકીને વાંચે નહીં ધ્યાન ધરીને મનમાંને મનમાં સમજીને રહેછે કેની પડે જેમ કોઇક રાંક મનમાં કઢયા કરે. સોનું જેમ

જરૈ એવો વિચાર કરે તે કેને પણ કહે નહીં ને મનમાંને મનમાં વિચાર કરેછે કે કેશવરાયજી વેહેલા વહેલા આવીને મળો, કાંઇ કરવું હોય તે કરો, પછે તો જે થનાર હશે તે થાશે પણ જહાં લગી શરીર સાજુ છે ત્યાંહાં લગે નજર મેળાપ કરો પછે પુર્ણ પ્રેમની સમાપ્તી કહેતાં શું જેમ યોગીતાલીલગારૈ છે અને શબવત થાયછે તેમ થાશે. તઇએ કેને મળશો કે પ્રભુ. ૫૦

अथ श्री प्रभुजीनी प्रछन्न चिंता

સવૈયો—પલહી પલ સીતલ હોત વિચાર શરીર સબે ઉપચાર નિદાને;જો કરિયે તનું મુડન ખંડન ચિત કછું સુખ દુઃખ ન જાને; કેશવ કાન શુને સમુજે ન હિ બુઝીયે કોનહીકો નહિ માને. જયોં ગુજિયો કવિ યોગ હે કાહુકો લોક કહા ઇન રોગનિ જાને. ૫૧ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને પણ જડતા ઉપનીછે તે સખી સખી આગળ કહેછે. હે સખી આજ પ્રભુજીને શરીરે કાંઇ સુખ નથી. ઘડીએ ઘડીએ શરીર ઠંડુ થઇને રહે છે અને ઉપચાર તે વળી ચિકિત્સા તેતો સઘળાં નિદાન કીધી અને શરીરને વિશે મંડન કીજે કહેતાં શોભા કીજે ને ચંદન ચડાવીએ અને ખંડન કીજે તે કચરે ખરડીએ તો તે તો સુખ દુખ ચિતને વિશે આણે નહીં અને હે સખી કેશવરાયને સાદ કરીએ તે તો સમજે નહીં, કેને આગળ કહીએ. એ વાત કુણ માને. યોગલીધો કે ના વિયોગ કહીને લોક એને શું જાણે. ૫૧ .

अथ श्री प्रभुजीनी प्रकाश जडता लछनं.

સવૈયો—કાનકે આસન વાસન વાસ નહીં બહુ તાસન મિતકો પ્રાશન કીજે કેશવ ઇંદ્રિય શોધ સબે મનું સાધિ સમાધિન કે રસ ભીજે; જો લોં ભયે હરિ સિધ્ધ પ્રસિધ્ધ ન તૌ લોં વિલોકનિ લીજે; હોંવ કરે તપ તૌ લગિ એ વરદાન ન જો જીપ દાન તો દીજે. ૫૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને જડતા ઉપનીછે તે સખી સખીને આગળ કહે છે હે સખી આજ પ્રભુને કોઇ મહા દશા ઉપની છે તે દસ મહાદશા માંહેલી દશા ઉપનીછે. આજ કાન્હજીતો આશન કરી બેઠા છે કાંઇ ખાતા નથી કાંઇ પીતા નથી અને મોટા મોટા જે મુની હતા તે વાયુએ કરીને દ્રાહતા કહેતાં પવન ખાતા પણ તે પ્રભુજી તો હુતાસ જે અગ્નિ તેનો મિત્ર જે વાયુ તેનોતો ભક્ષ કરતા નથી. કેશવરાય સર્વ ઇંદ્રિ પાછી હઇયામાં આણીને મન એ ઠામે કરીને ધ્યાન ધરીને બેઠા છે. શાંત રસમાં ભીના છે અને સખી જીહાં લગે હરિ પ્રસિધ્ધ સિધ્ધ થયા નથી એટલે જેમ સિધ્ધ અચેત થઇને બેસે છે તે

આથી બોલે નહીં એમ અબોલ્યા થઈને રહ્યા નથી ત્યાં લગે તું આવીને જો તો ખરી અને અપજશ તો ન લીજે. હે સખાં જેમ કોઇ દેવી ઉપર તપ કરે તેમ તું ઉપરે તપશા કરે છે. તે દેવીની પેઠે વરદાન ન આપીએ તો પણ જીવતદાન તો દીજે એટલે જેમ જીવતા રહે તેજ ઉપાય કીજે. ૫૨

अथ मरण लच्छन यथा.

દુહો—બને નહું મીલન જહાં, છલબલ કેસોદાસ; પુરન પ્રેમ પ્રતાપતે, મરન હોવહિ અનયાસ. ૫૩ અર્થ—છળે કરીને બળે કરી કયાંઇ મળી ન શકે તે વારે પુરણ જે પ્રેમ તેનો જે પ્રતાપ તેણે કરીને અનયાસ કહેતાં સહેજે મરણ ઉપજે. ૫૩

દુહો—મરણ જ્યું કેસવદાસપે, વરન્યો જાય ન મિત્ર; અજર અમર જાસોં કહે કૈસે પ્રેત ચરિત્ર ૫૪ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે પૂરણ પુરશોતમ જે શ્રીકૃશ્નજી તેની જે મરણ અવસ્થા તે કાંઈ વરણાય નહીં. તે શ્યા માટે જેને વેદ અજર અમર કહેછે તેને હું પ્રેત ચરિત્ર કરી કેમ વરણું. ૫૪

દુહો—રતિ ઉપજે રમનીનિકે, પેહલે કેસવદાસ, તિનકું એ ગતિ દેખિકે, કરત જ્યું પ્રેમ પ્રકાશ. ૫૫ અર્થ—કેસવદાસ કેહેછે રમણી જે સ્ત્રી તેને વેહેલી પ્રીતિ ઉપજે તેવારે તેની જે સખી હોય તે પ્રેમનો પ્રકાશ કરે એટલે કહી દેખાડે. ૫૫

દુહો—અતિ આદર અતિ લોભ તે, અતિ સગતિ અતિ મિત્ર, સાધન હોકે હોતહે; કેશવ ચંચળ નિત્ય ૫૬ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે અતિ આદરથી ઘણા લોભ થકી સાધુ તોય ચિત ચંચલ થાય તો સંગતીથી ચિત ચંચળ થાય. ૫૬

દુહો—સુભગ દશા દશમે કહી, ઉપજી પુરન પ્રેમ; જીહી વિધિ ઉપજે માનિ મન, વરનુહું સુભહુ સુભાગ ૫૭ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે સુભગ કહેતાં સુંદર જે કામની દશા કહેતાં દસ અવશથા તેમેં પ્રત્યેક પ્રત્યેક વર્ણવી અને હવે જેણે પ્રકારે કરીને મનમાં માન ઉપજેછે તે કહુંછું. જે સુજાણ હોય તે નર સાંભળજો એમ કવિ કેસવદાશ કહેછે. ૫૭

ઇતિશ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વિરચિતાયાં શ્રી
રસીક પ્રિયાયાં વિપ્રલંભ શ્રૃંગાર વર્ણનનામસ્ય અષ્ટમ
પ્રભાવ સંપુર્ણ.

प्रभाव ९ मो.

स्वर मन रंजन श्री रसीकप्रीया अथ मान लछन.

દુહો—પૂરન પ્રેમ પ્રતાપતેં, ઉપજે પરત અભિમાન; તાકી છબીકે છો ભ- સોં, કે સો કહિયત માન. ૧ અર્થ પુરણ પ્રેમ પ્રતાપે કરી મનને વીશે અભિમાન ઉ પજે તે અભિમાનની છાયા થકી રીસાવે તેને માન કહીએ. ૧

દુહો—પ્રગટહી પ્રિય પ્રતિ માનની, ગુરૂ લઘુ મધ્યમ માનિ; પ્રગટહી પીય પ્રીયાની પ્રતિ, કેસોદાસ સુજાનિ ૨ અર્થ—માનની જે સ્ત્રી તે પિયુ થકી રીસાવે તે હેનું નામ માંન કહીયે તે માન ત્રણ પ્રકારે. એક ઉત્તમ બીજું મધ્યમ ત્રીજું અધમ ભરતાર રીસાવે તે પણ માન ત્રણ પ્રકારનું છે. ૨

अथ गुरु मान लछन.

દુહો—અનિ નારીકે ચિહ્ન લખી, અરૂ સુની શ્રવનની નાઉ; ઉપજતહે ગુરૂ માનતિહાં કેસોદાશ સુભાઉ ૩ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે અન્ય સ્ત્રી શું વળી જે ભરતાર વિહાર કર્યા તેનુ ચિન્હ દેખે ત્યારે તેને રીસ ચડે એનું નામ વરાસે કદાપી લેવાઈ જાય તેવારે પણ રીશ ચડે તેને ગુરૂ માન કહીએ. ૩

अथ स्वामीनीजीको प्रछन गुरु मान लछन.

સવૈયો—આજ મીલે વ્રખભાન કુમારહી નંદકુમાર વિયોગ બીતેકે, રૂપકી રાસ રસેં રસ કેસવદાસ વિલાસનો રાશ રીતેકે; વાઘેકે ભીતર દેખી હિયે નખ ને ન નવાઈ રહી સુધ તેકે; ફુલહીમે ભરમ ભુલી માનુંસકુચે સરસી રૂહ ચંદુ ચીતે ૪ અર્થ—એક સમાને વીશે રાધાજી ને નંદકુમાર જે શ્રીરામ તે બે જણા સજ્યાને વિશે આનંદમાં બેઠાંછે, વિયોગને વીસારી મુક્યોછે, રૂપની રાશી કહેતાં સમુહ એવી જે રાધાજીને સાથે પ્રભુ વશ થઈ રહ્યાછે, હાસ્ય વિલાસ વિનોદ કરતાં છે. વીષરાગ વીસારી મુકયોછે તેવે સમે પ્રભુજીએ પણ જીણો વાઘો પેહેરો છે તેની ભીતરમાંહી લીલાદિરે અન્ય નાયકાના નખક્ષત હૈયા ઉપર દીઠા તેવારે મનમાં માન ઉપન્યોછે. તેવારે દ્રસ્ટી ફેરવીને ઉપરાઠા થઈને બેઠાં તે કીને પરે જેકો કમલ સુથને દેખીને પ્રફુલ્લિત થઈ રહ્યાં હોય તે ઓચીંતા ચંદ્રમાને દીઠે જેમ સંકોચ પામીને બીડાઈ જાય છે તેમ રાધાજીની દ્રસ્ટી ઘડીએકમાં આનંદમાં હતી તે રીસમાં આવી ગઈછે ચંદ્રમા જેવો બ્યાભીમાન દીઠો તેની રીસ થકી નેત્ર જે કમળ રૂપીઆં તે તે મુદાઈ ગયાંછે ૪

अथश्व स्वामीनीजीको प्रकाश गुरु मांन लछन

સવૈયો—બુઝતહી વહ ગોપિ ગુપાલહિ આખુ કછુ હસિકે ગુન ગાથહિ; એસેમ કાઉકો નાઉ સખી કહિ કેસે ધૌં આય ગયા વ્રજનાથહી; બાત ખવાવતહી જુ બિરી સુરહિ મુખકી મુખ હાથકિ હાથહિ; આતુર હૈ ઉનિ આખીની તે અસુવા નિકસે સખિ શનિકે સાથહિ. ૫ અર્થ—એક સમાને વીશે ગોપી ગવાલી શ્રી રાધાકૃશ્ન સર્વેકો આનંદમાં બેઠાં હતાં ગુણની ગાથ કહેતાં ચતુરાઇની વાતો કરેછે એવામાં કોઇક સખીનું નામ વરાંસે નીકલી ગયું તે રાધાજીએ સાંભલું તેવારે બીડી ખાતાં હતાં તે મોની મોમાંજ રહી અને હાથમાંની બીડી હતી તે પ્રભુજીને ખવરાવવા જાતાં હતાં તે પણ હાથમાંજ રહી છે અને પ્રભુજીના મુખમાંથી નામના અક્ષર નીસરચા તે સંઘાતેજ રાધાજીની આખમાંથી આશુ નીસરી પડ્યાં. ૫

अथश्रीजीको प्रछन गुरु मान यथा.

કવિત—એસી એસી રતિ રાચે સોહનકે સાચે સ્યામ દેખો આની વાચી કહો કોનકી યે ચીઠીહૈ; સુની હો સો ભાગ પાઇ રાવરીહી પાગમાંહી કાગદકે રૂપ કહા આગકી અંગીઠીહૈ; જાનતીહોં યહૈ મગ પાયો હૈ જનમ જગ લોકમેં અલોકી નાકી વીથી તુમ દીઠીહૈ; કોટે કૈ કહાવતી કેટક કાલકુટ સાચે કહ્યો હરિ હરૈ હસી હમકો તો મીઠીહૈ. ૬ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીની પાઘડી માંહીથી ચીઠી પડી તે રાધાજીને લીધી તે ચીઠી કોઇ નાઇકાની લખેલી હતી તે લાવીને પ્રભુજીને દેખાડી ને રાધાજી કહે જે જુવોજી, આ ચીઠી કોનીછે અને હે સ્યામ તમે એવી એવી રીત રાચોછો અને સમના ઘણા ભારે સાચા દીસોછો એ ચીઠી લગારેક વાંચી જુવો કે કેના લખેલીછે. એ ચીઠી મને સુંદર તમારી પ્યારી પાગડીમાંથી અમને જડીછે ને કાગળને રૂપેછે પણ જાણીયે આગ્યની અંગીઠીછે અને હું જાણુંછું જે મારગે જગત જન્મ પામ્યું છે પણ લોકમાં અલોક જે લછન તેની જે વાટ તમે દીઠીછે અને કાલકુટ જે વિશે તે સરીખી એ કડવીછે એવી જે ચીઠી તે કોણે લખી છે, તે વારે હરિએ હલવે હસીને કહ્યું જે અમને તો મીઠી લાગેછે. ૬

अथश्रीजीको गुरु प्रगट मान लछन.

દુહો—લોક લીક ઉલંઘિકછુ, પ્રિયા કહે જમ બેન; ઉપજ પરત ગુરૂ માનતે; પ્રીતમકે ઉર એન. ૭ અર્થ—જે વારે સ્ત્રી લોક મર્યાદા મુકીને ભરથારને કઠી

ણ વચન કહે તે વારે રીસ ચડે તેને ગુરૂ માન કહીયે. ૭

કવિત—આપુને સો આપુનેહી આગે કહીયત કીધું ખોરીકે ખજાને ખોરહોમેં ખોલીયતુહે; ધીઠ ચેતો રાકીયત જોરી કહું જાય કેસો અાર કહા નેન લે છુરીસો છો લીયતુહે; એઇ ઘનસ્યામ જીતુ ધની ધરનીની ધરીકે ઘને ઘનસાર ધોલીયતુહે; બોલીયતુહે કેસે એસે બોલો જેસે બોલીયતુ મોલ કહુ લીયે સો એસો બોલ બોલીયતુહે. ૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીની સખી રાધાજી પ્રત્યે શિખામણ દેછે. હે સખી પોતાના જે વાહાલા હોય તેનો કાંઇ વાંક હોય તો આપણે એકાંતે બેસારી કહીયે, પણ ખોટના ખજાના હોય તે કાંઇ વાટમાં દેખાડીયે? જો કંઇ જતા દેખી એ તો ઝાલી લઇયે. જ્યારે કંઇ જઇ શકે અને આંખ્યો ક્યાંઇ વાળેલી હોય તેને વારીયે, કારણ કે તે ઘનસ્યામ વીના ઘડીકને વિયોગે તમે એવું તો દુઃખ પામોછો કે ઘણીક ધરણી જે સ્ત્રીઓ તે સામટી મળીને ઘનસાર જે કપૂર તે તમારે શરીરે ચોપડે છે, પણ સુખ પામતાં નથી તો તેને તે જીભે દુખ કેમ મનાવીયે એને એવું કેમ બોલીએ. ૮

अथ स्वामीनीजीकौ लघु मान.

દુહો—દેખે સુ કાહુ નારત્યોં, દેખે અપને નેન; ઉપજતહે લઘુ માનકે; સુને સખીકે બેન. ૯ અર્થ—જ્યાં નાયક કોઇ સ્ત્રીને પોતાની દ્રસ્ટીયે સામું જુએ અથવા કોઇ સખી આવીને વાત કહે કે ફલાણી સાથે જોતા હતા તે વખતે લઘુ માન ઉપજે. ૯

अथ प्रिया प्रछन लघु मान.

સવૈયો—કાન તિહારો દ્વૈ પ્રાન પ્રિયાકે સયાન સખે મન માંહી; માન કીધું અપમાન અબે એ માન સચે અનુમાન ન જાહી; સુખ દુખનકે સબ જાને પરે સમુઝે રીસ હાંસિ કહા અરૂ નાંહી; યો છિનમેં સીયરી છિન તાતિહે જ્યું બદલે બદલા નિકિ છાંહી. ૧૦ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને લઘુ માન ઉપજ્યું છે તે સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે કે હે મહારાજ તમારી જે પ્રાણ પ્યારી જે રાધાજી તે સઘલું મનમાં જાણેછે અને માન તથા અપમાન એ સર્વે એને હવે જાણ પડેછે તે માણસ થકી સમજાય છે અને સુખ દુખ તે જાણ પડેછે. વળી તે આતુર અને ઉતાવળી નથી. ઘડીકમાં સીળી, ઘડીકમાં તાતી જેમ વાદળાની છાયાથી ઘડીકમાં તડકો ને ઘડીકમાં છાંયડો પડેછે તેમ થાયછે. ૧૦

श्री स्वामीनीजीकौ प्रकाश लघु मान.

કવિત—રૂઠેહુ ન રૂઠી જેરી ઇઠી સોંઇ તો કહા બેને કછુ પીઠ પીઠ દેત ધ

કોનકે અલી; કાલ્હી કે તો મો સંગાથ નંદકે લાલ લાલ કરે કાન્હ ન આઇ ગ્વાલી જો પેતું હુતી ભલી: આજહી જયું વિચ પરી વીચ પાર વેકુ માઈ આન રંગ આન જિય જયુ કગનેર કી કળી, તેરેહી કહેકે કોંન સાખીહે જયું ખુઝીયે રી દેખીયે જયું આંખી સાખી મુઝી પેઝી કોં અલી. ૧૧ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને પ્રકાશ લઘુ માન ઉપજવાથી તે સખી રાધાજીને કહેછે. હે સખી આપણા વાહાલા સંગાથે જુઠે મિશે ઘડીએ ઘડીએ રીસાઇએ નહી. એક મિત્ર થઇને તેણે લગારેક વાંસો દીધો તો તે શેનો મિત્ર, અને હે સખી કાલના નંદલાલે મને ઘણા નોરા કીધા જે તું જઇને શિખામણ દે. તે વારે રાધાજી બોલ્યાં. હે ગ્વાલી જો તું ભલી હતી તો કાલે કેમ નાઠી. આજ વીચોવીચ અંતર પાડવા આવી. માવડી તમારા મોંનો રંગ જુઓ, અને હૈયામાં રંગ જુવો, તે કેની પેઠે જેમ કગણેરની કલી ઉપર ધોળી ને માંહી રાતી ને માંહે ધોલી ને ઉપર રાતી માટે રાધાજી બોલ્યાં કે સખી આંએ દેખીએ તો પુછવા શીદ જઇએ? ૧૧

अथ श्रीजीको प्रछन लघु मान.

સવૈયો—બોલત આપતયોં બોલત નાંહી ન માતે કહ કછુ ચુક પરી તિહારી; કેસવ કેસેહુ દેખિ સુને વિનું જાને કહા કોઉ જિયકી પિહારી; ખીર સી રાઈ ન જાનત ખાઈ ભઈ યહ ભુખકી ભાંતિ નિહારી; કાવિહિ દાખહિ ચાહત ચાખ્યો સુઅંત તઉ તુમ કુંજ વિહારી. ૧૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને લઘુ માન ઉપન્યું તેથી સખી શિખામણ દેછે. હે પ્રભુજી હું બોલવાને કાજે આવી છું ને બોલાવતા નથી તે શું મારાથી ચુક પડીછે કાંઈ કોઇએ મારૂં કામ વણસાડયુંછે અને હે કેસવરાય દીઠા વિના. કાંઇ સાભલા વિના પારકા મનની એ વાત કોણ જાણે ને હે મહારાજ તમે ખીર ટાઢી કરીને કાંઇ ખાઇ જાણતા નથી અને એ તમારી કાંઈ ભુખની રીતિ નથી. અને હે પ્રભુજી તમે દ્રાખ ખાવાને આકળા થાઓછો પણ તે પાકે ત્યાં લગે ખાઇ શકતા નથી તે હું જાણુંછું અને તમે કુંજબિહારી કહેતાં વનચર કહેવાવાના તે માટે એવીજ મતિ થઇછે. ૧૨

अथ श्रीजीको प्रछन नहीं अे प्रकाश लघु मान लछन.

દુહો—પિયુકે કહ્યો કરે નહીં, પ્રિયાકોં નહિં લાજ; ઉપજત હે લઘુ માન તિહિ, બરનતુ હે કવિરાજ. ૧૩ અર્થ—જ્યાં સ્ત્રી લાજ મુકીને ભરથારનું કહ્યું કરે નહી ત્યાં ભરથારને મનમાં રીસ ચડે તેને કવિ કહેછે લઘુ માન કહીયે. ૧૩

સવૈયો—આગે કહા કરિહેં અબહી તેઇ તો દુઃખ દીનો કહ્યો વિનુ કીને; કેસવ કોંનહું લાજકે લાડતે ભુલી ગઇ તો ભઇ હીત હીને; ભેટ નહી ભરી અંક

લગાર ભરી ઉભની બોલે જયું બોલ નવીને; દેખે નહી કછુ અરિ આંખનિ આજહિ કેસે ચલે મનુ લીને. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધિકાજીએ સજ્યા ને સમે પ્રભુજીનું કહ્યું કર્યું નહી તે લાજ મારે કીધું નહી એ માટે પ્રભુજીને રીસ ચડી કહેતાં લઘુ માન ઉપન્યું માટે પ્રભુજી ખીજયા તેથી રાધાજી ઘણું દુખ પામ્યાં તેથી સખી પ્રભુજીને સમજાવેછે હે મહારાજ તમે રાધાજીને આગળ શું દુખ દેશો? જે તમારૂં આજ લગાર કહ્યું ન કીધું તે માટે તમે એવડું દુખ દીધું. અને કેસવરાય કંઈક લાજ ના લાડ થકી એ ભુલી ગઈ તો શું હેત હીણ થયું. અને હે લાલ તમને બોલી નહી તે લાજ માટે હે મહારાજ તેણે કયારે તમારા સામું સારી પેઠ જોયું નહી તો આજ તમારા મનમાં આમ કેમ આવે? ૧૪

अथ मध्यम मान लच्छन.

દુહો—વાત,કહત ત્રિય ઔરસો, દેખે કેસોદાસ: ઉપજતુ મધ્યમ માન તિહિ, માનનિ કેશુ વિલાસ ૧૫ અર્થ—અન્ય સ્ત્રીની સાથે વાત કરતાં જુએ ત્યારે તે સ્ત્રી ને મધ્યમ માન ઉપજે એમ કેશવદાસ કહેછે. ૧૫

સવૈયો— કહો કાન કહાં સગરી નિસિ નાસિ શુેવા તમહી કહિ ચાહતહી; તનમે તનું રેખ લિખિ કહિ કેશવ કંટક કાન્હ ન ગાહન તહી; કછુ રાતિસિ આંખિ કહાં ભઈ તે તિહારે વિયોગ કે દાહનહી; યહ વંચક રીત તસવીજ વંરચક લાઈ લઈર નાહ તહી. ૧૬ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી સવારે રમતા રાધાજી કને આવ્યા છે. તે વખતે અંગની ચેષ્ટા જોઈને રાધાજી પ્રભુજીને પુછેછે ને રાધાજીને પ્રત્યુતર શ્રી પ્રભુજી દેતા જાયછે:—કહોને કાહાનજી આજની સઘળી રાત્રી કયાં નિર્ગમી આવ્યાછો? ત્યારે રાધાજીને પ્રભુજી કહેછેકે કુંજમાં તમારી વાટ જોતાંરાત વહી ગઈ. મહારાજ શરીરમાં થોડી થોડી નખની રેખાઓ લખીછે તે કયાં થકી? તે તો વનમા તમને શોધતાં શોધતાં કાંટાના ઝરડા ભરાયાછે. હે મહારાજ રાતી ચોળ જેવી આંખો કેમ થઈ? ત્યારે પ્રભુજી કહેછે તમારો જે વિયોગ તેની જે દાઝ તેણે કરી ને તપી જવાથી રાતી થઈ એવું વચન કહીને રીશ ઉતારી ગળાને વીશે બાહ ઘાલી ને આલીંગન દીધું. ૧૬

श्री स्वामीनीजीको प्रच्छन मध्यम मान.

દુહો—જહાં ન માને માનની, હારે પિયુ મનાઈ, ઉપજતું મધ્યમ માન તિહિ, પ્રીતમ કે ઉર આઈ. ૧૭

અર્થ જયાં ભરથાર મનાવીને હારે અને સ્ત્રી માને નહી તેવખતે ભરથારના મનમાં રીસ ચડે તો તેને મધ્યમમાન કહીએ છીએ.૧૭

સવૈયો—ચો ઉનકે તું બકાવતી મોહું ત્યાં આઈ બકાવની દૈ ગરઈ, અબ યાહિ તેતો સહુ વાત કછુ કહા એક હુંકી ન કહી પરઈ; કહિ કેશવ આપનિ જાંઘ ઉઘારિકે આપહુ લાજનકા મરઈ; ઇક તો સબ તો સબ તે હરચે હરિહૈ અબહો હું કહા હરી તે હરૂઇ. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને મધ્યમ માન ઉપન્યું છે તેવારે સખી શિખામણ દેવાને આવી છે તેને રાધાજી કહેછે કે હે સખી જેમ તું પ્રભૂજીને દહાડી બકાવેછે તેમ શું આજ મને પણ બકાવવાને આવીછે. પણ હું કાંઇ એવી નથી જે બોલું. અને હે સખી એ પ્રભુજીની વાત કાંઇ કહી જાય નહીં તો તને તે હું કેટલી કહું. એને કેશવ કવિ કહેછે કે પોતાની જાંઘ ઉઘાડી એ તો પોતેજ લાજીએ તે કોણ કરે. અને વળી હું બોલીને હરિથી હલકી થાઉ ૧૮

કવિત—વાર વાર વરજીમેં સારસ સરસ મુખી આરસી લૈ દેખી મુખ આરસીમેં બોલીહે; સોભાકે નિહારે યો નિહારતી નેક કહો તુહારી હે નિહોરી સબ કાહું કહા પોરીહૈ; સુખકો નિહોરો યો ન માંન્યો સો ભલી કરીબ કેસોરાય કીસો તાહી યો પૈ મન મોરીહૈ; નાહકે નિહોરે તેન માનહી નિહોર તીહીં નેહકે નિહોરે ફીરી મોહુ જુ નિહોરીહૈ. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીના મનને વિશે રીશ ઉપજી તે વખતે પ્રભુજી મનાવી મનાવીને હારયા પણ માન્યું નહી ત્યારે પ્રભુજીને દુખ લાગ્યું ત્યાં મધ્યમ માન ઉપજ્યું છે. તે મધ્યમ માન જાણીને સખી રાધાજીને ઠપકો દેછે જે હે સખી મેં તને વારે વારે વારી હતી તે સારસ કમળ સરસ મુખી આરીસો લેઇને મુખ જો, જે રીસના રસમાં બોલ્યું તે મોહુ કેવું લાગેછે અને સોભાને નીહારી તું લાગરે સામું જોયું નહીં. સઘળી સખીયે તને નોરા કીધા તે શું આની કાંઇ ખોટછે, તેં સુખના નેરા માન્યા નહી તો ભલે કીધું પણ કેસવરાયના સમ જો તારી સંગાથે કેશવરાયનું મન તો મોહ્યુછે કહેતાં લાગ્યુંછે અને પ્રભુજીએ તને નોરા કીધા પણ તે માન્યું અને હું પણ નોરા કરૂંછું પણ તે નોરા કરશે તે વારે ફરીને મને નોરા કરવાને આવીશ ને તું એમ કહીશ જે પ્રભુજી રીસાણ્યા છે. હવે કોઇ મનાવોછો. ૧૯

अथश्री प्रकाश मध्यम मान प्रभुजीको.

સવૈયો—માનહિ માનતે માનનિ કેશવ માનસતે કહિ માન ઠરેગો; માન રહે સુજમાન નહિપેરી માનનપે અભિમાન ભરેગો; દેકો સહેલિ સમાન જપે તબ સો તિનમેં અપમાન કરેગો; આપુ મનાવતિ માનુહિરિ બહુર્યો હિ મનાવનો તાહિ પરે

ગો. ૨૦ અર્થ—એક પ્રમાને વિષે સખી રાધાજીને ઠબકો દેછે. હે સખી માન માં મનાવતાં માનીયે તો સારૂંછે. કેશવરાય કહેછે જે માન્યું માટે કાંઇ તમારૂં માન્ય ટળી જાતું નથી ને ઓછું થતું નથી અને માનશો તો માન્ય રહેશે. યથા ર હેશે. અને જો રીસ મુકશો તો પ્રભુજી તમારો અભિમાન તે સામા વધારશે અને નહી માનો તો પ્રભુજીને રીસ ચડસે ત્યારે તમારૂં સઘલી લોકમમાં અપમાન કરશે, હે સખી પોતે મનાવેછે ને તું માને નહી તો તને ફરીને કોણ મનાવનાર છે. ૨૦

દુહો—રાધા રાધા રમનિકે, વરને માન સમાન; તિનકો માન મનાઇવો, કહિ યન સુનહુ સુજાન. ૨૧ અર્થ—શ્રી રાધાજીને રાધા રમણ તે શ્રી કૃષ્ણ તેનું જે માન્ય અને સનમાન તે વર્ણવ્યું હવે તેનું જે મનાવવું તે કહીયેછીએ કેશવદાસ કહેછે જે ડાહ્યા હોય તે સાંભળો. ૨૧

ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર વીર ચિતાયાં
શ્રી ઇંદ્રજીત વીર ચીતાયાયાં શ્રી રસીક
પ્રિયાયાં વીપ્રલંભ શ્રણગાર વર્ણન
માન વીરહ વર્ણનો નામ.

प्रभाव ९ मो.

अथ मान मोचन लछन यथा.

દુહો—માન તજે પ્રીતમ પ્રિયા, કહિ કેશવ કરિ પ્રીતિ; બરની સુંનાગી સું નો સબે, જ્યમે સુનિ ખટ રીતિ ૧ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જે હવે ભરથાર ને સ્ત્રી માહોમાંહ માનને મુકી જે રીતે પ્રીતે પ્રીતિ વાધે તે મેં સાંભલીછે તે વર્ણવી સંભલાવું તે સાંભળો તે ૭ પ્રકારનાછે તે કહીયે છીએ. ૧

દુહો—સામ દામ મનિ ભેદ પ્રુનિ, પ્રનતિ ઉપેછા માન, અરૂ પ્રસંગ વિંધ્વસ પુનિ, દંડ દોહિ રસ હાનિ. ૨ અર્થ—છ પ્રકાર તે કિયા; એક તો શામ, બીજો દામ, ત્રીજો ભેદ, ચોથો પ્રણતી, પાંચમો અપેક્ષા, છઠો પ્રસંગ વિદ્વષ, સાતમો દંડ ઉપાય છે તેણે કરી રસની હાની થાય. ૨

अथ सात उपाय लछन यथा.

દુહો—જ્યોં ક્યોંહુ મન મોહિયે, છુટી જાતિ જીહિ માન; સો શ્યામ ઉપાય કવિ, કેશવદાસ બખાન. ૩ અર્થ—જેમ તેમ અનુહાર કરીને મન માંહી મોહ

પામીને માન છુટીં જાય તેને શ્યામ ઉપાય કહીયે. ૩

श्री स्वामीनीजीको सौम उपाय-

સવૈયો—કેશવદાસ સદા કિયે આસ રહે સુખકી દુખ તહિ ન દીઠે; તાહુ શું રોષ ન આનિયે માનનિ ભુલીહું આપનો માન જયું લીજે; હો તુમ્હહી તુમ્હહોં સુનિ સુંદર મૂરતિ દ્વે જીય એકહી જીજે; માનહે ભેદકો મુલ મહા અપને સહુ સોં સુપને હુન કીજે. ૪ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને માન ઉપજયુંછે તેને સખી શ્યામ ઉપાય કરીને મનાવેછે, હે સખી કેશવરાયજી સદા તારા સુખ નીજ ઇચ્છા કરેછે. તેને રીસ કરીને દુખ મનાવીયે નહીં, દુખ ન દેવું. એ કયાંઇ ભુલે તો આપણે સમજી લેવું અને કહેવું જે હે પ્રભુજી હું તે તમે ને તમે તે હું અને હે પ્રભુ આપણે બેઉ એકજ જીવ છીએ અને રીસ છે તે જુદા પડવાનું મુલછે તે પોતે પોતાના વહાલાને સંગાથે સ્વપ્ને પણ કોઇ કરે? ૪

अथ श्रीजीकौ स्याम उपाय.

સવૈયો—કહી આવનુહે જયું કહાવતીહે તુમ નાંહીતો તાકી સકે હમ સોઇ તીહી પડે કહા ચલીયે કબહું જહી કાંટા ભગે પગ પીર દુખેહી; પ્રીતિકુ મેંડુકી જેહે જઇ સમ હો તુમ્હ અંગુરી પસરોહી; કીજે કછુ યહ જાનેકે કેસવ હો તુમ્હ હો તુમ્હ નો હરિ હોંહી. ૫ અર્થ— એક સમાને વિશે પ્રભુજીને રીસ ચડી છે તે શ્રી રાધાજી સ્યામ ઉપાય કરીને મનાવેછે. હે પ્રભુજી કહેવાઇ જાય છે અને તમે કહેવરાવોછો ને કહીયે છીએ નહી તો અમે તમારા મુખ સનમુખ જોઇ શકીએ? માટે હે મહારાજ તેવી વાટે કેમ ચાલીયે, જે વાટે કાંટા ભાગે ને પગે પીડા થાય ને દુખાઇએ પ્રીતિને વળી ઘણી આંગળીઓ કરવાથી તુટી જાયછે જેમ કોળાના નવા કોમળ ફુલ ને આગલી ચોચીંએ તો તે સુકાઇ જાય તેમ પ્રીતિ ને પણ ઘણી આગલી થઇ તો તે જાતી રહેશે અને કેશવરાય જે કાંઇ કરવું તે એવું જાણીને કરવું કારણ કે હું તે તમે અને તમે તે હું છું એમ વર્તવું જોઇએ. ૫

अथ दाम लच्छन यथा-

દુહો—કેસવ કોનહુ લ્યાજ કછુ, દે જુ છુડાવે માન; વચન રવન મોહી મનહી; તાસોં કહીયત દાન. ૬ અથ—કેશવદાસ કહેછે કોઇ કામે કાંઇક આપીને રીસ મુકાવે તેને દાન ઉપાય કહેછે. ૬

દુહો—જહ લોભિત દાન લઈ, છડતિ માનનિ માન; વાર વધુકે લછ નહિ, પાવે તેહ પરમાન. ૭ અર્થ—જે સ્ત્રી લોભે કરીને દ્રવ્યે કરીને માન મુકે તેને વાર વધુ કહેતાં ગુણીકા જેવી કહીએ એમ મોટા કવિ કહેછે. ૭

श्री स्वामीनीजीको दान उपाय.

કવિત—કોમલ અમલ દલ દીનોહે કમળ ભવે અરૂન અરૂન પ્રભુજુકો સુખ દાઇહે; કેસોદાસ શોભાધર સધર સુધાકે ધર મધુર અધર ઉપમા તોઈ નપાઈયે, ઉરજ મજજે સૈલસીલ સમ સુની દેખી અલક વળી તબ્યાલ ઉર એસે આઇયે; નિપટ નિગંધ યહ હાર બંધુ જીવ કેસો આહત સુગંધ ભયો નેકું ગ્રીવા નાયે ૮ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધા રીસ કરીને બેઠાંછે ત્યાં પ્રભુજીએ બપોરીયાના ફુલની માળા ગુંથીને સખી સાથે મોકલી તે સખી આવીને રાધાજીને કહેછે કે હે સખી એ માળા કેવળ ફુલી છે. પાંખડી જેની નિરમળ કમળની ભવ તે ભગવાને મોકલી છે. અરૂણ કહેતાં રાતા ફુલની એ પ્રભુજીને સુખ આપે એવી છે ને કેશવદાસ કહેછે કે અનેક શોભાને ધરેછે રૂડા ધાટ વાળી અને તે મીઠા એવા જે તમારા અધર તેની જે ઊપમાને પામીછે અને તમારાં ઉર જે સ્તન તે રૂપીઓ ઉદીયાચળ પરવત તેનો જે સુગંધ છે તેને જેમ સર્પ વીટાણાં છે તેમ એ તારા જે અલક સ્તનને વિશે એવી શોભા ધરી છે. અને આ જે બપોરીઓ તેની માળા તે ઘણી સુંદર કોમળ રાતી લાલ છે પણ લગો માંહી સુગંધ નથી તે એમ જાણેછે જે રાધાજીના સ્તન ઊપર રહુ તો સુગંધે યુક્ત થાઊં તે માટે લગારેક પણ તે કોટમાં ઘાલીએ. ૮

श्री जीको दान उपाय यथा.

સવૈયો—મત્તગયંદ ગિ સાથ સદાઇ ઢીયા પર જંગમ જતું વિદાર્યો; તાદિન તે કહી કેસવ વેધન વકે બંધનકે બહુધા વિધિ માર્યો; સો અપરાધ સુવાર નિસોધિ યહે ઇ સાધનિ સાધ વિચાર્યો; પાવન પુંજનિ હારે હિયે અબ આહતુહે યહ હાર વિહાર્યો. ૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી પ્રતભદ્ર જાતીક હસ્તી ના માથા ની મુકતા ફળની માળા લાવી છે. તે શ્રી કૃષ્ણને મોકલીછે તે વિશે સખી રાધાજીને એમ કહેછે કે હે સખી આહારેછે તે અપરાધી છે. કારણ કે મેહાનમત્ત હસ્તી સંઘાતે તે રહેતાં વૃક્ષાદીક જંગમ કહેતાં જીવ છાલા રોઝ ઇત્યાદીકને તે મારતો તે સાથે એ મુકતાફળ પણ પાપે ભરાણાં ધર્મશાસ્ત્રે કહ્યું છે કે પાપીની સંગાથે આપણે રહીયે તો પાપે ભરાઇએ તે માટે એ મોતીને તે દહાડા થકી કેશવદાસ એમ કહેછે કે વીધી જે બ્રહ્મા તણે હૈયામાં દયા લાવીને તેપર સારડી મુકીછે જેથી તે

હારો બાંધ્યાં. અને એ અપરાધની ક્ષમા કરવાને એક સાધન વિચારયું છે.તે એકે એક મહા પવિત્ર સ્થાનક એવું તહારૂ હૃદયું તહાં હાર રેહેવા ઇરછેછે એમ કહી કોટને વિશે તે હાર ઘાલ્યો.

કવિત—હસત હસત આય આઇ એક ગાથ ગાઇ કહો જુ કન્હાય યાકો ભાવ સમુઝાઇકે; પીવે ક્યોં અધર મધુ દંપતી એકહી વાર કરજ રદન ખલ દીજે હી બતાઇકે; યહ પરીરંભન કહાવે કોનું પ્રાનનાથ મેરીસોં જો મોસો તુમ રાખહું દુરાઇ કે; રાધાકાકી અંગીકાઇ કાહા કહો લીનો આજુ આપનો પિયારો પિયુ આપુહિ મનાઇકે. ૧૦

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી રીસમાં બેઠા ત્યાં રાધાજી હસતાં હસતાં આવેછે. આવીને એક નીચેની ગાથા ગાઇકે હે કાનાજી એનો ભાવાર્થ કહી સંભળાવો. "દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર તે એકે વારે બે બે જણ અધરામૃત કેમ પીયે અને રદન જે દંત નખ તેના જે સ્થાનક તે મને બતાવી આપો.હે કેશવરાય એ પરી કોણ રંભન કહેવાય એટલે કિયું આસન કહેવાય. મહારા સમ જો મુખ થકી કઇ છાનું રાખો તો." આ ઉપરથી સખી સખીને કહેછે કે રાધાજીની ચતુરાઇ જુવોને પોતાનો પ્યારો તેમ આ રીતે મનાવી લીધો. ૧૦

अथ भेद लछन लख्यते.

દુહો—સુખ દે કેશવ સખીન કહું, આપ લે અપના; તબ છુડાવે માન કહું, બરન્યો ભેદ બના. ૧૧ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે સખીને સુખ દેઇ પોતાની કરે, પછે તે સખી મનાવે ને અનેક ભેદ સમુઝાવે. ૧૧

अथ श्री स्वामिनीजीके भेद लछन.

સવેયા—કેશવ યાઇ ખવાસની તોહી સખી સકુચે સબ આપની ઘાતે; ભાહીતો મા કહે હી બને અબ બાંધી દઇ વીચી તો કહતાતે; નેકુ હરે હરે બોલી બબાઇ લયેહો ડર પોગડી જાહી ન જાતે; માંખન સો મેરે મોહન મન કાઠ સી તેરી કઠોરી એ વાતે. ૧૨ અર્થ—એક સમે રાધાજી રીસમાં બેઠાંછે તે વારે સખી ત્યાં આવીને કહેછે હે રાધાજી તમારી જે ખવાસણ છે ને બીજી તહારી સખી છે તે સઘલી તારી ઘાત થકી બીહે તે માટે બોલે કંઇ નહીં અને મારે તો કહ્યા વિના ચાલે નહીં. તારે બાપે મને તારી બાંહ આપીછે તે માટે મારે કહ્યા વિના ન ચાલે માટે તારી હું બલાઇ લઉ. લગારેક બોલ કાઢતાં હું બીહુંછું.તો પણ કહુંછું કે મારા મોહનજીનું મન માખણ સરીખુ કોમળછે અને તારી વાત લાકડા સરીખી કઠણ લાગેછે તે રખે ખુંચી જાય. ૧૨

पियुजीको भेद.

સવૈયો—કાહુ કહ્યો હરિ રૂઠી રહે તબ તેં બહુ બુધિ વિતર્ક બઢાવે; સાખિ સબે અપનો સો રહી ધન મિતરહોસુ ઉપાય ન પાવે; ઉહાં યહ રીતિ ઇહાં વહ કેસવ કયોં. દુહું ઉર જુહે કયું જુરાવે; પુછ તિહો પિયુ પ્યારી તિહારી સો માન કરે કેં મનાવનિ આવે. ૧૩ **અર્થ**—એક સમે પીયુજી માનમાં આવ્યાછે તેથી રાધાજીયે પ્રભુજીની સખી હતી તેને વશ કરીને પ્રભુજી કને મોકલી તે સખી કહે છે કે માહારાજ રાધાજીને કોઇએ આવીને કહ્યું જે પ્રભુ રીસાઇ રહ્યા છે. ત્યારથી તે પોતાના મનમાં અનેક વિચાર કરેછે; પોતાને સમજાયએવું વિચારી જોયું, પણ પોતાના મીત્રપણામાં માન અને તેનું કારણ રૂપી ધનં રહે એવો ઉપાય જડતો નથી, હે કેશવરાય પણે તો તે રીતછે અને અહીં તો આ રીતી છે. કહો માહારાજ તે વાત બને કેમ અને હું તમને પુંછુંછું કે તમારી પ્યારી એવી જે રાધાજી તે પોતે માન કરે કે તમને માનવવાને આવે? ત્યારે પ્રભુજી કહે છે કે તું આવી એટલે અમે તો મનાયા છીએ. ૧૩

अथ प्रणती लछन यथा

દુહો—અતિ હીતતે અતિ કામ તે, અતિ અપરાધ તે જાનિ; પાય પેર પ્રીતમ પ્રિયા, તાહો પ્રણતી બખાનિ. ૧૪ **અર્થ**—અતિ હેતે કરીને અથવા કામને વસે કરીને અથવા અપરાધની બીહીકે કરીને નાયક નાયકાને પગે લાગે તેને પ્રણતી કહીયે. ૧૪

સવૈયો—હીતતે ચીતયોં જુ ન સુધે તઉ જઉ પ્રેમકરો પિય પાઇ ગ્રહ્યોહે; કાંન્હહિ આએ મનાએ વિલોક અલિની અલોક પ્રવાહ વહ્યોહે, પુછતીહો સખી સીસ દિયે ન ઔર કછુ હિય હેતુ રહ્યોહે, કાંનહી આએ મનાવત તોહી મેં માન કીધુ અપમાન કહોહે. ૧૫ **અર્થ**—એક સમે રાધાજી માનમાં બેઠા છે. ને સખી આવીને કહે છે જે તને પ્રભુજીએ અનેક વાનાં કહ્યાં, પ્રીત કરીને પગે લાગ્યા, તોય તું હઈયામાં સમજી નહીં ને પ્રભુજી તારા મેહો સામું જોઇ રહ્યા છે. બીજી સખીઓ તે જોઇને તહારી નીંદા કરે છે, તે નીંદાનો પ્રવાહ વેહે છે. હે સખી હું તુને પુછું કે તારે પગે માથું મુકયું તો હજી શું બાકી રહ્યું છે, કાનજી પોતે મનાવવા આવ્યા છે તેનું શું અપમાન કરવું છે? ૧૫

સવૈયો—ન બોલતી આપુ બોલાએહુ બાલુ કહાલગી મોહી વકાઇ હીમારન, સોંપર્યો પાઇ સખી સબુમે સબ દેતીહે જબુ જુવતી જીહી કારન, હઠ બડીકે કંઠ ઉસઇ

લલી અ કહા લગી બૈઠી અકાશ નીહારન, કૌન ભચે ન દૈ દૈ દીન પોણી જુ જુણી લગી કધું ઊલટી પારન. ૧૬ અર્થ—એક સમે રાધાજી માનમા બેઠાંછે ત્યાં પ્રભુજી મનાવવા આવ્યાછે તોપણ તે બોલતી નથી. તેને સખી કહેછે કે મને ક્યાં લગી બ કાવી મારીશ. હું કેટલીવાર કહું. અને જે કરવું ઘટે તેતો પ્રભૂજીયે કર્યું, પગે પણ લા ગ્યા હે સખી તું હૈયામાં વિચારી જો બીજી સ્ત્રીઓ તેને મેળવવાને કાજે ઘણાં વાના કરેછે. માટે તે હરીથી તું હઠ છાંડીને હૈયામાં ઘાલીને મળ. અભીમાને કરીને આકાશ સામું શું જુવે છે? બે દહાડા જોબન અને રૂપ સર્વને હોય છે. આ અવ ળી રીત તું જ કરવા લાગી દીસે છે. ૧૬

સવૈયો—કેસવદાસ ઉદાસ ભઇ હે રસાઇ દસા દુખ દોસ ન જ્યોરી; રાતી ભઇ અધ રાતિ કલોંગુ વીનો બહું બધુ બંધુ નીક ડચોરી; ધાઇ રહી સામુત્રાઇ કછુ ની સખીની હું કેશીખીયે ને સર્યોરી, કાહે તે માન્યો ન માનનિ તો લગી પાઇ જો લગી પીઉ પર્યોરી. ૧૭ અર્થ— એક સમાને વિશે રાધાજી માન કરીને બેઠાંછે તે વારે પ્રભુજી મનાવવા આવ્યા છે પણ મનાતાં નથી. પ્રભૂજીએ આખો દહાડો દીલગીરીમાં ઘણા દુખથી કહાડયો. રાત્રી પડી અને વીનય કરતા અરધી ગઇ. અને બંધુ જે મીત્ર તેમની સ્ત્રીઓએ પણ ઘણા નોરા કરયા, રાધાજીની સખીએ તેને ઘ ણી શીખામણથી સમજાવી પણ સમજી નહી. કોઇનું પણ કહ્યું માનું નહી. છેલે જ્યા રે પીયુ પગે લાગ્યા ત્યારે મનાયાં. ૧૭

દુહો—પીયા મનાવે પાય પરિ, પ્રિયા પરમ હીમ માનિ; તા અપરાધા નીકો મને વરનતહિરસ હાની. ૧૮ અર્થ—પિયુ રીસાઇ બેસે અને સ્ત્રી પગે લાગી મનાવે એ કામને માટે અપ્રાધ વર્ણવતા રસની હાની થાય. ૧૮

સવૈયો—નીર હીના ખીનું માન સરોવર મીનકે નીર હીકે જીય જીજે, જા પીનુ ઔર શુહાઇન કેસવ તાહી શુહાઇ શુતો સબ કીજે; જાં લગે મા પગે લાગતી હે શુલગી પગ લંક લગાઇ ન લીજે, હોશથી શીખવો અપને સુપને હુતે આવત લાજકી વાર ન દીજે. ૧૯—એક સમાને વિશે પ્રભુજી માન ધરીને બેઠાછે ને મ નાવવાનેસખી આવી છે, પણ માનતા નથી ત્યારે સખી પ્રભુને કહેછે હે માહારાજ નીર જે પાણી ને મીન જે મછ તેમાં પાણીને મછ વિના ચાલે, પણ મછને પાણી વિના ન ચાલે; કેમકે પાણી વીના તે જીવી ન શકે. તેની પેઠે પુરૂષને સ્ત્રી રીસાઇ હોય તો ચાલે પણ સ્ત્રીને પુરૂષ બોલાવે નહી. તો કેસવરાય કેહેછે કે તેને બીજું કાંઇ મનમાં ગમે નહી. માટે હે પ્રભૂજી એ મહારે પગે લાગી તે તમારે પગે લાગી

જાણો ને એને ઉઠીને બાંહેગ્રહી તમ ઘર માંહી તેડી લાવો. હું તમને પોતાના માટે કહું છું કે લક્ષ્મી ચાંલ્લો કરવા આવે ત્યારે ના ન કહેવી. ૧૯

अथ उपेक्षा लछन यथा,

દુહો.—માન મુકાવન વાત તજી,કહીજે ઔર પ્રસંગ; છુટી જાય જીહાં માનસો, કહેત ઉપેછ અંગ. ૨૦ અર્થ—માન મુકયા વની વાત તજીને કોઈક બીજા પ્રસંગની વાત કહી દેખાડાયે તે સાંભળતાંમાંજ માન છુટી જાય તેને ઉપેક્ષા કહીયે. ૨૦

अथ पियाकौ उपेक्षा लछन.

કવિત.—ચપલા ન ચમકતી ચમક હથીયાર નીકી બોલત ન મોર બંદી સયન સમાજકે; જીહાં તીહાં ગાજત ન બાજત દદામે દીહ દેત ન દીખાઇ દીને મને લીનો લાજકે; પલીર ચંદ્રમુખી સાવે રસ બાપે બેગી સૌકી તજી કેસોદાસ સુખ ઉર માજ કે; ચઢી ચઢી પવન તુરંગની ગગન ધની આહત શીરત ચંદ જોધા તમરાજકે. ૨૧ અર્થ—એક સમાને વિષે શ્રીરાધાજી માન કરીને બેઠાં છે તેવારે સખી આવીને કહે છે.હે રાધા તું એમ જાણે છે જે આ ચમકે છે તે વીજલી, પણ વીજલી ન હોય એ સીપાઇ છે તેનાં હથીયાર સજ કરેલાં છે તે ચમકે છે. આ બોલેછે તે મોર ન જાણીશ એ સુવાનાં સંબંધી જન છે. અને આ ગડગડાટ વાગે છે તે ગર્જના નહી, એ મોટા દદામા વાગે છે, અને દિનમણી જે સુર્ય તે પણ દીસતો નથી કેમકે તે લાજીને છુપાયો છે. હે ચંદ્રમુખી તારા શ્યામજી સખા છે ત્યાં ઉતાવલી ઉતાવલી ચાલ. કેસવદાસ કહે છે મનનો [illegible] મુકીને [illegible] કરીને પ્રભુજી પાસે આવી બેસ, નહી તો તમ જે અંધકાર [illegible] રાજા જે રાહુ તેનો ઉમરાવ જે પવન તે રૂપી ઘોડે ચડીને ગગન જે આકાશ તેને વિષે ચંદ્રમાને સોધતો હીંડે છે અને તું છે ચંદ્રવદની માટે જો તું હડાએ ચઢીશ તો તને ઝાલી જશે. એવું સાંભળિ રાધાજી માન મુકીને પ્રભુજી પાસે આવી બેઠાં. ૨૧

अथ पियुको उपेक्षा यथा.

કવિત—કેસોદાસ દિન રાતી કેતકીકી બાવે ભાંતી જીયમેં વસતી જાતી નેનનીમેં નલીની; માધવીકો પીયેં મધુ સુઝત ન અંધ કહું સેપત સેવતો કહું સેઇ ગંધ કલીની; ઔરહુ કહત વાત કાન્હ તુમ્હે કયૌં લજાત એસે તૈસી સાઇસુ જુ હોહી મનિ મલની; દેખ્યો નહી પ્રાણપતિ નીલજ અલકી ગતિ માલતીસોં મીલ્યો આહે લીયે સાથી અલીની. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિષે હરી માન કરીને બેઠા છે ત્યાં નાયકા આવીને અન્યોકત વાત કરીને શ્રીક્રસનને સંભળાવે છે. હે કેસવરાયજી તે દહાડાનો કેતકીનો ભાત ભાવેછે અને જીવમાં લાજ વશી રહી છે. આંખ્યો માંહી

કમલની વલ્લી રહી છે અને માધવી જે વસંત વલી તેનો રસ પિયે છે તેણે અંધારૂ થઇ રહ્યું છે; કાંઇ સુઝતું નથી સેવંત્રિને વલી સેવવા જાય છે એવું કહ્યું ત્યારે પ્રભુજી ઝાંખા થવા લાગ્યા. તેવારે રાધાજીએ કહ્યું કે હે મહારાજ હું તો બીજી વાત કહું છું તમે શા માટે લજાઓ છો. એમ જે રીસ ચડાવે તે મનના મેલા હોય, હે પ્રાણપતિ તમે દેખાતા નથી આ નિર્લજ ભમરાની ગતિ માલતીને મળવાને હીંડે છે. તેણે અલીની જે ભમરી તેને પણ સાથે લીધી છે. ૨૨

अथ प्रसंग विद्वंस लछन.

દુહો—ઊપજી પરે ભય ચિત્ત ભ્રમ, ભુલિ જાઇ ઇરહિ માન; સો પ્રસંગ વિદ્વસ કહી, કેસોદાસ બખાંની. ૨૩ અર્થ—જે વાત સાંભળેથી મનમાં ભય ભીત થાય કહેતાં બીહે ને ચિત્તને વિષે ભ્રમ થાય અને માન હોય તે વીસરી જાય તેને કેસવદાસ કહે છે વિદ્વંશ પ્રસંગ કહીયે. ૨૩

अथ श्रीस्वामीनीजीकै प्रसंग विद्वंस लछन.

સવેય.—કેકીન કેસવ કામકે કીંકર બોલત ડોલત દેત દુહાઇ; કાનિનિસાઇ કામનિકો ઉ રિસાઇ ગિત કહેકે દેહે રિસાઇ; ગાજત નાહીન મેઘ ઘટા યહ બાજત ડોંડી સખી સુખદાઇ; ભોર ભયે પીયી કીઓ અબોલહિ બોલે અબો બલ બોલ કન્હાઇ. ૨૪ અર્થ.—એક સમાને વિષે શ્રીરાધાજી માન કરીને બેઠા છે તેવારે સખી આવીને કહે છે. હે રાધા! કેકી જે મોર ટોકા કરે છે, તે મોર ન જાણશો. એ કામના કીંકર છે, તે દુવાઇ દેતા ફરે છે, ને સાદ પાડતા ફરે છે જે સ્ત્રિએ ભરતારશું રાતરે રીસ ન કરવી. તુ જાણે છે જે આ મેઘની ઘટા ગાજે છે પણ એ સાદની ડોંડી વાગે છે અને કહે છે કે વહાણું વાય તેવારે અબોલા લેજો પણ હમણાં કાનજી બોલાવે છે ત્યાં આવીને બોલો એટલે રાધાજીએ માન મુકયું. ૨૪.

पियाको प्रसंग विद्वंस.

સવેયો—કોક નકી રી કાકહત કહું સારીક સો દુરી દુરી હેત ચિત ચોગુનો બઢાયેહે; સુકી રહી સકુચિની બાપુરી સુકી તૌં કહી કાહુંસોં સકે ન દેહ દુ:રકની ડાઢયોહે; ઉઠી આલી ન્યાવ કીજે અબકે મનાય દીજે ને કહું કેસોરાય કલહ બઢાયોહે; માનત ન એતે પર ઊલટી મનાવે વહી એસાઇ સયાન સ્યામસુ કહી પઢાયોહે; અર્થ-એક સમાને વિષે પ્રભુજી માન કરીને બેઠાછે ત્યાં સખી આવીનેકહે છે. કે હે મહારાજ આ પોપટ પોપટી સાથે વઢીને સારીકા જે મેનાં તે સાથે કાંઇક કોકશાસ્ત્ર

ની ગાથા કહે છે, ને એના સાથે પ્રીતી કરે છે. છાનું છાનું તે સાથે ચિતમાં તે ચોગણું કરે છે. ને પોપટી પાસે જાય તો તેને દુર કરેછે. તે શુકી બીચારી સુકાઇ ગઇછે ને લજ્જામાં રહીછે. એ પોપટને કેટલું કહી કહીને થાકી અને કોઇ આગળ કહી શકી નહી. પોતાની મેળે દેહમાં દુખે બળી રહીછે. હો આપણે ન્યાય કરીએ તે એને મનાવી આપીએ. સખી પ્રભુને કહેછે હે પ્રભુ લગાર માટે એટલો એ કલેશ લેઇ બેઠાછો. વળી પેલી બાપડી ફરી મનાવેછે. હે મહારાજ એવા ડાહ્યા પોપટને તમે એવું શું પઢાવ્યો છે. એટલુંજ કહ્યું એટલે હસીને માન મુકયું ૨૫

દુહો—દેશકાલ બુદ્ધિ વચન તેં, કલ ધુની કોમલ ગાનિ; શોભા સુભગ સુગંધતેં, સુખહી છુટનિ માનિ. ૨૬ અર્થ—દેશકાલ, બુદ્ધિ, માન, વચન, મનોહરતાઈ, ગાન સુકંઠનું, સારી સોભા જોઇને અને સારી સુગંધ દેખીને સુખે માન છુટી જાયછે. ૨૬

अनायास मोचन मान नाम.

સવૈયો—ઘનનીકી ઘોર સુની મોરનીકો સોર ધુંની સુની સુની કેશવ આલાપ આ લી જનકોં, દામની દમક દેખી દીપકી દીપતી દેખી દેખી દેખી સુભ સેજ સદન સુ મનકોં; કુંકુમકી બાસ ઘનસારકી સુવાસ ભયે ફુલનકી વાસ મન ફુલેક મીલનકોં, હસી હસી બોલે દોઉ અનહી મનોય માન છુટી ગયો એક વાર રાધિકા રવનકોં, ૨૭

અર્થ—એક સમાને વિશે કૃષ્ણજીને રાધા માન કરીને બેઠાં છે તે સમે મેઘ ગાજવા માંડયો છે, મોરે ટહુકા કરવા માંડયા, સખીઓ એ સામટી મલીને રાગ મલ્હાર આલાપીને ગાવા માંડયો, વીજલી ઝાત્કાર કરે છે, દીવાની જ્યોતી દીપવા લાગી છે, વળી સુંદર સય્યા સમારી મુકી હતી તે દીઠી, એક ફુલનું ઘર બનાવ્યું હતું તે દીઠું, અનેક સુગંધ ફુલની આવી તેવારે ઘનસાર જે કપુર તેનો સુગંધ આવ્યો, એવે સમે બેહુનું મન મળવાને કાજે રલીયાત થયું અ ને હસી હસીને બને જણાં બોલ્યાં અને એકે સમે શ્રી રાધાજીને કૃષ્નનું માન વિના મ નાવે છુટી ગયું. ૨૭

દુહો—ઇહ વીધી માન છુડાવહી, આપુ સમે નરનારિ; પલ પલ પ્રિતિ બઢા- વહી, કેસવદાસ વિચારિ. ૨૮ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે એ પ્રકારે સ્ત્રી ભ- રથાર પરસ્પર માન મુંકાવે અને ઘણી પ્રીતિ વધારે એમ વિચારીને કહ્યું છે. ૨૮

દુહો—પ્રિયા ન પ્રીતમ સોં કરે, અતી હઉ કેસવદાસ; બહુરે હાથ ન આવઇ; જો વહે જાઇ ઉદાસ ૨૯ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે જે, સ્ત્રીએ ભરથાર સાથે ઘ ણી હઠ કરવી નહીં. શા માટે કે ભરથાર સાથે ઝાઝી હઠકરે તો ભરથાર રીસ ક

ગુને પાછો ફરી જાય તો ફરીને પાછો હાથ આવે નહીં. ૨૯

દુહો—વારહિવાર ન કીજીએ, વારકિ કીજેમાન; કહિ કેસવ જયોં આપુ મે સદા બઢે સનમાન ૩૦ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે વારેવારે માન કરીએ નહીં એ કાદી વાર થોડુંક કરીએ તો પરસ્પર સ્ત્રી ભરથારને પ્રીતિ વધે. ૩૦

દુહો—પ્રીતિ વિના ભો હોએ નહી, જો વિન ન હોઇ પ્રીતિ; પ્રીતી રહે જિહી ભૈ રહે પ્રહે માન કીરીતિ. ૩૧ અર્થ—ભયવીના પ્રીતી નહી, પ્રિતિ વીના ભય નહી. જ્યાં પ્રિતિ રહે ત્યાં બીક રહે. બીક હોય ત્યાં પ્રિતિ રહે એવી માનની રીતીછે. ૩૧

દુહો—ગર્વ વસન ધન ત્યાગતેં નિદુર વચન પ્રવાસ; લાલચ વી પ્રિય કરણ ત્રિય પ્રિય તે હોહિ ઉદાસી. ૩૨ અર્થ—ગર્વ જે અહંકાર, ભુંડ વ્યસન, નિરધનપણું, કઠીણ વચન બોલવું, લાલચ ઘણીક કરવી, ને સ્ત્રી થકી દુર પરદેશમાં રેહેવું, એથી પરસ્પર મન ઉદાસ થાય. ૩૨

દુહો—માન વીરહ વરને વિવિધ, જીહાં વિવિધ બુધવાસ, કેસવ કરના કરહિ કછુ કહીયે વિરહ પ્રવાસ: ૩૩ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે માનનો વીરહ વરણવીને મેં સઘળો કહ્યો જેને અનેક બુધ્દિનો નિવાસ છે તેને હવે કરૂણા રસનો પ્રવાસ કહું તે સાંભળો. ૩૩

ઇતિ શ્રી મનમહારાજ કુમાર વીરચીતે શ્રી ઇંદ્રજીત
વીરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં વિપ્રલંભ
શૃંગગારે: માન મોચન વર્ણન નામ.
સંપૂર્ણ.

प्रभाव १० मो.

अथ करुणा वीरह लछनं

દુહો—છુટી જાઇ કેસવ જહાં, સુખકે સબે ઉપાય; કરૂના રસ ઉપતજ તહાં, આપુ નૈતો અકુલાય. ૧ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે સુખનો ઉપાય સઘળો જ્યાંહાં છુટી જાય ત્યાં કરૂણારસ ઉપજે અને પોતાની મેલે મનમાં અકળાય. ૧

દુહો—સુખમે દુખ કયોં બરનીયે, એ વરેન નિ વિવહાર; તદપી પ્રસંગહિ પાઇ કછુ, વરનતિ નતિ અનુસાર. ૨ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે

સુખમાં દુખ કાંઇ પણ વરણવીએ નહી, પણ તે પ્રસંગ આવ્યો માટે મારી મતિ અનુસારે વરણવીશ. ૨

अथ श्री स्वामीनीजी प्रछन करुना वीरह लछन.

સવૈયો—મેં પઠઈ મમતી લેંન સખી સુરહી મીલકેં મીલવે કહું આંને, જાઇ મીલવી નહી દ્રગ દુતી દયાલસોં દેહ દસાન બખાંને; પ્રેરતીયેંજ પ્રીયે તનું પ્રાનની જોગકો ઓર પ્રયોગ નીદાને, લાજપે બોલની પાંઉકે કેશવ એસેહી હોઊ કહા દુખ જાને. ૩ અર્થ—એક સમાને વિષે પ્રભુજીને વીરહે બેઠાં બેઠાં ઉચ્ચાટ કરે છે, કે મેં મારી મતિ પ્રભુજીને તેડવા મોકલી હતી. તે પ્રભુજીને મલીને ત્યાંજ રહી તે મળવાને અહીં કોણ તેડી લાવે, અને નેત્ર રૂપણી દુતી તે તો દહાડી જઇને મળે છે. પણ દયાળ આગળ આમારી દેહ દશા કાંઇ કહીને દેખાડે. હવે સરીરમાંથી જે પ્રાણને ત્યાં મોકલવા પડે છે. તે કેહેની પડે જેમ યોગેસ્વર પવન સાધનાએ કરીને પોતાનો જીવ જેમ તાળવે ચડાવે છે તેમ લાજે કરીને હું કાંઇ બોલતી નથી. વગર બોલે કોણ જાણે જે એના હઇયામાં શું દુખ છે. ૩

श्री स्वामीनीजीनी प्रकाश करुणा रस लछन.

સવૈયો—હરીત હરીત હાર હેરત હીયેં હેરત હારી હો હરીન નેની હરીન કહું, લહુ વનમાલી વ્રજપર પરસત વનમાલી વનમાલી દુર દુખ કેશવ કેસે સહું; રૂદય કમ લનેની દેખીકેં કમલનેન હર્ખંગી કમલનેન ઓર હું કહા કહું, આપઘન ઘનશ્યામ ઘનનહી સોંહોત ઘનશ્યામ નેકે દીન ઘનશ્યામ બીનું કયું રહું. ૪ અર્થ—એક સમાને વિષે શ્રી રાધકાજીને કરૂણા વીરહ ઉપનો છે તેથી વિચાર કરે છે. હરીત હરીત તે કહેતાં લીલી લીલી ભુમી જોઇને હૈયે હેરાન થાય છે અને હે સખી મૃગ નેણી જે હું હારી રહી છું. મનમાં પણ હરિને હું કયાંય પામું નહી. વનમાલી કહેતાં સૂર્ય તે પણ દીસતો નથી એવો દીવસ થયોછે. અને વ્રજ જે ગોકુળ ઉપર મેઘ વરસે છે અને પ્રભુજી વેગળા છે. કેશવરાય એ દુખ હું કેમ સહું. મહારા રૂદય રૂપીયુ જે કમળ આખ કમળ નેન જે શ્રી ક્રમજી તેને દેખીને મહારાં નેત્ર કમળ સરીખા થાય છે એટલે પ્રભુને દીઠે મહારૂં રૂદય કમળ તે નેત્ર કમળ વીકસે છે. બીજું હું શું કહું, ઘન જે મેઘ તે પણ પોતે શામ છે વળી ઘણું શાયમ રૂપ દેખાડે છે તેણે કરીને ઘણોજ શામ તે અંધકાર થઇ રહ્યો એવા ઘનશામ કહેતાં ઘણું અંધારૂં છે પણ તે અંધારામાં ઘનશામ કહેતાં શ્રી ક્રમજી વિના હું કેમ રહું. ૪

श्रीजीको प्रछन्न करुणा वीरहस्य लछन्न

अथ श्री तस्योपरी

કવિત—એત્ર જેસે મીલ્યો પ્રથમ શ્રવન મગ જાઇ મનુ રવન ભવન શ્રીકે અલીક અલીકમેં; મનું મીલે મલે નેન કેસે હાસ સુવિલાસ છબી આસ ભુલી રહે કપોલ ફલકમેં; નેન મીલે મીલ્યો ગ્યાન સકળ સયાન સજી તજી અભીમાન ભુલ્યો તનકી ઝલકમેં; તેસે છલમલ સાથી રાધિકે મીલન કહીં ચાહત કીયો પયાનું પ્રાન ઉપનકમેં. ૫ અર્થ—એક વખતે પ્રભુજીને કરૂણા રસ એવો ઉપનો કે તે બેઠા બેઠા વિચાર કરે છે, તેમાં પ્રથમ મન તે શ્રવણુ માર્ગે વળ્યું. પછી તે મને રાધાજીની જે અકલ કેશ પાસ તેને વિશે રવન કહેતાં સુંદર ભુવન જે ઘર તે ત્યાંજ રહ્યું એટલે અલીક જે કપોલ તેને વિશે રહ્યા એવા જે કેશપાસ તેને વિશે રહ્યું છે. મન મળ્યું જાણીને નેત્ર પણ જેને મળ્યાં તે વિલાસ એટલે કટાક્ષ ભેદ તેને પણ લીધે ગયા. છબી જે કાંતી તે સાથે આશા પણ ત્યાં ગઇ. એ સઘળા કપોળની જે સોભા તેમાં લુબ્ધ થયા. નેત્ર મળવાથી જ્ઞાન પણ મળ્યું. સયાન કહેતાં સઘળી ચતુરાઇ તે પણ સાથે ગઇ. સર્વ અભીમાન તજીને તન જે શરીર તેની જે, ઝલક તેમાં ભમી ગયા. તેમજ છળે કરીને રાધાજીને મળવાને કાજે પ્રાણ પાણીવલ એક માહે પ્રયાણ કરવા લીધે છે. ૫

श्रीजीको प्रकाश करुणा वीरह.

સવૈયો—હે તરૂનાઇ તરંગની પુર અપુરવ રાગ રંગે રસ સબ પય, કેશવદાસ જહાંજ મનોરથ સંભ્રમ વિભ્રમ ભુરો ભરે ભય; તરક તરંગ તરંગ નીનું ગતી મીગલ સુલ વિલાસની કે વય;કાન કધુ કરૂના મય હે સખી તાહીકો એ કરૂના વરૂનાલય. ૬ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી કૃષ્ણજીને કરૂણા વીરહ એવો ઉત્પન્ન થયો કે તેમાં તે વિચાર કરવા લાગ્યા તે એવી રીતકેતરૂણાઇ જે યૌવન તે રૂપી એક તરંગણી કહેતાં નદીછે તેને વિશે રાગ રંગરૂપી પુર વેહે છે અને કેશવરાય કહેછે કે મનોરથ રૂપી તેમાં વાહાણ ફરે છે. માહી સંભ્રમ વિભ્રમ જે મનના વિચાર તે રૂપી ભય લાગેછે. અને તર્ક એટલે વિચાર તે રૂપી માંહી તરંગછે. થલ કહેતાં દુખ તુરંગ તેના મોટા વિશાલ સમુહ એવા તે મોગીલ કહેતાં જે મગર તેનાં ટોળાં છે. અને સખી રાધાજીને કહે છે કે એવી નદિ છે. કરૂણામય કાહાન રૂપીઓ વરૂણાલય જે સમુદ્ર તેને તું નીરખ. ૬

अथ प्रवास वीरह लछन यथा

દુહો—કેસવ કોનહુ કાજતેં પ્રિય પરદેસહી જાય; તાસો કહત પ્રવાસ સબ, કોવિદ

કોવિદ કવિરાય.૭ અર્થ—કેસવદાસ કેહેછે કે પ્રિયુ જે ભરતાર તે કાંઇ પરદેશ જા ય તેને કોવિદ કેહેતાં પંડીત એવા જે કવિરાય તે પ્રવાસ વિરહ કેહેછે. ૭

अथ श्री प्रियाकौ प्रछन प्रवासलछन

સવૈયો—તું કરીહૈ કહીધૈ કબ ગૌનહિ નંદકુંમાર તૌ ગૌન કીયૌઇ;મોહિ મહાડર નું ઉરકૌ નરહે લઠી લૈ જીન યું લીયૌઇ; એસીન બુઝિયે કેસવ તૌહી વિચાર્યો જુ બીચે વિચાર વિયૌઇ. ૮

અર્થ—એક સમે શ્રી પ્રભુજી મથુરાં ગયાથી રાધાજીને વિરહ ઉત્પન થવાથી તે પોતાના જીવને કેહેછે કે હે જીવ તું કયારે ગમન કરીશ. જો નંદકુમારેતો ગમન કી ધું. મને તો તારી મોટી બીક હતી કે તું પ્રભુ જવાથી એમ પડી રહીશ; પણ તને શું કાંઇ લાજ આવતી નથી કે તેં જીવવાને આમ કર્યું. એ તને કાંઇ ઘટે નહી, જે પ્રભુજી ચાલ્યા એટલી વાર તેં વિચાર કર્યો. અને હે જીવ, જેને જીવે આ જીવ જીવે તે વિના તું કેમ જીવ્યો. ૮

अथ प्रियाको प्रवास वीरह.

કવતિ—કૌનકે ન પ્રિતકે ન પ્રિતમ તે બીછુરતિ નયાહીકે અનૌખૌ પતિવ્રતુ ગાઇ ય તુહે, કેસૌદાસ જતન કીયે હીલ મૈ આવે હાથ ઉર કહા પંછીકે પાછી ધાઇ યતુહે; ઉઠી ચલો જો ન માને કાહુકે બલાઇ જાને માનસ ન પહીચાને તાકે આઇ યતુહે, યાહીકે તૌ આજહી મૌલો કે મરી જાઊ કહું મેરી ગાઇ આગી લાગે મેહ પાઇ યતુહે. અર્થ—એકસમે પ્રભુજીને ચાલ્યા સાંભલીને રાધાજીએ ઘણોજ વિલાપ કરવા માંડયો, ત્યારે અનેક સખીએ મળીને સમજાવી તોપણ કાંઇ સમજી નહી. ત્યારે એક સખી બોલી હે રાધે બીજા કોઇને પૃથિવમાં પ્રીતિ નહીં હોય અને કોઇ બીજી પ્રિતમથી જુદી પડતી નહી હોય? તારો તો કાંઇ નોખોજ પતિવ્રતા ધર્મ દીસેછે. કેસ વરાય જે પ્રભુ તે ચાલ્યા તે હવે હાથ આવવાના નહી. કોઇ પંખી ઉડયું હોય તેને સાદ કરીયે તો આવે, પણ શું તેની વાંસે દોડાય. એમ કહીને બીજી સખીઓને કહેછે કે જો એ ન માનેતો ઉઠો.ચાલો જઇએ. જે માણસને ઓળખે ને તેનું માને તેની કને શું આવીએ. અને એને તો હમણાંજ મળું એમ છે પણ કાંઇ આગ લાગે તથી કાંઇ મેઘ આવે? ૯

अंथ स्वामिनजिकौ विरह वचन

સવૈયો—કોકિલ કેકિ કુલાહલ હુલ ઉઠી ઉરમે મતિ કે ગતિ ભુલી, કેસવ સીત સુ ગંધ સમીર ગયો ઉરિ બીરજ જયોં તન તુલી; જામિનિ જામનિકે વિચ જૌન્હકિ

ભામિનિપે ન આજું સુધી ભુલી, કર્યો જીઉ કેસી કરૂ બહુરચો વીસુસી વીસુવાસની પલી૧૦ અર્થ-એકસમે રાધાજીને વિરહ ભ્રમ ઉપજ્યો તેથી મનમાં વિચાર કરેછે કે કો કીલ જે કોયલ અનેકેકી જે મોર તેના શબ્દ સાંભળીને હૈયામાં સંતાપ થયો તેથી મતિ જે અકલ તેની જે ગતિ તે તો ભુલી ગઈ અને કેશવ કહે છે કે સુગંધ પરી મલયુકત ગેચો જે સમીર જે વાયુ તેણે કરીને શરીરનું ધૈર્ય હતું તે જેમ આકડાનું ફુલ ઉડે તેમ ઉડી ગયું અને અજવાલી રાત્રીથી શુધિ બુધિ ભુલી ગઈ તેથી કેમ જીવું અને શું કરૂ એવી બાવરી બની ગઈ.૧૦

अथ श्रीजीको प्रछन प्रवाह विरह.

સવૈયો—જિન બોલ શુબોલ અમોલ સમે અંગુકે લોક લોલ નિમોલિ લિને, જીનકો ચિત્ત લાલચુ લોચન રૂપ અનુપ પિયુષશું પ્યાય જીયે; જીનકે પદ કેશવની છીયે સુખ માનિ શબે દુખ દુર કિયે, તિનકો સંગ છુટ તિહી રીટુરે રીટ કોટી કટક ભયે ન હિયે.૧૧ અર્થ—એક શમે શ્રીક્રશ્ન પરદેશ ગયા તેના વિરહે કરીને ત્યાં રાધાજી વિમાસણ કરેછેકે જેનું મુલ્ય જેવું બોલવું અને જેનું સઘળુ અંગ ઘણું રૂડું અને જેનું ચિત્ત લાલચુ અને જેના લોચન તે રૂપીયા પાત્રમાં કટાક્ષરૂપીઅમ્રત પીધે જીવીયે અને કેશવરાય કહેછે કે જેના હાથ પગના સ્પર્શે કરીને મહાસુખ પામીએ ને સઘળું દુખ વીસરી જઈએ તેનો વિયોગ થવાથી ધિકારછેકે જીવ તું કડકે કડકા કેમ ન થયો. ૧૧

अथ श्रीजीको प्रकाश विरह लछन .

સવૈયો-કેસવ કયોહુ ચલે અલકોરિ સંદેસ કેહે કંની પડે કેહુ પરી, આગે ધરે અપનો સોકે સાહસ પીછેહે પેલી પરે પગ ભુ પરી; હોત જહી તહી ઠાડે ઠગે સે વ લોક રહ્યો ના પેર કાહુ હીતુ પરી; લોકકી લાજ ર્શ્યો ન પેરે પ્રેમી લ્હાંન કરેદસં કો સકો ઉપરી૧૨ અર્થ-એક સમાને વિશે પ્રભુજી પરદેસ જવાને સાથેના મિત્રને બોલાવવા જાયછે પણ રાધાજીના વિરહે કરીને પગ ઉપડતો નથી તેથી પ્રભુજીથી કયમે ચ લાતું નથી.એક એક પગલું ભરીને વળી ઉભા રહીને કોડી કોડી સંદેસા કહાવે છે. પોતાના મિત્રને કહેછે જે અલ્યા ભાઈને આમ કહેજો તેમ કહેજો એમ સર્વેને ભલામણ કરેછે.એવી રીત શ્રીરાધાને વિરહે એટલાં વાના કરેછે. ચાલી શકાતું નથી ને પોતાના પગ સાહસે કરીને આગળ મુંકેછે પણ પગ પાછો પડેછે. વલી જ્યાં ઉભા થઇ રહેછે ત્યાં જેમ કોઈએ ઠગ્યા હોય તથા કોઇ હેતુ તે મિત્રને ચાલો એમ કેહેવાય નહી. ને લોક લાજે પાછુ પણ વળાતું નથી. પણ આદગાઉ ઉપર જઈને મનાણુ કરેછે. ૧૨

अथ पिउको विभ्रम लछन.

સવૈયો—પ્રેતકી નારી જ્યોંતારે અનેક ચડાઇ ચલી ચિત વેચીહુ ઘાતો, કોડ નીશીક ઉદે કરી કંજની કેસવ સેત સંખે તનુ તાતો, ભેટતી હી બરહી અબહી તો જ્યાઇ ગઇ હે. શુભે શુખ સાતો; કેશી કરૂ કહી કેસવ ચયો બહુ ઐ નીશી આઇ ક્રીયે મુહ રાતો. અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને વિરેહ કરીને વિભ્રમ ઉપજ્યોછે તેથી અજવાલી રાત ગમતી નથી માટે તેની એવીરીતે નિંદા કરેછે કે આજની રાત્રી એવી દીસેછે કે જેમ પ્રેતની નારી ડોળા કાહાડીને ઘાત કરવાને જુએ તેમ અનેક તારા રૂપી ડોળા ચડાવીને જુવેછે તેથી તે કોઇ ઘાતની કરશે એવી લાગેછે.અનેવળી કોઇ કોઢની જેવી દુખ દેનારી તેમાં કળચંદ્ર રૂપી પ્રગટ્યાં છે તે જાણે વિહરનાંજ દુખ પ્રગટ્યાં છે અને તે ઉપરથી સેત કહેતાં ઉજળાં પણ મન માંહી ભેલાં દીસે છે અને તે ટાઢાં કહેવાય છે પણ અમારૂં હૃદયું તપાવી દીધુંછે.અને આ જે રાત્રી તે હમણાથીજ સુખ લઇને ગઇછે તે આટું રાતુંચોળ જેવું મોહ કરીને આવીછે તેથી હવે શું કરીશું ને કેમ ઉગરીશું. ૧૩

अथ प्रिया निद्रा लछन

સવૈયો—આસતે આવેગી આંખીની આગો હીડોલ માનહુમે લીલઇ હે, સોઉન સોવન દેઉ નયી તબ સઉ વનમે ઉન સાથે દેઇહે; મેરીય ભુલી કહા કહો કેસવ સોં તે કહુંતે સહેલી ભઇહે, સ્વારથ હી હીતુ હે સબકે પરદેશ ગયો હરી નીંદો ગઇહે. ૧૪ અર્થ—એક સમે પ્રભુજી પ્રદેશ ગયા છે તેથી રાધાજીને રાત્રે નિદ્રા નથી આવતી. માટે મનમાં વિમાસેછે જે પ્રભુજી આવશે ત્યારે નિદ્રા પણ આવશે. અને આંખ્યો આગળ કરશે, પણ હાલતો જાણે તમણે વેચાથી લીધીછે. સુવેનહી ને સુવાદે નહી. હવણાં ઉંઘતો જાણે પ્રભુજીની સાથે ગઇ પણ મારી ભુલ તે કોને કહું. કેસવ કહેછે જે સોકય છે તે સાહેલી કેમ થશે. સરવેને સ્વાર્થ રહેલોછે. માટે હરિ પરદેશ ગયા ત્યારે નિદ્રા પણ સંગાતે ગઇ છે એમ સમજવું. ૧૪

अथ पियकी निद्रा यथा.

સવૈયો—કેસવ કેસેહું કોરી ઉપાયુ ન આનિસતો ભીર લાગતિહે; ચક ચોધ તીસી ચિતવે ચિતમે ચિત સોવ નહુ મહી જાગતિહે: પ્રદેશ પ્રિયા પલ માહી પત્યા તિન જાનેકો યાકિ કહા ગતિહે; તેઉ નેની નિંદ નવોઢ વધુ વધુ લહું આખિ રાકતિ તે ભાગતિ હે. ૧૫ અર્થ—પ્રભુજીને રાધાજીના વિરહે નીંદ્રા નથી આવતી તેથી તે વિચારે છે જે હું ક્રોડ ઊપાય કરીશ તોપણ આંખોમાં નિદ્રા આવશે નહી

કારણ કે હજારો વીચાર મનમાં આવેછે. જો સુવાને હું જાણીછું તોપણ તે આવેછે પ્રિયાતો પરદેસ ગઈ પણ નિદ્રા તો મને પળ માત્ર પત કરતી નથી. કોણ જાણે એવી શી ગતિ છે જે નિંદ્રા આંખોને તજીને ગઇ છે. અને રાત્રી તો અરધી ઉપર ગઈ છે. ૧૫

अथ प्रियानी सखीनी पत्री पिउसों.

કવિત. કેસવ કુઅર વૃખભાનકી કુઆરી વન દેવતા જ્યોં વન ઉપવન વીર હતી હૈ; કમલા જ્યો થીર નર હતા કહું એક ઠોર કમલાનું જા જ્યોં કમલીની તે જ રતી હૈ; કાલીયોંન કેતકી કુસુમ રૂચે સીતાજ્યુયું નીશીચર મુખચંદ દેખીહી ડરતીહૈ, વદન ઉઘાર તીકી મદન સુ જોધન જ્યોં દ્રુપદી જ્યો નાઉ છીન તેરોહર રતુહૈ.

અર્થ—સખીએ પ્રભુજીને કાગલ આપ્યો છે તે કાગળ સખી વાંચી સંભળાવેછે, કે હે કેશવરાય વૃષભાનની કુંવરી જે રાધાજી તે વનદેવતાની પેઠે વન ઉપવન જે વાડી તેને વિષે વિચરતી ફીરેછે. કમલા જે લક્ષમી તેની પેઠે કયાં સ્થિર રહેતી નથી. કમલાનુજા જે અલછ તેની પેઠે કમલને દેખીને બીહેછે કેમકે કમલમાં લક્ષમીનો નિવાસ છે, ત્યાં કાંઇ અલછ જઇ ન શકે. કારણ કે કાલી જે કાલીકા તેની પેઠે કેતકી જે કેવડો તેનાં ફુલ ગમતાં નથી અને સિતાજીની પેઠે નિશિચર જે રાવણ પણ ચંદ્રમાનું મુખ દીઠા થકે બીહેછે તથા વદન જે મુખ તે ઉઘાડતી નથી ને મદન જે કામ તે રૂપીઓ દુર્યોધન તે થકી બીહીતી દ્રુપદીની પેઠે મોહો ઉઘાડતી નથી અને વારે વારે તમારૂં નામ લેઇ લેઇને ભમેછે.

अथ पियुको पाती पियाको.

કવિત.—મોર જ્યું ભવતાહે ભવન વનવી થીકાની હંસની જ્યોં અદ્દલ મનાલ કાવ હતી હે, પિઊ પીઊ રટતી રહતી ચિત્ત ચાતકી જ્યોં ચકઇ જ્યોં ચંદ ચિતે ચુપ હ્વે રહતીહૈ, હરની જ્યોં હેર તાન કેસરીકે કાનનીકોં દેખી સુની વ્યાલ જ્યોં પિલ નહી કહતીહૈ; કેસવ કુઅરી કોન વીરહ તીહારો એસી સુરતી ન રાધીકાકી સુરતી ગહતીહૈ. ૧૭ અર્થ—એક સમે રાધાજીનો પત્ર સખી વાંચી સંભળાવે છે. હે શ્રીકૃષ્ણ તમારે વીરહે રાધાજી ભમરીની પેઠે વનવન ઘરઘર,ને માર્ગને વિષે ભમે છે. હંસની પેઠે કોમળ કમળને ચાહેછે. ચાતકીની પેઠે પિયુ પિયુ કરી રહી ચિત્તમાં ચંદ્રમાને દેખીને ચકવીની પેઠે ચુપ થઇને રહેછે. હરણીની પેઠે કેસરના વનને દેખતી નથી. મોરની વાણી સાંભળીને સર્પણીની માફક નાશી જાયછે. હે મહારાજ કાન્હ કુંવર તમારે વીરહે રાધાજીની સુરતી કોઇ સુરતી ગ્રહતી નથી. ૧૭

अथ प्रियाके सखाकी पत्रिका पिउसौं.

કવિત—દીરઘ દારૂન વન વસે કેસૌ કે હરી જયૌં કેસરીકો દેખે વન હરી જયૌં કંપતીહે, વાસરકી સંપતી ચકોર જયૌં ન ચિત વત ચકવા જયૌં ચંદ ચિત ચોગુનો પચતીહે; કેકી સુની વ્યાલ જયૌં વિલાતી જાતી ઘનશ્યામ ઘનગીરો ઘોર તેજ વાસે જયાં તપતીહે, ભૌર જયૌં ભવત વન જોગી જયૌં જગતે રન સાકી તજયૌં સ્યામ નામ તેરોહી જપતીહે. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિષે પ્રભુજીના મિત્રે રાધાજી પ્રત્યે કાગળ લખી મોકલ્યોછે તે સખી વાંચી સંભળાવેછે. દીર્ઘ પ્રૌઢને દારૂણ કહેતાં બીહામણું એવા વનને વિષે પ્રભુજી રહ્યા છે. કેસરીસીંહને જોઇને જેમ હાથી બીહે તેમ પ્રભુ સ્રીઓને જોઇને કંપે છે. વાસર જે દહાડો તેને ચકોરની પેઠે વાંછતા નથી. અને ચક્રવાકની પેઠ ચંદ્રમાને દેખીને વળી ચોગણા ડરે છે. વળી કેકી જે મોરની વાણી સાંભળીને વ્યાલ જે સર્પની પેઠે પ્રભુ સંતાઇ જાયછે અને શ્યામ જે પ્રભુ તે મેઘની ગર્જના સાંભળીને જવાસાની માફક બળે છે અને ભમરાની પેઠે વનમાં ભમતા ફરે છે. યોગેશ્વરની પેઠે આખી રાત્રી જાગેછે ને સાકણીની પેઠે શામજી તમારૂં નામ જપેછે. ૧૮

દુહો.—કેસૌદાસ પ્રવાસકો, કહ્યો યથા મતિ સાજ; રાધા હરિ બાધા હરનિ વરન્યો સખી સમાજ. ૧૯ અર્થ.—કેસવદાસ કહેછે કે જેવી મહારી મતિછે તેવો પ્રવાસ વિરહનો ભાગ કહ્યો. હવે રાધા કમની પીડા હરે એવો જે સખીનો સમાજ તે હું કહુંછું તે સાંભળો. ૧૯

ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર ઇંદ્રજીત વીરચીતે
રસીક પ્રિયાયાં વીપ્ર લંભ પ્રકાશ શૃંગારસ્ય
વર્ણનં નામ પ્રભાવ સંપૂર્ણ.

प्रभाव १० मो.

દુહો.—ધાઇ જની નાઇ નટી, પ્રગટ પરોસન નારિ; માલિનિ ચંગ્રનિ સીલિપની, સુરહેરની સુનારિ. ૧ અર્થ.—૧ ધાઇ તે દાઇ, ૨ જની કહેતાં દાસી, ૩ નાઇ જે ધ્રાંયજી, ૪ નટી જે નટવાની સ્રી, ૫ માલીણી, ૬ ચોતારાની સ્રિ, ૭ મરૂડીયાની સ્રી, ૮ સોનારણ ને પડોશીની સ્રી.

દુહો.—રામજની સંન્યાસિની, પટુ પટુવાકી બાલ; કેશવ નાઇક નાઇકા, સખી

કહે સબ કાલ. ૨ અર્થ.—૯ ગમજની કહેતાં વેસ્યા, ૧૦ વેરાગણ ૧૧ અને પટુવાની સ્ત્રી.કેસવ કહેછે કે નાયકને નાયકા એટલી જાતિની સ્ત્રીઓને સખી કરે.૨

अथ धाइकी वचन प्रियासौं.

સવૈયો.—મોહન સાથ કહી નિસિ યૌં સરહી સતરંજ હી મિષ બેઠી, કેસવ કયોંહુ સુને મહતારિ તૌ રાખહિરિ ઘરહી મહિ પેઠી; હૌ સિખર્ઊ સુખ દેસિખ તોહિતે ભૌંહ ચઢાઇકે ડાઠી બનેઠી, કૌન લડે તી સરૂપન કાપૈ નહી કહ્યુ જાન અકાસહે બૈઠી. ૩ અર્થ.—એક સમાને વિશે ધાઇ રાધાજીને શિખામણ દેછે.હે રાધા તું આખો દાહાડો અને આખી રાત્રી સેતરંજને મીશે શ્રી હરિ પાસે શું બેશી રહેછે. જો કાંઇ તારી માતા સાંભલશે તો ઘરમાંની ઘરમાં ઘાલી મુકશે. બાહર નીસરવાજ નહી દે, અને સખી હુંતો તને શિખામણની વાત કહુંછું તો તું મારા ઉપર આંખ્યો શું કરવા ચડાવેછે. શું કોઇ લાડકડી એવી બીજી છે નહી કે તારા જેટલું બીજું કોઇનું રૂપ નથી કે તું વાંકી વાંકી આકાશ લગે ચડવા લાગીછે. ૩

अथ श्री अत्र धाइका वचन पियुसौं.

કબિત.–ચોરી સી સુદેસ વેશ દીર્ઘ કેસી ગોરી જ્યું સુગોરી ભોરી જાવ જુકી સારીસી, સાચેકીરી ઢારી અતિ સુછીમ સુઢારી કટી કેસોદાસ અંગ અંગ ભાઇકે ઉતારી સી; સોંધે કીસી સોંધે દેહું સુધા સીસુ ધારી પાઉ ધારી દેવ લોક નેકે સીન્નુ તે ઉતારીસી; આગુ પાસોં ખલી ચાલી હસી બેલું લેહું લાલ કાન્હ એસી ચાલી લ્યાઉ કામકી કુમારીસી. ૪

અર્થ—એક સમાને વિશે ધાઇ પ્રભુજી આગળ કહેછે કે હે મહારાજ આ નાયકા જુવો. દેખાતી પણ નાની એની આંખ્યો મોટી દીસેછે. કેશપાસ કેવો મોટો છે. જુવોને પારવતી સરીખી ગોરીછે અને ભવ જે મહાદેવ તેની સાલી પાર્વતીની બેન તે સરીખી ભોલીછે. જાણે સંચો કરીને બ્રહ્માજીએ ઢાળી ન હોય? એવી દીસે છે. અને કટી ઘણી સુક્ષ્મછે કેહેતાં પાતલીછે અને સુઢાલછે ને તે ઘણી સારીછે. અંગ અંગને વિશે કેસવદાસ કેહેછે કે જાણે સંઘાડે ઉતારી ન હોય એવી દેખાયછે. સઘલી સુગંધથી જાણે સઘલી દેહ ભરી છે અને સુધા જે અમ્રત તેમાં સુધારીછે ને દેવ લોકથી સારીછે કે જાણે ખીર સમુદ્રમાંથી કાઢી એવી જે આ ગ્વાલીની તે સંઘાતે આજ કાન્હ તમે હસીને બેલો અને રમો.કાલે વળી એવી ગ્વાલીની લાવું કે જાણે કામની કુવારીજ જોઇ લ્યો. ૪

अथ श्रीजिनीको वचन प्रियासों.

કવિત—શોભાકો સદન વન મેરો ઘન શ્યામ નીત નઇ નઇ રૂચી તેં તેહેરે તિ હીરાઇયેં, ઉપર સેકે તો ક મયુખ રસ મીઠેહે પીયુસ પોહે લીહી ધાઇજાકે ન અ રાઇયે. ચોરી ચોરા નૈનની ચુરાઇ સુખ કોન જુલો પાય મન સૌમની મેલહી ન અરાઇયેં. કેસોદાસ સકલ સુવાસ કેની વાસ કલવિ વિધ વિલાસ હાસ ત્રાસ બીસ રાઇયેં. ૫

અર્થ—એક સમાને વિશે જની રાધાજીને કેહેછે. હે સખી અમારા ઘનસ્યામ જે પ્રભુજી તે જાણે શોભાનુંજ મૂળછે માટે તેને નીત્ય નવી નવી પ્રીતિ ઉપજાવીને તેમનું મન હરી લઇશ નહીં અને જે સખી ઉપના સેલડી તેના રસ જેવી એ પ્રીતિ ગળીછે અને મયુષ જે ચંદ્રમાનાં કીર્ણ કરતાં પણ મીઠી અને પિયુખ જે અમ્રત તેને પણ પેહીલી પ્રીતિની ચોટ હરાવી દે અને નેત્ર વતી ચોરી ચોરીને અવલોકન કરવું ને કોઇ વખત મન મેહેલીને પિયુનામન સંગાથે એક રસ કરીને મળીયે તેનું જે સુખ છે તે સરખું કાંઇ ધારી ધારીને જોવાનું સુખ નહીં અને સખી કેસવરાયજી તે કેવાછે તો સઘળી જે સુગંધ તેનો નિવાસ છે. તે સાથે વિવિધ વિલાસ કરીને ત્રાસ જે બીક તે વીસારી મુક. ૫

अथ जनीकौ वचन पियुसु यथा:

કવિત—એસી વાતે એેસ હી ધોં કેસે કહી પરત વાકી મતિ ગતિ લાજ પાટ સોં લપેટીહે; મેરેહી ન આવે મેરે વીર એતી વેર કૈતી જાનતીહું ધાઇ હીકે સાથ લોટી લેટેહે; એસી તાહુ ચોગીનીકી ચેરી વાકી કેસોરાય જેરી તુંમ હા હા કરી પાય પરી ભેટીહોં જાનતીહોં નંદ જુકે બેટાહો જુ જાનો બોલ વેકુ તોઉ તહી વ્રખભાન જુકી બેટીહે. ૬ અર્થ—એક સમે શ્રી ક્રશ્નને જની તે કહેછે હે મહારાજ એહેવી વાત તે કેમ કહેવાય કારણ રાધાજીની મતિ અને ગતિ તો લાજ રૂપી લુગડા માંહે લપેટી છે અને હે મહારા વીર એવી વેળાએતો મહારે ઘેર પણ ના આવે, તો અહીં કેમ આવે? અને અતારે તો એ ધાઇની કોટમાં વળગીને સુતી હશે, અને હે કેસવરાય તમે કાલે જે નોહોરા કરી પગે લાગીને રહ્યા, પગે લાગીને મળ્યા તેને ઘણીક તો દાસીઓછે અને તમે જાણો છો જે હુ નંદનો બેટા છું પણ બોલો તો સમજીને બોલજો. કારણકે તમે જાણો જોકે એ વ્રશભાનની બેટી છે. ૬

अथ नाइनको वचन प्रियासौं.

સવૈયા—અબહી તો ગયે કુનિ પોરહ લુન એ બોલની જાહિરિ પીછે હિ લાગે,

કરિ હોં તબ કેસિ પરાગ્યે જોધા ટકે કહે કછુ નિસિ ઘોંસકે જાગે; જોન રહ્યા પેરાં કેસવ કેસે દેખનકી સુખ શ્યામ સભાગે, તૌ દેતિહૈ જાંન કયોં રાખતિ કાહે ન આરશી યોં કરિ આંખિનિ આગે. ૭ અર્થ—એક સમે નાઇ રાધાને કહે છે કે હે સખી પ્રભુજી અત્યાર સુધી તો અહીં બેઠા હતા. અને હમણાંજ ઉઠયા તે હજી પોળ લગણ તો પોતાય નહીં હોય અને વળી તેડુ ઉઠીને સાદ કરવા જાયછે. પરાયા છોકરાને એવડી વાર રાખીને શું કરીશ? રાત્રિ દીવસ ઉજાગરે તેને કાંઇ થયું તો તું શો જવાબ દેઇશ? અને જો શામજીને જોયા વિના ન રહેવાતું હોયતો અળગા શીદ જવાદેછે. ભાગ્યવાન જે પ્રભુજી તેને અહીંજ બેઠા રાખને. આંખ્યોની આગળ આરશીની પેઠે હાથમાંજ ઝાલી રાખીને બેશ એટલે પાસેથી જશેજ નહીં. ૭

अथ नाइनको वचन पियुसौ.

સવૈયો—બડી જીય લજી વડો ડર આલિ બડી લહુંરાઇ ચલે ચીત લીને, બડી બડી આંખી બડા છબી સો ચીતવે બડિ બેર બડો સુખ દીને; બડે હી વિચારૂ બડી રૂચિ કેશવ કયોં હુ મિલો તો મિલો હમ હિને, બડેને હું સો તો બડો દુખ બોલું ઘતે બડે માન બડો મન કીને; ૮

અર્થ—એક સમે નાઇ પ્રભુજીને કહેછે . હે મહારાજ રાધાજીના જીવમાં મોટી લાજ છે, હૈયામાં મોટી બીક છે અને સઘળી મોટાઇ પણ જાણે છે, બેઠી હોય અગર ઉભી હોય તો ચિત્તને હરે એવીછે. અને મોટી મોટી આંખ્યો, શું સરસ મોટી છબી, એ સંઘાથે ઘણી વાર લાગી તમે સામુ જુવોતો ઘણું સુખ દીધુ જણાશે. અને કેસવરાય કહેછે. કે એના મનને મળવાનો ઘણો વિચાર છે. એના હૈયા માંહે પ્રિતિ મોહોટી છે. માટે કોઇ પણ રીતે મળિ શકાય તો મળો ને અમે તો આગળાં ઉભાં છીએ. અને મહારાજ મોટા સંગાથે બોલવું તે મોહોટું દુખ છે પણ એટલું છતાં પણ એને મોહોટાઇ નથી એ સારૂં છે. ૮

अथ नटीको वचन पियासौ.

સવૈયો—જીહું દેખાવનિ તીહિ ગઇરિતો બેરિય ગ્રીવ ગ્રહી ફીર માઇ, આજકહા દિખસાધ લગી હૈ દિખાવુંગી જાઇતો વેઇ કન્હાઇ; દેખે તેસિ રિધ્ધિ જાત બાદુ અદેખે જરે સો યહૈ અધિકાઇ, રાતિકિવે ગતિ ધોંસ કીએ અબ તરિચે વાત નિવાજ હું આઇ. ૯ અર્થ—એક સમે નટી રાધાજીને કહે છે કે હે સખી જો હું તુંને દેખાડવા ગઇ તો ઉલટી ફરીને માહારીજ કોટે વળગી. સખી આજ વ-

ળી જોવાને શી ઇછા થઇ છે? અને જે વળી હું દેખાડીશ તો તેં કાલે જોયા છે તેના તે કાહાનછે. જોવા થકી ટાહાડી કેમ થઇ જાય છે અને નથી જોતી ત્યારે બળી ઉઠેછે એ તારી અધિરાઇની રીત છે અને દેહની આ ગતિ થી અને તારી વાતોથી હું તો વાજ આવી. ૯

अथ नटीको वचन पियुसों.

કવિત—જહીં જહીં દુરે તહાં જયોતી એસી જગ મગે કેસેહું ન કેસવ દુરાઇ લેત રંગકી, પવન કે પંખ અલી આલીનકે પીછે આલી અલીની જયોં લાગી ફીરે જીન્હ સાધુ સંગકી; નિપટ અમીલ વહ તુમ્હે મીલી વેકી જક કેસેકે મીલાઉ ગતિ મોપે ન વિહંગકી; ઇક તો દુસહ દુખ દેત હુંતી દુનિ જીતો વીસ વિસે વાસ જુ ભઇ હે કલાગકી.૧૦ અર્થ-એક સમાને વિષે નટી પ્રભુજીને કહેછે કે મહારાજ રાધાજીને જ્યાં જ્યાં સંતાડીએ ત્યાં ત્યાં ચંદ્રમાના અજવાળાની પેઠે ઝગમગેછે અને કેસવરાય એના દેહનો રંગ કેમ ઢાંકયો જાય. અને માર્ગે ચાલતાં શરીરનો પવન આવેછે ત્યાં તેને પરિમલ જાણીને અલી જે ભમરા અને આલી કહેતાં સખી તે પાછળ એમ ભમતો ફીરેછે. જેમ કોઇ સાધુ પુરૂષ હોય તે સાધુની સંગત જોતા ફીરે તેમ રાધાજીની કેડે ભમરા જોતા જોતા ફીરેછે. અને હે મહારાજ એ રાધાજીનાં મળવાં મહા કઠણ છે અને તમને તો મળવાની જક લાગીછે. પણ હું તે કેમ મેળવું? મારામાં કાંઇ પંખીની ગતિ નથી જે હું ચાંચમાં ઘાલીને ઉડી આવું. અને મહારાજ એકતો એની દુતી કંઇ તેનું દુખ ઘણું તે સંતાડું જાય એમ નથી. બીજુ એના અંગનો પરિમલ તે કંઇ ઢાંકયો ન રહે, અને એની શરીરની વાસના તેનું દુખ કંઇ પણ છુપાવી શકે નહી. પરીમલ કાંઇ ઢાંક્યો ન રહે અને વળિ એને એના પીંડનો વિશ્વાસ નહી, તો મહારો વિશ્વાસ કેમ કરે ૧૦

अथ परोसनको वचन स्वामिनिजीसौं.

સવૈયો.-પાઇ પરે પલક વરસ્યો સુલગીર નિતોલ નોમોલિહિ રતિહો; સોહું કેચે મુહું હો કિયો અવલો તુમપે ગતિ એસી નતિહો; કેસવ કેસેહું દેખિ નીકો જીન્હો ભોરહી ભોરીસિ આનંદ તીહો;પાન ખવાવતી હૈ તીનસો તુમ રાતિ કહા સત રાતિ હતીહો. ૧

અર્થ—એક સમાને વિષે પાડોશણ જે છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી આ-

જ પ્રભુજી તમારે પગે લાગ્યા જ્યારે તમે પલંગપર આવ્યાં તોય તમે મનમાંથી એક રતિ લાજ મુકી નહી અને અનેક સમ દીધા ત્યારે મુખ સામુ કરિ લગારેક જોયું અને હમણાં લગી એજ રીત દીસે છે. અને કેસવરાય મુખ જોવાને કાજે અનેક પ્રકારે સમજાવી પણ કેમે તું સમજી નહી અને હવે તું તેને પાનની ખાડી વાળીવાળીને ભલી ખવરાવે છે. ત્યારે તું રાત્રીએ એવડું તાણતી હતી તે શું? ૧૧

अथ परोसनीको वचन श्रीजीसों यथा.

સવૈયો—હાંસીમેં વાત કહાંસી કહીહ સાવેકુ કહ્યો સુ હીતે કરી લખ્યો; આંખિ મિલી ન મિલી સખિયા મિલવાઇ સુકેશવ કયું અવરેખ્યો; વીવીચાઇ મરે ચુપ સાધે ન વાતકી સાંતિ સમેહી શ્રવે સો વિશેખ્યો; આજહી કયોં છહ આવે ઇહાં જિન આગ લગ હીન આંગન દેખ્યો. ૧૨

અર્થ—એક સમે પાડોશણ શ્રીકૃષ્ણજીને કહેછે કે મહારાજ આજ મેં સ્વામીનીજીને હસતાં હસતાં વાત કહી તે સાંભળીને હશીને વળી મને કહ્યું તે પણ મેં હીત ધરીને માન્યું એમ કરતાં તો આંખ મેળવવાને આવી તે વારે સખી ઉઠી ગઇ,કાંઇ મળીને બેઠી નહી.કેસવરાય એ મળવાનો ઘાટ કેમ આવશે? અને સ્વામી ખપેયો બુમો પાડી પાડીને આમ મરે પણ છાના ન રેહે. પરંતું સ્વામી આવે તોજ પાણી પીએ, સમય વીના કાંઇ થાય નહી.અને હે મહારાજ આજતો એ કયમે આવે નહી. કારણકે જેગ્યાયે આગ લાગે પણ આંગણુંતો દીઠું નથી. ૧૨

अथ मालणीको वचन स्वामीनीजी यथा.

કુવિત. દુરીહે કયો ભુખન વસન દુતિ જોવનકી દેહીહી જયોતી હોતી હ્રાસ કીસી રાતીહે, નાહકો સુવાસ લગે દેહે કેસી કેસવ સુભાવહીકી વાસ ભોર ભીર ફારસ્વાતીહે; દેખી તેરી સુરતી મુરતી વીસુરતી હોત લાલકે દ્રગ દેખવેકો લલચાતી હે, ચલીહે કયું ચંદમુખી કુચનીકે ભાર ભયે કંચનીકે ભાર તોલ ચકી કટી જાતી હે. ૧૩ અર્થ—એક સમે માલણ સ્વામીનીજીને કહેછે કે સખી જયારે દીલમા જોબનની જયોત જે કાંતી આવશે તે વારે વસ્ત્ર ભુશણ પેહેરીશ તે સઘલું સામટું મળશે ત્યારે તે તેજ કયાં માશે? એકલી દેહનું એવું તેજ છે કે જેને તેજે રાત્રો છે તે દિવસ સરખી લાગેછે અને ભરતારનો સ્પર્શ તે દીએ અડકશે ત્યારે કેવી થઇશ. શરીરના સુગંધે કરીને ભમરાની ભીડ એવી આવી મળીછે કે જાણે ફાડી ખાશે અને સખી તારી સુરતી જોઇને મારી મુરતી મને વીસરી જાયછે. અને પ્રભુજીની આંખ્યો તે તને જોવાની ઘણી લલચા

ય છે અને હે ચંદ્રમુખી તારાં રતન જ્યારે મોટાં થશે તેનો તને ભાર લાગશે ત્યારે તું કેમ ચાલી શકીશ અને આ તારા કેશપાશનો ભાર તેથી કરીને તારી કટી તે લચકી લચકી જાયછે. ૧૩

अथ श्री श्रीजीसौ मालणीको वचन.

सवैयो—પેરો જીન ઓછી અર. જાની દેહુ ઘનસ્યામ ધરીટમેં લાગી ઉર દેવી જયૌ દામીની, કોઇ કોઇ એસી ઐસી આવે ઇત ઉત ઉત દ્વે સો યહ વૃષ ભાનજુકી બેટી ગજગામીની; આદીતકો આંચો અતિ આવે. વન બલી જાઊ આવતીહે વેઇ વીની આઇ અરૂ જામીની; કામકે ડરની તુમ્હ કુંજ ગહ્યા કેસોરાય ભોરનીકે ભયે ભોંન ન ગહ્યો ઉઠી ભામીની ૧૪

અર્થ—એક સમે માલણી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ મને મારગમાં પેરોમાં જવા દો. અડીકમાં ઉરને વિષે લાગી દેખાશે અને એ ઠેકાણું એવુ છે કે તેમાં કોઇ આવી શકે કે જઇ શકે નહીં તો આ વૃશભાનની બેટી કયાં નાશી શકે? તે ગજગામીની કહેતાં હળવે હળવે ચાલેછે અને આદીત્યનો પણ અંત આવ્યોછે. તેથી સૂર્ય પણ અસ્ત પામશે. અને તમે પણ વનમાં આવજો. રાધાજી પણ બનીને વનમાં આવેછે. અને રાત પણ આવીછે. માટે કેસવરાય તમે કામની બીહીકે વનમાં બેશી શું રહ્યાછો. ૧૪

अथ तंम्रोलणीको वचन स्वामीनीजीसो यया.

કવિત.—મૈંન એસો મૃન મૃદુ મૃદુલ મુનાલીકાહે લુતે કેશી ધુંની સુની મનહી હરતીહે; દાર્યો કેસી બીજ દાંતી પાત અરૂન ઓઠ કેસોદાસ દેખી દ્રગ આનંદ ભરતીહે, પરી મરી ભાવતી ભલાઇ તાંતે બુઝતી હે તોહી સાં તો ઓર શચી બુઝ-ઝત ઠરતી હે: માખન સી જીભ મુખ કંજ સાં કુવરે કહી કાઠ શી કઠેઠી વાત કેસે નીકરતીહે ૧૫—એક સમાને વિશે તંબોલણી રાધાજીને કહેછે હે સખી તમારૂ મન તો મીણ શરીખુ કોમલ છે અને મનાલ જે કમલની ડાંડા તે માહેલી જે પ્રાગ તે સરીખી તો તમારા સ્વરની તે ધુની કોયલ સાંભળે થકે મનને હરે અને દાડીમની કળી સરીખાતો દંત છે. કેસવરાયની દીઠેથી આંખ્યો આનંદ ભરે એવી છે. તારી જીભ તે માંખણ સરીખી સુંવાલી છે. અને મુખ તો કોમળ કમળ સરખુ છે. પણ સાચું કહે જે આવડી કાષ્ટ સરખી કઠીણ કયા નીસરી? અને હે મહારી વહાલી સખી તને સારા માટે પુછુછું, બીજી તો સખી તને પુછતાં બીહે છે.

કવિત.—નેંનની ન વાંઍા નેકું આતીહી અનીત કરે; જાન નેકું તોહિ જેસે બ્રજ જાનીયતુંહે, ચંચલ ચરીત ચિત્ત ચેટક ચઢીં કલાવે વેરકે ચિત્તની અભિસાર સોંપીયતુહે, એક નીકે પેઠી ઉર અરઝો ઉરોજનીમે; ઉર દેત કેસોરાય કેસે ન જીયતુહે; એસી કહું હોતીહે જુગ બાલનીકે ચોરી ચોરી મન મથ હીકે હાથ વેચીયતુહે. ૧૬

અર્થ—એક સમાને વિશે તંબોલણી **શ્રી** કૃશ્નજીને કહેછે કે મહારાજ તમે તમારા નેત્રને શિખામણ દો. ઘણી અનીતિ કરે છે અને તમે જાણોછો કે કોઇ જાણતું નથી પણ આખું વ્રજ જાણેછે, કે તમારાં નેત્રનાં ચરીત્ર ઘણા ચંચળ છે. ચીંત વે થકે અને જોયે થકે ચિતને ચેટક લગાડેછે. અમે અભ્યંતર કહેતા હૃદય તેનું પારીખીએ છીએ. તે એકના ઉરમા પેસે છે, એકના સ્તનશુ વળગી રહેછે. તે કેમ ટળાય ! એને એવું કાંઇ હોતુ નથી અને કહી દીઠું નથી જે સ્ત્રીયો નાં મન ચોરીને મનમથ જે કામ છે તેને હાથ વેચે.

अथ सल्पीनीको वचन स्वामीनीजीसों.

સવૈયો—અબહી કુંનિ બોલી રી બોલ લગી જક ચોરી હું લૌં ઉઠી જાન ન દીને; હુંરેહી જાનિ ભઇ ઉલટી મતિ કેસવ હે કહિયે કહું કીને; જો પઇ તૌ દુખ પાવતહે તલફે દ્રગ મીન મનોજલ ભીને; તાકતિ છાંડતિ હૌ છિન એક રહૌ કિન ચિત્ર જ્યૌ હાથ હલીને ૧૭ અર્થ—એક સમે શિલ્પીની જે ચિતારી તે રાધાજીને એમ કહેછે. હે સખી પ્રભુજી તો હમણા અહીંથી ગયા, હજી પોળ લગે પહોચ્યા નહી હોય અને વળી તેડાએ હેવી જક લાગીછે તે મહારા મનમાં અવળી લા ગેછે. માણસ કહેછે કે રાધાએ પ્રભુ વશ્ય કીધાછે તે ખોટું પણ પ્રભુને તો તું પોતેજ વશ્ય થઇ રહી દીસે છે, જે જોયા પાખે રહી શકતિ નથી ને એ વીના દુઃખ પામેછે. જેમ મીન પાણી વિના લેજો તલફે તેમ તારી આંખ્યો પ્રભુ વિના તલફેછે તો એક ઘડી શા માટે અળગા મુંકેછે. ચિત્રામણની પેઠે હાથને વિશે હવે ઝાલી કાં રહેતી નથી. ૧૭

अथ सल्पीनीको वचन श्रीजीसों.

સવૈયો—ખોટુ ઘુરી છજીહા ખુટ રહ્યો ગહી ઠૌર કઠૌર ન જાને ન જાહુ; લાજ ન આવત મારિ સભા જન લાગે અલૌકકે તાજેને તાહુ; કૌરી વિચાર વિચાર તિહાં કેહી કેસવ બુઝતાહો હીતું સબ કાહુ; નેહ હીકે ધીરી લાગહુ સંગની નેનનીકૌ સંગ ઐાર નિવાહુ ૧૮ અર્થ—એક સમે શિલ્પીની જે છે તે **શ્રીકૃશ્નજીને** કહેછે.

મહારાજ ઘોડાગી પઠે અડ ગ્રહીને ઉભા રહ્યા પણ ઠામ કુઠામ કાંઇ જાણ્યા નહી. જે મ ઘોડો જાણે નહી જે અહીં અડ ગ્રહીયે કે ના ગ્રહીયે તેમ તમે પણ કરોછો, અને તેને જેમ ચાબકા માર્યાની લાજ નહી તેમ તમે પણ અલોક જે નિંદ્યા તે રૂપીયા ચાબકા સભાના બેસણહાર મારેછે તોપણ લાજતા ન થી. અને ત્યાં હસતાં વાત કીધી તે વારે મનમાં લગારેક લજ્જા પામીને હળવેકથી હસી ગયા જેથી હૈયામાં પણ પ્રીતિ દીસેછે અને પ્રેમની પહેલી અર્થ ગુઢ્ઢા તે શીખતી હતી. અને મને પુછતી હતી. આજ અર્ધ રાત્રીં લગે જાગીછે એટલા દિન ધૈર્ય ધરયુંછે તેમ બે દિન વળી ધૈર્ય ધરશે. હે ગીરધરલાલ તમથી કોણ બડ ભાગી હ ઠુ કે તમારી ભાવતી જે રાધા તેણે કાલી થકી કામની કથા ઉપર કર્ણ જે કાન તે દેવા માંડ્યાછે. ૧૮

अथ रामजनीको वचन श्री राधाजीसौं.

કવિત—કોમલ હૈ તો મલીન એતીછે ચલ અનોન લીન નવ નીલ કૈસે પાતી હે; સુધે સાધ સુધવે તો કુટીલ કરગ એતો કેસવ કરમ ચોર મરમકી રાતીહે; પા ઇહે પકર તબ પાઇહે ન કૈસેહું તું થોરો અવિલાત એતો અતી ઉઠી લાતીહે; વ્ર જનુ હું કબકી કહતી મેરે મોહનકે મન તેરે નૈન છેવ છેવ જાતીહે ૧૯ અર્થ એક સમાને વિષે રામજની કહેતાં વૈરાગણ તે શ્રીરાધાજીને કહેછે. તારાં જે નેત્ર છે તે મહારા પ્રભુને છોડી છોડી જાયછે. તે પ્રભુજીનુ મન કેવું છે, તો કુમળુ સરળ છે, નિર્મળ છે, ને તેજ શ્યામ છે, વલી ને મને તીખાં ને અણીયાલાં છે, ચંચ લ છે અને નલીન જે કમલની પાંખડી સરીખાં છે. અને પ્રભુજીનું મન સુ ધું તે પાધરૂં છે ને સાધુ છે તે ગરીબછે, શુધ્ધ છે કહેતાં પવિત્ર છે અને તારાં નેત્ર કુટીલ કહેતાં વાંકાં છે અને વાંકાં કર્મ કરેછે અને પારકું મન ચોરેછે, દીઠથી ચો રી લેછે ને બીજા ચોરે તે ઝલાય પણ એ ઝલાય નહી એવાં છે અને તું તો થોડી વાર કાંઇ કરેછે, હું કઇ વારથી કહુંછું પણ તું વારતી નથી. માટે એવી જે તારી આંખ્યો તે મારા મોહનજીનું મન તેને વારે વારે છોડી છોડીને જાયછે. ૧૯

अथ रामजनीको वचन श्री श्रीजीसौं.

સવૈયો. કૌન હુંતો કબહા ભયો કેસવ કામનિ કોટિ કસુ હિત થોરે, સ્વન સાધ સધે સુખકી બીનુ રાધેકો આદ્કો લાચન ડોરે; કર્યાં બરી સીતલ વાર કરે મુખ જોરી ભખી સમુઝાઇ ન ઊસકે ચોટે. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિશે રામ

જની શ્રીકૃષ્ણજીને કહેછે કે હે કેસવરાય તમે અનેક ઉપાય કરો, બીજી કોટી કોટી કામનીથું પ્રીતિ કરો પણ રાધાજીનું એક કટાક્ષ જોયું તેની બરાબરી એક વાંકાઇએ ના આવે અને મહારાજ જુઓ કે ખડીનો ભૂકો કરીને કપુરને સાટે ફાકડો ભરે તેણે કાંઇ મુખ તાદુ થાય? અને કાંઇ સુગંધ આવે નહીં? હે વ્રજરાજ, બાબચ કરવીજ કારણ કે આકળ આટીએ તો તેથા કાંઇ તૃશ્યા ટલે ૨૦

अथ सन्यासीनीको बचन श्री स्वामीनीजीसौं.

કવિત—ન છુટહો છુડાયે જબ કરોહે ધો કસી તબ કેસોદાસ અન બ્યાસ બ્યાસ ભુખ ભાગોહે; બેલી ભુલી જાયંગો જુડાયગે ને ચીત ચેતી કછુ સોહયગો રેન દિન જાગીહે; તા તે તેની પતિ દુતિ સી રીતે સહસ ગનિ ઉપજ પરેગી ઓ એસી એક આગી લગીહે; આડી સો અંગ્રઇ જીન અંચલ ઉડાયો આલી આડી તીહાં કાન્હજી જુ ડીઠી લાગીહે. ૨૧

અર્થ—એક સમે સંન્યાસીની તે રાધાજીને કેહેછે. હે સખી તમે ઘણી મર ડામરડ ન કરો. નીચું જોઇને ચાલો પણ હું બાળા પાયરીને કહુંછું કે જો કોઇની દ્રષ્ટી લાગશે તો ઘણાં દુખી થાશો તે એવી રીતે કે દ્રષ્ટી લાગશે તો કોઇની છો ડાવી છુટશે નહીં તો શું કરશ્યો? કેસવ કેહેછે કે અનાયાસે કેહેતાં સેહેજે ભુખ તરસ ટળી જાશે, રામ તો વીસરી જશે ને દીલમાં ચેન તે કાંઇ નહી રેહે. કાંઇ દીઠું ગમશે નહી ને દિન રાત જાગશો પણ ઊંઘ આવશે નહીં. આંખ્યે કાંઇ તાતી વસ્તુ આવશે તે થકી બ મણી તપ્ત થશે અને ટાઢક થકી હજાર ગણી હઇયાને વિષે એવી આગ આવી પડશે. ૨૧

अथ सन्यासीनीजीको वचन श्री श्रीजीसौं.

કવિત—સીતલહું સીતલ તીહારી નવ સતી વહ તુમે ન તજતી બાના કોઉ રતા પગેહું; આપનો જયોં હીરાસો પરાયે હાથ વ્રજનાથ દેકે તો અગાથ સાથ મેંન એ સો મુંન લેહું; એતા પર કેસોરાય તુમે ન પ્રવાહ વાહી વહ જકી લાગી ભાગી ભુખ સુખ ભુલી દેહું; મીઠો મુહ છોડી છીન ઝલની છબીલે લાલ એસીતો ગવારનીસોં ગુ મહકી નીવાહેનેહુ. ૨૨

અર્થ—એક સમાને વિષે સંન્યાસીની શ્રીકૃષ્ણજીને કેહેછે કે હે મહારાજ તમા રા સીતલ હૃદયને વિષે તે નાયકા વસતી નથી અને તમને તો તિલ માત્ર પણ હૈયામાં થી મુકતી નથી. તેનું હેતુ કેવું છે તો તાપનુ ધરછે. તમે હીરા જેવા તે તે

કઠણ હૃદય ઉપર વ્રજનાથ હાથ ધ્યો છો અને તેનું મન મીણ સરીખું કોમલ તે લ્યો છો એટલા ઉપર તમને તો કાંઇ પરવા નથી તેને તો એવી જક લાગીછે તેણે કરીને તેની ભુખ ભાગી ગઇ. ઘરનું સુખ વીસરી ગયું. અને મોઢાની મીઠાસ છોડી છળ કરો છો તે છાંડો હે છબીલા લાલ તે માટે એહેવી ગ્વાલી સાથે પરો ૨૨

अथ पटइनको बचन श्री राधाजीसौं.

સવૈયો—યાહોહો મેરી ગુસાંઇનમાં પહીલેં મીલાઇ વતીયાં છલી છેલોં; યાતે ગી લે અખીયાં મીલાઇ સખીયાં ન કીયાં ખીન યારી ઇ હેલોં; આંખી મીલ મન લાગી રહે મમુ લેહું મીલે બગેહે હમ ગેલોં; મીલે મનું માઇ કહા કરીહું જુહુહીક મીલે તાં ઇકીયો મન મેલોં ૨૩ અર્થ—એક સમે પટુવાની જે સ્ત્રી છે તે રાધાજી પ્રત્યે કહેછે. હે સખી એ તને ગુસાંઇ જે પ્રભુજી તેને તને પેહેલી વાતે મળવી એટલે વાતો કરી દેખાડી. છેલપણાની વાતો મળ્યા પછે દષ્ટે મળી તે અમને પણ કહ્યું નહીં અને આંખ્યો મળ્યા પછે મન પણ ત્યાં લાગી રહ્યું તેથી અમને વીસાર્યા પણ તે મળે શું થાય, જો મોઢામોઢ મળો તો સાચું કહેવાય. ૨૩

अथ पटइनको वचन श्रीजीसौं.

સવૈયો—મૃગનેની જ્યોં ઓર નાહી જુ બગાવતીહે સુખ એસો નાંહુજે; સો નઇ સુ સુની પીતર હોઇ તો કેસવ કેસેહું હાથ ન દુજે; આપુ ગિરા ગુન સીખવે તઉ કાકું ન કોકીલ જ્યો કલ કુજે; સુંદર શ્યામ વિરામ કરોં કછુ આંબકી સાધન આંબલિ પુજે. ૨૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પટવી જે છે તે શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે કહેછે કે હે મહારાજ આ પેલી મૃગનેણી જે રાધાજી તેની પેઠે બીજી સ્ત્રીયાને માટે ચલાવોછો તો તે કાંઇ સારૂ નહી અને હે કેસવરાય પીતલ જો સુવર્ણ સોના સરીખું ઝગતું હોય તોપણ હાથે અડાએ નહીં અને મહારાજ ગીરા જે સરસ્વતિ પોતે આપો આપ પાંજરામાં ઘાલીને કોઇ કાગડાને પડાવે તોપણ કાગડો હોય તે કાંઇ કોયલની પેઠે મનોહર બોલે નહી તે માટે હે સુંદર શ્યામ તમે હવે ઠામ કરો, ને ખાઓ કાંઇ આંબાની સાદર તે કાંઇ આંબલી ખાધે પુગે નહી. ૨૪

દુહો—વચન શ્રવન સુખ વચન કરિ કહે સખીનકે મર્મ, કેસવ કહે કછુંબ આય, તિનકે કોવિદ કર્મ ૨૫ અર્થ—વચન શ્રવણ પ્રત્યે માટે કરીને જે કોઇ

સખીના મર્મ હતા તે કહ્યા, હવે એના ચતુરપણાના કર્મ તે હું કહીશ. ૨૫

ઇતિ શ્રી મંમહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત
વીરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં
સખી જનસ્ય વર્ણન નામ
દ્વાદંશ પ્રભાવ ૧૨.

प्रभाव १३ मो.

अथ सखी जन कर्म कथन.

દુહો—સિક્ષા વિનય મનાઇવૌ, મિલવો કરહિ સિંગાર; રુચિ આરૂ દઇ ઉરાહનો; યહ તાકો વિવહાર ૧ અર્થ—શિક્ષા તે શિખામણ દે, વિનતિ કરે, મનાવે, મેળવે, શૃંગાર કરાવે, ને બીજો ઓળંભો દે એ સર્વ સખીનો વ્યવહાર છે.

अथ प्रियाकी शिक्षा यथा

સવૈયો—નાહુ લગો મુહ સાંતિ દહે દિન નાંહિ લગો દુખ દેહેગો; નહિં અખે સુખ દેરતેહે કેસવ નાહે સદા સુખ દેત હેગો; નાંહિતે નારી નાંહિ ભલાઇ ભલી સબ નાહિ તે પેં કહેગો; નાહસેં નેહ નિવાહિ બનાઇ લ્યો નાંહિસેં નેહ કહાનિ વહેગો ૨ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી સ્વામીનીજીને શિખામણ દેછે. હે સખી નાથને વિશે પ્રીતિ રાખશો તો થોડાદિન તો દહાડી બળશે. નાથ તરત સુખ દેછે, નાથ જે ભરતાર તે સદૈવ સુખ દેશે ને સખી નાથ જે ભરતાર તે કાંઇ કહેશે તે ભલુંજ કહેશે. હે સખી તારી ભલાઇ લેઉછું કે નાથ સાથે નેહ રાખો અને નાથ સંઘાથે હમેશ સંબંધ રાખો.

अथ अत्र श्रीजीको शिक्षा.

કવિત—કુંમ કુંમ ઊમઠી કુંમ કુમોકે ન્હવાઇ જલું ઓપો સીર લાઇ યાહી લાયે કહા રાસમેં,ચંદન ચઢાઇ ફુલી પહિરાઇ ભુલીવીકી કાનઆળી તુમકીનીકે પ્રકાશમેં; કેસવ પુર પુર કાહે કુખ વાવૌ પાન જોપે મન મગન એસેહી વિલાસમેં; વાહીકો મનાયો હા હા કરી પાય પરે સખાકી સુવાસ વસે જાકે મુખવાસમે. અર્થ— સખી કહેછે. હે મહારાજ કુંકુમ કેસર તેના ઉબટ કરીને

અનેક સુગંધ યુકત જળ તેણે નવરાવી અનેક સુગંધ યુકત જે તેલ તે મસ્તક વિષે ધાલીને આને શું રાસ ઉત્સવમાં લાવ્યાછો. અને વળી ચંદન ચઢાવી ફુલ પહેરાવી ભુલે ભુલે ફોગટ તમે આને આંજી માંજી અનેક પ્રકાશ કરી ઉભી રાખી. કપુર બરાસ માંહે ઘાલી ઘાલીને પાન શીદ ખવરાવોછો. અને જો તમારૂ મન એહેવી સુગંધમાં મગ્ન છે તો હું કહું તે કરો. તમે રાધાજીને મનાવો. હાહા કરી પાયે લાગી નોહોરા કરીને તેડી લાવો, જેના મુખના પરીમળમાં સર્વ સુગંધ વસેછે. ૩

अथ श्री स्वामीनीजीको विनय लछन.

સવૈયો—એસીહી કયું ચુપ રહી હે, સખી હો સખી રાસતટ હરસોલો; કયાં સહી હે મીલવે વીનું લોહી તો લેહુ જઉ મીલીયે દિન જોલો; કેસવ કોઇ કરો ઉપચાર મીલે કો કહા મીલીયે સુખ તોલો; દખી યું આગની આરસી લે મીલીહે પીયાસો મનહી મન કોલો ૪

અર્થ—એક સમયને વિષે રાધાજીને વિનય કરેછે.હે સખી એમ કેમ સ્તબ્ધ રહીછે હું તને શીખામણ દેઊંછું તેમ ઝાઝી ઝાઝી હઠે ભંગાયછે.તહારે મળ્યા વીના કેમ સરશે. જ્યાં લગી મળાય ત્યાંહાં લગે મળી લેકે જ્યાં લગે મળ્યાના દિનછે ત્યાં સુધી મળિલ્યો તે વારે દહાડા જાય મળિએ;અને કેશવ કેહેછે કે ક્રોડક્રોડ ઉપચાર કરો પણ ત્યાં લગે મળ્યાનું સુખ ઉપજે નહીં કે જ્યાંલગે અંગો અંગ ન મળિયે અને સખી આરીસો લઇને જોઇએ પણ શું મળ્યાનુ સુખ ઉપજે? શું પ્રિય સંગાથે મનની મનમાં કયાં લગે મળી રહીશ? અંગની અવસ્થા તો જો. ૪

अथ श्रीजीको विनय.

કવિત—સુખ કેસેં ફુલે નયન દાર્યો બીદ સન લાલસેં અધર હાસ સુધા સો સુધારયોહે; વેની પીક વેનીકી ત્રીબેનીસી વીનાઇ વાર વારીક વાર શીક રહી કયો કરી હાર્યોહે; કીન્હે કુચ અમલ કલપતરૂ કેસો ફલ કેસોદાસ યાતે બીધી મુગધ વિચાર્યોહે; દેખો ન ગોપાલ એસેકા સરીર સબ સોને સોસવારી મનમેં નસો સબરોહે. ૫

અર્થ—એક સમયને વિષે સખી જે છે તે ભરથારને વિનય કરેછે.હે મહારાજ જેવાં સુખનાં ફુલ એહેવાં તો નેત્ર અને દાડમના બીજ એવા તો દાંત રાતા અધર હાસ્ય જાણીયે અમૃત મથીને કાઢયું ન હોય અને પીક જે કોકીલ તેહેના સરીખાં વેણ છે જેહેનાં એવી જે રાધાજી તેનો જે ચોટલો ગુથયો છે તે જાંણીએ ત્રિવેણી નહોય. ગંગા જમુના સરસ્વતીજ જેવી અને બારીક કેહેતાં ઝીંણા વાળ

અને હળવી જે ચાલ જોઇને, કરી જે હસ્તી તે હારી રહ્યાછે. અને એહનાં જે રતન તે જાણીએ લક્ષ્મીનું વક્ષ તે બીજી તે સરીખા કીધાછે. કેસવરાય કહેછે અહીયાં બ્રહ્માજી પણ ભુલ્યા દીસેછે. મહારાજ એમ રતનની સુંદરતા આગળ બીજાનો શો આસરો? એ ગોપાળરાય જુવોને વળી બ્રહ્મા ભુલ્યા છે. મહારી સખી જે રાધાજી તે નું શરીર બધું સોના સરીખું કીધું છે. ૫

अथ श्री प्रियाको मनाइवो.

સવૈયો—સવ રીઝી રીઝાઇ ઝરોખી ન ઝાંખી રહી મુખ દેખી દીખાઇ સુભા ઇ; બોલનિ આયે અબોલ ભઇ અબ કેસવ ઐસી હમે ન સુહાઇ; મેં બહુતે બહ રાઇ હે તોસી રીપુ તુમ હરાવત મોહ વ્રથાહી; ઐહે અયા ન સદા વલીહિ હરિસોં હસી હાં કરી મોહી સુનાહી ૬

અર્થ—સખી જે છે તે રાધાજીને મનાવેછે. હે રાધા પહેલું તમેં મનમાં રી ઝી ઝરૂખે બેસી ને પોતાનું મુખ પણ પ્રભુજીને દેખાડયું. પ્રભુજીને ટાક્ષે કરી રીઝવ્યા અને હું બોલાવવા આવી છું એટલે અબોલા થઇ બેઠી. કેસ વરાયના સમ જો એવું કાંઇ અમને ગમે નહીં અને સખી મેં તો સરીખી કહેવાઇ છે અને તું ફરીને મને વાહવા હીંડેછે અને હે અજાણ સદાય એમ ચાલેછે. હરિ શું હસીને હા પાડીછે અને મને એમ કહેછે કે નહીં આવું. ૬

अथश्री श्रीजीको मनाइवो

સવૈયો—ભુખન ભેદ બનાઇ કે કેસવ ફુલ બનાઇ બનાઇ કે વાધે; ભાગ્ય બ ઢાઇ સુભાગ બઢાઇકો રાગ બઢાઇ યહે અનુરાગે; પાયનિ લાગતી સોધે ચડાવતિ પાન ખવાયતી હો નિસી જાગે; કાન્હ ચલો ઉઠી બેઠી કહા મુનિ મોસિ ખરાયો અ બ રૂસન લાગે ૭

અર્થ—એક સભાને વિષે શ્રીકૃષ્ણને સખી મનાવવા આવી છે. હે કેસવરાય ત મે જે તે અનેક ભેદે ભુષણ બનાવ્યાં, ફુલ બનાવ્યાં, ભાગ્ય વધારયું, સૌભાગ્ય વધા રયું, રાગ વધારયો, અને હૈયાને વિષે અનુરાગ વધારયો, પગે લાગતા હતા અને મુખ ધોવડાવતા હતા, પાન ખવરાવતા હતા. આખી રાત બધી જાગ્યા એમ કરી ખ્યા રા મન ચોરી હવે વળી રીસાવા લાગ્યા. હે કાન્હ ઉઠો તમે વેહેલા વેહેલા ચાલો, શું બેશી રહ્યાછો. ૭

अथ प्रियाजीकौ मिलवौ

કવિત—જયોં હું ગનું ઓગુંનની તોતું ગને ગુન ગને જયોં ગનો ગુન તોતું ઓગુનકે ગનમેં; કેસોદાસ એસે પ્રીતિ છુપાવતિ છાલનિમેં જૈસે છીત્તર વી છુટે છુટી છીપે ધનમેં; બેઠે તો ઉઠાવે ઉઠી ચલે તો મીલે ચરહે સોઇ ન મરી કયું ન કહે જો હે તેરે મનમે ૮

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી જે છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી જો હું અવગુણ ગણું તો તું ગુણના સમુંહ ગણવા બેસે, ગુણ ગણું તો અવગુણ ગણે. કેસવદાયની એહવી પ્રીતિ છે તે તું અંમ આગળ છીપાવીસ. જેમ સુર્યની છબી મેઘના વાદળ માંહે છુપે તેમ સખી તું કઠણ હેયાની દીશેછે અને એહેવી ભાદ્રવાની બીહામણી રાત્રી તેહેને વિશે જેહેનો ભરથાર વનને વિશે વસે તો કેમ ધરમાં બેશી રહે અને સખી બેસે તો ઉઠે નહી, ઉઠાડીએ તો ચાલે નહીં અને ચાલે તો ઉભી થઇ રહે માટે સખી તારા મનમાં જે હોય તે કહે, શા માટે કહેતી નથી. ૮

अथ श्रीजीकौ मीलवो यथा.

કવિત—શીખ હારી સખી ડર પાઇ હારી કાદંબીની દામીનો દીખાઇ હારી દીસી અધગાતકી; ઝુકી ઝુકો હારી રતિ મારી મારી હરયો મારી હારી ઝક ઓરતી ત્રિવિધ ગતિ વાતકી; દઇ નિરદઇ યાહી કાંહી એસી મતિ જારતિ જુરન દીન દાહુ ન એસી ગાતકી; કેસેહુ ન માને હુ ન મનાઇ હારી કેસોરાય બોલી હારી કોકીલા બોલાઇ હારી ચાતકી. ૯

અર્થ—એક સમે રાધાજીને મનાવી રહ્યા પણ માને નહીં તે પ્રભુજી આગળ કહી દેખાડેછે, હે મહારાજ, સખી સઘલી શિખામણ દેઇ દેઇને હારી અને કાદંબની જે મેઘ માળા તે બીહાવી બીહાવીને હારી અને વીજલી અર્ધ રાત્રી જગે દિશ દેખાડી દેખાડીને હારી. રતિ જે પ્રીતિ તે ખીજી ખીજીને હારી અને માર જે કામ તે મારી મારીને હારયો. વાયુની ગતિ ત્રણ પ્રકારની છે. સીત ૧, મંદ ૨, સુરભી ૩, જે સુગંધ તે પણ વાઇ વાઇને હારી; દૈવે એને એવી નીચ મતિ તે કાં આપી. રાત તથા દહાડે પોતાના દેહની જે કાંતી તે બાળેછે અને મહારાજ હું મનાવી મનાવીને હારી પણ કેમે ન માની. કોએલ જે છે તે બોલી બોલીને હારી, ચાતકી બોલાવી બોલાવીને હારી. ૯

अथ पियाजिकौ सिंगार

સવૈયો—દીન્હોમેં પાય જીવાઇ મહાવર આંજી મેં આંજની આંખી સુહાઇ; ભુખન ભુશીત કીનીમેં કેસવ માલવહો હિયમેં પહરાઇ; દર્પન લે અબ દીપતી દેખી સખી સબ અંગ સીંગાર સિંધાઇ; વંક વિલોકીત અંક લે પાન ખવાવે તે કાન્હ કુમારી કનાઇ. ૧૦

અર્થ—એક સમે સખી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ મેં ઝામો લેઇને રાધાજીના પગ ધોયા, પ્રોથીએ રંગ્યા, આંજણુ લેઇને આંખોમાં આંજીને ઘરેણા જે તે જયાં શોભે ત્યાં પહેરાવ્યાં. અને કેશવરાયની હારમાલા કોટમાં પહેરાવી. હવે દર્પણ લેઇને પોતાની કાંતી જુવેછે. જોઇને પોતે બીજા જે શ્રંગાર ઘટે તે કીધાછે, પણ મહારાજ તમારી પેઠે વક્રોક્તી જોઇને ઉતસંગને વિશે બેસારી પાન ખવરાવતાં કેને આવડે તે તમે ખવરાવજો. ૧૦

अथ श्रीजीको संगार.

સવૈયો—પાગ બની અરૂ વાગો બન્યો બટુવા પટકો કટીરા કટી નિકો;શોંધો બન્યો અતી વારૂ ચઢવતિ હાર બન્યો અતિ ભાવત જીકો બીરો બન્યો અતિ ખાત મનોહર બીકી સિંગાર લગે સબ ફીકો;જયોંલોં ભલા વીચી ભાલ ગોપાલ કીય ઉડી બાલ બનાઇનટીકો. ૧૧ અર્થ—સખી પ્રભુજીને કહેછે કે હે મહારાજ પાઘડી તો આછી બની અને વાધો બન્યો અને પટકો બન્યો માંડી વાટવો જે ગોથલી બની કેડને વિશે કટારી પણ બનિ વલી સોંધો જે સુગંધ તે મનોહર સુંદર ચડાવ્યો તે પણ બન્યો મનોહર હાર પહેરી મન ગમતો તે પેહેરયો તે પણ બન્યો બીડું ખાધુ તે પણ સુંદર બન્યું પણ મહારાજ ત્યાં લગે મને ફીકો શ્રંગાર લાગેછે કે જીહાં લગે શ્રી રાધાજીયે હાથે બનાવીને ટીલુ નથી કીધુ કે ગોપાળ ત્યાં લગે ભાલ કાંઇ બન્યું નથી. ૧૧

अथ प्रियाजीको जुकवो.

સવૈયો—ફીર ફીર ફેરી ફર્યો મેં હરીકો મન ફેરી ફેરી ફુની બાગકી ભલી ઘરી પલ પલ પાય ન પરતી હુતી જનકો સો પાયો પીવ તેરે પાય પીયુંકે પાય હુ પરી બેડનકી બેઠી તકી બડીહી બડાઇ મેટી કેસોદાસ બેડનહુમે જયો વુ બડી કરી હુ તો જાનું મનાયે તે મેરો ગુન માનીકે મેં યાહીકો મનાઇ તે જુ મોહીકુ મણી ધ રી. ૧૨ અર્થ—એક સમે સખી રાધાજીને કહેછે કે સખી મેં ફરી ફરીને

કહી અને ફેરવી ફેરવી મેં પ્રભુજીનું મન ફેરવ્યું અને પ્રભુજીએ પણ તારા ભાગ્ય ની ઘડીને ફેરવીને કીધી તું ઘડીએ જેને પગે લાગતી તે પિયુ તારે પગે લગાડ્યો અને તારા પિયુને પગે હું લાગી પછે મોટાની જે બેટીઓ તેની મોટાઈ ટાળિને કેસવરાય આગળ શમળા મોટામાં મેં તને મોટી કીધી અને હુંતો જાણું જે મારી મનાવી મારો ગુણ માનીશ પણ એજ મનાવે થકે તેં મને હલકી પાડી. १२

अथ श्रीजीको जुकवो-

સવૈયો—તાકે વશાય કહા કહો કેશવ કામ લતા તારતે દુરઈ વિધીકી લીખી લોપી ન જાઈ અમોલી માલી કલે મની શીશ ભુજંગ દેવ અપનો મુખ દેખ હુ ઓર રસી પે પુની વાત કહે પરમાન લઈ વરખભાન સુતા પરી ઓર સુહાગ લે આરે જહાં લગે જીભ લઈ १३ અર્થ—એક સમે સખી પ્રભુજીને કહેછે કે હે મહારાજ તને સમજાવીને સ્યું કહીયે જે કામની લતા તે સરીખી તને દેખીને છીપે છે. પણ વીધી જે બ્રહ્મા તેનું લખેલું તે કાંઈ લોપ્યું જાય નહી. અમુલક જે મણી તે લઈને ભુજંગ જે સર્પ તેને માથે ધારી તેમ એ તમને પોતાનું મોહો દર્પણ લઈને જણાશે. જુવો કે પ્રમાણ વાત તે અકતીયે વૃષભાનસુતા ઉપરી જે કોઈ સોહાગણ બીજી તે તો ઉતારી નાંખુ જીહાં લગે તે જીભ ચાલે ત્યાં લગે ઉડાડી નાખું હે પ્રભુજી. १३

अथ श्री स्वामीनीजीको उराहनो

સવૈયો—કેસવદાસ કોન વડો કુલ કાંનીપે? અનોખો અંક તેરેહી અનુંખ ઓર ઊંલીચે આપેને સમાન કહું યાનહે ન માને તુ ગુમાની કે વિમાને બેઠી વ્યોમ વ્યોમ ડોલી ઓડસો એડાય અતી ચંચળ ઉડાઇ અસી છોડી એડી પડી ચીત વનિ નિર મોલિયે દિનો મનુ હાથ જીહી હીરાસો હરખે કેતા હતીસો હરીત નેની હરે હુતે બોલીયે. १४ અર્થ—એક સમેને વીષે રાધાજીને કહેછે. હે સખી કાંઈ મોટી નથી કે શું તારા સરીખુ કોઈનુ રૂપ નથી. કે તારા સરીખુ કુળ નથી? પણ તારો અહંકાર અનોખો દીસેછે. અને આપણી બરાબરીનાં માણસ હોય તેને તો તું માને નહી તું ગુમાનના વિમાન ઉપરે બેસીને આકાશલગે ઉડેછે. અને મરડાની ચાલેછે, વાંકી દ્રષ્ટીયે જુવેછે તે તું મુકી દે. એમ કાંઈ મોહપાગીયે નહી-જેણે હીરાસરીખું મન હાથમાં આપ્યું તે હરિ સંગાથે હરિ નયની લગારેક હળવું બોલીયે. १४

अथ हरिजोको उराहनो

કવિત—મોહ નાકો સૌચ નિસ કોસ કાહુ બીચકીકો છો પ્યારે પીક પોચ

લોચનકી નારેકી, માંખનીકી ચોરીકીહે થોરી થોરી મોહુ સુધી જાનનીહે, કોસોરી જોરી હેં જુવારે કી; મેરી યે'કુ મતિ ઓર કહા કહોં કેસોરાય લાગતીહે લાજ લાલકી પાનું ધારેકી; ઔતીહે જુઠાઇ વાકી આખકી રૂઠાઇ જ્યું છેહ અજુ છુટી નાંહી પાય નીકે પારેકી. ૧૫ અર્થ—એક સમે સખી જે છે તે પ્રભુજીને કહેછે હે માહારાજ; તમને થોગનો કાંઇ સંકોચ દીસતો નથી અને કોઇ માણસ વચે આવે તેનો પણ કાંઇ સંકોચ દીસતો નથી. અને મહારાજ તંબોળનો છાંટો આંખને ખુણે લાગ્યોછે. તે લુહી નાંખો. હે મહારાજ, તમે માખણની ચોરી કરતા તેવો મને થોડી સુધીછે. તે તો રાધાજી પણ જાણેછે જે તમારી બાળપણાની જોડછે અને કેસવરાય તમને હું શું કહું. એ મારીજ કુમતિ છે જે મેં તમને મળવી. તમે આહીં આવ્યાછો તેની લાજે કાંઇ કહી શકતી નથી. માણસ કહેછે કે ઘેર આવ્યા વેરી જે સત્રૂ તેને પણ માનીયે, પણ મહારાજ એવડી જુઠાઇ કરીને બોલીને હમણાંજ રીશ ચડાવી. અને પગે લાગીને કાલે મનાવી હતી તે હજી પગની રજી પાઘડી એ વળગીછે તે હજી ટળિ નથી ૧૫

સવૈયો—આંખી સીધાઇહે દાહ દ્વાર દાસનીકે દુખ દેહ દહીહે; તાપકે તુલ તંબોલની માલીની નાઇની નાહેક નેહ લગીહે; તેરી સોં તેરીસોં મેરી સખી સુની તેરી એકેલી કી આર સહીહે કાંન્હ મીલાઊ કે માહી ન પાઇહે આપુને જીકીમે તાસું કહીહે. ૧૬ અર્થ—એક સમે સખી પ્રત્યે શ્રી રાધાજી કહેછે હે સખી આંખી તો મને વંટોળીયા સરીખી લાગેછે. અને દાઇ જે તે તો દ્વાર સરીખી લાગેછે, અને તાપના તુલ સરખી માલીણી અને તંબોળણી તે સરખી અને નાઇની જે હજામડી તેતો નાહને નેહે બંધાણી છે. તારા સમ જો તારી સખી એક મારી સખી પાસે રહીછે. કાન્હને મળવ નહીં તો તને નહી મળું જો હું કાનજીને વીરહે કરી હું દશમી અવસ્થા પામીશ મારા જીવની વાત મેં તને કહીછે. ૧૬

દુહો—ઇહી વીધી શ્યામ સિંગાર રસ બહુ વીધી બરન્યો લોઇ; ચાર વરન ચીહું આશ્રમહી કહત સુનત સુખ હોઇ. ૧૭ અર્થ—કેસવદાશ કહેછે કે એ પ્રકારે મેં શ્રીંગાર વર્ણંવ્યો તે ચ્યારે વર્ણને કહ્યા. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈસ્ય, શુદ્ર. વળી આશ્રમ ચાર એક બ્રહ્મચારી બીજો ગૃહસ્થ ત્રિજો વાનપ્રસ્થ ને ચોથો સંન્યાશી એ સઘળાએ સાંભળે થકે સુખ પામશે. ૧૭

ઇતિ શ્રી મં મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં રશીક પ્રિયાયાં
અર્થ સખીજન કર્મ કથન નામ ત્રિયોદશમ
પ્રભાવ સંપૂરણ. ૧૩

प्रभाव १४ मों.

अथ हास्य लछंन.

દુહો.—નયન બયન કછું કરત જબ, મનકો મોદ ઊદ્યોત; ચતુર ચિત્ત પહિ ચાનહુ, તહાં હાસ્ય રસ હોત. ૧ અર્થ.—નયન કહેતાં આંખ વયણ કહેતાં મોહો તેને હાસ્ય રસ કહીએ. ૧

દુહો. મંદ હાસ્ય કલ હાસ પુંનિ, કહિ કેસવ અતિ હાસ્ય; કવિ કોવિદ વરનહું સબે, અરૂ ચોથા પરિહાસ્ય. ૨ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે કોવિદ કહેતાં ડાહ્યા કવિ તે એ હાસ્ય રસ ચાર પ્રકારે કહે છે તે કિયા. એક મંદ હાસ્ય વળી બીજો કલ હાસ્ય, ત્રીજો અતિ હાસ્ય, ચોથો પરિ હાસ્ય. ૩

अथ श्री मंद हास्य लछनं.

દુહો. વિકસહ નયન કપોલ કછુ, દસન રસન કેવાસ, મંદ હાસ્ય તાસુ કહત, કોવિદ કેસોદાસ. ૩ અર્થ.—કેશવદાસ કહેછે જે ડાહ્યા કવિ છે તેને મંદ હાસ્ય કહેછે. લગારેક આંખ, અને કપોલ, દાંત,હોઠ એ લગારેક ફરકેછે તેને મંદ હાસ્ય કહે છે.

દુહો.—વર્નત વાદે ગ્રંથ તહાં, યા તે કેસવદાસ; યો રસ યોં જાંનીહું, સબ પ્રચ્છન પ્રકાશ. ૪ અર્થ.—કેસવદાસ કેહેછે કે ઘણો વર્ણવતે ગ્રંથ વાધે પણ સઘળા રસ એમજ જાણજ્યો. ૧ પ્રચ્છન અને ૨ પ્રકાશ. ૪

अथ मंद हास्य प्रियाकौ.

સવૈયો. જાંનેકોં પાન ખવાવત કયુંહું ગઇ લગિ આંગુરી ઉછત નવીને; તે ચિંતયોં તબહી ઇહિ ભાંતિ ગોપાલ કે લોચન લીલીરંગે લીને; વાત કહી હરીયે હસિકે સુંતિમેં સમઝી વે મહ રસ ભીને; જાનહિ હો પિયકે અભિલાખ સબેપરિ પૂરન કીને. ૫ અર્થ.—એક સમાને વિષે સખી રાધાજીને કહે છે કે હે શખી આજતો પ્રભુજીએ કોઇ ન જાણે એમ તને પાનની બીડી ખવરાવીતી ત્યારે શ્રી કૃષ્ણજીની આંગળી તારે હોઠે લાગી તે વારે તે કોઇક રીત હશીને જોયું. તે વારે ગોપાલનાં લોચન જે લીલામાં ભીંજી રહ્યાં, તે વારે તે હળવેક હશીને વાત જે કહી તે હું પણ સમજીને મહા રસમાં ભીનાં અને હું જાણું છઉં જે આજ પિયુના મનના અભિલાખ સઘળા પરીપૂરણ કીધા ૫

श्रीजीको मंद हास्य

कवित. दसन वसन माडी दरसें दसन दुती ખરસે મદન સર કરત અચેતહો; ઝાંઇ ઝલકતી લોલ લોચન કપોલની એડી તન મન વચન સમેતહો; ભોંહી કહી હેત ભાવ કહ્યો મેરે ભાવતીકે ભાવત છબીલે લાલ મૌનમે નહેતહો; કેસવ પ્રકાશ હાસ્ય હસી કહા લેહુગે જ્યું એસહી હસની તેહિયે હરી લેતહો. ૬

અર્થ —એક સમાને વિશે સખી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ દસન વસન કહેતાં-અધર તને વિશે દાંતની જે કાંતી તેને વિશે દીસેછે. તે દેખાય છે, તે દેખીને જાણીયે કામનાં બાણ વરસેછે. તે આંખોને અચેત કરી નાખેછે. ચપલ છે જે એવાં લોચન તેનાં જે પ્રતિબીંબ તે દર્પણ સરીખાં છે. કપોલ તે માંહી ઝલકે છે. તે તો દેખેછે તેને ૧ મનસા, ૨ વાચા, ૩ કર્મણા તેણે કરીને તેને અમોલ કરી લેછે ને સેવક કરી મુકેછે. અને મહારી જે ભાવતી જે રાધાજી તેના જે ભાવતા જે તમે છબીલા લાલ મને શાચું કહો મને ધરી રહ્યાછો તેનું શું કારણ અને કેશવરાય પ્રકાશ હસ્યો તે વારે શું કરશો જે લગારેક મર્કલામાં મન હરી લ્યોછો. ૬

अथ कल हास्य लछनं.

दुहो. જીહાં સુંની અતિ કલ ધ્વની કહ્યું, કોમલ અમલ વિલાશ; કેશવ તન મન મોહીયે, વરનહુ કવિ કલ હાસ્ય. ૭ **અર્થ.**—જીહાં મનોહર ધ્વની સાંભળીએ કોમલ કહેતાં નિરમળ એવા જે વિલાસ હોય તેને કેસવ કવિ કહેછે કે કલ હાસ્ય કહીયે. ૭

प्रियाको कलहास्य यथा.

सवैयो. કાછી સીતા સીત કાછીની કેસવ પાતુર જ્યોં પુતરીની વિચારો; કોટી કટ છિનચે ગતિ ભેદન ભાવતિ નાયક નેહનિ ન્યારો; વાજતિહે મૃદુ હાસ્ય મૃદંગ સુદીપતી દીપની કોઉ જીયારો; દેખતિહુ હરિ દેખી તુંમ્હો પહો સોતહે આંખીન મેંહી અખારો. ૮ **અર્થ.**—એક સમે સખી પ્રભુજીને કહેછે, હે મહારાજ હુંતો જાણુંછું રાધાજી જે વારે તમારા સામુ જુવેછે. તે વારે આંખમાં અખાડો થાયછે એટલે શું તાલીમખાનું મંડાણું છે. આંખની કીકી જે તે જાણી અપાત્ર છે. સ્વેત અને સ્યામ તે જાણીયે કાછ ભીડયોછે અને કટાક્ષના જે કોટી કોટી ભેદ તે જાણીએ સંગીતના ગતિ ભેદ ન હોય શું? નેહ રૂપીયો જે નાયક

તે જાણીયે નચાવતો નથી શું. મોઢે હસે છે તે જાણીએ મૃદંગ વાજેછે. અને આં ખનુ તેજ છે તે જાણીએ દીવા બળેછે. એ રીતનો અખાડો તમ સામું જોયે થાયછે. ૮

अथ श्रीजीको कल हास्य.

સવૈયો.—આજ સખી હરી તો શું કછુ બડી દાર લો બાત કહી રસ ભીની; મેલિ ગરે ફટકા ફુનિ કેસવ હાર હિયે મનુંહારસી કીની; મોહિ અચંબો મહા સુહ હાકહી કહા કહું વારની લીની;તે સીર હાથ દયા ઉનકે ઉની ગાંઠી કહા હસી અંચ ર દીની. ૯ અર્થ—એક સમે સખી રાધાજીને કહેછે. કે સખી તારી સંગાથે આજ હરીયે વડી વડી વાર લગી રસ ભીની કરી અને પ્રભુજીયે ગળામાં પટકો ઘાલીને હૈયે હારીને તને ઘણી મનુહારી કીધી તે હે સખી મને એ મહા અચર જ લાગે છે, જે હા હા કરીને વડી વાર લગે બાંહી જે છે તે ખમેથી અલગી ન કીધી. તેં એને માથે હાથ ધરયો તે શું હતું અને પ્રભુજીએ છેડે ગાંઠ બાંધી તે શું. ૯

अति हास्य लछनं

દુહો.—જીહાં હસીયે નીરશંક હ્વૈ. પ્રગટહી સુખ મુંખ વાસ; આધે આધે વંન પદ, ઉપજ પરત અતિ હાસ્ય. ૧૦ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે જયાં નિશંક થઈને હસે જ્યાં અત્યંત સુખ મુખ વાસ પ્રગટે અને અધ અધ અક્ષર બોલે ત્યાં અતિ હાસ્ય ઉપજે. ૧૦

प्रियाको अतिहास्य.

કવિત.—તેસીહે અજબ ગતિ સીસ સીસ ફુલનકી ઝલકતુ તીલક તરૂની તેરે ભાલકોં; તેસી એ દસન દ્યુતી દમકતી કેસોદાસ તેસોઇ લસતું લાલ કંઠ કંઠ માલકોં; તેસેહિ ચમક ચારૂ ચોબુક કપોલનીકે ઝલકત તીત સો કના મોલી ચલ ચાલીકોં; હરે હરેં હશીનેકુ ચતુર ચપલ નયની ચિત ચક બંધે મેરે મદન ગોપાલકો. ૧૧

અર્થ.—એક સમે સખી રાધાજીને કહેછે જે હે સખી હરા શીશફુલની જે જ્યોતી તે પણ તેવીજ દીસેછે. અને તરૂણી તારા ભાલના તીલકનું જે તેજ તે ની છબી તેવીજ દીસેછે. મળીને શોભેછે. અને તારા દાંતની જે કાંતી તેની જે દમક કહેતાં ઝાત્કાર તે પણ તેવીજ શોભેછે. કંઠમાળાને વિષે જે લાલ છે તે પણ તેવીજ દીસેછે- કપોલની જે કાંતી તે સુંદર ઝળકેછે. હે ચતુર ચંચળ નયણી બ ગારેક હળવે હળવે હાસ્ય કરી, મહારા મદન ગોપાળજીનું ચિત્ત છે તે ચકીત થઇ રહ્યું દીસેછે. ૧૧

अत्र श्रीजीकौ आति हास्य.

કવિત.—ગીરી ઉઠી રીજી લાગે કંઠ વીચી ન્યારી હોત છબી ન્યારી-૨-સોં; આપુસમે અકુલાય. આવે-૨-આખરની આછી-૨-બાત કહી આછી એક પ્યારીસોં; સુનત સુહાઈ સબ સમુજી ન પેર અબ કેસોરાય કીસો દુરી હેમે મેહુ સારીસોં; તરૂની તન જાતી તરવર તરે ઠાઢે તારી દે દે હસત કુંવર કાન્હ પ્યારીસોં. ૧૨

અર્થ—સંખીને કેહેછે તરૂની તનુંજા જે જમુનાજી તેહેને કાંઠે તરૂવરની છાયે ઉભા તાલી દેઇને કૃશ્ન કુંવર જેછે તે વહાલી સ્ત્રી સંગાથે હસતા હસતા તે તુંને કહુંછું સાંભળ. હસતાં હસતાં વેગળા થઇને ઉભા રહે તેમ માંહોમાંહે અકળાઇને અર્ધ-૨ અક્ષર મુખ માંથી નીકળેછે એ સુંદર-૨-એમ સુંદર નારી છે. તે સંગાથે અને તે સાંભળે ય કે સુખ ઉપજે પણ કાંઇ સમજાતું નથી જે શ્યું થાયછે, શી વાતો કરેછે. કેસવરાય ના સમજે મેં ઘણીવાર છીપી હુશીયાર થઇને જુઓ. ૧૨

अथ परिहास्य लछनं

દુહો.

જીહાં પરિ જન સબ હસ ઉઠે, તજી દંપતીકી કાન;
કેસવ કૌનહુ બુધી બલ.સો પરીહાસ્ય બખાન ૧૩

અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જીહાં પરીજન પાસે બેઠા હોય તે સઘળા હસીને ઉઠે, દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર તેની લાજ ન કરે. કેસવ કહે છે કે તેને પરિહાસ્ય કહીયે. ૧૩

સવૈયો—આવહી એક મહા વન વૈત્રીય ગાવતી માંનું ગીરા પગુ ધારી; સુંદરતા જાનું કામકી કામની બોલ કહો વૃખભાન દુલારી; ગોપીકે ભ્યાઇ ગોપાલ હીયે અકુલાઇ મીલી ઉઠી આદર ભારી, કેસવ બેઠતી હો ભરી અંક હસી સબકી કહે ગોપ કુમારી. ૧૪

અર્થ—એક સમે સખીએ રાધાજીને આવીને કહ્યું કે હે સખી મહાવનમાંહીથી એક સુંદર સ્ત્રી આવીછે. તે ગાન કરેછે, જાણીએ ગિરા જે સરસ્વતી પગે ચાલીને આવીછે અને સુંદરતા જાણીએ કામની સ્ત્રી સરીખી દીસેછે તે વારે વૃષભાન સુતા જે રાધાજી તે કહેછે કે તેને તું તેડી લાવ. તેવારે ગોપીનો વેશ લઇ ગોપીનો વેશ કરીને તેડી આવી. ગોપાલ જે કૃષ્ણને તે વારે ઉતાવલી થઇ હૈયામાં ઘાલીને આદરશું મલી. કેસવરાયે મલતાં થકા હૈયામાં ઘાલીને ચાંપી તે વારે સખીયો જે બેઠી હતી તેટલી સઘલી કીકીયારી કરીને હસવા લાગી. ૧૪

अथ करूणा लच्छनं

दुहो.

प्रियके विप्रिय करणतें, अति करुणा रस होत;
ऐसेः वरण वखानिहै, जेसे वरन कपोत. १५

अर्थ—प्रिय जे वल्लभ तेने कोइ अप्रिय करे ते अणगमतो लागे त्यां करुणा रस ऊपजे ते केवो छे जेवो लघु होलो होय तेवो वर्ण छे. १५

श्री स्वामीनी कौ करूणा रस

कवित—तेज सुरसें चंद्रमा अपारसें सुकुमार संभुरे उदार उर उर धरीयतुहै; ईंद्र जुसे प्रभु पुरे हाम जुसे रन सुरे काम जुसे रुप रुरे हीय हरी यतुहै; सागरसे धीर गणपतिसे चतुर अति ऐसे अविवेक केसें दिन भरीयतुहै; नंद मति मंद महा जसोदासों हसें कहु कहो ऐसो पुत पाइ पसुपाल करीयतुहै १६

अर्थ— एक समे राधाजी विचार करेछे ने प्रभुनां वखाण करेछे. प्रभु केवा छे तो तेजे तो सुर्य सरीखा छे, चंद्रमा सरीखा तेथी कोमल छे अने महादेव सरीखा उदार छे. ए आवा महा पुरुष तेने रुदे धरी राखेछे. वळी हरी केवा छे प्रभू तारवे ईंद्र सरीखा छे, वनने विषे राम सरीखा छे, शुरा छे कामदेवथी रुपे रुडा छे, समुद्र सरीखा धीर छे, गणेश सरीखा चतुर छे, एवा अविवेक करीने दिन केम निरगमे छे. अने नंदजीनी मति मंद थइछे. अने जशोदाने शुं कहीए जे एवो दीकरो पामीने पसु पालक जे गोवाळ ते कहीये कहेतां गायो चारे. १६

अथ श्रीजीकौ करूणारस

कवित—चंपे केसी कली भली केसव सुवास भरी रुपकी सी मंजरी मधुप मनुं भाइहि; देवकीसी वानी अनी वानी ते सयांनी देव राज कीसी रानी जान जगे सुख दाई हे; करमकी कला सी चपलासी अबलासी कमलासी देह धरे पुरे पुंन्य पाइ हे; कौन कीनि निपट कुंवाली जानी ग्वाली ऐसी राधीकाकुं वर पांही गोरस वेचाइ हे; १७ अर्थ—एक समाने विषे श्रीकृष्ण राधकाजी उपर करुणा करेछे—बेठा बेठा चिंतवेछे—जे, राधकाजी केवांछे—चंपानी कळीथकी पण कांती सुंदर छे अने सुगंधे भरीछे. कहेतां शरीर सुगंध युकत छे. महा रुपनी मंजरी छे. मारा मन रुपीआ जे मधुकर जे भमरो तेने गमेछे एनी जे वाणी ते देवतानीज वाणी छे.वाणी जे सरस्वतिथी पण स्याणी छे ते डाही छे. अने देवराज जे ईंद्र तेनी

જે રાણીને એહ આગળથી એને દીઠાં જે છે તે જગત સુખ પામે. વળી કેવીછે કામની કળા સરીખી છે અને ચપળા જેવીજ તે સખી કામની સ્ત્રી સરીખી કમળા જે લક્ષ્મી તેણે દયા ધારી હોય એવી છે. પૂરે પુન્યે પામીએ એવી નીપટ અજાણ ગ્વાલીની જાતી તેણે કીધી છે. એવી જે રાધાજી તેની પાસે શું ગોરસ વેચાવીએ? ૧૭

अथ रौद्र रस वर्णन यथा

દુહો—હોઈ રૌદ્ર રસ ક્રોધમય, વીહ ઉગ્રહ શરીર, અરૂન વરૂન વરનત સબૈ, કહે કેસવ મતિ ધીર ૧૮ અર્થ—રૌદ્ર રસ ક્રોધમય છે. તેના શરીર વિગ્રહે કહેતાં કલેશમય છે. ઉગ્ર કેહેતાં મોહોટું છે. શરીરનો રકત વર્ણ છે. તે કેસવ કહેછે મોહોટા કવિશ્વર કહેછે. ૧૮

श्री स्वामीनीजीको रौद्र रस

કવિત—કેહરી કપોત કરી કેકી મૃગ મીન ફની શુક પીક કંજ ખંજ ચીટ ચન લીન્હો હે; મૃદુલ મીનાલ બીંબ ચંપક મરાલ વેલી કૂકુમ દાડીમ કુંજ દુનો દુઃખ દીનોહે; જારન કનક તન તનક તનક શશી ઘટત વધત બંધુ જીવ ગંધ હીનોહે; કેસોદાસ દાસ ભયો કોવીદ કુંવર કાન્હ સખીકા કુંવર કોપ કોન પર કીનોહે; ૧૯ અર્થ—સખી રાધાજીને કહેછે. તમે જીતીને સર્વ ઝેર કરી મુકયા છે. એવો કોપ કીધો છે તે કોણ ઉપર તમે કહેશો મેં કેને જીત્યો છે તે કહું. એક તો કેસરી, બીજો કપોત તે હોલો, કેકી કહેતાં મોર, કરી જે હસ્તી, મીન કહેતાં મછ, ફણી કહેતાં સર્પ, મૃગ કહેતાં હરણ, શુક કહેતાં પોપટ, પીક કહેતાં કોયલ, કંજ કહેતાં કમળ, ખંજરી તે પંખી એટલાં તમારી બીકે વનમાંહી ગયાં અને વળી કહું તે સાંભળો. કોમળ જે કમળની ડાંડલી, બીંબ જે પાકો ગોળો, ચંપક કેસર દાડેમ એને તો તમે બમણું દુઃખ દીધુંછે અને કનક જે સુવર્ણ તે કટકા કટકા થઈને અગ્નિમાં પડેછે કે બધા જીવ જે બપોરીયા તે સુગંધ તજી રહ્યાછે અને કેશવદાસ કહે છે કે ડાહ્યા એવા જે કાન્હ તેતો વશ્ય થઈ રહ્યા છે હવે તમે કેના ઉપર ક્રોધ કરોછો. ૧૯

अथ श्रीजीको रौद्र रस.

કવિત—મીંડી માર્યો કલહ વિયોગ માર્યો બોરીકે મરોરી માર્યો અભિમાન ભાર્યો ભવ ભાન્યોહે; સબકો સોહામ અનુરાગ લુટી લીનો દીનો રાધીકા કુંવર કહા સબે સુખ સાન્યોહે; કપટુ કપટકે માર્યો નિપટકે આર નીમુ મેઠી પહિચાન માનું

પહિન્યાચોહે; જીત્યો ગતિનું મરચો મનમથ હુકો મન કેસોરાય કોન કહું રોષ ઉ ર આન્ચોહે; ૨૦ અર્થ—સખી જે છે તે પ્રભુજીને કહે છે કે પ્રભુજી તમે સર્વને જીતિ જેર કરીને મુંકયાંછે. હવે તમે એવડો ક્રોધ કેના ઉપર કીધોછે"તે કહીએ" કલ હ જે 'કલેશ' ને તો તમે મરડી માર્યોછે 'અને તમે વિયોગને બાળી માર્યોછે' અ ભિમાનને મરડી હણ્યો. એને તો ભયને ભારે કરીને ભાંજ્યોછે, અને સર્વનો જે સોહા ગ, અનુરાગ જે પ્રેમ,તે તો તર્ત તમે લુટી લીધો તે રાધીકા કુવરીને દીધોછે. તે પ્રેમ કે વોછે, સઘળા સુખમાં મળ્યોછે,અને કપટને પછાડીને હણ્યો, નિપટ જે કઠણ તેના હૈયા ઉપર અને પિછાન જે ઓળખાણ તે તો તમે જીત્યો અને મનમથ જે કામ, તેનું જે મન તે પણ તમે મર્યું અને કહોને કેસવરાય હવે કોપ કોણ પર કર્યોછે. ૨૦

अथ वीर रस लछनं

દુહો—હોઇ વીર ઉત્સાહ મય, ગૌર વરન દુતિ અંગ; અતિહિ ઉદાર ગંભીર કહું, કેસવ પાઇ પ્રસંગ ૨૧ અર્થ—વિર રસ તે ઉત્સાહ કહેતાં હર્ષમય હોય શ રીરનો વર્ણ ગૌર હોય, અતિ ઉદાર હોય, ગંભીર હોય એમ કેસવદાસ કહેછે. ૨૧

अथ राधाजीनो विरह रस.

કવિત—ગતિ ગજરાજ સાજ દેહકી દીપતી બાજ હાવ રથ ભાવ પતીરાજ ચ લ ચાલસીં; કેસોદાસ મંદ હાસ્ય અતિ કુચ ભટ ભીરે ભિરિ ભઈ પ્રતિ ભટ ભા લે નખ જાલસીં, લાજ સાજ કુલ કાન સૌચ પાંચભય ભાનિ ભાંકે ધનુ તાન બાન, લોચન વિસાલસીં; પ્રેમકો કવચ કસી સાહસ સહાઇ લઇ જીત્યો રતિ રતું આજ મદન ગોપાલસીં. ૨૨ અર્થ—સખી કહેછે. હે રાધાજી તારી જે ચાલ તેતો હાથીના સરીખી છે, તે રૂપીયા તો બાર કેહેતાં જે ઘોડાછે અને હાવ રૂપીઓ તો જાણીયે રથ અને ભાવ તે તો જાણીયે રથનો ઉમરાવ. ગતિ રાજ જે કામ તે તો "રાજા" તેની જે ચંચળતા તે સઘળુ લશકર ચાલ્યું. કેશવરાય કહેછે કે મંદ મંદ હાસ્ય તે રૂપીયું ખંજર છે અને કુચ જે સ્તન તે રૂપીયા ભટ કહેતાં યોદ્ધા અને પ્રતિ ભટ તે સામા યોદ્ધા અને નખ રૂપી જે ભાલા તેણે ભર્યા અને લાજ તો જે સાજ, ને કુલની જે કાંણ. સૌચ જે વિચાર અને પૌચ જે ગરીબપણું, ભય જે બીક એટલા યોદ્ધા છે તે મુંહ રૂપી- યુ જે ધનુશ ચડાવીને લોચન રૂપીયે બાણે કરીને બીજયા અને પ્રેમ રૂપીયુ જે બક તર, કવચ કસીને સાહસ રૂપીયો સહાય કરીને આજ મદન ગોપાળ સાથે રતિએ રણ જીત્યું. ૨૨

अथ पियुके विररस.

કવિત--અથ જ્યૌં ઉદ્ધાર હોકી ચક જ્યાૈં વિદાર હૌકી કંસ કૈકી કેસોરાય સીજો પછારીહોં; હરિ કૌ શ્રી પ્રાનનાથ પુતનાકે પ્રાનની જ્યૌં વનેતકી વનમાલિ કાલિ જ્યોં નીકારીહોં; કરિહોં વીમદ ઘનવાહન જ્યૌં ઘનશામ કીહુસે ન હારે હરિ યાહી સોં કયોં જ્યું હારિહોં; બેહી કામ કામ વર વ્રજકી કુમારી કાન્હ માર તુહેં નંદ કે કુમાર કબ મારિહોં. ૨૩ અર્થ--સખી જે છે તે પ્રભુજીને કહેછે. અઘ જે અઘાસુર તેની પેરે ઉડાડશો કે બકાસુરની પેરે વિદારશો કે કંશની પેઠે મારશો કે કેસીની પેઠે પછાડશો કે નાના હે પ્રાણનાથ પૂતનાની પેઠે એના પ્રાણ હરશો કે કાળી નાગની પેઠે એને એક જળમાંથી બીજા જળમાં ઘાલશો. હે નવમાળી કે ના ઘનશ્યામ, ઘનવાહન જે ઇંદ્ર તેનો મદ ઉતારયો તેમ એનો મદ ઉતારશો. હે ઘનશ્યામ કયાંઇ તમે હાર્યા નથી તે એ આ હાર કેમ હારશો? હે મહારાજ એવે કામ કહેતાં ફોગટ વ્રજની જે કુમારીકાને કામ મારેછે તે કામને કહીયે મારશો. ૨૩

अथ भयान करस लछन.

દુહો--હોય ભયાનક રસ સદા, કેશવ શ્યામ શરીર; જાકો દેખત સુનતહી, ઉપજે પરેં ભય ભીર. ૨૪ અર્થ--કેશવદાસ કહેછે કે ભયાનક રસ સદાકાળ હોય જેનું નામ સાંભળે થકે દેખે થકે ભય ઉપજે તેને ભયાનક રસ કહીએ.

श्री स्वामिनीजीको भयानक रस.

સવૈયો--ભુવિ મંડલ મંડિ તકે ઘન ઘોર ઉઠે દિન મંડન મંડિ ગહિ; ઘહરાતિ ઘટ ઘટ વાત કતેં ઘટ ઘોષ ઘોર ન ઘાટ હું ઘટિ; દશ હું દિશ કે સબ દામિનિ દેખી લગી પ્રીય કામિનિ કંઠ તટી; જનું પાર્થહિ પાય પુરંદરકે વન પાવક ઝીલપટી ઝપટી. ૨૫

અર્થ—ભુમંડળ જે પૃથ્વિ મંડળ તેને વિષે મહા મેઘની જે ઘટાયે અંધકાર થઇને રહ્યું છે અને દીવીમંડળ જે આકાશ મંડળ તેને વિષે અંધકાર થઇ રહ્યુંછે, સુર્યનો લુપાઇ રહ્યોછે, દશ દિશ તે ઘટા ચડી આવીછે અને ઘોષ જે શબ્દ જેછે તે ઘડીયે ઓછો નથી થતો અને દશ દિશાયે વીજળી તો ઝાતકાર થઇ રહેલછે; તેવે સમય રાધાજીછે તે બીહીને પ્રભુની કોટે આવીને વળગી એવું ભયાનક દીઠું. જાણીયે પારથ કહેતાં અર્જુન તેને મળી અગ્નિ જે વૈશ્વાનર તેણે પુરંદર જે ઇંદ્ર તેનું વન બાળ્યું તે વારે જેવું અંધકાર દીસતું હતું તેવું દેખીને કોટે વળગિ ૨૫

अथ श्रीजी कौ भयानक रस.

कवित—રોષ મેં રસકે બોલ વિષ તેં સરસ હોત જાણિસો પ્રબળ વૃતિ દાખે જીન ચાખીહેં; કેસોરાય દૃખ દીવે લાયક ન ચેહો તુમ આજ લૈ.હોજી મેં જાકી આંખી અભિલાખી હેં; સુધે હોઇ સુધારવેકો આયે સીખવતી મોહી સુધે હુમેં સુધી વાતેં મૈસો ઉન ભાખીહે, ઐસે મેહું કૈસે જાઉ દૃહૂં ધું દેખો જાઇ કામકી કમાન સી ચઢાઇ ઘુંહી રાખીહેં ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિષે સખી જે છે તે પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ રીશમાં જે રસના બોલ તે વિષથી પણ અધીક લાગેછે પણ સવાદ પ્રતિ રૂપણી દ્રાખ ભાખી હોય તે જાણે મહારાજ આજ તમે દૃખ દેવા લાયક થયાછો. આજ દી લગે રાધાજીની આંખ્યો દરશણનાં અભિલાખ કરેછે અને હવે તમે સુધા પાધરા થઈને મને શિખામણ દેવા આવોછો તોય મારા આગળ સાચી વાત કહેતા નથી. એવામાં હું કેમ જાઉ. વેગળેથી જઈને જુવોતો કામની કમાણ સરીખી રામે ચડાવીને ઊભીછે ૨૬

अथ बिभत्स लछनं

દુહો—નિંદામય બિભત્સ રસ, નીલ વર્ણ વપૂ તાસ; કેસવ દેખે સુનતહી, તનુ મન હોત ઉદાસ ૧૬ અર્થ—બિભત્સ રસ તે નિંદામય છે અને શરીર જેછે તે નીલવર્ણુંછે અને કેશવદાસ કહેછે કે વિભત્સ રસ દેખે થકે સાંભળે થકે એ મન જે છે તે ઉદ્વેગ ઉદાસ થાયછે ૨૭

अथ प्रियाकौ विभता रस.

કવિત—માતકી કૌ માંસ તોહી લાગતુંહે મીઠો સુખ પીવત પિતાકો લોહુ નેકુ નાહી નાતુહે; ભઈયાનીકે કંઠનીકો કાટત ન કસકત તેરો હીયો કૈસો હે જ્યું કહત સીહાતુહે; જબ તબ હોત ભેટી મેરી ભટુ તબ તબ એસી સોહે વીન ઉઠે ખાત ન અઘાતુહે; પ્રેતની પીશાચની નિશાદરીકી જાઇ હે તુ કેસોરાય કીસો કહી તેરી કૌન જાતહે ૨૮

અર્થ.—એક સમે સખી કહેછે જે માતાનું માંસ તને મીઠું લાગે; પિતાનું લોહી પીતાં તું ધરાતી નથી અને ભાઈનું ગળુ વાઢતાં તું બીહીતી નથી તે તારૂં હૈયું કેવું છે. તે કાંઈ કહ્યું નથી જાતું. તું જે વારે મળેછે તેવારે એવા સમ ખાયછે ને જુઠા સમ ખાતાં ધરાતી નથી. પ્રેતની કે પીશાચની કે નિશાચર (જે)રાક્ષસની પુત્રી છે. કેસોરાયજીના સમ જો સહી તારી કોણ જાતી છે. ૨૮

श्रीजीकौ बिभत्स रस.

કવિત—ટુટે ઠૌર પુન પુન ધુમ ધુમ સેન્ગી સનૈ ઝાંગૌડી છીગૌંડી સાપ વિંછુનની ઘાત જ્યું; કટકૈ કલી શત્રિ ન ચલીત ત્રાગધા જલ નિત ફીત લંપત લતા કુલ લવાત જ્યું; કુલટા કુચીલ ગાત અંધ તમ અધરાતી કહી ન સકતવાત અતિ અકુલાત જ્યું; છીડીમેં ઘુસીકે ઘર ઇંધનકે ઘનસ્યામ પરઘેર ની પહી જાત નમ્મિ માત્ત જ્યું. ૨૯ અર્થ—સખી જે છે તે શ્રીકૃષ્ણને કહેછે.હે મહારાજ મેઘની ગરજના તે સાંભળીને ઘણા ઘણા જીવ ઠામ ઠામથી તુટ્યા છે તે દોડતાછે. છીદ્દ્રિલ કહેતાં નમરાં જીંગોડી તે સર્પ બામણી તે લધુ સર્પ બિલાડ વીંછુ ગજુરાદી અનંત અનંત જીવ નીસરેછે તેવામાં જાવું અને જે કને જાવું તે કેવી છે જેનું શરીર મેઘલું રૂવાટે ભરેલું તે હાથ અડાડીયે તો જાણીયે કાંટા પરસેવાનું જળ છે તે દુરગંધ ગંધાય; તે સજ્જા તે પર પોહોડવાને ઘણું ચલી, લાલચ કરો છો અને કુલટાની જાતી જે છે તે મહા મલીન છે; અને એવું અંધકાર થઇ રહ્યું છે અને અર્ધ રાત્રી ગઇ છે ને તમને કહી શકતી નથી. ઘણા આકુળા થાવા જાવછો, છીંડી માંહી પેશીને જાવું; એ ઘણાના ઘરમાંહી થઇને અને એવી સ્ત્રીને ઘેર જાવું હે ઘન શ્યામ પ્યારી સ્ત્રીને ઘેર જાતાં મનમાં આસંકતા નથી.(કહેતાં)લગારે સુગાતા નથી. ૨૯

अथ अद्भुत रस लच्छन यथा.

દુહો—હોઇ અચંબો દેખ સુંની; સો અદ્ભુત રસ જાનિ; કેસવદાસ વિલાસ નિધિ, પિત્ત વરન વપુ વાંનિ ૩૦

અર્થ—જે દીઠે થકે અચંબો ઉપજે કહેતાં વિસ્મય થાય સાંભળતાં પણ તેમજ થાય; કેસવદાસ કહેછે તે વિલાસ નિધિ જે રસ તેનો પિત્ત વર્ણ છે ૩૦

अथ श्रि स्वामीनीजाकि रस यथा.

કવિત—કેસોદાસ બાલ વેસ દીપતી તરૂની તેરી વાની લધુવરનની બુદ્ધિ પરમા- નકી; કોમલ અમલ ઉર ઉરજ કઠોર સ્યામ અબલાપે વેર વીર બંધન વિધાનકી; ચંચલ ચિતોની ચિત અચલ સભાઉ સાધું, સકલ અસાધું ભાવ કામકી કથાનકી; વેચત શીરત દધિ લેત તીન્હે મોલ લેત અદ્ભુત રસ ભરી. ચેઢી વૃષભાનકી. ૩૧

અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી તારો વેશ તો સખીનો છે અને દીપતી જે કાંતી છે તે તો યૌવનને સરીખી છે અને તારી જે વાણી તે તો લધુ છે કહેતાં થોડી છે, વર્ણ જે અક્ષર તેહેની જે બુદ્ધી તે તો પ્રમાણીકછે, તારૂ હૃદય કોમળ છે અમળ કહેતાં નિરમળ છે અને ઉરોજ જે સ્તન તે તો કઠીણછે અને

તમારૂ નામતો અબળા છે અને બળતો બળવીરને બાંધો એટલુંજ છે. તમારી ચીત વળી ચે જોવું મહાચંચળ છે અને ચીત તે અચળ છે અને શ્વભાવ તમારો સાધુ છે તમારી કામકળા જોરાવરછે તે વેચતી ફરેછે દહીને ગ્રાહક નામને વેચાંતા લેતી ફરેછે એવી અદ્ભુત રસ ભરી વૃષભાનજીની બેટીછે. ૩૧

કવિત—બ્રજકી કુમારીકા ચેવી ને સુક સારીકા પઢાવે કોક કાની કેશવ સબે નિવાહ ગોરી ગોરી ભોરી ભોરી થોરી થોરી વેસ ફિરે દેવતા સી દોરી દોરી આચે ચોરા ચોરી ચાહી; બિનુ ગુન તેરી આની ભ્રકુટી કમાન તાંની કુટીલ કટાછ બાંને મહે અવ ગીજ આંણી એતે મન પીઠ ઇઠ તેરેકુ અદીઠ મનું પીઠ દે દે માર નીપે ચુક તીન કોઉ નાહી, ૩૨ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખા વ્રજની કુમારીકા જે રાધીકાજી તેના એક હાથમાં પોપટ છે ને બીજા હાથમાં કાબરી તો એની કોક સાસ્ત્ર જે ગાથા તે ભણાવેછે તે કેશવરાયજી સર્વ જુવેછે તહેને રીતીનો ની રવાહ દેખાડેછે અને ગરીર ગોરી છે અને દહાડે થોડાછે ઉમરમાં નહાની ભોળી થકી રમતી ફરેછે દેવતાની પેઠે દોડી દોડીને ચોરી ચોરીને મન વડે સામુ જુવેછે સખી તારા સમ જો એ મહા મોહોટુ આશ્ચરીય જે અચરજ છે જે તે કહુ. ભ્રકુટી રૂપણી કમાને તે ગુણ પાખે તે રહીત તાણી છે અને કુટીલ જે વાંકાં એવાં જે કટાક્ષ રૂપીઆં બાણ તે ચડાવીને દ્રઢ નાયક તે ઇષ્ટ મિત્ર તેહેનું અદીઠ કહેતાં અણ દીઠુ એહેવુ જે તાહારા હરીનું મન તેહેને પીઠ દેઇને ઉપાંઠી ઉભી થઇ અને મારે છે પણ એકે ચોટ તો ચુકતી નથી એ મોટું આશ્ચરીય. ૩૨

अथ श्रीजीको अद्भुत रस लछनं.

કવિત—માંખનકે મધુ ચોરી દધિ દુધ ચોરી દેખો દેખ તીહી ચિત ચોરે લેતુહે; જાંહી પુરન પુરાતન રૂ પુરૂશ પુરાન ઇન્હે પુરસ પુરાતન કહીત કહી લેતુહે; કેસોદાશ દેખ દેખ સુર નીકી સુદંરી વે કરતી વિચાર શબ સુંમતિ સમેતુંહે; દેખી ગતિ ગોપી કાકી ભૂલી ગતી નીજ ગતી અગતિનીકોં સેકે પરમ ગતિ દેતુહે. ૩૩ અર્થ—માંખણના ચોર મધુના ચોર અને સખી દેખતાં ચીતડું ચોરી લેછે તેનુ અને પુરાતન જે વૃધ એવા જે પુરૂશ કોઇ તે એ હરીને પુરાણ પુરૂશ કહેછે તેનું શું કારણ. કેશવદાસ કહેછે કે દેવતાની જે સુંદરી તે અંતરીક્ષ થકી જોઇ જોઇને વિચાર કરેછે ને તે મહા બુધ્ધિવંત છે તે કહેછે કે એ જે ક્રષ્ણ ને ગોપી રાધિકાજી તેહેની જે ગતિ તે જોઇને પોતાની ગતિ મતિ ભૂલી જાયછે ને બીજા અગતિયાને તો તે પરમ ગતિ આપેછે તે કેમ કરીને આપેછે તે ધર્મ ગતિ આશ્ચર્ય છે. ૩૩

अथ शांत रस लछन वर्ण यथा.

દુહો—સખતે હોતઊદાસ મન, વસત એકઠી ઠોર;
તાહીસોં સમ રસ કહત, કેશવ કવિ સિર મોર. ૩૪

અર્થ—કેસવદાશ કહેછે કે સઘળે વસ્ત્ર થકી મન ઉદાશ થાય ને એક વશ્ત્ર ઉપર આવી રહે તેને મોટા કવીશ્વર છે તે એને શાંત રસ કહેછે ૩૪

સવૈયો—દેખતિહી અરવીંદન ત્યોં ચિત ચંદકી આનંદ કંદ નિકાઇ;કામનિ કામ કથા કરે કામન તાહો તીખામકી સુંદીરતાઇ;દેખિ ગઇ જબ તેં તુહ્મકોં તબ તે કછુ ચાહિન દેખ્યો સુહાઇ; છાંડેગિ દેહ જુ દેખિ વિના યહ દેહુ ન કાન કહુ દ્વૈ દિખાઇ ૩૫

અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીની સખી જે છે તે શ્રી કૃસ્નજી પ્રત્યે કહેછે. હે મહારાજ અરવિંદ જે કમળ તે જેમ ચંદ્રમા જોઇને બીડાઇ જાયછે પણ ચંદ્રમા તો એ વો છે કે અમૃતમયછે ઠાડો હેમછે આનંદ મુળછે તોપણ કમળને ગમતો નથી તેની પેઠે રાધાજીને તમારૂ મુખ જોયા પછી ત્રણ લોકની સુંદરતાછે તે રાધાજીને ગમતી ન થી. કેની પેરે કે કમળની પેરે અને કામની કથા કાંઇ ગમતી નથી. પ્રભુજી તમને જોયા વિના હમણાં દેહ છાંડશે તે માટે કરીને હે ક્રસ્નજી તમે આવી દરશન દ્યો. ૩૫

अथ श्रीजीको शांतरस लछन.

સવૈયો—ખારિક ખાત ન દારયોહી દાખન માંખનહુ સહિ મેઠી ઇઠાઇ; કેશવ ઉખ મયુંખહુ દુખત આઇહું તો પાઇ છાંડી જીછાઇ;તો રદન છેદકો રસ રંચક આખ ગયે કરી કયુહું બીઠાઇ; તા દિન તે ઊન રાખી ઉઠાઇ સમેત સુધા વશુધા કિ મિઠાઇ ૩૬ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી જે છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી પ્રભુજી ખારેક ખાતા નથી દાડમ તથા માંખણ દ્રાખ એ સરવે ખાવું મેલ્યુ ઉષ કહેતાં શેરડી મનુસ્ય ખાતે ચંદ્રમાનાં કીર્ણ તેઉ પણ દુખવે છે કહેતાં તે પણ ગમતુ નથી તે માટે હુતો પાસે આવીછુ પણ હવે બડાઇ મુકીને આવીશ તારા ર દન છદ કહેતાં અધર તેનો જે રસ તે રંચક કહેતાં થોડો એક તે જોરાવરી કરી ચાંખી ગયા તે દહાડા પછી અમ્રત આદિ દેઇને પૃથિવમાં જેટલી મીઠાઇ છે તેટલી સઘળી ખાવી મેલી. ૩૬

દુહો—ઇહિ વિધિ વરનહુ વરન બહું, નવ રસ રસિક બિચારિ;
બાજહુ વરત કવિતકી, કહે કેસવ વિધિ ચ્યારિ. ૩૭

કેસવદાસ કહેછે કે એ પ્રકારે નવે રસ વર્ણવ્યા, વિચારીને હવે ચ્યાર પ્રકારની

વૃતિ જે કવીતની છે તે કહુ તે સાંભળો. ૩૭

ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમાર શ્રીઇંદ્રજીત વિરચિતાયાં.
શ્રીરશીક પ્રિયાયાં નવ રસ વર્ણનં નામ પ્રથક પ્રથક
વર્ણન નામ ચતુરદશમ પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૧૪

प्रभाव १५ मो.

अथ व्रति वर्णन प्राह.

પ્રથમ.

દુહો.—પ્રથમ કૌસિકી ભારતી, ભનિ આરભટી ભાંતિ; કહે કેસવ સુભ સાત્વિકી, ચતુર ચતુર વિધિ જાતિ ૯ અર્થ-વૃતિ ચાર એટલે એક કૌશીકી, બીજી ભારતી, ત્રીજી આરભટી ચોથી સાત્વિકી એમ કેસવદાસ કહેછે જે ચતુર પુરૂષ હોય તે ચાર વૃતિ જે છે તે જાણેછે. ૧

अथ कौसिकी बर्णनं.

દુહો.—કહિયે કેસવદાસ જીહિ,કરૂણા હાસ્ય સિંગાર: સરલ વરન સુભ ભાવ જીહિ,સૌ કૌસિકી વિચાર. અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે કરૂણા હાસ્ય શ્રંગાર એ ત્રણનું વર્ણન કરીએ અને સરલ પાધરા અક્ષર આણીયે, સુંદર અર્થ આણીયે તેને કૌસિકી વૃતિ કહીએ. ૨.

કવિત—મીલીવેકુ એક મીલી ફીરી ફીરી દુતી કાંન્હિ મીલે મન મન હી વીલાશ વીલશતીહે; બોલવેકુ એક બોલ બોલી સુનાવેકુ ઔર બોલી તીરથ નીવૃ વ્રતની વસતેહે; દેખીવેકુ એક ફીરે દેવ તીશી દોરી દો દેવતા મનાઇ દીન દાન નમની સતીહે;ફીજે કહા કૈ કોઇ ઇહી રૂપ મેરી માઇ એતો મેરે કાન્હજુકે નામ હી હસતીહે. ૩ અર્થ—એક સમાને વીશે સખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી બીજી સ્ત્રીયો પ્રભુજી સંગાથે મળવાને કાજે ફરી ફરીને દુતીકાને મેલીને પણ મનમાંની મનમાં વિલાશ કરેછે એકતો પ્રભુને મળવાને અર્થે અનેક તીર્થ અને વ્રત કરેછે અને કેટલીક સ્ત્રીઓ પ્રભુને દેખવાને કાજે દેવતા સરીખી દોડી દોડીને મરેછે અને વેગળો દેવતા છે તેનાં દરસન માનેછે તે દરસનને યાત્રા માનેછે અને પ્રભુજીને પ્રસન કરવાને અર્થે વિપ્રને દાન દેછે પણ પ્રભુજી દરસન દેતા નથી અને હે સખી શું કીજીએ, કર્મની અને રૂપની જુદી જુદી

વૃતિ તે દીસેછે. હે બેન એનો મારા કાનજીના નામને હસેછે પ્રભુજીને જોવા હીંડેછે એવુ કહ્યું ત્યાં શ્રંગાર રસ દાન વૃતિ કરેછે ત્યાં કરૂણા રસ એમ હશેછે જે તે કહ્યું ત્યાં હાસ્ય રસ. ૩

अथ भारती व्रति लछनं

દુહો.. યરને જામે વીર રસ, રથ ભય અદ્‌ભુત હાસ્ય; કહે કેસવ અપ અર્થ જીહિ; સો ભારતિ પ્રકાશ. ૪ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જ્યાં વીર રસ વર્ણુ વીયે અને માંહી અદ્‌ભુત રસ વર્ણુવીયે તેને ભારતી વૃતિ કહીયે. ૪

કવિત—કાન્હની કનક પત્ર ચક્ર ચગકત ચારૂ દ્રુજ ઝલ મીલ નાગ જલજ-કત સુખદાય, કેશવ છબીલો છત્ર શીશ ફુલ સારથી સો કેસરકી આડી અરખ રાધીકા રચી બનાય; નીકોહી નફીબ સમ નીકો મો તીમક બેસરકો એકહી વિલોકની ગોપાલ તે ગયે વિકાય; લોચન વિશાળ ભાલ જરતી જરાઇ લાલ માનું ચડયો મીન નીકે રથ મનમથ રાય. અર્થ—કંઠ વિષેને કનક પત્ર કેહેતાં ઝાહાલ છે તે તો જાણે ચક્ર ધર્યા છે અને ઝળકેછે તે જાણે ધજા છે. ઘણો સુખદાયક દીસે છે કેશવદાશ કહેછે મશ્તકને વિષે શીષફુલછે તે જાણીએ છત્ર છે રાધાજીયે કેશરની આડ કરીછે તે જાણીયે સારથી છે નાકને વિષે નકવેસર છે તે તો નફીબ તે ચોબદારછે. એક ચક્ષુ દ્રષ્ટીયે જે જોવું તણે પરમેશ્વરને આધીન કીધાછે લોચન જે છે તે વિશાલ છે ને મોટાં છે અને ભાળને વિષે ચાંદલો તેમાં એક લાલ છે તે ઘણો સુદીર દીસેછે તે જાણે મીન કહેતાં માછલું તે જોડાને મનમ ય જે કામ તે જાણીએ રથ ઉપર ચડી બેઠોછે, ૫

आर्भटी लछनं यथा.

દુહો.—કેશવ જામહિ રૌદ્ર રસ, ભય વિભત્સ હે જાનિ; આરભટિ આરંભ મહિ, પદ પદ જમક બખાનિ. ૬ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જેમાં રૌદ્ર રસ વર્ણુ વીયે, ભય રસ વરણુવીયે, અને વિભત્સ વર્ણુવિયે પદે પદે જમક આણીયે તેને આર્ભટી કહીયે. ૬

સવૈયા—ઘોર ઘને ઘન ઘોરત સજળ ઉજાજળ કજ્જળ કી રૂચિ રાચે ફુલ રીરેઇ ભસેન ભઇ પાઇકે સાવણકી પહિલી તિથિ પાવે; ચીહું કુદા તડી તે તરકે ડરપે વનિતા કી કેસબ સાચે જાનો મનો વૃજરાજ વિના વૃજ ઉપર કાલ કુટંબની નાવે બાનિ, ૭

અર્થ—ઘન જે મેઘ તે ઘણાક જળે ભર્યા ઘોર કહેતાં બીહામણો જે શબ્દ છે તેણે કરી વ્રજ ઉપરે રહ્યો ગર્જના કરેછે, ઉજવલ કહેતાં ઉજળાં જે વાદળાં તેને વિષે કાજળ સરીખો મેઘ તે ઘણો સુંદર દીસે છે. નભ જે આકાશ તે

ને વિશે વાદળ છે તે રૂપીયા ધળ જે હાથી તે ઝુલ્યા કરેછે કેહેતાં હર્ષ્યમાં ભમેછે અ ને શ્રાવણ શુદી પંચમીને દહાડે ચારે દિશાથી વીજળી તરપેછે કેહેતાં કડાકા મારેછે. કેશવદાસ કહેછે તે દેખી દેખીને વ્રજની સ્ત્રીયો ચાહેછે તે જાણીયે છી યે જે વ્રજનાથ જે શ્રીક્રસ તે અહીં નથી તે માટે વ્રજ ઉપરે કાળનું કુંટુમ નાચેછે. ७

अथ सात्विकी लछनं व्रति.

દુહો—અદભુત રૌદ્ર સુવીર રસ, સમ રસ ચરનિ સમાનિ; सुनि तिहि सम ગત ભાવ ભનિ, સો સાત્વિકી સુજાનિ ८ અર્થ—અદભુત રસ, રોદ્ર રસ, વિર રસ, શાંત રસ. તે સઘળાનું વર્ણન કરે ત્યાં સાત્વિકી વ્રુતિ ઉપજે ८

કવિત—કેસોદાસ લાખ લાખ ભાંતિ નેક અભીલાખ છોરી દેરી બાવરી ન બાવરી હીયો હોરસી; રાધીકા હરિકો પ્રતિ સખે અધીકાઇ જાનિ રતિ નાં બહુ કે દેખું રતી થોરીસી; તિણી અંહી ભેદ ન ભવાની હુંપે પાયો જાઇ, બારતેમ બાર તીકી બારતીહે બોરીસી; એક મતી એક ગતી એક પ્રાનુ એક મનુ દેખવેકું દે દ ગ્રેહ નૈનનિકી જોરીસી. ९ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી લાખ લાખ ભાતના અભિલાખ કરેછેતે મુકી દે. હે બાવરી કહેતાં ઘેલી, હોળીની પેઠે હૈયું બાળમા. રાધાક્રષ્ણનીજે પ્રીતિ છે તે સર્વ થકી અધીક છે. રતિ કહેતા કામની જે સ્ત્રી અને રતિપતિ જે કામ તેને પ્રીતિ ઘણી છે પણ શ્રીરાધા ક્રષ્ણ તેની જે પ્રીતિ તેથી થોડીછે રાધાક્રષ્ણની જે પ્રીતિ તે વચે ભવાની ભેદ પાડી ન શકે અને ભારથને વિશે ભારતી જે વાણી તેની મતિ આગળ થોડી; વળી એ બે જણની એક ગતિછે, એક મતિછે, એક પ્રાણ છે એક મનછે, પણ જોવામાં બે બે જણાયછે. કેની પેઠે જેમ નેત્ર બે છે પણ જ્યોતી બેહુની એક છે. ९

દુહો—ઇહિ વિધિ કેસવદાસ કવિ, નવ રસ વરન કઞીત; ભાંતી પાંચ અનુર સ સુંનહું; ચાહિસું દીજે ચીત્ત. १० અર્થ--કેસવદાસ કહેછે કે એ પ્રકારે ન-વ રસ વર્ણવ્યા હવે પાંચ પાંચ ભાતના અનરસ કહું તે સાંભળજો. १०

ઇતિશ્રી એતત મન્મહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીતસ્ય વીર
ચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં ચત્વાર
વૃતિ વર્ણન નામાની પંચદશમ પ્રભાવ
સંપૂર્ણ

———oOo———

प्रभाव १६ मो.

अथ रस लछनं यथा.

દુહો—પ્રત્યનીક નિરસુ વિરસ; કેસવ દુઃસંધાન; પાત્ર દુદષ્ટ કવિતા કહું, કરત સુંકવિ વખાન. ૧ અર્થ—એક પ્રત્યનીક બીજો નીરસ ત્રીજો વીરસ ચો થો દુઃસહસંધાન પાંચમો પાત્ર દુષ્ટ કેસવદાસ કહેછે એ પાંચ અનરસ કહ્યા.

अथ प्रत्यनीक लछनं यथा.

દુહો—તિહાં શ્રંગાર બિભત્સ ભય, વિરહી બરને કોય; રૌદ્ર રૂ કરૂના મિલન હી, પ્રત્યનીક રસ હોય. ૨ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જ્યાં શ્રંગાર રસ, બિભત્સ રસ ભયરસ, વીરરસ રૌદ્રરસ, કરૂણારસ, એટલા રસ વર્ણવી. ત્યાં પ્રત્યનીક રસ ઉપજે એ સવૈયો—હસિ બોલતહી મુહસે સબ કેસવ લાજ ભગાવત લોક ભગૈ; બાત ચ- લાવત ઘેર ચલે મનુ આનતહી મનમત્થ જગૈ, વુંજુ કહે ઈંસુ હતી મન મે રેહું જાની ચેહે નહી યોં ઉમમંગે, હરિ ત્યોને ઉડોછી પસારતહી અંગુરી ન પસા રત લોકું લગે. ૩ અર્થ—સખી જે છે તે રાધાજીને કહેછે કે હે સખી જો હ શી બેલીએ તો સઘળા લોક હસે અને જો લાજ મુકીયે તો સગાં મુકવાં પડે, જો વાત ચલાવીએ તો ઘેરૂં કહેતાં ડેકડી ચાલે, જો મનમાં આણીએ ને સંભારીયે તો મનમથ જાગે, અને સખી તુ કહેતી હતી તેજ મારા મનમાં હતી પણ જાણીએ- છીએ તે વારે હૈયું ઉમંગી આવેછે અને વળી લગારેક હરિજી સામી દ્રષ્ટી પસા રીએ. ૩

अथ नरिस लछन कथै कथ्यते०

દુહો—જીહાં દંપતિ બીહું હિલમીલે, સદા રહે યહિ રીતિ; કપટ શીતિ લપટાય મનું, નીરસ રસકી પ્રીતિ. ૪ અર્થ—જીહા દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર તે સહીત માંહોમાંહે મળે મનમાં કપટે વિટાઇ રહે તેને નીરસ કહીએ. ૪

સવૈયો—ગાહત સિંધું સયાન નિકે જન શ્રીમતિકી અતિ દેહ દહેલીઃ મોહિ હ- સી દુખ દોઉ દઇ તિનહું સો જનાવત પેંમુ પહેલી; જાનિહોં જાનિ મીલી મુહહી હિ- ય નાહીન ભાવતિ ગવં ગહેલી; આજલોં કાન્હનહું ન સુંન્યો સુતો દેખિ ચલી હ- મ સૌતિ સહેલી? ૫ અર્થ—હે સખી હાણપણ જે ચતુરાઇ તેનો જે સમુદ્ર તે સોધીએ જે તિક્ષણ મહા દોહેલી તે મતિ સોધાએ, પણ એમાં તે શીતલ પણ હઇયામાં જે દુઃખે બળી અને તે સંઘાતે તે ઉવલપ્રહે

એ કહેછે. તારૂં જાણપણું મેં જાણ્યું હવે રાખી ગએલી એ કાંઇ મુજને ગમતું નથી આજની ઘડી લગણ કહી દીઠું નથી. સાંભળ્યું નથી તીસોકણ કાંઇ સખી થઇને ચાલેછે. ૫

अथ वीर रस लछन यथा

દુહો—જીહાં સોગ મહી ભોગહો, બેરિની કહે કવિ કોઇ; કેસોદાસ હુલાસસોં, તહાં વીરરસ હોઇ. ૬ અર્થ—જીહાં સોગ ભોગ વર્ણવીએ ત્યાં કેસવદાસ કહેછે કે વીર રસ ઉપજે. ૬

કવિત—કેસવદાસ નાન્હાનું દાનું ખાંન પાન ભુલ્યો માંન ગયો ગુંન ભયો પ્રાન પીકફીસી પીઠીહે, છાંડહું રસીક લાલ યહ જક વબાલ દેખતહી સબ સુખ તું-મહી ઉપીઠીહે; એસો વસીઠી ઇઠી મીઠી અતિ હિઠી સુની મીઠી વાતની જુ નીકે હુમેં નીઠીહે; ઇઠી નીસુ હરી ઇઠી તાકે સોગંકી અંગીઠી ઉઠી યાકે ઉરમે સોસે હસ્સી અંગીઠીહે. અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહેછે. નાહાન કહેતાં નાહાંનું દાન જે દેવું પાન જે પીવું તે સર્વ વીસરી ગયું ગાન કહેતાં ગાવું ન્નાન તે તો જતું રહ્યું પ્રાણ જે જીવ તે પણ ઉફરાંઠો થઇ રહ્યો છે રસીક લાલ જે પ્રભુ તેને એ જક લાગીછે "ઉલી જે, બાળા" તેને પણ પ્રભુજી જોવા તે કાજે સુર વીનિતા પુષ્પ ની વૃશ્ટી કરેછે ધ્રસ્ટ જે પોતાનાં સગાં છે તેથી હેત તુટ્યુ તેના સોકની અંગીઠી તેના હૈયામાંહી ઉઠી એવી કહી દીઠીછે. ૭

अथ दुःसंधान लछनं

દુહો—એક હોઇ અનું કુળ જીય, તાં દુજો પ્રતીકુળ; કેસવ દુ:સંધાન રસ, સોભિત તહાં સમૂળ. ૮ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે એક અનુકુળ બીજો પ્રતિકુળ એ બે હોય ત્યાં દુઃસંધાન હોય.

સવૈયો—એદે દખી દીનો ઉધારોહે કેસવદાસ કહા અરૂ મોલ લએહે; દીને બીજુ ગઈ સુગધ હો ગઇ ન ગધ ન રહી ફિરિ જેહે; ગોહિ તું બેરૂ કિયોં હિતુ ચ્યોં કબ બેરૂ કિયો બરૂનીકે રેહે; બેર સો ગોર સુવેચહું ગીઅહા બચન બરચો તો ટાચીન દેહે; ૯

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી પ્રભુજીને કહેછે કે દાણ લાગેછે તે આપો વળી રાધાજી કહેછે દાણ તો કાંઇ હોય નહીં વેચાયુ હ્યો તો આપુ. પ્રભુજી કહે છે દીધા પાખે ન જવાય. રાધાજી કહેછે કે જવાય નહીં તો ઘેર ફરી જાશું, તો પરમેશ્વર કહેછે, અમ ઉપરથી હેત ઉપરાંડુ કર્યું તે ઊતારયુંછે. રાધાજી કહે છે કે હેત હતુંજ ક્યારે? પ્રભુજી કહેછે—વેર કીધું. રાધાજી કહેછે કે કીધું તો

કીધું, પ્રભુજી કહેછે કે અમસ્યું વેર કરીને શું ગોરસ વેચશો? રાધાજી કહેછે કે નહીં વેચુ તો ઢોળી નહીં નાખું. ૯

अथ पात्र दुष्ट लछन यथा.

દુહો—જેસો જહાન બુઝિએ, કરિયે તેસો પુષ્ટ; વિનુ વિચાર જો વરનિએ સો રસ પાત્રક દુષ્ટ. ૧૦ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે જેવું જ્યાં ન ઘટે તેવું ત્યાં વરણવિએ તેને પાત્ર દુષ્ટ રસ કહીએ. ૧૦

સવૈયો—કપટ કૃપાની માની પ્રેમ રસ લપટાની, પ્રીતમ કે ગંગા જુકે પાંની સમ વાનીએ; સ્વારથ નિધાંની પરમારથકી રાજધાંની કામકી કહાંની કેસોદાસ જગ જાનીએ; સુખરભ રૂઆં ની સુધાસુ સુધારી આંની સકલ સયાન માની સુખ દાંનીયે. ગેરીયોગી રાલજાની, મુહેમતિ મૂંઢ ગ્યાનીસી વાંની મેરી રાની વપુ વખાનીએ. ૧૧

અર્થ—સખી જે છે તે સખી પ્રત્યે કહેછે હે સખી એવી જે વાણી તેને વિષ સરીખી કહીએ તે વાણી કેવી છે કે કપટ રૂપણી જે ક્રિયા તેમાંની છે અને પ્રેમ રસમાં લપટાણીછે અને પ્રીતમને તહાં ગંગાજીના પાણી સરીખી વાણી લાગેછે અને સ્વાર્થની નિધાની છે અને પરમાર્થની રાજ્યધાની કામની કહાણી સરીખી છે. કેસવદાસ કેહેછે કે સઘળો જુગે જાણીછે. રૂઆ જે અક્ષર તેમાં ગવાણીછે અમૃતમાં-હીથી આણીછે. સઘળી ચતુરાઈમાંક શાણી છે અને જ્ઞાનીને સુખદાઈ છે ગિરા જે સરસ્વતિ તે પણ લજાણી છે મોટા મોટા ગુપ્ત જ્ઞાની તેને મોહ ઉપજાવેછે. ૧૧

દુહો.

કેસવ કરૂના હાસ્ય કહું, અરૂ વિભત્સ શ્રંગાર;
વરનત વિર ભયાનકહિ, સંતત વેરૂ વિચાર. ૧૨
ભય ઉપજે વિભત્સસે, અરૂ સિંગાર તે હાસ્ય;
કેસો અદભુત વીરતે, કરૂના કોપ પ્રકાશ. ૧૩

અર્થ—કેશવદાસ કહેછે ૧ કરૂણા રસ ૨ હાસ્ય રસ ૩ વીભત્સ રસ ૪ શ્રીંગાર રસ ૫ વીર રસ ૬ ભયાનક રસ એ માંહોમાંહ વેર છે. ૧૨—૧૩

દુહો—યહિ વિધિ કેસોદાશ રશ, અન રશ કહે વિચાર; બરનત ભુલી પરી જીહાં કવિ કુલ લેહુ સુધાર. ૧૪ અર્થ—વિભત્સ રસ થકી ભય રસ ઉપજે અને શ્રંગાર થકી હાસ્ય રસ ઉપજે કેશવદાશ કહેછે કે વીર રસ થકી અદભુત રસ ઉપજે રૌદ્ર રસ થકી કરૂણા રસ ઉપજે. ૧૪.

દુહો—જેસે રસિક પ્રિયા વિના, દેખિએ દીન દીન; ત્યોંહી ભાષા કવિ સબે રસિક રસિક રસ હીન. ૧૫ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે એણી પેરે રસ તેમ

અનરસ તે તે વિચારીને કહ્યા વળી વર્ણવતાં કાંઇ ભૂલ ચુક પડી હોય તો ત્યાં મોહોટા કવિશ્વર, મહા બુદ્ધિવંત હોય તે સુધારી લેજો. ૧૫

દુહો.

સ્વારથ પરમારથ લહે, રસિક પ્રિયાકી પ્રીતિ;
બાઢે રતિ મતિ અતિ પઢે, જાને સબ રસ રીતિ. ૧૬

સુર ભાષા તે અધીક કહે, વ્રજ ભાષા સોં હેત;
વૃજ ભુષન જાકો સદા, સુખ ભુખન કરી લેત. ૧૭

રસિક પ્રિયા બીન ચાતુરી, બિન ગીતા નર ગ્યાન;
કોક પઢયા બિનું રીતુ રમે, સો નર પસુ સમાન. ૧૮

ઇતિશ્રી મન મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં
શ્રી મહા મહન કવિ શ્રી કેસવદાસ કૃત
શ્રી રસીક પ્રિયાયાં અનરસ વર્ણન
નામ ષોડસમ પ્રભાવં. ૧૬

એતત શ્રી રશીકપ્રિયાયાં બલં બાળબોધ
સુબાર્થ યુતં ષટદસ સ્વર્ગ. ૧૬

સંપૂર્ણ.